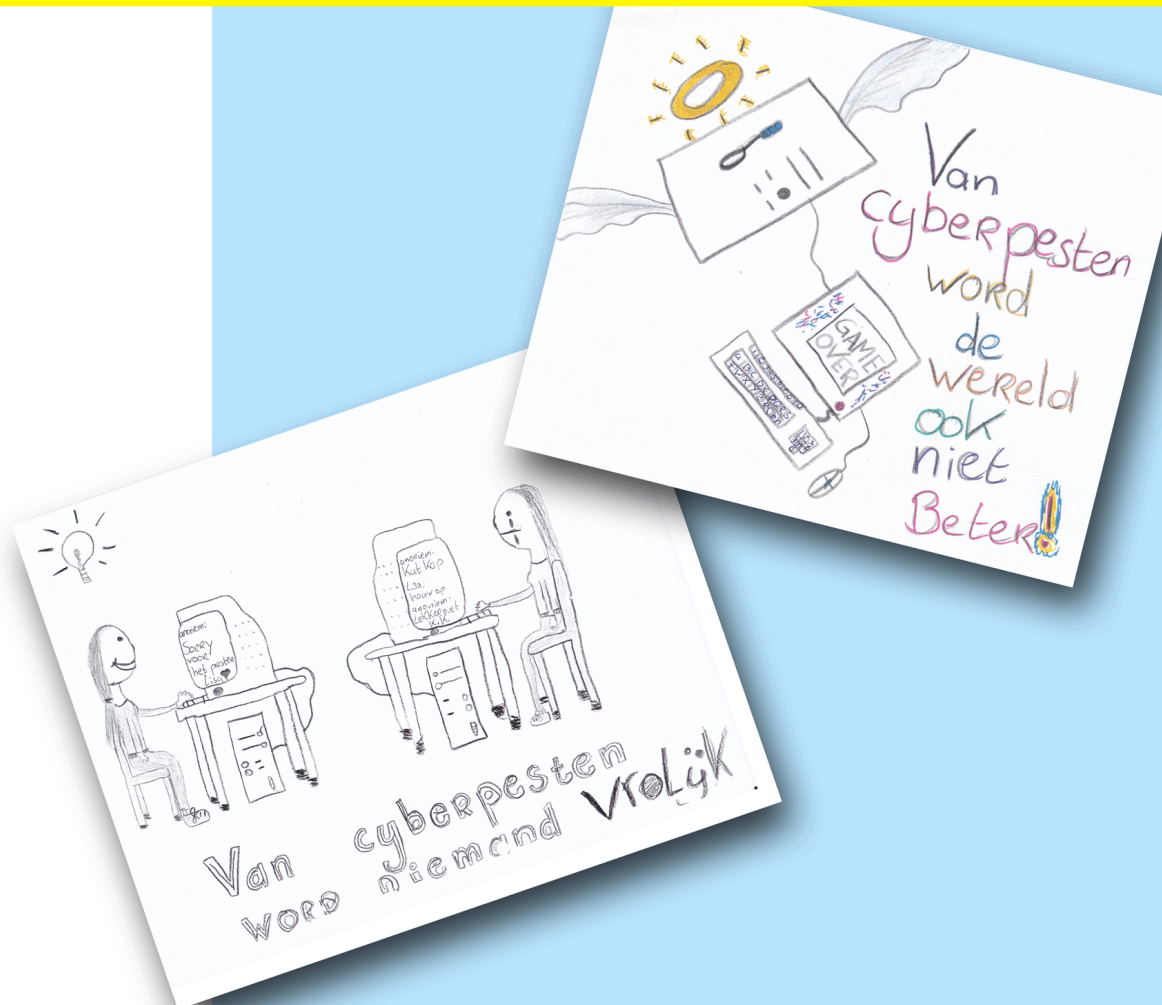

Want soms zijn kinderen gewoon de experts:

Een participatief onderzoek naar het perspectief van 11- en 12-jarigen op het verschijnsel cyberpesten en naar manieren om het verschijnsel terug te dringen

Want soms zijn kinderen gewoon de experts:

Een participatief onderzoek naar het perspectief van 11- en 12-jarigen op het verschijnsel cyberpesten en naar manieren om het verschijnsel terug te dringen

Niels Baas

Colofon

Eerste druk, juni 2010
Copyright © 2010 Niels Baas
Uitgegeven in eigen beheer
Contact: niels-baas@hotmail.com

Want soms zijn kinderen gewoon de experts:

Een participatief onderzoek naar het perspectief van 11- en 12-jarigen op het verschijnsel cyberpesten en naar manieren om het verschijnsel terug te dringen

AFSTUDEERSCRIPTIE

Ter verkrijging van de titel Master of Science bij de opleiding Communicatiewetenschap (Communication Studies) aan de Universiteit Twente.

Auteur: Niels Baas

Begeleiders: Prof. Dr. M.D.T. de Jong (eerste begeleider)
Dr. C.H.C. Drossaert (tweede begeleider)

Externe partijen Werkgroep Digikids van de landelijke politie
Gezondheidsinstituut NIGZ

UNIVERSITEIT TWENTE.

Ondanks dat aan deze uitgave veel zorg is besteed, kan de auteur geen aansprakelijkheid aanvaarden voor de eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Eenzaam

(Geschreven door een dierbaar persoon in de
tijd dat zij zelf 12/13 jaar oud was (1973))

Hoewel ik dat niet wezen mag,
ben ik eenzaam
Hoewel ik niets heb te vrezen,
Is mijn hart niet vreedzaam,
Waar komt het vandaan?
Wat doe ik er aan?
Ik weet het niet! Ik weet het niet!

Ik heb vrienden zat,
En krijg aandacht genoeg,
Ik ben zowat altijd op pad
En bij mij is 11 uur vaak nog te vroeg.
En toch voel ik mij eenzaam
Waar komt het vandaan?
Wat doe ik er aan?
Ik weet het niet! Ik weet het niet!

Samenvatting

Cyberpesten is een probleem dat in toenemende mate voorkomt en zich vooral manifesteert onder kinderen. Hoewel we er al wel enige kennis over hebben, is veel van deze kennis niet direct afkomstig van kinderen zelf, terwijl juist de kinderen mogelijk de experts zijn in dit onderzoeksgebied. Dit onderzoek was er daarom op gericht om kinderen van, in dit geval, 11 en 12 jaar oud aan het woord te laten over de ernst van cyberpesten en manieren om het probleem terug te dringen. Hierbij is gebruik gemaakt van een innovatieve onderzoeksvorm, namelijk participatief onderzoek, waarbij de deelnemers zelf actief mogen participeren in onder andere de dataverzameling. De evaluatie van de bruikbaarheid van deze methode was de tweede belangrijke doelstelling van dit onderzoek.

Gedurende een periode van zes weken namen 28 kinderen van 11 en 12 jaar, verdeeld over vier groepen, actief deel aan het onderzoeksproject waarin zij het verschijnsel cyberpesten, inclusief manieren om het verschijnsel terug te dringen, in kaart brachten. De kinderen kregen tussen iedere bijeenkomst taken mee naar huis waarmee zij zich konden voorbereiden op de volgende bijeenkomst. Iedere week was er een contactmoment van ongeveer een uur tussen de onderzoeker en de deelnemers waarin een specifiek aspect van cyberpesten werd besproken. Daarbij werden de kinderen beschouwd als experts die de onderzoeker meer over cyberpesten konden leren. Met behulp van een logboek dat de onderzoeker bijhield en een vragenlijst die de deelnemers achteraf invulden is tevens de geschiktheid van de participatieve aanpak geëvalueerd.

Een belangrijke bevinding was dat de terminologie die we nu hanteren, zoals “flaming”, “masquerade” en ook “cyberpesten”, te abstract en veelomvattend is voor de kinderen. Veel liever spreken zij van online pesten of van specifieke acties (hacken, schelden, etc.). Sprekende in deze terminologie werd bovendien gevonden dat maar liefst één op de twee kinderen slachtoffer was of is geweest van online pesterijen. Anonimiteit blijkt verder een belangrijke factor te zijn in de vraag of we spreken van cyberpesten of van een verlengde online vorm van traditioneel pesten. Over de vraag of we spreken van pesten of van plagen wordt door kinderen vooral geredeneerd op basis van intentie bij de pester. Mede hierdoor lijkt het erop dat een deel van de “cyberpesters” zich van geen kwaad bewust is. Aanbeveling was dan ook om kinderen te leren dat een “grap” heel anders door een slachtoffer geïnterpreteerd kan worden. Opvallend is dat slachtoffers steeds vaker de schuld krijgen voor het feit dat ze gecyberpest worden. Ze hebben immers zelf die rare foto of tekst online gezet. Deze assumptie moet bij kinderen weggenomen worden. Een ontwikkeling die tevens gestopt moet worden is dat steeds meer kinderen een traditionele pester stoerder gaan vinden vanwege het laffe karakter van een cyberpester. Slachtoffers kunnen door volwassenen het best geholpen worden door welgemeende interesse te tonen, ze te steunen en ze te betrekken in vervolgstappen. Overleg is daarbij de sleutel, terwijl kennis van internet en cyberpesten minder belangrijk zijn. Ten slotte gaven de kinderen aan zelf de strijd aan te willen gaan met cyberpesten (middels actiegroepjes/praatgroepjes gebaseerd op het onderzoek of het maken van werkstukken). Een ontwikkeling die aangemoedigd moet worden omdat het kan zorgen voor meer betrokkenheid, betere interventies en het ontstaan van een klimaat waarin cyberpesten “not done” is. Vooral voor scholen is deze bevinding van belang.

De participatieve aanpak met kinderen bleek succesvol. De kinderen waren zelf erg tevreden over het project, hetgeen natuurlijk eveneens bleek uit het feit dat zij zelf graag soortgelijke projecten zouden initiëren. Hoewel de kinderen in de keuze van het onderzoeksonderwerp graag iets meer inspraak hadden gezien, waren zij tevreden over hun rol, de mate waarin zij mochten participeren en de mate waarin het onderwerp persoonlijk relevant was. Positieve bevinding was dat de houding van de kinderen over cyberpesten gedurende het onderzoek steeds negatiever werd. Steeds meer negatieve kreten werden geopperd en er werden anti-cyberpestlogo's, -tegels en een video gemaakt. Bovendien gaven kinderen aan vanaf nu zeker niet meer te gaan cyberpesten en indien mogelijk ook slachtoffers te hulp te schieten. Tenslotte was een positieve bevinding dat de kinderen vonden dat hun kennis en vaardigheden met betrekking tot cyberpesten sterk waren toegenomen.

Onderzoekers die een participatieve aanpak met kinderen willen hanteren, wordt op basis van ervaringen in dit onderzoek aangeraden een speelse aanpak te hanteren met grafisch aantrekkelijke middelen, waarbij kinderen veel vrijheid en verantwoordelijkheden krijgen. Bovendien is het raadzaam de kinderen ter voorbereiding op de volgende bijeenkomst thuishaken mee te geven (die zij, in het kader van verantwoordelijkheid, tevens aan klasgenoten mogen voorleggen). Ten slotte bleek de “geen namen regel”, een regel waarbij kinderen hun verhalen met fictieve namen onpersoonlijk maakten, erg succesvol vanwege het feit dat kinderen de regel als een competitie of spel zagen en er daarom streng op toe zagen.

Summary

Cyberbullying is an emerging problem, mainly present among children. Although our knowledge about cyberbullying is still growing, most of this knowledge is not created by children themselves. A missed chance, because children are probably the only real experts who can teach us more about the phenomenon. For this reason, the main purpose of our research project was to give children, aged 11 and 12, a voice about cyberbullying and about ways to deal with the problem. To give the children a real chance to participate in the project, we made use of a relatively new method called participatory research. An approach focused on the active participation of children in as many phases of a research project as possible. The second purpose of this study was to evaluate the usefulness of this approach in the specific context of this project.

For six weeks, four groups, with a total of twenty eight children, aged 11 and 12 participated in the project, in which they tried to find as much information as possible about cyberbullying and about ways to deal with the problem. Between the meetings the children were sent home with some tasks to prepare them for the next meeting. The groups, consisting of seven children per group and the researcher met once a week to discuss a particular aspect of cyberbullying. During the meetings the children were perceived as the experts who could teach the researcher and each other more about cyberbullying. For the evaluation of the usefulness of the participatory approach, two instruments were used. The first was a journal which the researcher filled in after every meeting. The second was an evaluation questionnaire aimed at measuring the children's opinions about the research project. The children completed the questionnaire in the last meeting.

An important outcome was that the terminology used in the literature, with terms like "masquerade", "flaming", but also "cyberbullying" was not clear enough. The children preferred to speak in terms like "online bullying", or to define particular actions like "hacking" and "name calling". When speaking in this terminology with the children we found that as much as one in two children was or had been a victim of online bullying. Anonymity seems to be one of the most important aspects that children use for defining a boundary between cyberbullying and traditional forms of bullying. The boundary between online bullying and online teasing rests on the principle of the perpetrator's intention and not so much on impact on a victim. For this reason we argue that possibly cyberbullies are not aware of the damage they create. A notable finding is that more and more victims of cyberbullying are themselves blamed by their peers for the fact that they are a victim. After all it was the victim himself/herself who put the strange picture or the weird profile text online. This is a wrong assumption that has to be stopped. Another development that has to be stopped is the fact that children start to respect the traditional bully because of the "coward" image of the cyberbully. Adults who want to help a victim are advised not to take direct action, but to seriously listen to the victim, to support the victim and to involve the victim in every decision that affects him/her. It is not the knowledge about the Internet or about cyberbullying that children find most important. It is dialogue and deliberation that the children want and need. Finally the children made clear that they want to be involved in the battle against cyberbullying. They want to start action groups or have meetings (like the ones in this project). A finding which can only be supported, because it can lead to better interventions, higher involvement of children and a "cyberbullying is not done" climate.

The participatory approach with children appeared to be successful. One sign for this conclusion was the fact that the children were very content about the project and even wanted to launch new projects themselves. Although the children were a little bit disappointed about the fact that they could not choose the research subject, they found the subject relevant enough and were content about the level of involvement and the way they had opportunities to participate. A positive outcome was that the attitude of children about cyberbullying became more negative as the project progressed. For example, the children started to say things like "cyberbullying is bad and should be stopped" and they created anti-cyberbullying logos and videos. The children also declared that they would not be a cyberbully in the future and would assist a victim in the need of help. Finally the children stated that they had learnt a lot about cyberbullying and about ways to deal with the problem.

Researchers who consider participative research with children are advised to apply a playful approach, with graphically attractive instruments. They should also give the children as much freedom and responsibilities as possible. It is also advised to give the children some tasks after every meeting which can help them prepare for the next meeting. The fact that children can consult classmates for completing the tasks can also increase their perception of responsibility. Finally the rule applied in this research called the "No Names Rule" appeared to be a success. The children were told to make personal stories unpersonal, by replacing the real names with fictional names. An approach that seemed like a game and was therefore liked.

Voorwoord

Voor u ligt het rapport: "want soms zijn kinderen gewoon de experts: Een participatief onderzoek naar het perspectief van 11- en 12-jarigen op het verschijnsel cyberpesten en naar manieren om het verschijnsel terug te dringen". Het rapport is het product van mijn afstudeeronderzoek bij de master Communication Studies aan de Universiteit Twente.

Doel van het rapport was om kinderen zelf aan het woord te laten over cyberpesten. Zij bevinden zich immers in de leeftijdsgroep waarin het meest wordt gecyberpest en kunnen daarom ook als experts worden beschouwd. Toch blijkt het juist deze visie te zijn waar het in de literatuur vaak aan ontbreekt. Gedurende mijn literatuurstudie kon ik constateren dat in onze kennis over cyberpesten hoofdzakelijk namens de kinderen wordt gedacht en gesproken. Vaak zelfs zonder hen überhaupt te vragen naar hun mening. Een gemiste kans, omdat kinderen prima in staat zijn om zich uit te drukken en hun kennis over te brengen. Op basis van mijn ervaring in dit onderzoek kan ik dat nogmaals bevestigen. Sterker nog: kinderen zijn, mede vanwege de grote diversiteit aan communicatiemiddelen die zij hanteren, zoals tekeningen, verhaaltjes en toneelstukjes, mogelijk de leukste groep om mee samen te werken.

Schokkend vond ik de mate waarin basisschoolkinderen zichzelf al blootstellen aan allerlei online gevaren. Zo werd als voorbeeld gegeven dat een meisje van 14/15 wekelijks uit de kleren ging voor de webcam, enkel voor beltegoed! Een ander voorbeeld dat werd gegeven ging over een meisje dat zelfmoord had gepleegd nadat zij lange tijd was gecyberpest op een zogenaamde "supermodellensite". Wat we uit deze voorbeelden kunnen concluderen is dat kinderen steeds meer uit het zicht raken van de volwassenen. Waar kinderen vroeger nog speelden, ruzieden en opgroeiden binnen het zicht van volwassenen, groeien zij tegenwoordig op in een nieuwe, veelal onzichtbare, "virtuele" wereld. Een wereld die echter zeer complex is. Te complex om binnen een aantal abstracte concepten te vatten. Zie het als een puzzel. Je kunt niet alle stukjes op één hoop gooien om de puzzel op te lossen. Dat kan alleen door de puzzel stukje voor stukje te bekijken en te analyseren. In dit onderzoek wordt cyberpesten van heel dichtbij bekeken, in de hoop dat enkele stukjes van de virtuele puzzel op hun plek kunnen worden gelegd.

Het onderzoek was echter niet tot een goed einde gekomen, zonder de hulp van een aantal personen en instanties. Graag wil ik dan ook van de gelegenheid gebruik maken hen te bedanken. Allereerst dank ik Menno de Jong en Stans Drossaert, mijn twee wetenschappelijke begeleiders van de Universiteit Twente, voor hun zeer welkome adviezen, hun doorzettingsvermogen (het steeds weer opnieuw lezen van het toch wel omvangrijke rapport vergt enige discipline) en hun opbeurende woorden wanneer ik zelf door de bomen het bos even niet meer zag. Daarnaast wil ik Nicole Tillie van de Expertgroep Digikids en Zeina Dafesh van het NIGZ bedanken voor hun inbreng en adviezen en bedank ik Bamber Delver, trendwatcher op het gebied van jeugd en nieuwe media en directeur van Stichting de Kinderconsument, voor de inspirerende gesprekken en voor zijn openheid over de manier waarop hij de strijd aan gaat met cyberpesten. Van Wageningen University bedank ik Paul Richards en Conny Almekinders voor hun methodische adviezen. Natuurlijk bedank ik mijn familie en vrienden voor al hun enthousiasme over en interesse in mijn onderzoek en bedank ik mijn vriendin Lisa in het bijzonder voor alle steun en geduld. Tenslotte bedank ik de vier basisscholen in Enschede voor hun vertrouwen in mijn onderzoek en bedank ik bovenal de leerkrachten en alle kinderen zonder wie dit rapport er in eerste instantie niet was geweest.

Niels Baas
Enschede, juni 2010

Inhoudsopgave

1.	INLEIDING	15
2.	THEORETISCH KADER	17
2.1	De nieuwe media en beide kanten van de medaille	17
2.2	Cyberpesten: een gevolg van de huidige omgang met nieuwe media	18
2.3	Participatief onderzoek	26
2.4	Samenvattend: onderzoeksvraag en deelvragen	40
3.	METHODE	41
3.1	Algemeen design	41
3.2	Deelnemers	41
3.3	Het participatief onderzoek (draaiboek en instrumenten)	42
2.5	De evaluatie van het participatief onderzoek	49
4.	RESULTATEN CYBERPESTEN	51
4.1	Wat is cyberpesten?	51
4.2	Wie zijn de daders en wie zijn de slachtoffers van cyberpesten?	58
4.3	Hoe kan cyberpesten teruggedrongen worden?	67
4.4	Samenvatting	83
5.	EVALUATIE METHODIEK	85
5.1	Hoe evalueren de kinderen het onderzoek?	85
5.2	De toepasbaarheid van in de literatuur gestelde richtlijnen	87
5.3	Had het onderzoek positieve gevolgen voor de deelnemers?	90
5.4	Samenvatting	91
6.	DISCUSSIE	93
6.1	Conclusies cyberpesten	93
6.2	Conclusies methodiek	98
6.3	Beperkingen aan dit onderzoek	101
6.4	Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	102
	REFERENTIES	103
	BIJLAGEN	107

1

Inleiding

Op Youtube is een aangrijpend filmpje te vinden waarin een nieuwe vorm van pesten genaamd cyberpesten, oftewel pesten via het internet en de mobiele telefoon, geïllustreerd wordt. In het begin van het filmpje zien we een jongen uit school naar huis fietsen. Hij fietst zo hard mogelijk omdat hij wordt achtervolgd door klasgenoten die hem al scheldend en bedreigend voor allerlei narigheid uitmaken. Even later komt de jongen gelukkig veilig thuis aan. Hij treedt binnen, groet zijn moeder en laat zijn rapport aan haar zien. "Wat goed!" zegt de moeder, "allemaal zevens en achten! Hoe was het op school?". De jongen kijkt naar de grond, "wel ok" en rent naar boven de trap op, waar hij veilig achter de computer kruipt. Niets lijkt echter minder waar. *Pling!* een MSN berichtje: "*Zit je lekker veilig thuis? We slaan je morgen op school wel in elkaar!*". De mobiele telefoon die op het bed ligt begint te trillen. Een nieuw SMS bericht. Tegen beter weten in laat de jongen zich op bed vallen en opent de sms: "*Je kunt niet van ons vluchten*". Verdrietig krult de jongen zich radeloos ineen op zijn bed. Beneden bespreken zijn ouders zijn rapport: "Het gaat goed met hem op school. Hij heeft al weer een 8 voor Nederlands".

Het voorbeeld legt haarfijn de vinger op de zere plek die we kennen bij cyberpesten, namelijk dat cyberpesters het leven van een kind volledig kunnen beheersen, terwijl ouders en andere betrokkenen hier vaak niet van op de hoogte zijn en komen. Bovendien brengt cyberpesten een nieuw probleem met zich mee, namelijk dat slachtoffers ook buiten school geen rust vinden omdat ze 24 uur per dag bereikt kunnen worden. Een voordeel aan de situatie in het voorbeeld is dat de jongen weet wie de pester is. Hierdoor zou hij uiteindelijk kunnen gaan praten met zijn ouders waardoor het probleem kan worden opgelost. In veel gevallen is de dader echter ook voor een slachtoffer een onbekende. Internet biedt daders namelijk de anonimiteit om hun eigen identiteit geheim te houden. Gevolg is dat de pesterijen vaak lang aanhouden en een slachtoffer het nut niet ziet er over te gaan praten. Waarom zouden de ouders immers wel in staat zijn de identiteit te achterhalen?

Cyberpesten is een probleem dat voor ouders en omstanders van een slachtoffer vaak moeilijk te begrijpen is. Dat is ook niet gek, omdat we in tegenstelling tot traditionele vormen van pesten nog erg weinig weten over cyberpesten. Gevolg is dat we als volwassenen slecht in staat zijn de kinderen op te vangen wanneer dit eens nodig zou zijn, om nog maar niet te spreken van gevallen waarin we zelf onbewust meehelpten in de cyberpest praktijken. Het is bijvoorbeeld logisch om iemand die vanaf zijn Hyves account aan het cyberpesten is te straffen toch? Hoe logisch is dit echter wanneer u hoort dat de kans bestaat dat de Hyve gehackt is door klasgenoten, die in naam het kind anderen cyberpesten? Een kind dat in de klas enkele klasgenoten de huid vol scheldt wordt logischerwijs door de leerkracht gestraft. Wat deze leerkracht echter niet weet is dat de jongen misschien al maandenlang door zijn klasgenoten online werd uitgelokt. Cyberpesten is een probleem waar we dus mee om moeten leren gaan en waarover we meer specifieke kennis moeten vergaren.

Er zijn in de wetenschap op dit moment al wel onderzoeken naar cyberpesten bekend, maar veel van deze onderzoeken richten zich op de prevalentie van cyberpesten. Uiteraard is dit bruikbaar onderzoek. Anders hadden we ook niet geweten dat ook in Nederland al één op de vijf kinderen slachtoffer is van cyberpesten. Daarentegen weten we echter nog te weinig over wat cyberpesten nu precies inhoudt en wat we kunnen doen om het terug te dringen. De reden hiervoor is het feit dat meestal niet werkelijk naar de visie van de kinderen wordt geluisterd. Veelal krijgen kinderen in onderzoeken een vragenlijst voor zich waarop zij hun problemen en behoeften moeten aanvinken. Wanneer gekozen wordt voor een meer diepgaande methode als de focusgroep kiezen wetenschappers ervoor de kinderen slechts één keer te bevragen over erg veel onderwerpen, waardoor de diepte van de focus en de vertrouwensband tussen de wetenschapper en de kinderen twijfelachtig is. In dit onderzoek wordt daarom de methode participatief onderzoek gehanteerd waarmee kinderen de expertrol krijgen en er gedurende een langere periode naar hen wordt geluisterd.

De focus in dit rapport is tweeledig. Enerzijds wordt meer inzicht gezocht in het fenomeen cyberpesten en manieren om het probleem terug te dringen. Inzicht vanuit het perspectief van de kinderen. Anderzijds wordt inzicht gezocht in de geschiktheid, waarde en de positieve/negatieve gevolgen van de methode. De indeling van het rapport wijkt daarom ook enigszins af van de norm. Zo is het theoretisch kader allereerst opgedeeld in twee delen waarvan het eerste deel gefocust is op de huidige kennis over cyberpesten en het tweede deel zich richt op een theoretische omkadering van de methodiek. Vervolgens volgt het methodedeel waarin zowel het participatief onderzoek als een vragenlijst om de methode te evalueren worden besproken. In hoofdstuk vier worden de bevindingen over cyberpesten uiteengezet waarna in hoofdstuk vijf de methode wordt geëvalueerd. Uiteindelijk volgt de conclusie/discussie waarin tevens een tweedeling is gemaakt.

2

Theoretisch Kader

Cyberpesten is een verschijnsel waarover we nog veel moeten en kunnen leren. In dit hoofdstuk komt echter eerst aan de orde welke kennis we de afgelopen jaren al hebben vergaard in de wetenschap en waar zich nog vraagstukken of hiaten bevinden. Vervolgens wordt in het tweede deel van dit theoretisch kader ingegaan op de innovatieve methode participatief onderzoek waarmee in dit onderzoek meer inzicht in het perspectief dat kinderen hebben op cyberpesten wordt gezocht. De methode wordt uitgebreid besproken, omdat haar waarde in dit onderzoek tevens geëvalueerd zal worden. De indeling van dit hoofdstuk is dan ook als volgt: In paragraaf 2.1 wordt allereerst kort besproken welke gevolgen, zowel positief als negatief, de opkomst van de nieuwe media heeft voor de levensstijl van jongeren. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 het verschijnsel cyberpesten zoals we dat op dit moment kennen in de literatuur uiteengezet, waarna paragraaf 2.3 zich richt op de methode participatief onderzoek.

2.1 De nieuwe media en beide kanten van de medaille

De nieuwe media. Voor volwassenen een volstrekt duidelijk begrip. Een begrip dat staat voor de opkomst van de mobiele telefonie, de opkomst van de personal computer en bovenal, de opkomst van het internet. Hoewel deze media voor de meeste volwassenen nog steeds erg nieuw zijn, is bijvoorbeeld het internet al ruim 15 jaar aanwezig in het dagelijks leven. Hetzelfde geldt voor de mobiele telefoon. Natuurlijk blijven deze media zich ook nu nog sterk door ontwikkelen, maar het is niet altijd meer juist om te spreken van nieuwe media. Zeker niet wanneer we het begrip voorleggen aan jongeren die zich nu in de puberteit bevinden. Neem bijvoorbeeld jongeren van een jaar of 14/15, die niet beter weten dan dat het internet er is en dat een mobiele telefoon er bij hoort.

Met de opkomst van de nieuwe media is dus eigenlijk een soort nieuwe generatie ontstaan. Een generatie bestaande uit jongeren die zijn opgegroeid met de "nieuwe media" en het gebruik ervan met de paplepel ingegoten kregen. Een generatie die zowel op de mobiele telefoon als op het internet telkens de weg weer beter weet te vinden dan de gemiddelde volwassene (King, Walpole & Lamon, 2007). Daarbij komt dat jongeren de media op een andere manier zijn gaan gebruiken dan volwassenen. Waar volwassenen het medium vooral zien als informatiebron en basis communicatiemiddel bevindt de "nieuwe generatie" jongeren zich op tal van online profielsites, maken zij online vrienden (Van den Eijnden, Vermulst, Van Rooy & Meerkerk, 2006) en ontmoeten zij offline vrienden in online games. Er wordt ook wel gesteld dat de nieuwe generatie jongeren online leeft (Genuis & Genuis, 2005). Dit online leven biedt de jongeren vele voordelen. Zo geeft een deel van de jongeren aan zich online beter te voelen dan offline (King et al., 2007). Kinderen geven aan online bijvoorbeeld makkelijker geaccepteerd te worden dan offline (King et al., 2007). Bovendien geven Van den Eijnden et al. (2006) van het Instituut voor Onderwijs (2006) aan dat maar liefst 60% tot 65% van de Nederlandse jongeren (11-16 jaar) minimaal eens per maand een online compliment krijgt, een open en eerlijk gesprek voert en/of steun ontvangt. Bovendien sluit 46% van de kinderen eens per maand een nieuwe online vriendschap en groeit bij 21% zelfs eens per maand een nieuwe online verking op.

Naast het vormen en onderhouden van vriendschap, biedt het internet jongeren nog meer positieve mogelijkheden. Zo biedt het internet een goed hulpmiddel bij de identiteitscrisis die veel jongeren doormaken in de puberteit (Van Cleemput, 2008; Gross, 2004). De anonimiteit die het internet biedt creëert namelijk de ruimte om met verschillende identiteiten te experimenteren (Van Cleemput, 2008; Genuis & Genuis, 2005; Gross, 2004). Hierdoor kunnen jongeren makkelijker switchen van identiteit en kiezen voor een identiteit die goed voelt en past (Turkle, in Van Cleemput, 2008; Gross, 2004).

Omdat veel jongeren meer van computers weten dan hun ouders (Quadrello, Hurme, Menzinger, Smith, Veisson, Vidal & Westerback, in Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tipett, 2008) leren ze de internetomgeving vooral kennen door zelf te experimenteren en van vrienden te leren. Positief hieraan is dat het internet jongeren de mogelijkheid biedt van elkaar te leren (Li, 2007) en vaardigheden te ontwikkelen die in de 21^e eeuw van groot belang kunnen zijn, zoals creativiteit, het ontwikkelen van ideeën, zelfpresentatie en leiderschap (Green & Hannon, 2007). Een gebrek aan toezicht en sturing kan echter ook negatieve gevolgen met zich mee brengen. Zo leren kinderen bijvoorbeeld weinig over veilig en verantwoord internetgebruik (Genuis & Genuis, 2005). Het feit dat kinderen zelf ook goed beseffen dat er nauwelijks controle is op hun online gedrag kan bovendien tot problemen op zich leiden. Sommige kinderen hebben bijvoorbeeld het idee dat zij online altijd anoniem zijn en alles kunnen doen wat zij willen (Aricak, Siyahhan, Uzunhasanoglu, Saribeyoglu, Ciplak, Yilmaz &

Memmedov, 2008; Slonje & Smith, 2008; Genuis & Genuis, 2005). Hierdoor komt het regelmatig voor dat online uitspraken worden gedaan die in het "offline" leven kunnen leiden tot grote ophef (Aricak et al., 2008). Het is bijvoorbeeld geen uitzondering wanneer kinderen elkaar online uitschelden, serieus bang maken of in het ergste geval bedreigen met de dood (Li, 2007a). Hoewel de bedreigingen vaak niet gepaard gaan met een serieuze intentie, maar puur uit verveling zijn (Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Smith et al., 2008) of omdat simpelweg de behoefte bestaat om iemand te plagen (Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Smith et al., 2008) is dit voor de ontvanger vaak niet zo helder en kan de verveling of grap van een ander dus veel meer impact hebben dan verwacht (Slonje & Smith, 2008; Aricak et al., 2008; Genuis & Genuis, 2005). Het feit dat je als zender online niet direct op de hoogte bent van de impact die een boodschap kan hebben op een ontvanger is iets nieuws waar veel kinderen niet van op de hoogte zijn (Slonje & Smith, 2008; Genuis & Genuis, 2005).

Aan de ene kant is het goed de jongeren te stimuleren om hun natuurlijke creativiteit en nieuwsgierigheid de vrije loop te laten, stellen Sharples, Graber, Harrison en Logant (2009) in hun onderzoek. Het moet echter wel door volwassenen gecontroleerd en waar nodig gestuurd kunnen worden. Sharples et al. (2009) spreken van zogenaamde "ommuurde tuinen" waarin jongeren hun gang moeten kunnen gaan. Deze muren lijken op het moment echter veelal zoek, want uit onderzoek van Ybarra en Mitchell, gerapporteerd in een artikel van Mason (2008) blijkt dat meer dan 50% van de jongeren aangeeft slecht, tot nooit door de ouders gecontroleerd te worden op hun online gedrag. Ook blijkt uit onderzoek van King et al. (2007) dat 41% van de jongeren nooit met hun ouders deelt wat ze online doen. Dit betekent dus dat een groot deel van de ouders geen idee heeft wat hun kind op de computer uitvoert. Een verontrustend feit, omdat 27% van de jongeren bovendien aangeeft dat hun ouders zeker bezorgd zouden zijn als ze wisten wat hun kind online deed.

Het wordt ouders dus aangeraden hun kind zo nu en dan op het internetgedrag te controleren. Het feit dat jongeren op het gebied van nieuwe media echter veel verder zijn dan volwassenen maakt het voor ouders erg moeilijk om nog goed te kunnen controleren (Topçu, Erdur-Barker & Çapa-Aydin, 2008; Agatston, Kowalski & Limber, 2007; King et al., 2007; Genuis & Genuis, 2005) wat weer tot gevolg heeft dat sommige kinderen op een nieuwe (niet verantwoorde) manier met elkaar, of over zichzelf gaan communiceren (King et al., 2007; Genuis & Genuis, 2005). Een constatering die dit risico nog eens vergroot is het feit dat jongeren het internet hoofdzakelijk gebruiken om met elkaar te communiceren (Guan & Subrahmanyam, 2009; King et al., 2007; David-Ferdon & Feldman, 2007) en zichzelf "online" te presenteren (Van Cleemput, 2008). Zo bevindt de meerderheid van de kinderen zich op netwerksites als Hyves en praten zij met elkaar via chatprogramma's als MSN of het moderne "Habbo Hotel". Kinderen bevinden zich dus veel meer dan vroeger in een wereld die niet meer beheerd wordt door de ouders. Dit betekent dat de nieuwe media een grote verandering teweeg brengen/hebben gebracht in de traditionele opvoeding. Waar de jongeren vroeger "in het zicht" van de ouders opgroeiden, speelden en communiceerden, gebeurt dit nu steeds meer in een online wereld (King et al., 2007; Genuis & Genuis, 2005). Een wereld buiten het zicht van de meeste ouders.

2.2 Cyberpesten: een gevolg van de huidige omgang met nieuwe media

Eén van de problemen waar steeds meer kinderen online mee te maken krijgen is het verschijnsel cyberpesten waarbij kinderen elkaar niet meer op het traditionele schoolplein, maar op de computer en mobiele telefoon gaan pesten (Slonje & Smith, 2008; Li, 2007). Een zorgwekkend feit omdat potentiële slachtoffers van cyberpesten nu niet meer alleen op school, maar ook thuis, 24 uur per dag via computer en telefoon bereikt kunnen worden (Slonje & Smith, 2008; Juvonen & Gross, 2008). Vaak gebeurt dit zelfs buiten het weten van ouders van zowel pester als slachtoffer om.

Cyberpesten is een nieuw fenomeen, vooral voorkomend onder de jeugd, dat snel in opmars is (Mason, 2008; Li, 2007). Het probleem is ontstaan met de opkomst van de moderne technologie (Slonje & Smith, 2008; Smith et al., 2008), waardoor kinderen een nieuwe plaats vonden om elkaar in een online wereld te pesten en te treiteren. Een verontrustende ontwikkeling omdat de virtuele wereld vooral beheerd en gecontroleerd wordt door de kinderen zelf en volwassenen vaak machteloos aan de zijlijn staan (Topçu et al., 2008; Mason, 2008; Agatston et al., 2007; King et al., 2007; Genuis & Genuis, 2005). Omdat cyberpesten een nog relatief nieuw verschijnsel is, is er ook nog weinig over bekend en wordt nog lang niet overal onderkend dat cyberpesten op zichzelf een probleem is (Li, 2007). Dit in tegenstelling tot het traditionele "face-to-face" pesten waar sinds het eerste onderzoek uit 1973 van de Zweedse onderzoeker Olweus erg veel onderzoek naar is gedaan en waarvan we nu weten dat het gedefinieerd kan worden als: "Gesteld kan worden dat een kind wordt gepest wanneer hij/zij herhaaldelijk en voor langere tijd slachtoffer is van negatieve acties, uitgevoerd door één of meerdere medeleerlingen.

Negatieve acties zijn acties van een persoon/personen die de intentie heeft/hebben iemand pijn te doen of een vervelend gevoel te geven” (Olweus, in Nordhagen, Nielsen, Stigum & Köhler, 2005). Verontrustend daarbij is dat cyberpesten vaak één op één vergeleken wordt met de traditionele vorm van pesten en dat ook interventies gebaseerd zijn op onze kennis over traditioneel pesten. Het voorbeeld dat geschetst wordt in de inleiding (een ouder die de cyberpesters helpt door zijn of haar kind te straffen over acties die hij/zij zelf niet heeft uitgevoerd) geeft al aan dat we met een nieuw vorm van pesten te maken hebben, waarover nieuwe kennis is benodigd.

We kunnen en moeten dus nog veel leren over cyberpesten. Voordat we echter weten welke kennis we nog missen, is het interessant eerst te bekijken welke informatie al wel gevonden is. In paragraaf 2.2.1 wordt een omschrijving van het verschijnsel cyberpesten gegeven met alle daarbij horende vormen van cyberpesten, in 2.2.2 volgt een omschrijving van de “gemiddelde” cyberpester en een “gemiddeld” slachtoffer van cyberpesten waarna in 2.2.3 wordt ingegaan op manieren om cyberpesten te voorkomen. In 2.2.4 tenslotte wordt ingegaan op manieren om cyberpesten te stoppen.

2.2.1 Cyberpesten: karakteristieken en gedaantes

Li (2007) citeert in zijn artikel een uitspraak van Bill Belsey afkomstig van de website www.cyberbullying.ca die kort maar krachtig samenvat wat in de huidige literatuur wordt verstaan onder cyberpesten: “bij cyberpesten wordt door een groep of individu gebruik gemaakt van informatie en communicatie technologieën zoals e-mail, mobiele telefoon, sms, chatprogramma’s en zwartmakende polls om opzettelijk en herhaaldelijk vijandig gedrag te uiten met als doel iemand pijn te doen”. Agatston et al. (2007), evenals Aricak et al. (2008) sluiten zich hier bij aan. Slonje en Smith (2008) spreken over agressie via moderne technologische middelen, specifiek de mobiele telefoon en het internet. Smith et al. (2008) sluiten hier volledig bij aan. Topçu et al. (2008) voegen er nog aan toe dat slachtoffers vaak slecht in staat zijn zichzelf te beschermen tegen de cyberpesterijen. Wolak, Mitchell en Finkelhor (2007) spreken van drie fenomenen, namelijk online pesten, cyberpesten en online harassment. Voor online pesten geven zij de definitie: “Online pesten is: iemand online lastigvallen of op een gemene manier plagen, iemand uitschelden, bewust mensen uitsluiten, iemand bedreigen of ongewenste of seksuele dingen tegen iemand zeggen” (Wolak et al., 2007). Cyberpesten definiëren Wolak et al. (2007) als: “Het gebruik van internet, mobiele telefoons of andere technologie om tekst of plaatjes te sturen/posten bedoeld om een ander te beschamen of pijn te doen”. Online harassment is volgens hen: “Het sturen van bedreigend of aanvallend materiaal naar een ander, of het online posten van dit materiaal over een ander” (Wolak et al., 2007). Hoewel deze driedeling interessant kan zijn, kiezen de meeste wetenschappers ervoor enkel te spreken van het begrip cyberpesten met daaronder een uitwijding naar de verschillende vormen van cyberpesten. Li (2007) maakt bijvoorbeeld onderscheid tussen zeven vormen, weergegeven in tabel 2.1.

Tabel 2.1: Li’s zevental van vormen van cyberpesten (2007)

Vorm	Beschrijving
Flaming	Het sturen van boze, groffe of vulgaire berichten over een persoon, aan een groep of aan die persoon zelf.
Online harassment	Het herhaaldelijk sturen van aanvallende berichten naar een persoon.
Cyberstalking	Online harassment dat gepaard gaat met dreigingen, het aanbrengen van schade, of intimidatie.
Denigrations/put downs	Het naar andere mensen sturen of online plaatsen van schadelijke, onware of wrede uitlatingen over een persoon.
Masquerade	Je voordoen als iemand anders om vervolgens materiaal te sturen of online te posten met als doel de persoon als wie je je voordoet zwart te maken.
Outing	Het sturen of posten van materiaal van een persoon waarin gevoelige, genante of privé informatie wordt vrijgegeven. Hieronder valt ook het doorsturen van privé berichten of foto’s.
Exclusion	Op een wrede manier buitensluiten van een persoon in een online groep.

Slonje en Smith (2008) verwijzen naar een artikel van Smith, Mahdavi, Carvalho en Tippett (2006) waarin onderscheid wordt gemaakt tussen zeven andere categorieën, hoofdzakelijk gebaseerd op het middel dat wordt gehanteerd, namelijk: pesten via de sms, pesten met foto’s of video’s (via de mobiele telefoon), pesttelefoontjes, pest-emails, pesten in chatboxen en pesten via websites. Smith et al. (2008) noemen bovendien nog een specifiek verschijnsel namelijk het fenomeen “happy slapping” waarbij een persoon wordt geslagen of wordt uitgelokt tot “grappige” reacties. Deze mishandelingen en bijbehorende reacties worden door een tweede persoon met de mobiele telefoon gefilmd of gefotografeerd waarna de filmpjes en foto’s per mobiele telefoon of internet verspreid worden.

Vandebosch en Van Cleemput (2008) voerden groepsgesprekken met kinderen waarin vooral problemen via instant messaging (MSN) werden genoemd zoals onbekenden die contact zoeken en het hacken van de MSN account waarna het wachtwoord werd veranderd, de contactenlijst werd verwijderd en gemene en beledigende berichten naar vrienden werden

gestuurd. Andere gedragingen die volgens de kinderen met betrekking tot cyberpesten voorkwamen waren het sturen van grote hoeveelheden buzzers of knipogen (een mogelijkheid van o.a. MSN), het kopiëren van persoonlijke gesprekken en deze vervolgens naar anderen sturen, het verspreiden van roddels, het manipuleren van foto's van een ander en deze vervolgens naar anderen sturen, het maken van websites met vernederende comments over een ander, het sturen van dreigmails, het misleiden van een ander via email, het vernederen van een ander in een open chatbox en het sturen van seksueel getinte berichten (Vandebosch & Van Cleemput, 2008). Bovendien noemden de kinderen ook nog telefoonpesterijen zoals midden in de nacht gebeld worden, of bedreigd worden via de telefoon (Vandebosch & Van Cleemput, 2008). Aricak et al. (2008) voegen nog enkele gedragingen aan de lijst van cyberpesten toe, namelijk: het sturen van geïnfecteerde e-mails en het gebruiken van foto's van een ander, zonder dat deze er vanaf weet.

Hoewel in de literatuur nog geen universele onderverdeling van vormen van cyberpesten bestaat en in veel artikelen dus vooral specifieke gedragingen gerapporteerd worden, zijn de meeste wetenschappers het wel eens over een aantal belangrijke karakteristieken behorend bij cyberpesten. Karakteristieken die cyberpesten onderscheiden van de traditionele vorm van pesten. Deze staan weergegeven in tabel 2.2.

Tabel 2.2: In de literatuur bekende karakteristieken enkel van toepassing voor cyberpesten

Anonimiteit	Anonimiteit is een eigenschap specifiek behorend bij cyberpesten (Slonje & Smith, 2008; Li, 2007, 2007a). Cyberpesters kunnen hun identiteit geheim houden, waardoor zij langer en harder kunnen cyberpesten zonder daar consequenties van te ondervinden (Li, 2007, 2007a). Een slachtoffer krijgt dus te maken met hardere pesterijen en met onzekerheid over wie de dader zou kunnen zijn (Vandebosch & Van Cleemput, 2008).
Moeilijk los te komen	De communicatiemogelijkheden van het internet en de mobiele telefoon zorgen er voor dat nagenoeg ieder individu tegenwoordig 24 uur per dag bereikbaar is. Voor cyberpesten betekent dit dat een slachtoffer altijd en overal bereikt kan worden (Slonje & Smith, 2008; Juvonen & Gross, 2008).
Grootte van het publiek	In tegenstelling tot een vaak beperkt publiek dat met traditioneel pesten wordt bereikt, kan met cyberpesten een heel erg groot publiek bereikt worden (Slonje & Smith, 2008). Een genante video op Youtube kan bijvoorbeeld met gemak door miljoenen bezoekers wereldwijd bekeken worden waardoor de impact voor een slachtoffer erg groot is.
Onzichtbaarheid voor volwassenen	Een eigenschap die niet in de literatuur benoemd wordt, maar waar wel vaak op wordt ingespeeld is de onzichtbaarheid van cyberpesten. Vooral het feit dat de pesterijen niet meer in het zicht van volwassenen plaatsvinden maakt dat kinderen vaak lang alleen met problemen blijven lopen (Slonje & Smith, 2008; Li, 2007a).

Vandebosch en Van Cleemput (2008) kijken in hun artikel af van de veelgenoemde karakteristieken. Zij spraken met kinderen tussen de 10 en 19 jaar, die volgens hen juist karakteristieken noemden die meer overeenkomen met de karakteristieken van de traditionele vorm van pesten zoals deze in veel artikelen worden genoemd. Deze staan in tabel 2.3.

Tabel 2.3: In de literatuur bekende karakteristieken zowel van toepassing voor cyberpesten als traditioneel pesten

Intentie	De cyberpester heeft de intentie het slachtoffer pijn te doen en het slachtoffer ervaart de acties van de cyberpester als pijnlijk. Een variabele die over het algemeen moeilijk meetbaar is en die maakt dat het maken van onderscheid tussen pesten en plagen soms erg lastig kan zijn (Vandebosch & Van Cleemput, 2008).
Herhaling	Er moet sprake zijn van herhaald gedrag. Een enkele vervelende gedraging zoals één scheldpartij is nog geen pesten. Overigens kan er voor cyberpesten ook al sprake zijn van herhaling wanneer een pester een filmpje eenmalig online zet en dit filmpje vervolgens meerdere keren bekeken wordt (Vandebosch & Van Cleemput, 2008).
Machtsverschil	Er moet sprake zijn van een machtsverschil tussen de pester en het slachtoffer. Een ruzie is geen pesten omdat het slachtoffer in staat is zich te verdedigen. Het slachtoffer moet dus zwakker zijn en zich slechter kunnen verdedigen dan de pester. Dit kan zijn doordat de pester fysiek groter is, maar ook doordat de pester meer kennis heeft van ICT en daarom beter in staat is het slachtoffer digitaal te onderdrukken (Vandebosch & Van Cleemput, 2008).

Vandebosch en Van Cleemput (2008) constateren in hun onderzoek ook een eigenschap specifiek voor cyberpesten, namelijk dat cyberpesters zich niet altijd richten op bekenden, maar dat ook onbekenden soms gecyberpest worden. Bijvoorbeeld doordat cyberpesters een willekeurig persoon bellen of online benaderen om deze uit te schelden.

DE IMPACT VAN CYBERPESTEN

De vier besproken eigenschappen (*anonimiteit, de moeilijkheid om ervan los te komen, de grootte van het potentiële publiek en de onzichtbaarheid voor volwassenen*) en de karakteristieken genoemd door Vandebosch en Van Cleemput (2008) lijken erop te wijzen dat cyberpesten een vorm van pesten is die meer impact oplevert voor het slachtoffer dan traditioneel pesten. Hierover zijn echter geen harde conclusies beschikbaar. Hoewel cyberpesten namelijk veel nare eigenschappen heeft, zijn er volgens Smith et al. (2008) ook karakteristieken die de impact kunnen verlagen. Bijvoorbeeld het feit dat elektronische

pesters makkelijk geblokkeerd of genegeerd kunnen worden, in tegenstelling tot face-to-face pesters (Juvonen & Gross, 2008). Ondanks deze “verzachtende omstandigheden” blijkt dat wanneer jongeren slachtoffer worden van pestering, hetzij face-to-face of via elektronische middelen, zij psychosociale moeilijkheden ervaren (Juvonen & Gross, 2008; David-Ferdon & Feldman, 2007). Psychosociale gevolgen kunnen zijn: emotioneel verdriet, problemen op school, het dragen van wapens op school, minder contact met volwassenen en een grotere kans op seksuele verleiding (David-Ferdon & Feldman, 2007). Topçu et al. (2008) en Diamanduros, Downs en Jenkins (2008) vullen deze lijst aan met frustratie, boosheid en verdriet. Het feit dat cyberpesterijen ook door kunnen gaan buiten schooltijd en ouders vaak niet op de hoogte zijn en komen van deze pestering kan er toe bijdragen dat slachtoffers van cyberpesterijen grotere gevolgen ervaren. Zij kunnen immers 24 uur per dag lastig worden gevallen (Slonje & Smith, 2008; Juvonen & Gross, 2008) en vinden vaak niet de moed of de zin om hun ouders hierover te informeren (Topçu et al., 2008; Li, 2007; Juvonen & Gross, 2008), waardoor zij alleen met hun problemen blijven lopen. Bovendien kunnen cyberpesters (in tegenstelling tot normale pesters) een prima band hebben met leerkrachten, waardoor het voor een slachtoffer ook op school erg moeilijk kan zijn een melding te maken van het gedrag van de cyberpester (Li, 2008). Des te meer reden voor volwassenen om snel meer begrip te krijgen van het verschijnsel, zodat bijvoorbeeld ouders, verzorgers en leerkrachten de slachtoffers beter kunnen ondersteunen. Bovendien is meer kennis benodigd om te zorgen dat ouders/ leerkrachten van pesters beter in staat zijn het kind te controleren op het online gedrag. Uit onderzoek blijkt namelijk al dat kinderen die meer door hun ouders gecontroleerd worden, minder overgaan tot het uiten van online agressie (David-Ferdon & Feldman, 2007).

HET BELANG VAN MEER KENNIS OVER CYBERPESTEN

Al met al kunnen we stellen dat cyberpesten een verschijnsel is waar we als volwassenen op korte termijn meer kennis over moeten krijgen. Het feit dat kinderen hun problemen liever opkroppen dan dat zij hulp gaan zoeken bij een volwassene is al zorgwekkend. Het feit dat een volwassene zelf vaak niet over de mogelijkheden en kennis beschikt om spontaan steun of sturing te bieden is des te zorgwekkender. Daarbij komt dat de problemen die slachtoffers ervaren door cyberpesterijen zeer ernstige vorm aan kunnen nemen. Denk bijvoorbeeld aan situaties waar een slachtoffer volkomen machteloos staat wanneer volwassenen de ernst van de pestering niet in zien of nog erger, de beschuldigingen van een cyberpester niet geloven. Bijvoorbeeld doordat de cyberpester op school de ideale schoonzoon speelt en zijn online acties zo goed weet te verhullen dat geen leerkracht het slachtoffer zal geloven. Een leerkracht die reageert met ongeloof of in sommige gevallen zelfs het straffen van een slachtoffer is dan ook onbewust zelfs deelnemer in de cyberpesterijen, hetgeen je als volwassene natuurlijk nooit zou willen. In een enkel geval gaan cyberpesterijen zelfs zo hard en lang door dat een slachtoffer de situatie niet meer aan kan en hij of zij liever een eind aan het leven maakt, hetgeen van tevoren soms zelfs al uitvoerig op een forum besproken en aangemoedigd wordt. We kunnen en mogen als volwassenen niet accepteren dat kinderen elkaar online dit soort narigheden aan kunnen doen. Het is daarom zaak dat we meer en diepere informatie krijgen over cyberpesten.

Hoewel we al goed op weg zijn en al veel informatie hebben over karakteristieken van cyberpesten, over cyberpesters en over slachtoffers kan er zeker nog veel informatie gevonden worden. Denk bijvoorbeeld aan de huidige vormen van cyberpesten die in de literatuur worden omschreven. Waar de één categoriseert in termen die voor de kinderen mogelijk erg onduidelijk zijn (flaming, outing), refereert de ander in middelen die worden ingezet (pester per sms, pesten per e-mail). Om cyberpesten werkelijk te kunnen begrijpen en te kunnen bevatten is het echter minder belangrijk te weten waar de pestering precies plaatsvindt en welke abstracte overkoepelende termen we kunnen verzinnen, maar moeten we juist weten welke acties nu volgens de kinderen vallen onder cyberpesten. Daarnaast is het ook interessant om te weten welke acties volgens de kinderen juist niet vallen onder cyberpesten en of zij een concrete grens kunnen aangeven waar cyberpesten begint.

Tenslotte is het interessant nu voor eens en voor altijd zekerheid te krijgen over de vraag of cyberpesten ook werkelijk één op één vergeleken kan worden met traditioneel pesten, of dat kinderen hier toch anders over denken. Zijn de acties hetzelfde en is de impact hetzelfde, erger of juist minder erg voor een slachtoffer? Vragen die nu eens letterlijk aan de kinderen gesteld moeten worden. Bovendien wordt in de literatuur vaak aangegeven dat anonimiteit er voor zorgt dat makkelijker en vaker gecyberpest wordt. Denken de kinderen hier ook werkelijk zo over? En hoe zit het met de macht van slachtoffers om cyberpesten te stoppen? Op deze en meer vragen zal in dit onderzoek een antwoord worden gezocht.

2.2.2 de “gemiddelde” cyberpester en het “gemiddelde” slachtoffer van cyberpesterijen

Over cyberpesten kunnen we nog veel leren. Hetzelfde geldt voor onze kennis over ouders en slachtoffers van cyberpesten. Zijn er overeenkomende karakteristieken tussen cyberpesters en kunnen we risicofactoren vinden die maken dat iemand een

grotere kans loopt gecyberpest te worden? Vragen waarop we een antwoord moeten vinden, omdat steeds meer kinderen dader of slachtoffer worden van cyberpesten. Uit onderzoek van Li (2007) onder Chinese en Canadese kinderen, blijkt dat bijna een derde van de kinderen wel eens slachtoffer is geweest van cyberpesten. 18% van de kinderen waren zelf cyberpester en meer dan de helft van de kinderen kende op zijn minst één persoon die gecyberpest werd. Smith et al. (2008) vonden in een onderzoek in Engeland soortgelijke resultaten met ruim 31% van de kinderen die soms gecyberpest werden tot ruim 14% van de kinderen die vaak gecyberpest werden (twee tot drie keer per maand, een keer per week of zelfs meerdere keren per week). Bovendien geven Juvonen en Gross (2008) aan dat maar liefst 72% van de kinderen wel eens getuige is geweest van een cyberpest incident. In deze paragraaf wordt onze huidige kennis over cyberpesters en slachtoffers van cyberpesten besproken aan de hand van algemene kenmerken voor daders en slachtoffers en karaktereigenschappen/ uiterlijke eigenschappen van daders en slachtoffers.

IN DE LITERATUUR BEKENDE ALGEMENE KENMERKEN VAN DADERS EN SLACHTOFFERS

De algemene kenmerken of karakteristieken van daders en slachtoffers omvatten alle kenmerken, risicofactoren en sociale eigenschappen als hiërarchische positie en offline connecties die er toe kunnen bijdragen dat iemand slachtoffer of cyberpester wordt. Daaronder vallen niet de karaktereigenschappen en uiterlijke kenmerken van “gemiddelde” cyberpesters en slachtoffers besproken, omdat deze apart in paragraaf 2.2.2.2 worden behandeld.

Tijd die online wordt doorgebracht: Een belangrijke risicofactor die bij lijkt te dragen aan het feit of iemand gecyberpest wordt is de hoeveelheid tijd die iemand online besteedt (Aricak et al., 2008). Logischerwijs heeft iemand die vaker online is ook een grotere kans gecyberpest te worden (Smith et al., 2008; Juvonen et al., 2008). Hier is echter wel een onderscheid te maken. Een kind dat bijvoorbeeld veel tijd besteedt aan “veilige” online spelletjes heeft waarschijnlijk minder kans gecyberpest te worden dan een kind dat alle online tijd doorbrengt in chatboxen. Zo geven David-Ferdon en Feldman (2007) aan dat het meest wordt gecyberpest via instant messaging (zoals MSN) gevolgd door chatboxen, email en website postings. Pestkoppen, zo stelt Del Cioppo (2008) zouden vaak meer kennis van internettoepassingen hebben dan hun slachtoffer en zouden bovendien ouders hebben die minder betrokken zijn bij het internet en gsm gebruik van hun kind.

Geslacht: Geslachtsverschillen lijken vooral discussie op te roepen in de literatuur. Waar Li (2007) vond dat vooral jongens cyberpesten en gecyberpest worden, vonden Smith et al. (2008) volgens Slonje en Smith (2008) juist dat meisjes vaker gecyberpest worden en dat er geen verschil bestond tussen jongens en meisjes in het cyberpesten van anderen. Ook rapporteren Slonje en Smith (2008) een onderzoek van Ybarra en Mitchell (2004) waarin zowel in de pesterrol als de slachtofferrol, geen verschillen werden gevonden tussen jongens en meisjes. Uit hun eigen onderzoek rapporteren Slonje en Smith (2008) dat jongens opvallend vaker cyberpesten dan meisjes en dat er geen verschillen lijken te bestaan tussen jongens en meisjes in de slachtofferrol.

Etnische afkomst: Li (2007a) vond in een onderzoek dat 60% van de slachtoffers van cyberpesten en 70% van de cyberpesters blank waren. Dit geeft aan dat etnische afkomst ook enige invloed lijkt te hebben op het feit of iemand gaat cyberpesten/ gecyberpest wordt. In andere artikelen wordt deze variabele niet genoemd. Verder vond Li (2007a) dat de helft van de slachtoffers van cyberpesten hoger scoorde op school dan gemiddeld. Bij de cyberpesters was dit minder dan 35%. Del Cioppo (2008) stelt dat cyberpesters uit ieder niveau komen maar vaak een gemiddeld intelligentieniveau hebben.

Afkomstig uit dezelfde of een andere jaarlaag op school: Smith et al. (2008) bespreken de positie (klas/jaar) waarin cyberpesters zich bevinden binnen de school. Uit hun onderzoek bleek dat ongeveer 21% van de cyberpesters uit dezelfde klas kwam als het slachtoffer, 28% kwam uit een andere klas in dezelfde jaargang, ruim 6% van de cyberpesters was afkomstig uit een hoger jaar en ruim 2% uit een ander jaar. Er waren geen cyberpesters afkomstig uit lagere jaren. Verder bleek 22% van de cyberpesters niet afkomstig van de school en was bijna 21% van de cyberpesters volledig onbekend. Volgens Juvonen en Gross (2008) gaf 51% van de slachtoffers aan gecyberpest te worden door iemand afkomstig van dezelfde school. 43% werd gepest door iemand die zij alleen online kenden en 20% door iemand die zij offline kenden, maar die niet afkomstig was van dezelfde school. Overigens hadden de kinderen de mogelijkheid meerdere opties aan te vinken.

De relatie met traditionele vormen van pesten: Tussen traditioneel pesten en cyberpesten blijkt ook een relatie te bestaan. Veel cyberslachtoffers blijken namelijk tevens slachtoffer van traditioneel pesten te zijn (Smith et al., 2008; Li, 2007a). Daarnaast bleken veel cyberpesters ook traditionele pesters te zijn (Smith et al., 2008; Del Cioppo, 2008; Li, 2007a).

Een veelgenoemde reden dat kinderen gaan cyberpesten is volgens Smith et al. (2008) de angst om face-to-face te pesten. Cyberpesters werden dan ook gezien als lafaards met behoefte aan controle. Controle die zij in real-life niet kunnen verkrijgen. Het internet zou dus wel eens een podium kunnen vormen voor een nieuw soort pesters, namelijk de in real-life mislukte pesters. Bovendien bestaat een kans dat kinderen die in real-life zelf gepest worden, online de moed vinden om hun belager of een andere zondebok (erger) terug te pakken (Del Cioppo, 2008). Deze groep, ook wel "bully/victims" genoemd (Smith et al., 2008; Aricak et al., 2008) handelt uit het motief wraak en vormt door haar kwetsbaarheid en labiliteit en impulsiviteit mogelijk een groter gevaar dan traditionele pesters (Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Aricak et al., 2008).

Offline connectie tussen pester en slachtoffer: Vandebosch en Cleemput (2008) wijzen op een nieuw verschijnsel, namelijk het feit dat kinderen onbekenden gaan cyberpesten. Zo gaven sommige kinderen aan een willekeurig nummer in te toetsen op de telefoon om vervolgens de ontvanger te belagen met scheldwoorden. Hetzelfde gebeurde in chatboxen waar kinderen een willekeurige bezoeker het leven zuur maakten (Vandebosch & Cleemput, 2008). Opvallend is dat hier uit afgeleid kan worden dat kinderen soms geen specifieke reden hoeven te hebben om iemand te gaan cyberpesten. Soms lijkt simpelweg de behoefte om te gaan cyberpesten al voldoende.

IN DE LITERATUUR BEKENDE UITERLIJKE KENMERKEN/ KARAKTEREIGENSCHAPPEN

Over de positie waarin cyberpesters zich bevinden en risicofactoren is dus al wel enige kennis beschikbaar. Ook lijken kinderen het over het algemeen met elkaar eens dat cyberpesters lafaards zijn die hun slachtoffer in het werkelijke leven niet durven te confronteren. Overigens is ook bekend dat sommige cyberpesterijen berusten op een misverstand omdat de "cyberpester" handelt uit verveling of om simpelweg te plagen. Het is dan ook de vraag of deze "cyberpesters" ook worden gezien als "lafaards die behoefte hebben aan controle". Waar bovendien nog erg weinig over bekend is, zijn de karaktereigenschappen en uiterlijke kenmerken die kinderen toebedelen aan cyberpesters evenals de eigenschappen die zij toebedelen aan slachtoffers van cyberpesterijen. Een enkeling doet een poging hier op in te gaan Del Cioppo (2008) bijvoorbeeld, geeft in haar proefschrift een beschrijving van daders en slachtoffer van pesten in het algemeen. Deze beschrijvingen vult zij vervolgens aan met bevindingen uit eigen onderzoek waarin zij specifiek zocht naar het profiel van daders en slachtoffers van cyberpesten. Overigens concludeert Del Cioppo (2008) dat de eigenschappen die gelden voor reguliere pesters sterk overeenkomen met die van cyberpesters. Daarom worden de beschrijvingen hier besproken, waarna Del Cioppo's aanvullingen specifiek voor cyberpesten ook besproken worden.

Uiterlijke kenmerken en karaktereigenschappen slachtoffers: Over slachtoffers van de traditionele vorm van pesten stelt Del Cioppo (2008) dat deze vaak angstig zijn, een laag zelfbeeld hebben en weinig zelfvertrouwen hebben. Daarnaast zijn ze verlegen, in zichzelf gekeerd, goedgelovig, voorzichtig, vaak fysiek zwakker dan leeftijdsgenoten en onzeker. Bovendien hebben slachtoffers vaak weinig vrienden en treden ze niet graag op de voorgrond. Vaak voelen slachtoffers volgens Del Cioppo (2008) niet goed aan welke waarden en normen heersen binnen een groep en reageren ze daarom vaak verkeerd. Het zij door publiekelijk te gaan huilen of door te gaan klikken, hetgeen sociaal vaak niet geaccepteerd is. Sommige slachtoffers lijken zelfs over te gaan tot afkoopgedrag waarbij zij zich vrij trachten te kopen met materiële zaken als snoep (Del Cioppo, 2008). Problematisch daarbij is dat slachtoffers vaak gebrek hebben aan sociale vaardigheden om voor zichzelf op te komen en te zorgen dat anderen hen respecteren (Del Cioppo, 2008). Over slachtoffers van cyberpesten stelt Del Cioppo (2008) dat vooral het kenmerk "anders zijn" aanleiding gaf tot cyberpesterijen. Anders door bijvoorbeeld het hebben van een lichamelijke aandoening of het behoren tot een bepaalde subcultuur (emo's bijvoorbeeld). Ook uiterlijke kenmerken zoals dikker dan gemiddeld zijn spelen mee als belangrijke oorzaken. Bovendien bleken slachtoffers van cyberpesten vaak moeite te hebben met sociale veranderingen en het leggen van sociale contacten, hetgeen natuurlijk orde van de dag is wanneer bijvoorbeeld een nieuwe middelbare school wordt betreden. Tenslotte vond Del Cioppo (2008) dat slachtoffers vaak meer controle en bescherming genoten vanuit huis, waardoor zij bijvoorbeeld minder vaak met vrienden waren.

Een slachtoffer is de zwakkere: Vandebosch en Cleemput (2008) stellen aanvullend dat slachtoffers van cyberpesten over het algemeen worden gezien als vreemd, verlegen en klein. Zij stellen zelfs dat deze eigenschappen een vereiste zijn voor een slachtoffer van cyberpesten. Kinderen geven volgens Vandebosch en Cleemput (2008) namelijk aan dat dezelfde acties die voor vreemde, kleine, verlegen kinderen bestempeld worden als cyberpesten, voor grotere en sterkere kinderen bestempeld worden als plagen. Deze kinderen zouden er immers beter tegen bestand zijn, waardoor het machtsverschil dat vereist is bij (cyber)pesten wordt weggenomen.

Uiterlijke kenmerken en karaktereigenschappen van daders: De doorsnee (cyber)pester beschrijft Del Cioppo (2008) als iemand die populair wil zijn, maar enkel “vrienden” heeft omdat deze vrienden bang zijn anders zelf slachtoffer te worden van de pesterijen. Een pestkop zou fysiek sterker zijn, graag controleren en graag willen domineren. Daarentegen zou hij juist vaak minder zeker zijn en zou hij zich snel bedreigd en jaloers voelen. Daarom heeft hij veel behoefte aan goedkeuring en belangstelling. Eigenschappen van de (cyber)pester zouden verder zijn dat hij een gebrek heeft aan inlevingsvermogen, vooral met zichzelf bezig is, vaak impulsief is, open staat voor geweld en kan leiden aan negatieve faalangst. Daarbij lijkt hij moeite te hebben met stress, regels, spanning en grenzen (Del Cioppo, 2008). De pesterijen zouden vaak een uiting zijn van dieper liggende frustraties en problemen, vaak als gevolg van zijn/haar gevoelsleven of een sociale handicap. Hij zou moeite hebben situaties en gevolg van gedrag in te schatten en te voorzien. Wanneer een situatie voor een (cyber)pester onveilig aanvoelt wordt de druk dan ook groter om zich af te reageren op een zondebok (Del Cioppo, 2008). Over cyberpesters in het bijzonder stelt Del Cioppo (2008) dat zij net als traditionele pesters over het algemeen een slachtoffer hebben dat zij kennen van school. Bovendien gaven de cyberpesters zelf ook aan vooral kinderen te cyberpesten die “anders zijn”. Daarbij pesten ze online omdat ze zich offline niet sterk genoeg voelen en vaak zelfs offline zelf zijn gepest. Tenslotte zouden cyberpesters een gebrek aan zelfcontrole hebben en daardoor online overgaan tot cyberpesten; gewoon omdat het kan.

WAT KUNNEN WE NOG LEREN OVER DE DADERS EN DE SLACHTOFFERS?

Ook in onze kennis over cyberpesters en slachtoffers bevinden zich hiaten. We weten al dat een slachtoffer “anders” is en dat een cyberpester mogelijk zelf ook slachtoffer is van cyberpesten, maar we weten nog erg weinig over factoren die een slachtoffer “anders” maken en over andere drijfveren die een cyberpester kan hebben. Bovendien weten we nog erg weinig over hoe kinderen een cyberpester classificeren. Del Cioppo (2008) gaf al aan dat kinderen alleen van cyberpesten spreken wanneer het slachtoffer een zwakkere is. Zijn er nog meer van dit soort uitzonderingen in de redentie van kinderen? Welke rol speelt intentie van de dader en impact op een ontvanger bijvoorbeeld in hun redentie? Kortom, we moeten meer inzicht zien te krijgen in het redentieproces dat zich in het hoofd van kinderen afspeelt wanneer zij een cyberpester of een slachtoffer ervan proberen te classificeren. Een extra aandachtspunt in dit onderzoek is de bevinding van Del Cioppo (2008) die stelt dat de aanvangsleeftijd voor cyberpesten zo rond de 13 jaar ligt. Zij deed haar meting echter op middelbare scholen, waardoor deze inschatting mogelijk nog te hoog ligt. De mening van kinderen die jonger zijn dan deze leeftijd is immers nauwelijks gevraagd. In dit onderzoek zal daarom tevens de vraag beantwoord worden of cyberpesten ook op de basisschool en dus bij nog jongeren kinderen al een kwestie is.

2.2.3 Hoe kan cyberpesten teruggedrongen worden?

Het terugdringen van cyberpesten kan op twee manieren. Enerzijds kan er gefocust worden op het stoppen van cyberpesten. Anderzijds is het echter mogelijk nog aantrekkelijker te focussen op het voorkomen van cyberpesten. Over beide tactieken en bestaande problemen is al enige kennis bekend in de literatuur welke in deze paragraaf besproken wordt.

CYBERPESTEN STOPPEN (EN BESTAANDE KNELPUNTEN DAARIN)

Het is voor een volwassene pas mogelijk een kind dat gecyberpest wordt te helpen wanneer hij op de hoogte is van de pesterijen. Juist hier lijkt echter een probleem te bestaan. Kinderen blijken het over het algemeen namelijk erg moeilijk te vinden om met anderen te praten wanneer zij gecyberpest worden. Zo blijkt uit onderzoek van Li (2007; 2007a) en Slonje en Smith (2008) dat minder dan de helft van de onderzochte kinderen met hun ouders zou gaan praten wanneer zij gecyberpest zouden worden. In een onderzoek van Juvonen en Gross (2008) was dit zelfs 90%. Volgens Slonje en Smith (2008) en Aricak et al. (2008) vertellen kinderen hun online problemen (als ze het al aan iemand vertellen) vooral aan leeftijdsgenoten. Dit komt volgens Aricak et al. (2008) enerzijds omdat leeftijdsgenoten meer verstand hebben van de techniek en anderzijds omdat leeftijdsgenoten tijdens de tienerjaren belangrijker zijn voor kinderen dan familie. Als de leeftijdsgenoten niet kunnen helpen blijven de kinderen vaak met het probleem lopen. Bovendien geven Juvonen en Gross (2008) aan dat maar liefst 50% van de kinderen cyberpesterijen zelf op wilden lossen. Zij praatten dus met niemand. Ook Slonje en Smith (2008) vonden in hun onderzoek dat maar liefst een derde van de kinderen met niemand zou gaan praten.

Opvallend is dat niemand van de kinderen volgens Slonje en Smith (2008) een leerkracht in vertrouwen zou nemen. Het feit dat kinderen de leerkracht meestal ontwijken lijkt deels gevolg van een door Li (2007a) ontdekt probleem dat ruim een derde van de kinderen denkt dat de school helemaal niets zou doen met een cyberpest melding. Nog opvallender is dat veel kinderen, vooral jonge kinderen cyberpest incidenten zelfs niet bij hun ouders melden. Reden hiervoor is dat de kinderen bang zijn voor de gevolgen. Een gevolg waar de kinderen bijvoorbeeld erg bang voor zijn is dat de ouders hen aanwijzen als

schuldige; ze zijn immers zelf online gegaan, of dat de ouders vanuit beschermende overweging hun online privileges afpakken (Juvonen & Gross, 2008), hetgeen in werkelijkheid ook neerkomt op het straffen van de kinderen (Juvonen & Gross, 2008; Agatston et al., 2007). Door internet en mobiele telefoon af te pakken raken kinderen immers hun communicatiemiddelen kwijt waardoor hun ouders eigenlijk een groot deel van hun sociale leven af pakken.

Naast angst voor de gevolgen geven kinderen bovendien aan dat hun ouders vaak erg weinig afweten van de technologie en daarom hoogstwaarschijnlijk sowieso geen bruikbare hulp kunnen bieden (Topçu et al., 2008; Li, 2007; Juvonen & Gross, 2008). Om cyberpesten op een effectieve manier te kunnen stoppen raden Slonje en Smith (2008) dan ook aan dat ouders, maar ook leerkrachten meer kennis vergaren over de bestaande vormen van cyberpesten en over wat zij er aan kunnen doen (Topçu et al., 2008). Vooral de kennis van cyberpesten is cruciaal, omdat blijkt dat zolang volwassenen niets weten van cyberpesten en niet door hebben dat het gebeurt, de meeste slachtoffers liever alleen met de problemen blijven lopen (Slonje & Smith, 2008). Bovendien moeten volwassenen de ernst van cyberpesten leren inzien, omdat het vaak niet de fysieke vormen van pesten, maar juist de indirecte en verbale vormen zijn die zeer ernstige gevolgen kunnen hebben.

Smith et al. (2008) spreken in hun onderzoek van een pessimistische houding van de kinderen die aangaven dat er volgens hen eigenlijk weinig gedaan kan worden aan cyberpesten. Als hoofdoorzaak hiervoor noemden de kinderen de anonimiteit van de cyberpester. Toch gaven de kinderen wel enkele adviezen die konden werken om cyberpesten te stoppen zoals het blokkeren van de cyberpester of de cyberpesterijen simpelweg negeren (ook genoemd in Aricak et al., 2008; Agatston et al., 2007; Juvonen & Gross, 2008; Vandebosch & Van Cleemput, 2008). Verder vonden Smith et al. (2008) dat de kinderen adviseerden vooral met anderen te praten over cyberpest incidenten. Opvallend daarbij is dat de kinderen adviseerden vooral met (vertrouwenswaardige) volwassenen te gaan praten waaronder politie, leraren en ouders. Opvallend omdat dit in de praktijk minder vaak lijkt te gebeuren. Advies, specifiek voor cyberpesten was om de politie een "anoniem" nummer te laten natrekken of om misbruik te melden op mededelingenborden van websites. Het veranderen van je e-mailadres of telefoonnummer werd eveneens vaak genoemd als oplossing, evenals het bijhouden en opslaan van aanvallende e-mails en teksten. Tenslotte werd geadviseerd contact op te nemen met de mobiele-/internet aanbieder of de cyberpester rechtstreeks zelf te vragen om te stoppen met de pesterijen (ook genoemd in Juvonen & Gross, 2008). Hoewel kinderen dus goed lijken te weten hoe zij met cyberpesterijen om moeten gaan, stellen Juvonen en Gross (2008) en Li (2007a) dat de tactieken meestal niet in de praktijk worden gebracht en dat bijvoorbeeld een kwart van de gecyberpeste kinderen in werkelijkheid nog nooit iemand geblokkeerd had. Overigens blijkt uit onderzoek dat de kinderen de online tactieken hoofdzakelijk van elkaar leren en zichzelf aanleren door online te experimenteren (Juvonen & Gross, 2008). Het kan daarom wenselijk zijn dat volwassenen meer leren over online veiligheid zodat de kinderen deze tips in ieder geval van een volwassene kunnen horen (Smith et al., 2008; Agatston et al., 2007). Hoewel kinderen de vrijheid verdienen zichzelf te ontwikkelen is het daarnaast belangrijk dat zij de mogelijkheid houden terug te kunnen vallen op een volwassene. Tegelijkertijd zouden ouders en verzorgers de mogelijkheid moeten houden hun kind indien nodig bij te sturen. Er bestaat in de huidige situatie echter een gebied waar volwassenen nauwelijks grip op hebben, terwijl juist in dit gebied steeds meer opvoeding plaatsvindt.

Een belangrijke stap voor scholen is dat er naast een anti-pest beleid ook een anti-cyberpest beleid wordt geïmplementeerd (Smith et al., 2008). Daarbij zou een school bovendien kunnen denken aan het opstellen van anti-cyberpest materiaal. Verder zouden leerkrachten getraind moeten worden in de aanpak van cyberpesten en dient de school ouders en kinderen te adviseren bij online problemen. Zij zouden bijvoorbeeld advies kunnen geven over hoe contact op moeten worden genomen met mobiele aanbieders, internet providers en autoriteiten (Smith et al., 2008). Agatston et al. (2007) voegen hier nog aan toe dat ook les moet worden gegeven over wat "bijstanders" kunnen doen om cyberpesten te stoppen. Zij vormen namelijk een belangrijke schakel in het meer bewust maken van volwassenen in de problematiek.

CYBERPESTEN VOORKOMEN (EN BESTAANDE KNELPUNTEN DAARIN)

Hoewel vooral in veel artikelen wordt gesproken over manieren om cyberpesten te stoppen, worden in enkele artikelen ook tips gegeven die zouden kunnen helpen bij het voorkomen van cyberpesten. Zo geven Smith et al. (2008) enkele tips afkomstig uit focusgroepen met kinderen van 11 tot 15 jaar. De kinderen gaven bijvoorbeeld aan dat de cyberpesters vooral op de hoogte moeten zijn van de consequenties en dus straffen die er staan op hun acties. Bovendien moeten er volgens de kinderen, zo stellen Smith et al. (2008) voorlichtingscampagnes worden opgezet waarin duidelijk wordt gemaakt hoe ernstig cyberpesten is. Laat de cyberpesters merken welke consequenties er zijn en hoe het voelt om gecyberpest te worden.

Volgens Juvonen en Gross (2008) zijn er ook een aantal dingen die kinderen zelf kunnen doen om cyberpesterijen te voorkomen. Een belangrijk advies is bijvoorbeeld om de vriendenlijst van instant messaging programma's als MSN te beperken tot dichtbijstaande vrienden. Op die manier kan mogelijk voorkomen worden dat kinderen met verkeerde bedoelingen de vriendenlijst binnen dringen. Ook kunnen contactpersonen die een vervelend bericht sturen direct geblokkeerd worden om verdere pesterijen te voorkomen. Li (2007a) geeft echter aan dat kinderen ook wel bekend zijn met deze tactieken, maar dat in de praktijk mogelijk weinig met deze tactieken gebeurt. Interessant is dus om te onderzoeken in hoeverre kinderen praktijkvoorbeelden kunnen noemen waarin zij of een bekende de tactieken hebben toegepast.

WAT KUNNEN WE NOG LEREN OVER HET TERUGDRINGEN VAN CYBERPESTEN?

Hoewel we dus al enige kennis hebben over methoden om cyberpesten terug te dringen, kan ook hier nog veel worden onderzocht. Zo kan de vraag van Li (2007) of kinderen de technieken (blokkeren, verwijderen, et cetera) om cyberpesters te stoppen ook werkelijk toepassen, een interessante vraag zijn om te onderzoeken. Het is daarom interessant de kinderen zelf spontaan laten refereren naar ervaringen. Bovendien is het niet alleen interessant om te weten wat kinderen zelf kunnen doen, maar is het ook nuttig te weten wat de kinderen verlangen van hun omgeving als het gaat om cyberpesten. We weten immers al dat het kinderen veel moeite kost om met anderen over cyberpesten te praten. Om iets voor de kinderen te kunnen betekenen is het dan ook van belang dat we leren waarom het de kinderen zoveel moeite kost en wat we kunnen doen om de drempel te verlagen. Bovendien is er nog weinig bekend over wat ouders, maar ook de leerkracht, politie en overheid kunnen betekenen op het moment dat een kind zijn of haar problemen opbiecht. Allemaal vragen die bij kunnen dragen aan de kennis die hard nodig is om ook maar enige grip te krijgen op het probleem.

2.2.4 Samenvattend

Het krijgen van meer kennis en meer begrip van de online problemen waarin kinderen zich bevinden lijkt al met al erg belangrijk. Van wie kunnen we deze kennis nu beter vergaren dan van de mensen die deze online "wereld" bewonen? De kinderen zelf. Het lijkt daarom tijd nu eens te gaan luisteren naar wat de kinderen te zeggen hebben. Sterker nog, dat hadden we al veel eerder moeten doen. Signalen van kinderen dat volwassenen toch geen advies zouden kunnen geven, of dat volwassenen verkeerde acties nemen bij een cyberpest melding (zoals het afpakken van online mogelijkheden) lijken al voor zich te spreken. Daarom is het tijd de vragen bij de kinderen neer te leggen zodat zij zelf met de problematiek aan de gang kunnen. Zodat de werkelijke experts op dit gebied aan de volwassenen kunnen vertellen welke problemen er online spelen en welke acties zij van volwassenen verlangen. Wanneer de volwassenen deze kennis overnemen en zich meer verdiepen in de online wereld waarin de kinderen zich bevinden kunnen zij in de toekomst mogelijk een grotere bijdrage leveren in de online ontwikkeling van het kind. Alleen op die manier kan langzaam een klimaat worden gecreëerd waarin kinderen met hun online problemen ook bij een volwassene terecht kunnen en dus willen.

2.3 Participatief onderzoek

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de in dit onderzoek gehanteerde methode genaamd participatief onderzoek. Hoewel vooral gebruik is gemaakt van een afgeleide vorm van participatief onderzoek genaamd "kinderparticipatie" of "child participation" is het voor het begrip ervan wenselijk eerst kort de overkoepelende methodiek te behandelen. In paragraaf 2.3.1 wordt daarom eerst participatief onderzoek besproken, waarna in paragraaf 2.3.2 in wordt gegaan op kinderparticipatie.

2.3.1 Participatief onderzoek: het hoe en waarom

Er blijken nog belangrijke hiaten te bestaan in het begrip dat volwassenen hebben van de situatie waarin veel kinderen zich online bevinden. Om meer begrip te krijgen van één van de online problemen waar veel kinderen mee te maken hebben, zal dit onderzoek zich richten op het vergroten van de kennis over cyberpesten. Er is in het verleden al enig onderzoek naar cyberpesten gedaan, maar veel van deze onderzoeken zijn gedaan met methoden die mogelijk tekort schieten om het probleem volledig en natuurgetrouw in beeld te brengen. De meest gebruikte methode is de vragenlijst (online of schriftelijk) (Sharples et al., 2009; Topçu et al., 2008; Slonje & Smith, 2008; Smith et al., 2008; Juvonen & Gross, 2008; Aricak et al., 2008; Li, 2008, 2007, 2007a; Wolak et al., 2007; Valkenburg & Soeters, 2001), waarbij antwoorden mogelijk verloren gaan omdat de kinderen slechts enkele antwoordcategorieën voorgelegd krijgen. In plaats van dat er naar de kinderen geluisterd wordt, wordt hen gevraagd hun problemen of behoeften aan te vinken of kort uit te leggen. Om een situatie waarin een kind zich bevindt echter goed te kunnen begrijpen is meer nodig dan een papieren vragenlijst. Daarvoor zijn gesprekken benodigd. Gesprekken waarin het kind vaker en langer met een onderzoeker kan praten (Punch, 2002).

Overigens wordt de noodzaak van meer diepgaande technieken steeds meer ingezien en zijn in het verleden ook al technieken toegepast als de focusgroep (Smith et al., 2008; Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Agatston et al., 2007) en het interview (Sharples et al., 2009). Met behulp van deze technieken wordt mogelijk al meer informatie verkregen van de kinderen, omdat met behulp van deze methoden wel wordt geluisterd naar het verhaal van de deelnemers. Ook aan focusgroepen en interviews kleven echter nog een aantal beperkingen. In beide gevallen gaat het namelijk in eerste instantie vaak om een momentopname. Vaak wordt met, in dit geval kinderen, één enkel individueel gesprek of groeps gesprek gevoerd waarin “alles” over een onderwerp wordt gevraagd. Mogelijke beperkingen kunnen dan zijn dat de kinderen vanwege tijdsgebrek niet alles hebben kunnen vertellen of dat zij tijdens het gesprek belangrijke zaken vergeten te vertellen. Deze informatie gaat verloren omdat er geen vervolgbijeenkomst plaatsvindt. Een belangrijke beperking is bovendien dat er in een enkel gesprek waarschijnlijk geen sprake is van een goede vertrouwensband, waardoor het goed mogelijk is dat kinderen, vooral over gevoelige onderwerpen, niet alle informatie met de onderzoeker willen delen (Valkenburg, Beukema, Almekinders & Tromp, in Almekinders, Beukema & Tromp, 2008). Een derde belangrijke beperking is de traditionele rollenverdeling in wetenschappelijk onderzoek waarbij de onderzoeker onderzoek doet op de “passieve” respondenten (Shalowitz, Isacco, Barquin, Clark-Kauffman, Delger, Nelson, Quinn & Wagenaar, 2009; Macaulay, Commanda, Freeman, Gibson, McCabe, Robbins & Twhig, 1999). Hierdoor is de kans groot dat de betrokkenheid van deelnemers laag is en zij niet de behoefte voelen alle relevante informatie met de onderzoeker te delen, hetgeen ook gevolg zou kunnen zijn van een gebrek aan een vertrouwensband tussen onderzoeker en deelnemers (Valkenburg et al., in Almekinders et al., 2008).

Met een dergelijk aantal potentiële bedreigingen in conventioneel onderzoek is het mogelijk raadzaam een methode te gebruiken die beter op de genoemde bedreigingen inspeelt en die dus mogelijk beter geschikt is om informatie te vinden over het perspectief dat kinderen hebben op hun wereld. Steeds meer onderzoekers wijzen bovendien op het feit dat kinderen actief betrokken moeten worden in onderzoek, in plaats van dat wetenschappers zelf conclusies trekken voor kinderen (Burns & Schubotz, 2009; Pascal & Bertram, 2009). Volgens Pascal en Bertram (2009) kan de mening van kinderen enkel en alleen gevonden worden bij de kinderen zelf. Zij pleiten dan ook voor een bottom-up benadering, waarbij de onderzoeker de kennis volledig haalt bij de beoogde doelgroep zelf, en op basis van deze kennis, gezamenlijk met de deelnemers een nieuwe theorie en praktische oplossingen gaat vormen. Deze vorm van onderzoek wordt ook wel “grassroots” onderzoek (Yeich, 1996) genoemd, waarbij de informatie in de directe context van het probleem wordt gezocht. Een methode die zich hiervoor leent is die van participatief onderzoek. Participatief onderzoek betekent kort gezegd dat de onderzoeker in samenwerking met deelnemers uit de directe context van het onderzoeksonderwerp dieper inzicht in de groep en haar behoeften tracht te krijgen (Nieuwenhuizen, 2003; Macaulay et al., 1999). De onderzoeker doet dus geen onderzoek op de groep maar in samenwerking met de groep (Shalowitz et al., 2009; Cornwall & Jewkes, 1995).

WAT IS PARTICIPATIEF ONDERZOEK?

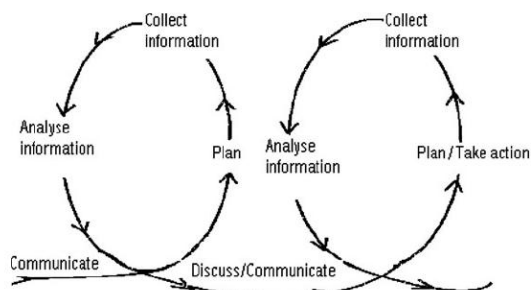
Participatief onderzoek is een methodiek die veelal wordt toegepast in de antropologie en de geografie. De methode is in het verleden vooral toegepast in onderzoek naar achtergestelde groepen (Pain, 2004). Groepen die vaak zelf niet de stem of de status hebben om voor zichzelf op te komen en hun mening door te laten dringen op plaatsen waar deze zou moeten doordringen. Omdat participatief onderzoek in het verleden vooral in rurale gebieden in Afrika en Azië is toegepast om de behoeften van achterstandsgroepen in beeld te brengen (Chambers, 1994) wordt ook gesproken van “rapid rural appraisal” of “participatory rural appraisal” (Binns, Hill & Nel, 1997; Rifkin, 1996; Chambers, 1992, 1994, 1994a; Loader & Amartya, 1999; White & Taket, 1997; Brown, Lloyd & Murray, 2006; Lawlor, Marsden, Sanderson & Simmonds, 1999; Lazenbatt, Lynch & O’Neill, 2001; Pepall, Earnest & James, 2007). De methode moet niet verward worden met participerende observatie waarin de onderzoeker enige tijd aanschuift in de leefwereld van een bepaalde groep, waar hij door middel van observatie tracht meer van de groep te weten te komen. Overigens wordt in participerende observatie evenals in participatief onderzoek afgestapt van de traditionele rollenverdeling waarin deelnemers passieve respondenten zijn. De onderzoeker neemt namelijk zelf passieve rol aan, waarin hij de actieve deelnemers van het onderzoek observeert (Tedlock, 1991; DeWalt & DeWalt, 2002; Becker & Geer, 1957; Atkinson & Coffey, in Holstein & Gubrium, 2003)

In participatief onderzoek is het, in tegenstelling tot participerende observatie, niet de onderzoeker, maar zijn het juist de deelnemers die actief participeren in het onderzoek. De methode is contextspecifiek (Pain, 2004) en tracht in samenwerking met deelnemers uit een specifieke groep dieper inzicht te krijgen in de leefomstandigheden van deze specifieke groep, ervaren problemen van deze groep en behoeften van deze groep (Macaulay et al., 1999; Loader & Amartya, 1999; White & Taket, 1997; Ison & Ampt, 1992; Chambers, 1992, 1994, 1994a).

In participatief onderzoek wordt een andere rollenverdeling gehanteerd dan in traditioneel onderzoek in dat de onderzoeker niet meer de leidinggevende rol heeft, maar meer de faciliterende en luisterende rol aanneemt (Loader & Amartya, 1999; Binns et al., 1997; White & Taket, 1997; Chambers, 1992). De deelnemers worden beschouwd als de experts in hun eigen leven. De rol van de onderzoeker is om deze expertise te stimuleren en de groep aan te zetten tot het zelf formuleren van ervaren problemen en behoeften (Loader & Amartya, 1999; White & Taket, 1997; Rifkin, 1996; Ison & Ampt, 1992; Brown et al., 2006; Lawlor et al., 1999; Binns et al., 1997). In het geval van onderzoek met kinderen kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van creatieve technieken als woordspinnen, knutsel-opdrachten en spelletjes om hen aan te zetten tot het delen van ideeën en kennis. Nieuwenhuizen (2003) maakte gedurende haar bijeenkomsten met kinderen bijvoorbeeld gebruik van een spel waarin kinderen hun eigen problemen leerden formuleren, analyseren en oplossen. Tegelijkertijd waren de bijeenkomsten voor Nieuwenhuizen zelf bedoeld om veel te leren over de leefwijze en problemen van de kinderen. Belangrijk daarbij is dat de kinderen niet alleen participeren, maar ook keuzes mogen maken en dat er een kans bestaat dat deze keuzes worden geïmplementeerd. Participatief onderzoek wordt daardoor tevens getypeerd door haar flexibele en reflectieve aanpak (Cornwall & Jewkes, 1995). Voordeel van deze aanpak is dat de verantwoordelijkheid meer bij de deelnemers zelf komt te liggen wat kan leiden tot een hogere betrokkenheid en een hogere behoefte tot het delen van informatie. Bovendien kan een dergelijke aanpak er toe bijdragen dat ook stille kinderen zich vrijer voelen om te praten.

Participatief onderzoek gebeurt vaak op projectbasis, waarbij de onderzochte gemeenschap in het gehele onderzoeksproces vanaf de opzet tot aan het nemen van actie, actief betrokken wordt. Vaak is het zelfs zo dat de onderzochte gemeenschap zelf wordt aangezet tot het nemen van actie, terwijl de onderzoeker enkel dient als adviseur en facilitator (Binns et al., 1997). In tegenstelling tot onderzoeken met focusgroepen of interviews, beperkt een participatief onderzoek zich niet tot één bijeenkomst met de deelnemers, maar wordt vaker, langer en intensiever met de deelnemers samengewerkt en gesproken. Om dieper inzicht te krijgen in iemands leefwereld en ervaringen is het volgens Punch (2002) namelijk altijd essentieel om vaker en langer met deze persoon om te gaan. Bovendien krijgen deelnemers daardoor meer kansen hun mening te laten horen en bestaat er een grotere kans dat een vertrouwensband wordt opgebouwd tussen de deelnemers en de onderzoeker. Een aspect dat volgens Valkenburg et al. (in Almekinders et al., 2008) essentieel is om er vanuit te kunnen gaan dat deelnemers ook werkelijk willen vertellen wat hen dwars zit.

Bijkomend belangrijk aspect van participatief onderzoek is dat ook werkelijk wordt ingestuurd op het ondernemen van acties (Valkenburg et al., in Almekinders et al., 2008) waarna het project vaak niet beëindigd is. Het proces continueert namelijk met het evalueren van de gevoerde actie en het verbeteren en opnieuw uitvoeren van acties (zie figuur 2.1). Daarbij wordt de onderzochte gemeenschap in alle fasen van het onderzoek betrokken. Een belangrijk doel van participatief onderzoek is dan ook het creëren van empowerment bij de onderzochte gemeenschap (Valkenburg et al., in Almekinders et al., 2008). Juist door het zelf nemen van actie leren de deelnemers te voorzien in eigen behoeften. Enerzijds kan met behulp van participatief onderzoek meer geleerd worden over de groep en haar behoeften, terwijl de groep anderzijds zelf dus ook erg veel leert van en door het onderzoek. Belangrijkste doelstellingen van participatief onderzoek voor de lokale gemeenschap zijn dan ook: 1) het aanzetten tot actie bij de gemeenschap, 2) het opbouwen van educatie voor en door de deelnemers, en 3) het creëren van bottom-up sociale veranderingen (Pain, 2004).

Figuur 2.1: "Asset-Focused RPA cycle" (Pepall et al., 2007). Weergave van de manier waarop participatief onderzoek aanstuurt op actie en deze actie wordt geëvalueerd en indien nodig opnieuw wordt geïnitieerd.

In participatief onderzoek wordt over het algemeen weliswaar erg intensief, maar toch slechts met een kleine groep deelnemers gewerkt. Dit betekent dat resultaten ook snel op toeval kunnen berusten. De wetenschappelijke striktheid en de validiteit van de methode berusten daarom op het principe van triangulatie, waarbij de uitkomsten van één bron worden

vergeleken met uitkomsten van minimaal twee andere bronnen of dataverzamelingmethoden (Brown et al., 2006). Bovendien wordt getracht zoveel mogelijk te spreken met key-informants (Harvey, Fleming & Patterson, 2001) oftewel personen uit de specifieke context, die veel weten over de mening van, of veel contact hebben met andere personen uit de specifieke context. Op die manier wordt een zo groot mogelijk deel van de groep van interesse vertegenwoordigd.

CONCREET: BEOOGDE DOELLEN EN VOORDELEN VAN PARTICIPATIEF ONDERZOEK

Participatief onderzoek heeft samengevat twee belangrijke doelstellingen. Enerzijds is de methode informatieverschaffend. Anderzijds moet de methode bijdragen aan het verbeteren van de leefsituatie van de onderzochte groep (Brown et al., 2006; Rifkin, 1996). Hieronder worden de doelen van participatief onderzoek kort uiteen gezet, waarna dieper in wordt gegaan op de voordelen van participatief onderzoek boven traditioneel/regulier onderzoek.

Doelen: Informatieverzameling en empowerment

Het eerste doel is gericht op informatieverzameling en behelst het vinden van realistische informatie direct afkomstig uit een specifieke groep over de leefsituatie van deze groep. De methode wordt vaak toegepast als startpunt voor hulpinstanties of overheden om de **leefsituatie** van een groep beter te leren begrijpen (Chambers, 1992). Welke **problemen** worden ervaren? (Loader & Amartya, 1999; White & Taket, 1997; Rifkin, 1996; Ison & Ampt, 1992), welke **behoeften** leven onder de groepsgenoten? (Brown et al., 2006; Lawlor et al., 1999; Binns et al., 1997) en zijn er eventueel **kansen** die gebruikt kunnen worden om de leefsituatie te verbeteren? (Binns et al., 1997; White & Taket, 1997; Ison & Ampt, 1992) Een bijkomende belangrijke doelstelling is om (in samenwerking met de groep) actie te ondernemen om de leefsituatie van de specifieke (vaak achterstands-) groep te verbeteren (Binns et al., 1997; Rifkin, 1996; Ison & Ampt, 1992). Belangrijk aspect is dat informatie niet uit de context wordt getrokken en de relatie tussen mens en omgeving in stand blijft (Binns et al., 1997).

Het tweede doel behelst het vergroten van de betrokkenheid van de onderzochte groep bij eigen problemen en het versterken van deze groep in het vermogen om zelf met deze problemen om te leren gaan (ook wel “empowerment” of “zelfredzaamheid” genoemd). Hoofdgedachte is dat de onderzochte groep niet enkel wordt gebruikt om informatie te verschaffen aan de onderzoeker, maar dat deze groep zelf, door actief deel te nemen in het onderzoek, ook een leerproces doormaakt (ook wel “wederzijds leren” genoemd). Daarbij worden de vaardigheden van de deelnemers om zelf hun behoeften en ambities te herkennen erkend (Binns et al., 1997; White & Taket, 1997; Chambers, 1992, 1994). In het ideale geval leert de groep in het onderzoek om zelf volledig met eigen problemen om te gaan, zodat naast de onderzoeker ook de groep voordelen ervaart (Loader & Amartya, 1999; Rifkin, 1996; Valkenburg et al., in Almekinders et al., 2008).

Voordelen participatief onderzoek boven regulier onderzoek

Participatief onderzoek heeft een aantal belangrijke voordelen boven regulier onderzoek. Qua informatiewaarde blijkt participatief onderzoek bijvoorbeeld meer informatie op te leveren. Informatie die niet gevonden zou worden via een geformaliseerde vragenlijst. Conventioneel onderzoek is namelijk vaak te snel, te kortzichtig en te beperkt om de werkelijke problemen van een achterstandsgroep in kaart te brengen. Hierdoor kunnen vele soorten bias het onderzoek insluipen, wat weer kan leiden tot verkeerde conclusies (Binns et al., 1997). Participatief onderzoek kan daarentegen bovenal dieper inzicht geven in de levenscondities, visies en attitudes van een onderzochte groep (Binns et al., 1997; Rifkin, 1996). Andere belangrijke voordelen van de methode boven regulier onderzoek staan weergegeven in tabel 2.7.

Tabel 2.7: In de literatuur genoemde voordelen van participatief onderzoek

Dieper inzicht	De methode biedt de mogelijkheid om dieper inzicht te krijgen in de levenscondities, visies, en attitudes van de onderzochte groep (Binns et al., 1997; Rifkin, 1996).
Nieuwe focus	De methode levert mogelijk nieuwe resultaten op, omdat niet de overheersende elite, maar juist de vaak achtergestelde groep aan het woord wordt gelaten (Binns et al., 1997; Rifkin, 1996).
Holistisch beeld	De methode geeft een holistisch beeld van de leefsituatie van de onderzochte groep, omdat resultaten zoveel mogelijk gekoppeld blijven aan de context en dieper in kan worden gegaan op specifieke problemen en behoeften van een groep (Binns et al., 1997; Rifkin, 1996).
Sneller dan regulier onderzoek	De leefsituatie van een specifieke groep kan sneller, maar toch betrouwbaar in kaart worden gebracht (Brown et al., 2006; Lawlor et al., 1999; Rifkin, 1996; Chambers, 1992; Chambers 1994).
Goedkoper	De methode is vanwege de kleine omvang en de snelle dataverzameling relatief goedkoop (Lawlor et al., 1999; White & Taket, 1997; Rifkin, 1996; Chambers, 1992).
Hogere betrokkenheid	Door een participatief onderzoek te organiseren binnen een groep wordt de betrokkenheid bij oplossingen van een bepaald probleem, of het voorzien in een bepaalde behoefte, vergroot (Brown et al., 2006).
Grotere vertrouwensband	Door langer en intensiever met een groep samen te werken kan een vertrouwensband worden opgebouwd waardoor deelnemers zich meer aan de onderzoeker(s) hechten (Nieuwenhuizen, 2003) en mogelijk minder sociaal wenselijk wordt geantwoord en meer informatie wordt gegeven.

Nadelen van participatief onderzoek

Uiteraard zijn er ook nadelen van participatief onderzoek die juist pleiten voor het gebruik van reguliere onderzoeksmethoden. Zo zijn er critici die wijzen op het feit dat een onderzoeker in participatief onderzoek erg veel invloed kan uitoefenen op de resultaten. Chambers (1992) bevestigt dat gedrag van de onderzoeker inderdaad een cruciale rol kan spelen in het onderzoek. Hij stelt dan ook dat het van groot belang is dat de onderzoeker voortdurend zelfbewust te werk moet gaan. Belangrijke daarbij is vraagstukken niet overhaasten, het stokje over durven dragen aan de deelnemers, respect tonen en continu op een kritische manier naar jezelf kijken als onderzoeker (Chambers, 1992). Overigens bestaat ook in onderzoek met focusgroepen of interviews en zelfs bij vragenlijsten een redelijke kans dat de onderzoeker invloed heeft op de resultaten. Een enkel contact kan immers de toon al zetten. Bovendien is bij de interpretatie van de resultaten in de analysefase van regulier onderzoek eveneens ruimte voor bias als gevolg van een overheersende visie van de onderzoeker.

Een ander zwaktepunt van participatief onderzoek zou de generaliseerbaarheid zijn. Deze is van regulier onderzoek over het algemeen immers groter dan die van participatief onderzoek. Dit is ook niet vreemd omdat in regulier onderzoek vaak gefocust wordt op een bredere doelgroep en er een grotere steekproef wordt gehanteerd. Wanneer een onderzoeker echter inzicht wil krijgen in de leefsituatie, problemen en behoeften van een specifieke groep dan biedt participatief onderzoek meer opties. De focus en vraagstelling van de onderzoeker is dus erg belangrijk.

Daarnaast kan participatief onderzoek ook een goede basis zijn voor een grootschaliger onderzoek. In dit onderzoek wordt bijvoorbeeld getracht een breed kwalitatief beeld te schetsen van de manier waarop kinderen van 11 en 12 jaar cyberpesten percipiëren en welke manieren zij zien om het fenomeen terug te dringen. Met behulp van deze basis kan vervolgens besloten worden een deelaspect te verifiëren met een grootschaliger onderzoek.

2.3.2 Participatief onderzoek: waarom is het specifiek bij kinderen van belang?

Zoals Pain (2004) al stelde wordt participatief onderzoek vooral toegepast onder achtergestelde gemeenschappen. Hoewel we in Nederland geen echte achtergestelde stammen hebben zijn er toch enkele groepen die minder mogelijkheden krijgen dan andere groepen om hun mening hoorbaar te maken. Simpelweg omdat we niet bereid of gewend zijn om naar hen te luisteren. De allergrootste groep hiervan zijn de kinderen. Hoewel we ons er namelijk niet van bewust zijn, wordt er zowel in de wetenschap, als in het dagelijks leven nog nauwelijks naar kinderen geluisterd (Lansdown, 2001; Ben-Arieh, 2005), zoals ook blijkt uit een citaat van Jenks (1982) in het rapport van Nieuwenhuizen (2003):

“Het kind is een bekende van ons, maar tegelijkertijd ook een vreemde; het bewoont onze wereld, maar lijkt tegelijkertijd ook in een andere te wonen; het is er een van ons, maar lijkt ook iets van een andere orde”.

Nieuwenhuizen (2003) stelt, terecht, dat hoewel er al erg veel onderzoek naar kinderen is gedaan, er eigenlijk weinig onderzoek is gedaan waarin de visie van de kinderen zelf centraal stond. Hiervoor zijn volgens haar twee belangrijke redenen aan te wijzen. Enerzijds omdat kinderen nog niet beschouwd worden als een volledig menselijk wezen. Zij zijn namelijk nog in ontwikkeling en daarom kwetsbaar. Anderzijds denken volwassenen vaak alles al te weten over kinderen, omdat zij zelf immers ook kind zijn geweest (Nieuwenhuizen, 2003). De kinderen daarentegen lijken prima in staat om eigen behoeften en problemen te formuleren, zo stelt Nieuwenhuizen (2003). Vooral wanneer zij een actieve rol mogen spelen in een onderzoek en zo lang het maar hun eigen problemen en behoeften betreft. Daarbij stelt Punch (2002) wel dat kinderen weer op een andere manier benaderd moeten worden dan volwassenen. Om goed naar kinderen te kunnen luisteren is het belangrijk de juiste methode te hanteren. Bronfenbrenner (1979) voorzag ruim 30 jaar geleden al dat we moeten kiezen voor een participatieve aanpak met kinderen. Hij stelde dat de psychologie zoals we die (ook nu nog) kennen vooral gebruik maakt van methoden waarbij kinderen vaak in korte momentopnamen, onder begeleiding van vreemden in een vreemde ruimte worden onderzocht waarbij het dus ook niet anders kan dan dat ook vreemde, afwijkende antwoorden worden gevonden. Bronfenbrenner (1979) pleit dan ook voor een langere, meer vertrouwde en contextgebonden aanpak om werkelijk met kinderen te kunnen praten. Nieuwenhuizen (2003) citeert Roberts (2000) die het volgende, pleitend voor participatief onderzoek, stelt:

“Participatieve onderzoeksmethoden zijn essentieel om als volwassenen goed te luisteren naar kinderen, maar vooral om werkelijk te horen wat ze zeggen”.

Hiermee geeft hij dus aan dat een goede benadering van de kinderen de volwassene ook meer houvast geeft om beter naar de kinderen te luisteren. Bovendien zorgt de methodiek er volgens Nieuwenhuizen (2003) voor dat kinderen meer kansen krijgen mee te beslissen over keuzes in hun leven. Het feit dat participatief onderzoek een betere methodiek is dan bijvoorbeeld het eenmalige interview, om dieper inzicht te krijgen in de visies en ervaringen van iemand, geldt volgens Punch (2002) echter niet alleen voor kinderen maar over het algemeen voor alle doelgroepen. Het verschil tussen de benadering die benodigd is voor volwassenen en de benadering die benodigd is voor kinderen schuilt dus niet in het al dan niet toepassen van participatief onderzoek, maar in de manier waarop de methodiek wordt toegepast. Punch (2002) refereert hiermee naar een nieuwe stroming in de wetenschap die kinderen en volwassenen gelijk behandelt maar waarbij wel verschillen bestaan in competenties. De rol van de wetenschapper is om op deze competenties in te spelen. In een onderzoek met kinderen dient de methodiek beter op de vaardigheden van de kinderen afgestemd te worden. Bijvoorbeeld door middel van tekeningen, dagboeken, het afmaken van zinnen, et cetera (Punch, 2002; Davis, 1998). De stroming in de wetenschap die zich hier volledig op richt is kinderparticipatie welke nu behandeld zal worden.

KINDERPARTICIPATIE (CHILD PARTICIPATION) EEN NIEUWE STROMING IN DE WETENSCHAP

“Kinderparticipatie” (“Child participation” in de meeste literatuur) is een nieuwe stroming in de methodiek van participatief onderzoek die de vaardigheden en gelijkheid van kinderen met volwassenen erkent. De stroming streeft naar een maatschappij waarin kinderen zoveel mogelijk betrokken worden in alle besluitvorming. Dit kan gaan van het betrekken van kinderen in alle besluitvorming van de overheid, tot simpelweg participatie in gezinsvorm; de mogelijkheid voor kinderen om binnen het gezin mee te beslissen over zaken die hen aan gaan. Een gangbare definitie voor kinderparticipatie komt van Hart (1992); één van de voorop lopers in de literatuur over kinderparticipatie:

“het is een proces waarin beslissingen met betrekking tot het leven van een jongere of de omgeving waarin deze jongere leeft gedeeld worden met de jongere zelf. Het is de basis waarop een democratie staat en een maatstaaf waaraan democratie moet voldoen.”

Hoofdgedachte van kinderparticipatie is dat kinderen prima in staat zijn beslissingen voor zichzelf te maken en dat ze daarom niet zomaar buitengesloten mogen worden. Hoewel participatie voor kinderen voordelen op kan leveren is dit volgens veel aanhangers van kinderparticipatie niet de belangrijkste reden hen te laten participeren. De hoofdreden is namelijk dat kinderen simpelweg het “recht” hebben te participeren in alle beslissingen en zaken die hen aan gaan (Malone, 2001; Hart, 2008). Veelal wordt in de literatuur verwezen naar de United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC). Een conventie, getekend in 1989, waarin onder andere staat dat ieder kind vrij moet zijn te participeren in activiteiten en zaken die hen aangaan. Sindsdien is participatie voor kinderen dus een recht geworden. Een recht dat in theorie overigens geaccepteerd is, maar in de praktijk vaak nog achter blijft.

ARGUMENTEN TEGEN KINDERPARTICIPATIE

In de literatuur van kinderparticipatie wordt door veel auteurs, evenals door Nieuwenhuizen (2003) aangegeven dat kinderen op dit moment nog steeds vaak door volwassenen worden genegeerd (Lansdown, 2001; Ben-Arieh, 2005). Ook wanneer beslissingen moeten worden genomen over zaken die de kinderen zelf aangaan blijft navraag bij hen vaak uit. De reden is vaak dat het niet gebruikelijk is dat kinderen om hun mening wordt gevraagd, of dat simpelweg vergeten wordt de kinderen om hun mening te vragen. Critici melden echter ook enkele argumenten om kinderen niet te laten participeren in projecten en besluitvorming. Argumenten die overigens ook snel ontkracht kunnen worden. Lansdown (2001) behandelt in zijn artikel vier van deze kritiekpunten die hij daarna overigens allen weet te ontcrachten. Ze worden hier kort besproken.

Ten eerste wordt volgens Lansdown gesteld dat kinderen **1) hun jeugd eerder verliezen** doordat zij in projecten participeren. Ze moeten dan immers al op jonge leeftijd over zaken nadenken die ingewikkeld zijn en beter door volwassenen opgelost kunnen worden. Lansdown (2001) geeft echter aan dat kinderen wel het recht krijgen om te participeren, maar dat dit niet meteen betekent dat zij dit ook moeten doen. Daarnaast stelt Lansdown dat we af moeten van het romantische beeld dat kinderen een onbezorgde jeugd hebben, zonder daarbij na te hoeven denken. Van jongs af aan nemen kinderen al vele beslissingen zo stelt Lansdown (2001). Bovendien kunnen bijvoorbeeld speelplaatsen voor kinderen juist beter worden ingericht wanneer naar de behoefte van de kinderen wordt gevraagd. Ook zouden critici volgens Lansdown (2001) stellen dat kinderen **2) te weinig kennis en ervaring** hebben om te participeren, hetgeen onwaar is,

omdat ieder individu, jong of oud, in staat is zijn of haar behoeften uit te drukken. Zolang zij maar de juiste ondersteuning krijgen om dit te doen.

Het derde kritiekpunt dat Lansdown (2001) behandelt is dat kinderen **3) eerst verantwoordelijkheidsgevoel** zouden moeten hebben voor zij kunnen participeren. Ze zouden bijvoorbeeld op jonge leeftijd nog te weinig weten over democratische beslissingsprocessen. Lansdown (2001) draait deze stelling echter om en stelt dat kinderen juist door deel te nemen leren dat er naar hen wordt geluisterd als zij ook naar anderen luisteren. Ook leeft de angst dat kinderen **4) respect verliezen voor hun ouders** door te participeren (Hart, 2008). Kinderen leren immers door te participeren dat zij niet ondergeschikt zijn aan volwassenen. Een angst die volgens Lansdown (2001) en Hart (2008) niet reëel is. Het is namelijk, zo stelt Lansdown (2001), niet de bedoeling dat kinderen leren dat alleen hun mening telt. Het is de bedoeling dat zij leren dat ieders mening telt en dat naar elkaar geluisterd moet worden. Hart (2008) voegt hieraan toe dat de ouders wel het laatste woord mogen houden, zolang zij maar transparant zijn over hun motieven en open met de kinderen communiceren.

Andere, niet zozeer kritiekpunten, maar wel veelgenoemde redenen dat we niet naar kinderen luisteren zijn 1) dat we simpelweg niet gewend zijn naar kinderen te luisteren en daarom vinden dat zij niet in de politieke arena thuis horen (Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010). Malone (2001) geeft zelfs aan dat er wereldwijd erg veel beleidsmaatregelen worden genomen om kinderen juist maar te weren uit alle publieke zaken. Een algemeen begrip is: "children should be seen and not heard" zoals Feinstein en O'Kane (2009) constateren. Daarnaast worden kinderen 2) vaak gezien als "becomings" in plaats van "beings". Ze zijn nog niet volledig ontwikkeld tot rationele wezens en zijn daarom kwetsbaar en bovendien niet in staat goede beslissingen te nemen. De vraag is echter in hoeverre we als volwassenen met zekerheid kunnen zeggen dat we zelf rationele beslissers en dus "beings" zijn. Steeds meer onderzoekers gaan daarom zowel kinderen als volwassenen zien als "becomings" die gezamenlijk betere beslissingen kunnen maken dan alleen (White & Choudhury, 2007). Ben-Arieh (2005) stelt 3) verder dat vaak de fout wordt gemaakt om kinderen te zien als toekomstige volwassenen en vooral te meten wat bepaalde levensomstandigheden betekenen voor de toekomst van de kinderen, terwijl het juist zo belangrijk is te weten wat levensomstandigheden voor het dagelijkse leven van kinderen betekenen. Tenslotte stelt Ben-Arieh 4) dat vaak niet naar jonge kinderen (<12 jaar) wordt geluisterd omdat ze niet in staat zouden zijn hun mening over te brengen. In plaats daarvan worden de ouders gevraagd over hun kinderen te rapporteren. Terwijl deze volgens Ben-Arieh (2005), vooral wanneer zij beide werken, vaak minder op de hoogte zijn van hun kinderen dan zij denken. Omdat de wetenschappers bevooroordeeld denken dat de kinderen zelf niet kunnen vertellen, kiezen zij dus voor een slechtere compromis door met de ouders te gaan praten. Ben-Arieh wijst bovendien op vele onderzoeken waarin wel succesvol met kinderen (8-12 jaar) is gewerkt.

ARGUMENTEN VOOR KINDERPARTICIPATIE

Hoewel er veel kritiek is op kinderp participatie, zijn er ook vele redenen te noemen om kinderen juist wel meer te laten participeren in de informatievoorziening en besluitvorming omtrent zaken die hen aangaan. Naast het feit dat kinderen simpelweg het recht hebben te participeren bij het nemen relevante beslissingen is een andere belangrijke reden omdat kinderen het kunnen (Lansdown, 2001). Kinderen zijn in staat te participeren en hun mening uit te drukken. Het is aan ons om te leren dat kinderen hun mening soms op andere manieren over brengen dan we doorgaans gewend zijn (Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010; Hart, 2008). Dat kost dus meer moeite, maar is geen reden om niet naar kinderen te luisteren. De kunst is juist om een ruimte voor de kinderen te creëren waarin ze worden aangemoedigd om hun mening te geven en waarin zij de nodige toegang tot informatie en ondersteuning krijgen om hun mening te vormen en uit te spreken (Lansdown, 2001; Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010; Nieuwenhuys, 1996). Hiervoor moeten middelen worden gehanteerd die op de kinderen afgestemd zijn (O'Kane, in Christensen & James, 2000; Hart, 2008).

Kinderen kunnen dus participeren en hebben bovendien het recht om te participeren. Naast deze twee basisprincipes zijn er ook andere redenen te benoemen die pleiten voor de participatie van kinderen. Zo stelt Ben-Arieh (2005) dat kinderen gevraagd willen worden en dat zij van mening zijn dat zij ook werkelijk een bijdrage kunnen leveren. Daarnaast wordt participatief onderzoek, met betrekking tot uitkomsten, omschreven als efficiënt (alleen door begunstigden te betrekken kunnen de juiste keuzes worden gemaakt) en effectief (wanneer kinderen voor zichzelf spreken maakt dit meer indruk dan wanneer een volwassene dit doet) (White & Choudhury, 2007). Bovendien zou het betrekken van kinderen in besluitvorming over zaken die hen aangaan leiden tot betere beslissingen, omdat de kinderen immers zelf het beste weten waar hun behoeften liggen (Hart, 2008; Malone, 2001). Naast voordelen voor de uitkomsten kan deelname aan een participatief onderzoek voor de kinderen zelf ook voordelen opleveren. Deze worden hieronder behandeld. Het gaat daarbij om voordelen die mogelijk ook voor andere doelgroepen van toepassing kunnen zijn, maar in dit geval specifiek voor kinderen gelden.

Voordelen van meer kinderpacticatie voor de kinderen zelf

De voordelen van een goed participatief onderzoek gaan verder dan voordelen als natuurgetrouwere informatie en een beter besluitvormingsproces, welke vooral ten gunste komen aan begeleidende onderzoekers/instanties. Door deelname aan een participatief onderzoek kunnen kinderen zelf namelijk ook vele voordelen ondervinden. De meest genoemde daarvan zijn:

- Meer zelfvertrouwen (Lansdown, 2001)
- Een toename aan kennis en vaardigheden (Lansdown, 2001)
- Deelnemers voelen zich nuttiger en belangrijker (Lansdown, 2001)
- Een hogere gevoeligheid voor de perspectieven van anderen (Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010)
- Meer hoop voor de toekomst (Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010)
- Een toename in persoonlijke en collectieve zelfredzaamheid (Malone & Hartung, in Percy-Smith & Thomas, 2010)

Een belangrijk voordeel tenslotte dat zowel gunstig is voor de kinderen zelf als voor de maatschappij is dat kinderen die deelnemen aan een participatief project vaak beter leren omgaan met democratie (Hart, 2008; Malone, 2001; White & Choudhury, 2007). De kinderen leren dat het luisteren naar de visie van anderen even belangrijk is als het uitdrukken van de eigen mening. Bovendien raken kinderen meer betrokken bij het onderwerp en krijgen zij over het algemeen meer kennis over en begrip voor besluitvorming in een land (Hart, 2008). De kinderen worden in een participatief project zoals Hart (2008) en White en Choudhury (2007) het stellen dus getraind tot actieve deelnemers van de democratische maatschappij.

Box 2.1: Straatkinderen in Bangalore (Nieuwenhuizen, 2003).

Een voorbeeld van de manier waarop participatief onderzoek is toegepast

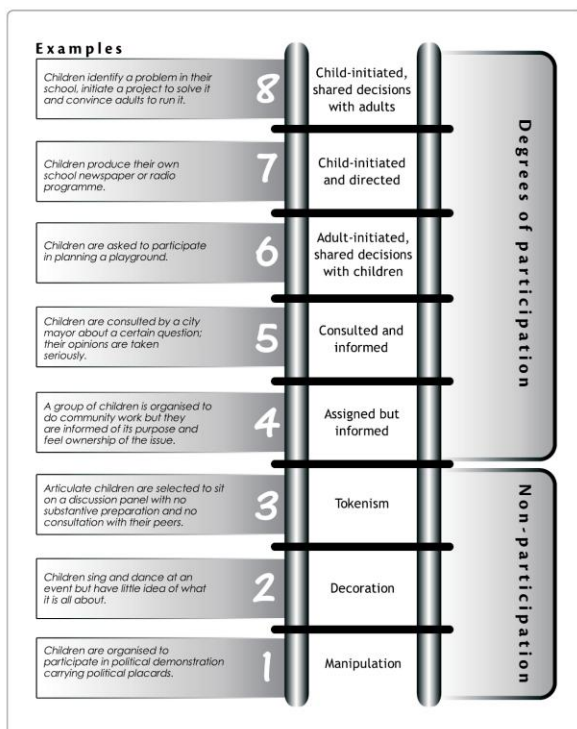
Het onderzoek van Nieuwenhuizen (2003) vormt een mooi voorbeeld van de keuzevrijheid van methoden en technieken binnen participatief onderzoek. Zij deed in Bangalore (Zuid India) onderzoek naar de leefomstandigheden van straatjongens waarbij zij gebruik maakte van creatieve technieken om de kinderen zelf aan het woord te laten over hun behoeften, leefomstandigheden en problemen. In vier stadsdelen voerde Nieuwenhuizen in totaal zeven gesprekken met steeds dezelfde groepjes van ongeveer zes straatjongens. Tijdens de gesprekken kwam als rode draad een zelf ontwikkeld spel aan de orde waarmee de jongens op een speelse creatieve manier eigen problemen konden formuleren en oplossen. Tijdens het spel werd gebruik gemaakt van fotografie, tekeningen en het omschrijven van voorwerpen. De kinderen kregen dus steeds voorbereidende taken waar vervolgens over werd gesproken.

Nieuwenhuizen (2003) was gedurende alle gesprekken zelf de gespreksleider die faciliteerde. Hierdoor kon zij een hechte band met de jongens opbouwen en kreeg zij gedurende de gesprekken steeds meer informatie uit de wereld van de kinderen. Om de vertrouwensband direct vanaf het begin op te bouwen heeft Nieuwenhuizen (2003) de deelnemende kinderen veelvuldig open geïnformeerd over de doelstellingen haar verwachtingen. Nadeel was dat de kinderen alle ins-en-outs van het onderzoek wisten en zich daar mogelijk naar gingen gedragen. Nieuwenhuizen vertelde de kinderen daarom eerlijk dat zij was gekomen om te leren welke problemen de kinderen ervoeren en dat zij hoopte dat de kinderen ook werkelijk de waarheid zouden vertellen. Bovendien gaf zij aan dat zij de kinderen niet de les kwam lezen en dat zij de kinderen nam zoals ze waren. Resultaat van het onderzoek is een fascinerend rapport waarin veel kleurrijke informatie over de straatjongens naar voren komt. Informatie die bovendien nauwelijks beïnvloed lijkt door sociaal wenselijke antwoorden omdat onder andere eerlijk wordt geantwoord over activiteiten als diefstal en seksualiteit. Het onderzoek van Nieuwenhuizen (2003) lijkt zowel qua visie, aanpak als rapportage een voorbeeldonderzoek voor wetenschappers die participatief onderzoek willen doen onder kinderen, het zij in een ontwikkelingsland, het zij in Nederland. Haar onderzoek vormt dan ook een belangrijke inspiratie voor dit onderzoek.

WANNEER MAG GESPROKEN WORDEN VAN KINDERPARTICIPATIE?

White en Choudhury (2007) maken in hun artikel duidelijk dat kinderpacticatie vele vormen aan kan nemen als presentatie (theater, zingen, dansen), consultatie (deelname in een panel of het invullen van een vragenlijst in) en vertegenwoordiging (middels filmpjes, krantenartikelen, et cetera). Hoofdgedachte is dat kinderen worden gezien als belangrijke informanten en vaak zelfs als experts. Daarbij wordt de kennis van volwassenen opzij gezet omdat deze niet volledig genoeg is en neemt het kind de rol aan van de leraar die over zijn of haar eigen wereld vertelt (White & Choudhury, 2007; Hart, 2008). Het kind krijgt de keuze te bepalen wat hij of zij belangrijk vindt en mag dus in zeker zin participeren in besluitvorming omtrent het onderzoek en haar uitkomsten. Er zijn echter ook wetenschappers of instanties die ten onrechte claimen dat zij kinderen laten participeren. Hart (2008) waarschuwt bijvoorbeeld dat, vooral op landelijk niveau vaak wordt gekozen voor de verleiding om kinderen één dag, onvoorbereid, in een landelijk forum te laten deelnemen, hetgeen voor de kinderen in ieder geval, geen opvallende impact zal hebben. Daarvoor is meer tijd en samenwerking met hen benodigd (Hart, 2008).

Hoever de deelname van kinderen dan wel moet gaan in een project is niet geheel helder in de literatuur over kinderp participatie. Hoofdzakelijk omdat onderzoek met deelname van kinderen nog steeds in de kinderschoenen staat en veel onderzoekers daarom zelf experimenteren met welke aanpak het beste werkt. Er lijken echter twee stromingen te bestaan in de literatuur. Zo is er een aantal wetenschappers dat stelt dat onderzoekers, maar ook de maatschappij de plicht hebben om kinderen overal in te betrekken. Voor de maatschappij betekent dit dat kinderen in alle besluitvorming een stem zouden moeten hebben, voor de wetenschap betekent dit dat de kinderen in alle fasen, dus ook in de planning en rapportage van een onderzoek betrokken zouden moeten worden (UNICEF, in Malone, 2001; White & Choudhury, 2007). Vaak gaat het pleidooi van deze wetenschappers zelfs zo ver dat kinderen zelf projecten op zouden moeten/mogen zetten waar volwassenen zich buiten zouden moeten houden. De vraag is echter in hoeverre deze ideologie altijd haalbaar is. Bovendien is het maar de vraag of kinderen ook werkelijk in alle fasen van een onderzoek betrokken willen worden. Burns en Schubotz (2009) vonden in hun onderzoek namelijk dat de kinderen geen behoefte eraan hadden om bijvoorbeeld in de rapportage betrokken te worden. Hart (2008) stelt daarnaast dat kinderen niet in een vacuüm leven en samenwerking met volwassenen daarom in ieder geval noodzakelijk zal zijn. Het is volgens Hart zelfs een belangrijk recht dat de kinderen verdienen. Zonder volwassenen krijgen zij immers enkel zicht in bestaande kennis door zelf te gaan zoeken in allerlei ingewikkelde geschreven bronnen; “secondary sources” zoals Hart (2008) ze ook wel noemt. Hart is dan ook één van de eerste onderzoekers die kritisch is gaan kijken naar de mate van deelname van kinderen en die pleit voor een categorisatie waarbinnen de mate van participatie van kinderen kan worden ingedeeld. In zijn model, genaamd “Hart’s Ladder van Participatie” (zie figuur 2.2) geeft Hart enkele categorieën die volgens hem in de wetenschap ten onrechte onder participatie worden geschaard, maar geeft hij ook categorieën die juist wel onder participatie geschaard mogen worden. Een indeling waarbij participatie gebaseerd is op keuzevrijheid bij de deelnemers en volledige transparantie vanuit de onderzoekers.

Figuur 2.2: Roger Hart's ladder van participatie, opgenomen en kort toegelicht in een handleiding van Compasito (Flowers, 2009).

Hoewel de hoogste twee treden van het model van Hart (2008) toch erg gericht zijn op de ideologie van autonome handelingen van kinderen, erkent Hart dat er ook van participatie mag worden gesproken wanneer kinderen niet in alle fasen van een project betrokken worden. Er moet dan echter wel aan een aantal eisen worden voldaan. Kort gezegd stelt Hart (2008) dat een project best geleid en geïnitieerd mag worden door volwassenen. Zolang de kinderen maar volledig geïnformeerd zijn over het doel van het project en de rol die zij in het project krijgen. Bovendien is persoonlijke relevantie van het onderwerp voor de kinderen vereist zodat zij het eigen kunnen maken en is het vereist dat de kinderen in de kritische bespreking van het onderwerp wel een actieve rol krijgen toegewezen (Hart, 2008). Onder kinderp participatie valt niet het gebruiken van ongeïnformeerde kinderen als mascottes (dragen van vlaggetjes, deelnemen in acties om sympathie te creëren), ook wel “manipulation”, “decoration” en “tokenism” genoemd (Hart, 2008).

De weergave van Hart lijkt een bruikbare figuur om als onderzoeker een weloverwogen keuze te maken voor de mate van participatie die in een project gehanteerd wordt. Er zijn overigens ook nog andere indelingen, zoals de indeling van James (in Thomas & O’Kane, 2000) die vier manieren beschrijft waarop naar kinderen kan worden gekeken (“social child”, “developing child”, “tribal child” en “adult child”) en de indeling van Francis en Lorenzo (in Percy-Smith & Thomas, 2010, p.29), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen zeven koninkrijken van kinderparticipatie. In dit onderzoek werd de ladder van Hart (2008) als het meest bruikbaar gezien om een weloverwogen keuze te maken. Over de treden van Hart (2008) staat in de figuur al een korte uitleg. Daar zal hier daarom niet verder op in worden gegaan. De gedachtegang van Hart is echter interessant om te vermelden. Zo is de ladder niet bedoeld om aan te geven dat hoe hoger de trede die wordt gehanteerd hoe beter het onderzoek zal zijn. Hart (2008) pleit voor een passende aanpak, voor een bepaalde leeftijdsgroep en een bepaald onderwerp. De bovenste trede is dus niet per definitie de beste.

Een driedeling, bestaande in de literatuur, die sterk gerelateerd is aan de ladder van Hart (2008) onderscheidt: 1) consultatieve participatie, 2) collaboratieve participatie en 3) kind geïnitieerde participatie (Lansdown, in Percy-Smith & Thomas, 2010). **Consultatieve** participatie betekent kort gezegd dat de mening of visie van kinderen wordt gevraagd over een bepaalde problematiek, waarna de onderzoeker of hulpinstantie met deze resultaten actie gaat ondernemen. Belangrijk hierbij is echter wel dat de kinderen, zo stelt Hart (2008) precies op de hoogte zijn van onderzoeksdoel, opzet, voorafgaande fasen, hierop volgende fasen, et cetera om werkelijk te kunnen spreken van participatie. Bij **collaboratieve** participatie is meer sprake van een samenwerkingsverband tussen onderzoeker/hulpinstantie en de kinderen. De kinderen kunnen in alle fasen van het proces inspraak geven en worden ook betrokken in het besluitvormingsproces. **Kind geïnitieerde** participatie, het woord zegt het al, houdt in dat kinderen zelf projecten initiëren, opzetten en uitvoeren.

In onderhavig onderzoek zal een consultatieve vorm van participatie worden gehanteerd. Deze komt overeen met de vijfde trede op de ladder van Hart (2008): “consulted and informed”. Er wordt erg veel serieuze waarde gehecht aan de mening en visie van de kinderen zelf. De kinderen zijn de experts en de onderzoeker is de leerling. Planning en analyse zijn en blijven echter in handen van de onderzoeker, waardoor het onderzoek niet kindgeïnitieerd is. Mocht de aanpak geschikt blijken met kinderen, dan kan in de toekomst mogelijk besloten worden een soortgelijk onderzoek te herhalen, maar de initiatieven en analyse dan bij de kinderen zelf neer te leggen, om te zien of de kinderen ook dan nog uit de voeten kunnen.

PRAKTISCHE AANBEVELINGEN UIT DE LITERATUUR

In de literatuur bestaan vele praktische aanbevelingen voor het opzetten van een goed participatief onderzoek met kinderen. Aanbevelingen die ook in dit onderzoek in beschouwing zijn genomen. De belangrijkste staan hieronder geformuleerd.

Waarom en hoe groepsgesprekken? Omdat in onderhavig onderzoek op projectbasis werd gewerkt, was het wenselijk de kinderen samen te laten werken in de context van groepsbijeenkomsten. Een aanpak die volgens Hart (2008) bovendien een belangrijke en eigenlijk beste basis vormt om kinderen democratisch te leren handelen. Hoewel je je af zou kunnen vragen of individuele gesprekken bij een gevoelig onderwerp als cyberpesten niet wenselijker zouden zijn, was het onderzoek er niet op gericht de persoonlijke verhalen van kinderen te vinden, maar de visie van de kinderen op het verschijnsel cyberpesten te formuleren. Thomas en O’Kane (2000) geven aan dat groepsgesprekken vaak positief uit kunnen pakken omdat kinderen zich volgens hen vrijer voelen te communiceren wanneer zij met leeftijdsgenoten zijn. Bovendien zijn veel kinderen van jongs af aan gewend van leeftijdsgenoten te leren en problemen met leeftijdsgenoten te bespreken (Hart, 2008) en putten zij hoop uit succesverhalen van anderen (Dadich, in Percy-Smith & Thomas, 2010), hetgeen in groepsgesprekken gestimuleerd kan worden. Een praktisch advies dat Hart (2008) geeft is om de grootte van de groep nooit groter te maken dan 10 tot 12 deelnemers. De kans dat met zoveel deelnemers een goed gesprek kan worden gevoerd is volgens Hart namelijk erg klein. Hart (2008) raadt, voor een ideale grootte, aan om groepen te vormen van minimaal 4 tot maximaal 8 deelnemers.

Geef de kinderen mogelijkheden tot voorbereiding. De betrouwbaarheid, validiteit en ethische acceptatie van een methode hangt voor een groot deel samen met de mate van inspraak en vrijheid die de kinderen krijgen in een onderzoek (Ben-Arieh, 2005). Dit kan bijvoorbeeld bewerkstelligd worden door als onderzoeker, op de kinderen afgestemde, methoden te hanteren waarmee de kinderen zich kunnen voorbereiden en waarmee zij zich tijdens de gesprekken kunnen uitdrukken (Ben Arieh, 2005; Hart, 2008). Gedacht kan worden aan tekeningen, woordspinnen, kalenders, gedichten, et cetera (Punch, 2002; Davis, 1998; Lansdown, 2001). Bovendien kan het maken van voorbereidende taken er volgens Hart (2008) en Lawlor et al. (1999) voor zorgen dat kinderen in een gesprek niet allemaal achter het idee van één groepsgenoot gaan staan. Ze krijgen immers voorafgaand aan de bijeenkomst de tijd eerst zelf een mening te vormen op papier, waarna ze deze in het

groepsgesprek op tafel leggen om er met elkaar over te discussiëren. Bij deze techniek die Lawlor et al. (1999) ook wel meta-planning noemen is het voor mogelijkheid tot discussie van belang dat voorbereidende taken niet door de groepsgenoten samen worden gemaakt (Hart, 2008; Lawlor et al., 1999).

Maak gebruik van verschillende technieken. Eveneens vanwege het feit dat betrouwbaarheid, validiteit en tegelijkertijd participatie van kinderen toeneemt wanneer zij zoveel mogelijk kans tot inspraak krijgen, is het raadzaam technieken te hanteren tijdens de bijeenkomsten die aansluiten bij de denkwijze van de kinderen. Zo geeft onder andere Davis (1998) aan dat kinderen het makkelijker vinden via geschreven of grafische middelen zoals tekeningen en verhalen te communiceren dan via een direct gesprek (Davis, 1998; Nieuwenhuys, 1996; Thomas & O’Kane, 2000) en geeft Hart (2008) aan dat het gebruik van vele verschillende technieken er toe bij draagt dat ook stille verlegen kinderen durven te praten. Een onderzoeker die kinderen werkelijk wil laten participeren heeft dan ook de morele plicht zijn/haar methoden op de kinderen af te stemmen omdat daarmee de kans tot participatie aanzienlijk wordt verhoogd (Davis, 1998; Nieuwenhuys, 1996; Thomas & O’Kane, 2000). Het gaat hierbij niet alleen om de voorbereidende taken, maar ook om middelen die in een gesprek worden ingezet. Zo raadt Hart (2008) aan bij ieder gesprek een groot vel papier op te hangen waarop hoofdpunten met stift worden getekend of opgeschreven. Een dergelijke aanpak geeft kinderen overzicht van wat in het gesprek is besproken en helpt hen de structuur te herkennen.

Laat de kinderen zelf onderzoek doen. Voor een groot deel aansluitend bij voorbereiding, stelt Ben-Arieh (2005) dat we in de literatuur van kinderp participatie al veel onderzoeken kennen waarin actief naar kinderen wordt geluisterd, maar waarin de rol van de kinderen beperkt blijft tot informant. Kinderen krijgen over het algemeen vaak een kleine verantwoordelijkheid, hetgeen volgens Ben-Arieh (2005) vreemd is, omdat dezelfde onderzoekers expliciet waarschuwen voor de moeite waarmee de traditionele machtsverdeling tussen volwassenen en kinderen kan worden weggenomen. Waarom geven we de kinderen dan niet meer taken, door hen bijvoorbeeld zelf onderzoek te laten doen? Volgens Ben-Arieh (2005) zijn er al enkele onderzoeken bekend waar kinderen zelf voorafgaand aan bijeenkomsten onderzoek mochten doen in eigen omgeving. Een methode die volgens Davis (1998) en Ben-Arieh (2005) betere resultaten op levert en er bovendien voor zorgt dat kinderen zich belangrijkere participanten voelen.

Ontmoet de kinderen vaker. Voor de betrouwbaarheid van de resultaten en voor de mate waarin kinderen voelen dat zij mogen participeren is het volgens Ben-Arieh (2005) raadzaam de kinderen vaker dan één keer te ontmoeten. Op die manier krijgen kinderen de kans hun verhaal te herzien en bij te stellen, waardoor de onderzoeker de mening van de kinderen adequater kan meten.

Wees zelfbewust als onderzoeker. De rol van de onderzoeker bepaalt in belangrijke mate de manier waarop kinderen kunnen en willen participeren in een onderzoek. Hoewel kinderen beschermd moeten worden, waarschuwt Davis (1998) bijvoorbeeld voor het feit dat een te beschermende houding de communicatie stopt. Hoewel Davis (1998) spreekt over rollen die de onderzoeker kan aannemen als “friend” en “least adult” lijkt de rol die Thomas en O’Kane (2000) beschrijven het bruikbaarst: “the interested adult friend”. Bovendien is het volgens Davis (1998) van groot belang dat een onderzoeker in participatief onderzoek met kinderen gedurende het gehele proces kritisch naar zijn/haar rol blijft kijken en deze waar nodig aan past (ook wel reflexiviteit genoemd (Ben-Arieh, 2005; Davis, 1998)). Daarnaast moeten culturele en wetenschappelijke normen en waarden van de onderzoeker te allen tijde opzij worden gezet om echt naar de kinderen te kunnen luisteren (Davis, 1998). Een interessante aanbeveling komt van Delfos (2009) die waarschuwt over de fysieke houding van de onderzoeker. Zij stelt dat de onderzoeker voor een gelijkwaardig gesprek ook op gelijkwaardig niveau moet zitten. Dit kan door bijvoorbeeld een lagere stoel of kruk dan de kinderen te nemen en door niet aan het hoofd van een tafel te gaan zitten.

BELANGRIJKE RICHTLIJNEN DIE BIJDAGEN AAN DE KRACHT VAN PARTICIPATIEF ONDERZOEK

Hoewel veel richtlijnen voor onderzoek zowel met kinderen als met volwassenen gelden, is het vooral wanneer gewerkt wordt met kinderen, ethisch gezien, essentieel rekening te houden met bepaalde van deze richtlijnen (Thomas & O’Kane, 1998). Het is bijvoorbeeld een feit dat kinderen over het algemeen, zowel in toegang tot middelen als in inspraak een zwakkere machtspositie hebben dan volwassenen. De taak van een wetenschapper is om rekening te houden met dit verschil. Zo wordt door een groot scala aan onderzoekers gewaarschuwd voor het feit dat kinderen kwetsbare wezens zijn die beschermd moeten worden tegen schadelijke invloeden van buitenaf. Participatie zou bijvoorbeeld het risico mee kunnen brengen dat kinderen ongewenst in de media verschijnen (Lansdown, in Percy-Smith & Thomas, 2010). Bovendien zouden

veel volwassenen, waaronder ook ouders en leerkrachten actieve participatie van kinderen niet willen accepteren, waardoor problemen kunnen ontstaan (Lansdown, in Percy-Smith & Thomas, 2010). Het te veel beschermen van kinderen en het daardoor ontnemen van hun grondrecht om te participeren en hun mening te laten horen is echter nog kwalijker en bovendien schadelijk, zo stelt Lansdown (2001). Het is daarom van belang dat kinderen wel de kans krijgen te participeren, maar dat een onderzoeker zich bewust is van de richtlijnen. De belangrijkste van deze richtlijnen staan in tabel 2.8.

Tabel 2.8: Richtlijnen waar specifiek in onderzoek met kinderen rekening mee gehouden dient te worden

Richtlijn	Uitleg
Transparantie	Transparantie in de breedste zin van het woord is essentieel. De kinderen moeten voorafgaand aan het onderzoek precies weten welke doelen het project waarin zij participeren heeft, welke rol zij daarin hebben, hoe de machtsverdeling ligt, in welke fasen van het onderzoek zij precies betrokken worden, welke beslissingen zij mogen nemen en wat de grondregels zijn die gelden in het onderzoek. Alleen door transparant te zijn, kan voorkomen worden dat kinderen achteraf teleurgesteld raken in de mate waarin zij mochten participeren of dat zij cynisch tegenover het project komen te staan (Lansdown, 2001; Hart, 2008; Thomas & O'Kane, 1998; Ben-Arieh, 2005; Davis, 1998).
Overleg	Overleg is een belangrijke eigenschap die transparantie nog voorbij kan streven. Hoewel het immers goed is de kinderen duidelijk op de hoogte te stellen van de onderzoeksaanpak, is het nog beter de onderzoeksaanpak samen met de kinderen op te stellen, of waar nodig gezamenlijk aan te passen. Niet voor niets wordt daarom geadviseerd de kinderen zo vroeg en veel mogelijk te betrekken in de verschillende fasen van het onderzoek (Lansdown, 2001; Hart, 2008; Thomas & O'Kane, 1998; Ben-Arieh, 2005; Davis, 1998).
Vrijwillige deelname	Deelname van kinderen aan een participatief project moet vrijwillig zijn. Voordat de kinderen besluiten deel te nemen aan het project is het daarom van belang dat zij exact op de hoogte zijn van de werkwijze in het project (transparantie). Bovendien moeten de kinderen goed op de hoogte zijn van het feit dat zij vrij zijn op ieder moment van het onderzoek te stoppen met hun deelname (Lansdown, 2001; Hart, 2008; Davis, 1998). Omdat het in de literatuur nog twijfelachtig is of kinderen werkelijk doordachte keuzes kunnen maken over hun deelname, moet naast instemming door de kinderen ook de toestemming van de ouders gevraagd worden (Abramovitch, Freedman, Thoden & Nikolich, 1991).
Bescherming van de deelnemers	Een ethisch dilemma waar in de literatuur voor gewaarschuwd wordt is het feit dat kinderen vaak persoonlijke verhalen vertellen, hetgeen er toe kan leiden dat de onderzoeker informatie krijgt over een kind waaruit hij kan concluderen dat het kind problemen heeft en hulp nodig heeft. Hoe moet een onderzoeker hier, gezien vertrouwen met de kinderen mee om gaan? In participatief onderzoek is de houding dat, tenzij het kind direct gevaar loopt, nooit zomaar informatie mag worden doorgespeeld, zonder dit expliciet met het kind te overleggen. Ben-Arieh (2005) stelt dat zoveel mogelijk moet worden aangemoedigd dat het kind zelf hulp zoekt bij een volwassene die hulp kan bieden.
Bescherming van privacy	De onderzoeker moet er op toe zien dat gegevens van deelnemers anoniem blijven en dat namen, foto's of filmpjes van hen niet ongevraagd openbaar worden (Nieuwenhuizen, 2003; Thomas & O'Kane, 1998; Ben-Arieh, 2005; Davis, 1998).
Voldoende tijd, ruimte en middelen	Om kinderen een eerlijke kans te geven hun mening uit te drukken moeten zij voldoende tijd krijgen zich voor te bereiden op een bijeenkomst. Bovendien dienen zij tijdens een bijeenkomst voldoende tijd, aanmoediging, de juiste ondersteuning en toegang tot passende middelen te krijgen om hun mening uit te drukken. Het gebruik van eigen middelen om dit te doen, ook al wijken ze af van de norm, moet hierbij niet afgekeurd maar juist aangemoedigd worden (Lansdown, 2001).
De mening moet serieus genomen worden	De mening van kinderen dient te allen tijde niet alleen gehoord, maar ook serieus genomen te worden. Participatie is volgens Lansdown (2001) geen gift van een sympathieke volwassene, maar een recht dat ieder kind verdient.
Gelijkheid tussen deelnemers	Alle kinderen zowel voorafgaand als tijdens het project dienen gelijkwaardig behandeld te worden. Voorafgaand aan het onderzoek moeten alle kinderen evenveel kans krijgen te participeren. Tijdens het onderzoek moeten alle kinderen eveneens evenveel kans krijgen om hun mening te laten horen en te participeren. Er mag geen onderscheid gemaakt worden naar leeftijd, etniciteit, geslacht, et cetera (Lansdown, 2001; Hart, 2008).
Gelijkheid met onderzoeker	Thomas en O'Kane (1998), evenals Ben-Arieh (2005) noemen het ook wel de grootste ethische uitdaging voor een onderzoeker om ervoor te zorgen dat de machtsrelatie tussen onderzoeker en de kinderen gelijk is. De kinderen moeten zich als een gelijke voelen om vrij te kunnen spreken. Het is belangrijk dat geen docenten/ouders bij de bijeenkomsten aanwezig zijn (Thomas & O'Kane, 1998). Bovendien moet de onderzoeker geen publieke functie vervullen zoals een politieagent (Hart, 2008) omdat kinderen dan bang zijn voor de consequenties van hun uitspraken. De beste aanpak is om de kinderen zoveel mogelijk controle te geven over de loop en inhoud van bijeenkomsten, bijvoorbeeld door hen voorbereidende taken mee te geven en als onderzoeker tijdens de bijeenkomst op de achtergrond te blijven.

Een ethisch dilemma waar in ieder onderzoek met kinderen rekening mee gehouden dient te worden, is het feit dat kinderen over het algemeen alleen indirect bereikbaar zijn, via zogenaamde "gatekeepers" (Thomas & O'Kane, 2000). Deze gatekeepers (ouders, leerkrachten, hulpinstanties) moeten eerst instemmen met en tijd vrij geven voor de deelname van de kinderen. Een probleem waar onderzoekers tegen aan lopen is bijvoorbeeld het feit dat sommige ouders hun kind verbieden

deel te nemen, waardoor vrijwillige deelname en even grote kans om deel te nemen in dat geval niet op gaan (Thomas & O’Kane, 2000). Een ander bijkomend dilemma is dat kinderen meestal niet benaderd kunnen worden in hun eigen vrije omgeving, maar dat bijeenkomsten vaak toch op school plaatsvinden. Een gevaar daarvan is dat binnen school vaak al een vaste machtsrelatie heerst waarbij de kinderen ondergeschikt zijn en waarbij antwoorden worden beoordeeld op goed en fout (Thomas & O’Kane, 1998), hetgeen beide in een participatief onderzoek niet het geval is. Om dergelijke assumpties bij kinderen weg te nemen is transparantie en goed overleg cruciaal. Laat de kinderen weten dat er geen goede of foute antwoorden mogelijk zijn en wees duidelijk in de rol die de kinderen krijgen. Geef de kinderen bovendien zoveel mogelijk kansen om de loop van het gesprek te bepalen door bijvoorbeeld taken mee te geven waarmee de kinderen zich op een gesprek kunnen voorbereiden en zorg dat er bij de bijeenkomsten geen leerkrachten of ouders aanwezig zijn (Hart, 2008). Een overzicht van Lansdown (2001) waarin hij de belangrijkste eigenschappen voor een goed participatief onderzoek met kinderen samenvat vormt een mooie afsluiter voor deze paragraaf:

Tabel 2.9: Karakteristieken van effectieve en oprechte participatie (Lansdown, 2001)

Het project	<p>Het onderwerp moet werkelijk relevant zijn voor de kinderen zelf</p> <p>Indien mogelijk moet het project er voor zorgen dat kinderen werkelijk iets kunnen betekenen (ook op de lange termijn)</p> <p>Het project moet gelinkt zijn aan de directe dagelijkse ervaringen van de kinderen</p> <p>Er moet een passende hoeveelheid tijd en bronnen beschikbaar zijn</p> <p>De verwachtingen van de kinderen moeten realistisch zijn</p> <p>De doelen van het onderzoek moeten helder zijn en afgestemd zijn op de kinderen</p> <p>Het project richt zich tevens op de aanmoediging en bescherming van de rechten van kinderen</p>
De waarden	<p>Eerlijkheid van volwassenen over het project en het proces</p> <p>De kans om deel te nemen moet voor alle geïnteresseerde kinderen even groot zijn</p> <p>Geen onderscheid in respect voor kinderen (b.v. op basis van geslacht, leeftijd, etniciteit, sociale achtergrond)</p> <p>Informatie moet worden gedeeld met de kinderen om te zorgen dat ze onderbouwde keuzes kunnen maken</p> <p>De visie van de kinderen moet serieus genomen worden</p> <p>De kinderen moeten vrijwillig deelnemen aan het project</p> <p>Het maken van beslissingen moet gedeeld worden</p>
Methodologie	<p>Het doel van het onderzoek moet voor de onderzoeker duidelijk zijn</p> <p>De ontmoetingsplaatsen, het taalgebruik en de structuur binnen het project moeten kindvriendelijk zijn</p> <p>De kinderen moeten zo vroeg mogelijk in het proces betrokken worden</p> <p>Indien nodig moeten de kinderen getraind worden om de nodige vaardigheden aan te leren</p> <p>Gehanteerde methoden moeten zoveel mogelijk in overleg met de kinderen worden opgesteld</p> <p>Volwassenen moeten de kinderen waar nodig steun geven</p> <p>Er moeten strategieën ontwikkeld worden voor de duurzaamheid van uitkomsten</p>

EVALUEREN VAN DE GESCHIKTHEID VAN EEN PARTICIPATIEF ONDERZOEK MET KINDEREN

In het verleden is dus al enig participatief onderzoek uitgevoerd met kinderen waaruit keer op keer is gebleken dat een dergelijke aanpak geschikt is. Vooral het flexibele karakter van participatief onderzoek, de reflexiviteit van de onderzoeker en het feit dat methoden volledig op de deelnemers worden afgestemd, zorgen er voor dat kinderen zoveel mogelijk kansen krijgen hun mening werkelijk uit te drukken. De vraag of een participatieve aanpak geschikt is in een onderzoek met kinderen van 11 en 12 jaar, gericht op een gevoelig onderwerp als cyberpesten kan pas beantwoord worden nadat een dergelijk onderzoek is uitgevoerd en geëvalueerd. Opvallend daarbij is dat voor de beoordeling van de geschiktheid van een participatief onderzoek met een bepaalde groep nauwelijks informatie voorhanden is. Hoewel er al wel bewijzen zijn dat een participatief onderzoek kan worden uitgevoerd met kinderen van 11/12 jaar (Ben-Arieh, 2005), is de geschiktheid in ieder onderzoek specifiek afhankelijk van de deelnemers en het onderwerp van interesse. Uiteraard spreekt het in een onderzoek waar naar zoveel mogelijk participatie van kinderen wordt gestreefd voor zich dat de mening van de kinderen, zeker in de evaluatie van het onderzoek ook mee wordt genomen, hetgeen in de literatuur ook wordt onderschreven als een belangrijke eis (Lansdown, in Percy-Smith & Thomas, 2010). Hieronder staan puntsgewijs de belangrijkste aandachtspunten opgesteld die in dit onderzoek gehanteerd worden om de geschiktheid van een participatief onderzoek te evalueren. Aspecten die soms direct, maar vaak vooral indirect kunnen worden afgeleid uit de literatuur. Daarbij ligt de focus enerzijds op de mate waarin de methode plezierig, ethisch verantwoord en nuttig was voor de deelnemers en anderzijds op de mate waarin gevonden informatie van waarde is voor de literatuur. De aspecten zijn: 1) de evaluatie die kinderen geven over het onderzoek in het algemeen, 2) de mate waarin problemen optraden bij het naleven van in de literatuur gestelde richtlijnen, 3) positieve gevolgen die optreden door deelname aan het onderzoek en 4) de waarde van gevonden informatie.

Evaluatie onderzoek in het algemeen. Een interessante factor voor de passendheid van de methode is de mate waarin de kinderen het leuk vonden deel te nemen aan het project. Kinderen blijken namelijk vooral actief te willen participeren wanneer het onderwerp van het onderzoek hen aanspreekt (Ben-Arieh, 2005) en de gehanteerde methoden en technieken bij hen passen (Davis, 1998; Nieuwenhuys, 1996; Thomas & O’Kane, 2000). Een dergelijke evaluatie kan onder andere worden gedaan door de kinderen achteraf te vragen naar hun mening. Het is echter ook interessant om gedurende het onderzoek te letten op uitspraken van de kinderen waarin een oordeel wordt gegeven en te letten op de mate waarin de kinderen actief deelnemen (thuis taken gemaakt? wordt actief meegepraat?). Dergelijke zaken kunnen in een logboek door de onderzoeker worden bijgehouden en bovendien worden herleid uit transcripten/audio fragmenten van de bijeenkomsten.

Problemen in de naleving van de in de literatuur geformuleerde richtlijnen. Hoewel naleving van in de literatuur gestelde richtlijnen voor participatief onderzoek een maatstaf is voor kwaliteit, is de vraag of de richtlijnen in eerste instantie konden worden nageleefd een belangrijke vraag voor geschiktheid van de methode bij een specifieke doelgroep. In hoeverre was er sprake van vertrouwen en privacy, hoe groot was de mogelijkheid tot inspraak, in hoeverre was vrijwillige deelname mogelijk, was er voldoende duidelijkheid over de doelstellingen, het procesverloop en de rolverdeling binnen het onderzoek en hoe was de machtsverdeling? Allemaal vragen die beantwoord kunnen worden in de beoordeling van geschiktheid van de methodiek in deze context. Voor een volledig beeld moeten deze vragen vanuit twee perspectieven worden beantwoord. Enerzijds is de onderzoeker een partij die kan beoordelen of het naleven van de richtlijnen goed verliep, anderzijds, en misschien nog wel belangrijker, is het aan de kinderen zelf om te beoordelen in hoeverre zij er tevreden over waren.

Positieve uitkomsten als gevolg van deelname aan het onderzoek. Hoewel in de literatuur veelvuldig wordt aangegeven dat deelname aan een participatief onderzoek bijdraagt tot empowerment van de deelnemers, wordt de term empowerment vaak niet expliciet gedefinieerd. Meestal wordt de term geassocieerd met zelfredzaamheid. In dit onderzoek werd de term vervangen door positieve gevolgen van deelname aan het onderzoek in het algemeen. Bijvoorbeeld de vraag of kinderen meer over het onderwerp geleerd hebben (kennistoename) en of zij beter weten hoe zij met het probleem om zouden moeten gaan (zelfredzaamheid). Bovendien kan de intentie van kinderen over de vraag of zij zelf ooit nog zouden gaan cyberpesten een indicator zijn voor positieve uitkomsten van deelname aan het onderzoek. Hoewel dergelijke vragen natuurlijk achteraf aan de kinderen kunnen worden voorgelegd, is het ook hier raadzaam om tussentijdse opvallende uitspraken van kinderen of indicatoren in de richting van positieve, of mogelijk negatieve houdingsveranderingen te rapporteren in een logboek.

De waarde van gevonden informatie. Hoewel de passendheid met de deelnemers een belangrijke indicator is voor de geschiktheid van participatief onderzoek in een specifieke context, is ook de vraag of de methode geschikt is om valide informatie te verzamelen uit de wereld van de kinderen interessant. Daarbij zijn twee vragen belangrijk om te beantwoorden. Enerzijds is het van belang om te weten in hoeverre gevonden informatie enige overlap heeft met de literatuur. Op die manier kunnen we immers stellen of de methode op zich even geschikt is als andere onderzoeksmethoden, om informatie over cyberpesten te vinden. Anderzijds is het belangrijk te meten in hoeverre de methode nieuwe of andere resultaten oplevert. Vanwege haar tijdsintensieve karakter is participatief onderzoek immers vaak niet de eerste keuze op de lijst van methoden. Het is daarom voor eventuele toename van participatieve onderzoeken van belang aan te tonen dat de methode ook in de informatieverzameling een bepaalde meerwaarde heeft. Kan er bijvoorbeeld meer persoonlijke informatie gevonden worden en is de sociaal wenselijkheid van antwoorden lager? De verwachting is immers dat de vertrouwensband tussen de kinderen en de onderzoeker groter is, waardoor de hiervoor gestelde vragen inderdaad positief beantwoord kunnen worden. Kortom, ook de manier waarop de informatie wordt gevonden en hoe deze informatie er uit ziet is interessant om mee te nemen in de beoordeling van de geschiktheid van de methodiek. Een vraag die echter pas in de discussie van dit rapport besproken zal worden, omdat daar immers de expliciete link met de literatuur wordt gelegd.

2.4 Samenvattend: onderzoeksvraag en deelvragen

Samenvattend kan gesteld worden dat cyberpesten een fenomeen is dat veelvoorkomend is onder kinderen en dat op dit moment nog moeilijk te bevatten is voor volwassenen. Veel slachtoffers van cyberpesten blijven alleen met het probleem lopen omdat volwassenen hen niet kunnen helpen. De pester daarentegen heeft de mogelijkheid anoniem te pesten, hetgeen het mogelijk maakt dat deze treiteraar tegelijkertijd de lieveling is van een nietsvermoedende leraar.

Opvallend is dat in de wetenschap tot nu toe erg weinig onderzoek is gedaan naar cyberpesten waarbij de visie van kinderen zelf werd meegenomen. De meeste onderzoeken zijn uitgevoerd met behulp van enquêtes welke kinderen enkel de mogelijkheid geven hun persoonlijke problemen op een onpersoonlijke manier aan te vinken. Ook interviews en focusgroepen die al wel dieper op een onderwerp in gaan lijken niet afdoende, omdat ook daar de kinderen vaak slechts één moment met de onderzoeker krijgen om al hun (persoonlijke) problemen en behoeften te vertellen, waarna de onderzoeker even snel weer vertrekt. Niet voor niets waarschuwen onderzoekers voor de bedreiging die deze aanpak met zich mee brengt dat kinderen zich misbruikt voelen door een onderzoeker.

Om meer te leren over cyberpesten vanuit het perspectief van de kinderen zelf zal daarom gebruik worden gemaakt van de methode participatief onderzoek. Hoewel de toegevoegde waarde van deze methode duidelijk lijkt, is het, ook voor de toekomstige toename in het gebruik ervan belangrijk de methode te evalueren. In dit onderzoek zal daarom in worden gegaan op twee hoofdvragen, waarvan een inhoudelijke vraag over het verschijnsel cyberpesten en een methodologische vraag over participatief onderzoek. Bij beide hoofdvragen is een aantal deelvragen opgesteld:

Hoofdvraag 1: Hoe groot is het probleem cyberpesten en hoe kan het worden teruggedrongen volgens kinderen van 11 en 12 jaar?

- Deelvraag 1.1: Wat is cyberpesten?
- Deelvraag 1.2: Wie zijn bijbehorende daders en slachtoffers?
- Deelvraag 1.3: In hoeverre wijkt cyberpesten af van "traditionele" vormen van pesten?
- Deelvraag 1.4: Hoe kan cyberpesten teruggedrongen worden?

Hoofdvraag 2: Is participatief onderzoek een geschikte methode in de context van een onderzoek naar cyberpesten onder kinderen van 11 en 12 jaar?

- Deelvraag 2.1: Hoe evalueren de kinderen hun deelname in het participatief onderzoek?
- Deelvraag 2.2: Traden er problemen op met betrekking tot in de literatuur gestelde richtlijnen voor kinderparticipatie?
- Deelvraag 2.3: In hoeverre had deelname aan het participatieve onderzoek positieve gevolgen voor de deelnemers?
- Deelvraag 2.4: In hoeverre levert de participatieve aanpak valide informatie op?

3 Methode

In dit hoofdstuk wordt de methode besproken die in het onderzoek is gehanteerd. De indeling van het hoofdstuk is enigszins afwijkend van de norm, omdat een tweetal methoden is gehanteerd. Enerzijds is zes weken lang actief met kinderen, middels de methode participatief onderzoek, samengewerkt om gezamenlijk meer over cyberpesten te leren. Anderzijds is een tweetal schriftelijke instrumenten (vragenlijst voor de kinderen en logboek voor de onderzoeker) gehanteerd om de geschiktheid van de methode te evalueren. In dit hoofdstuk worden eerst het algemeen design en de deelnemers besproken; beide van toepassing voor beide methoden. Vervolgens wordt het participatief onderzoek besproken met bijbehorende instrumenten en manier van data-analyse, waarna uiteindelijk de evaluatievragenlijst voor de kinderen en het logboek voor de onderzoeker inhoudelijk worden besproken.

3.1 Algemeen design

Omdat de doelstelling van het onderzoek tweeledig is, is tevens gebruik gemaakt van een tweetal overkoepelende methoden. Om het perspectief van kinderen zo representatief mogelijk in beeld te brengen is allereerst gebruik gemaakt van de methode participatief onderzoek. Gedurende een periode van zes weken namen 28 kinderen van 11 en 12 jaar, verdeeld over vier groepen, actief deel aan het onderzoeksproject waarin zij het verschijnsel cyberpesten, inclusief manieren om het verschijnsel terug te dringen, in kaart brachten. Daarbij werden zij door de onderzoeker als expert in eigen leven behandeld die hem daar alles over mocht leren. De aanpak past daarmee onder de categorie "Consultative and Informed Child Participation" uit het in de literatuur overheersende model "The Ladder of Child Participation" (Hart, 2008). Om de geschiktheid van de methode participatief onderzoek in de specifieke context van dit onderzoek te kunnen evalueren is ten tweede een tweetal schriftelijke instrumenten gehanteerd, te weten een evaluatievragenlijst voor de deelnemers die achteraf werd ingevuld en een logboek voor de onderzoeker dat na iedere bijeenkomst met de kinderen werd bijgehouden.

3.2 Deelnemers

Het onderzoek heeft plaatsgevonden op vier basisscholen in Enschede. In verband met bescherming van de privacy van de deelnemende kinderen worden de namen van de scholen niet genoemd. Voor de vergelijkbaarheid is gekozen voor vier openbare basisscholen. Christelijke en vrije basisscholen zijn buiten beschouwing gelaten. De scholen zijn telefonisch, per email of face-to-face benaderd, waarbij iedere school een uitgebreide beschrijving kreeg van het onderzoek en haar proces. Indien de school akkoord ging met het onderzoek werd contact gelegd met de leerkracht van groep 8. Ook de leerkracht kreeg de bovenstaande beschrijving waarna hem of haar werd gevraagd of hij/zij enthousiast was over het onderzoek en of hij/zij bereid was enkele kinderen uit de klas te laten deelnemen aan het onderzoek. In totaal zijn vier basisscholen benaderd die allen aangaven enthousiast te zijn over de onderzoeksopzet en die dus mee wilden werken.

Indien de leerkracht instemde met het onderzoek, werd een afspraak gepland waarop het onderzoek voor de klas door de onderzoeker werd uitgelegd. In deze uitleg werden de kinderen geprikkeld over het onderwerp online veiligheid en cyberpesten, waarna zij een uitleg kregen over de doelstellingen, tijdsinname en taken behorende bij het onderzoek. Zij werden daarbij zowel door de leerkracht als de onderzoeker duidelijk gewezen op het feit dat ook voor het onderzoek hard gewerkt moest worden, er huiswerkopgaven waren en ook de schooltaken wel gewoon ingehaald moesten worden. De onderzoeker ging tenslotte kort in op de ethische eisen die gehanteerd werden in het onderzoek, zoals het feit dat het onderzoek anoniem bleef en er tijdens de gesprekken geen beschuldigingen over en weer gemaakt mochten worden.

Na de uitleg werd aan de kinderen in de klas verteld dat voor het onderzoek zeven leerlingen benodigd waren die het zelf leuk en interessant zouden vinden om als projectgroepje actief aan de slag te gaan met het in kaart brengen van en het vinden van oplossingen voor het verschijnsel cyberpesten. Vooral aan het gegeven dat de kinderen vrijwillig mee werken werd in dit onderzoek veel waarde gehecht. Vervolgens werd dan ook gevraagd wie het leuk leek mee te werken aan het onderzoek. Daarbij werd aangegeven dat indien meer dan zeven leerlingen bereid waren mee te werken, er na de les door de leerkracht en de onderzoeker geloot zou worden. Dit om iedereen een gelijke kans tot deelname te bieden. In iedere klas bleek veel enthousiasme te heersen en was een ruime meerderheid van de kinderen bereid mee te werken, waardoor inderdaad geloot moest worden. Daarbij werd niet gekeken naar ervaring met pesten of slachtoffer zijn, internetervaring, et

cetera. Er werd wel rekening gehouden met geslacht, waarbij de verdeling jongen/meisje in ieder groepje ongeveer gelijk moest zijn. Na de selectie vertelde de leerkracht (de volgende dag) welke kinderen geselecteerd waren en werd door de onderzoeker direct middels een brief contact opgenomen met de ouders van de kinderen (zie bijlage 1). In deze brief stond een uitleg van het onderzoek en werd ouders de mogelijkheid en voldoende tijd gegeven hun bezwaren tegen het onderzoek kenbaar te maken, hetgeen overigens niet is voorgekomen. De uiteindelijke groepsindeling staat weergegeven in tabel 3.1. Tijdens de werkelijke groepsbijeenkomsten met ieder groepje is tevens gevraagd naar de motivatie van de kinderen om mee te doen en de ervaring van de kinderen met cyberpesten. Deze variabelen zijn daarom ook opgenomen in de tabel.

Op iedere school participeerden zeven kinderen. Op school één waren dit vier jongens en drie meiden, waarvan vijf 11-jarigen en twee 12-jarigen. Op school twee participeerden drie jongens en vier meisjes, waarvan vijf 11-jarigen en twee 12-jarigen. Op de derde school participeerden wederom zeven kinderen, waarvan vijf jongens en twee meisjes. De afwijking in deze verdeling komt voort uit het feit dat niet meer dan twee meiden uit deze klas bereid waren mee te werken aan het onderzoek. Van de deelnemers waren drie kinderen 11 jaar en vier kinderen 12 jaar oud. Op school vier tenslotte participeerden drie jongens en vier meisjes. Twee kinderen daarvan waren 11 jaar oud. De andere vijf al 12 jaar oud.

Tabel 3.1: Demografische gegevens van de deelnemers aan het onderzoek

	Geslachtsverdeling		Leeftijd (M)	Motivatie (meest genoemd)	Ervaring met cyberpesten (meerdere antwoorden mogelijk*)			
	Jongen	Meisje			Geen	Bij iemand anders gezien	Zelf slachtoffer (geweest)	Zelf cyberpester (geweest)
School 1	4	3	11,3	Lijkt me leuk, ervaring met cyberpesten, lijkt me interessant	0	7	4	1
School 2	3	4	11,3	Lijkt me leuk, Ik vind het leuk om aan dit soort dingen mee te doen.	2	5	3	1
School 3	5	2	11,6	Ik zit veel achter de computer, ervaring met cyberpesten, Lijkt me leuk, lijkt me interessant	0	7	3	2
School 4	3	4	11,7	Lijkt me leuk, Ik wilde gewoon mee doen, is gezelliger dan in de klas, hier mogen we tenminste lachen.	1	6	4	1
Totaal	15	13	11,5		3	25	14	5

* Het totaal per school van de rij "ervaring met cyberpesten" is niet gelijk aan het aantal deelnemers (7), omdat meerdere opties voor één individu mogelijk waren (b.v. zowel slachtoffer geweest als bij iemand anders gezien). Per kolom moet dus steeds gelezen worden dat *n* van de 7 deelnemers van de betreffende school binnen de betreffende ervaringscategorie vallen.

3.3 Het participatief onderzoek (draaiboek en instrumenten)

In deze paragraaf wordt ingegaan op de manier waarop het participatief onderzoek is opgezet. Daarbij wordt eerst het gehanteerde draaiboek voor de groepsbijeenkomsten besproken met bijbehorende instrumenten. Vervolgens wordt de manier waarop de in de literatuur gestelde richtlijnen waren geïmplementeerd besproken, waarna in 3.3.3 in wordt gegaan op de data-analyse.

3.3.1 De groepsbijeenkomsten en informatieverzameling

In het onderzoek werd gewerkt op projectbasis, waarbij groepjes van zeven kinderen gezamenlijk bezig gingen met de aanpak van het probleem cyberpesten. Doelstelling van ieder groepje was om aan het eind van het project met de verworven kennis een voorlichtingsposter voor leeftijdsgenoten te ontwerpen. Gedurende zes weken vond wekelijks op iedere school een contactmoment van ongeveer een uur plaats tussen de deelnemers en de onderzoeker.

Contactmomenten

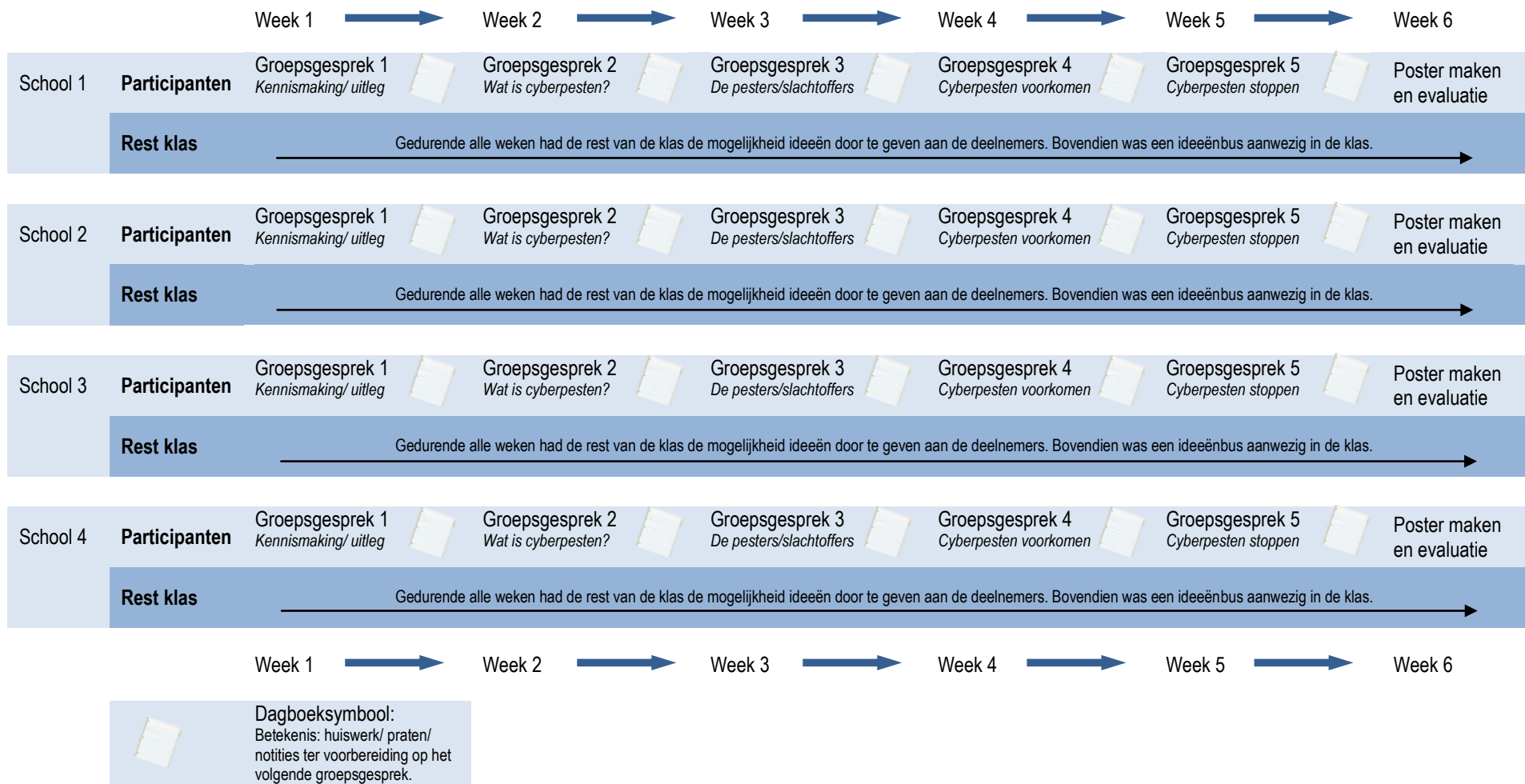
Ieder contactmoment stond in het kader van een bepaalde vraag met betrekking tot cyberpesten, te weten "wat is cyberpesten?" (gesprek 2), "hoe herkennen we de pesters en de slachtoffers?" (gesprek 3), "hoe kunnen we cyberpesten voorkomen?" (gesprek 4) en "hoe kunnen we cyberpesten stoppen?" (gesprek 5). Bijeenkomst één week af van de genoemde bijeenkomsten omdat deze volledig in het teken stond van kennismaking, uitleg van het onderzoek en uitleg van

de ethische gedragsregels. Het is immers belangrijk dat de kinderen eerst precies weten waarin zij participeren, voordat je werkelijk van participatie kunt spreken. Na afloop van bijeenkomst één mochten de kinderen dan ook alsnog de keuze maken of zij door wilden gaan met het project of toch afhaakten. Niemand haakte af. Bijeenkomst zes week eveneens af. Deze laatste bijeenkomst had een duur van ongeveer twee uur waarin de voorlichtingsposter over cyberpesten werd ontworpen. Deze poster moest gebaseerd worden op de in bijeenkomst twee tot en met vijf besproken onderwerpen. In bijeenkomst zes werd tevens een vragenlijst aan de kinderen voorgelegd waarin zij het onderzoek mochten evalueren. Deze keuze is gemaakt omdat participatie van de kinderen in zoveel mogelijk fasen van het onderzoek wenselijk is. Juist bij de evaluatie van het onderzoek is de visie van de kinderen op het gehele project dan ook onmisbaar. Aan het eind van bijeenkomst 6 mochten kinderen indien zij dit wilden hun bevindingen presenteren aan de klas. Hier maakte ieder groepje enthousiast gebruik van. De structuur van de bijeenkomst zes mocht geheel door de kinderen zelf bepaald worden. Over het algemeen werd in bijeenkomst 6 in ieder groepje eerst groepsgewijs besproken wat op de poster moest komen, waarna de creatiever aangelegde kinderen de poster gingen maken, terwijl de rest de presentatie voorbereidde. Tijdens alle bijeenkomsten werden audio-opnames gemaakt die achteraf getranscribeerd en geanalyseerd werden. Een overzicht van de bijeenkomsten staat in tabel 3.2. De volledige draaiboeken van de bijeenkomsten staan in bijlage 2.

Tussentijdse taken/ werkstukken van de deelnemers

Behalve het feit dat de kinderen meer dan één contactmoment kregen om te participeren, hield hun taak na de bijeenkomsten niet op. Tussen iedere bijeenkomst kregen de kinderen enkele taken mee naar huis. Een voorbeeld van deze taken was het maken van een woordspinningsstuk waarin de kinderen alle woorden die zij bij cyberpesten vonden passen konden opschrijven. Deze woordspinnen mochten zij ook gezamenlijk met andere klasgenoten maken. Belangrijkste eis was dat zij de woordspinning wel voor zichzelf maakten, zodat deze de week erop in de volgende bijeenkomst vergeleken kon worden met de woordspinning van andere groepsgenoten en er plaats was voor discussie. Een taak die de kinderen gedurende het gehele onderzoek kregen was die van "junior-onderzoeker". In deze functie hadden zij de taak zelf informatie te verzamelen over cyberpesten, zonder daarbij gebruik te maken van, door volwassenen opgestelde, informerende websites of encyclopedieën. De informatie mocht wel gevonden worden door te praten met klasgenoten, ouders, sportgenootjes, leerkrachten, et cetera en door online actief te observeren. Opvallende online incidenten (al dan niet vallend onder cyberpesten) en uitkomsten van de gesprekken mochten de kinderen rapporteren in een speciaal dagboek dat ieder van hen in de eerste bijeenkomst uitgereikt kreeg. De andere taken als de woordspinning mochten tevens in het dagboek geplakt worden. Het dagboek mochten de kinderen achteraf bewaren, maar de gemaakte opdrachten en dagboekverhalen werden in verband met hun bruikbaarheid in de analyse wel eerst gekopieerd. Om te voorkomen dat kinderen in hun dagboeken persoonlijk getinte of zeer vertrouwelijke informatie zouden rapporteren, kregen zij uitdrukkelijk het advies om alleen informatie te rapporteren in het dagboek waarvan zij bereid waren deze te delen met de groep. In tabel 3.2 staat weergegeven welke verschillende taken de kinderen mee naar huis kregen tussen de verschillende bijeenkomsten.

Het doel van de taken die de kinderen kregen was tweeledig. Enerzijds konden de kinderen zich met de taken beter voorbereiden op ieder groepsgesprek, waardoor zij goed geïnformeerd waren en beter in staat waren hun mening (en eventueel die van anderen waarmee zij gesproken hadden) over te brengen. Anderzijds waren de taken bedoeld om de kinderen ook werkelijk zelf te laten participeren in het onderzoek. Zij gingen zelf autonoom bezig met de aanpak van het probleem en kregen op die manier ook werkelijk de rol van onderzoeker. Daarnaast kregen zij steeds een week lang de kans te overleggen met leeftijdsgenoten waardoor zij tevens de rol van woordvoerder van de rest van de klas hadden. Enerzijds waren de taken dus bedoeld om meer en beter doordachte informatie te vinden over het probleem cyberpesten en de aanpak ervan. Anderzijds waren de taken eveneens bedoeld om de kinderen meer verantwoordelijkheid te geven. Doordat de kinderen in de gesprekken de mogelijkheid kregen af te wijken van de structuur werd deze verantwoordelijkheid bovendien nogmaals benadrukt. De informatie die zij de afgelopen week gevonden hadden, was dus niet alleen voor eigen gebruik, maar werd in de gesprekken ook serieus genomen.

Figuur 3.1: Een totaaloverzicht van het informatieverzamelingsproces dat onderdeel uitmaakt van het participatief onderzoek naar cyberpesten.

Tabel 3.2: Een inhoudelijk overzicht van de zes bijeenkomsten

	Thuis taken ter voorbereiding	Belangrijkste onderwerpen	Instrumenten
Bijeenkomst 1 Kennismaking.	N.v.t.	<ul style="list-style-type: none"> Voorstelronde Delen ervaringen over cyberpesten Uitleg ethische regels. Uitleg exacte procedure onderzoek en uitleg (+ uitdelen) bijbehorend dagboek. 	Dagboek wordt uitgedeeld.
Bijeenkomst 2 Wat is cyberpesten?	<p><u>Voorbereidende weektaak:</u> woordspin over wat is cyberpesten en wat niet.</p> <p><u>Doorlopende taak:</u> Junioronderzoeker.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Wat verstaan we onder cyberpesten? Wat verstaan we niet onder cyberpesten? Kunnen we cyberpesten vergelijken met normaal pesten? (wat is erger, makkelijker etc.) 	Vragen vorige week. Woordspinnen. ABC kaartjes. Flip-over.
Bijeenkomst 3 De pesters en de slachtoffers	<p><u>Voorbereidende weektaak:</u> Tekening, knutselwerk of verhaal maken over typische cyberpester/slachtoffer.</p> <p><u>Doorlopende taak:</u> Junioronderzoeker.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Hoe herkennen we een cyberpester? Waarom gaat een cyberpester cyberpesten? Hoe herkennen we een slachtoffer van cyberpesten? Verschillen/overeenkomsten met normale pesters. 	Vragen vorige week. Tijdschriften om daders/slachtoffers aan te wijzen.
Bijeenkomst 4 Cyberpesten voorkomen	<p><u>Voorbereidende weektaak:</u> Per partij aangeven of deze een rol heeft in het voorkomen van cyberpesten en wat deze rol inhoudt.</p> <p><u>Doorlopende taak:</u> Junioronderzoeker.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Kunnen we iets doen om cyberpesten te voorkomen? Welke rol kunnen de volgende partijen spelen?: slachtoffer, kinderen in de omgeving, ouders, de leerkracht, de politie en de overheid. Zijn er nog andere partijen die iets kunnen betekenen? 	Vragen vorige week. De invulformulieren uit de huiswerkopgaven (als hulpmiddel: ideeën verduidelijken)
Bijeenkomst 5 Cyberpesten stoppen	<p><u>Voorbereidende weektaak:</u> Top 3 maken over 1) met wie je het eerst zou gaan praten en 2) wie je het beste zou kunnen helpen om cyberpesten te stoppen.</p> <p><u>Doorlopende taak:</u> Junioronderzoeker.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Kunnen we iets doen om cyberpesten te stoppen? Welke rol kunnen de volgende partijen spelen?: slachtoffer, kinderen in de omgeving, ouders, de leerkracht, de politie en de overheid. Zijn er nog andere partijen die iets kunnen betekenen? 	Vragen vorige week. Gemaakte top 3'en (als hulpmiddel: ideeën verduidelijken)
Bijeenkomst 6 Ontwerpen voorlichtingsposter	<p><u>Voorbereidende weektaak:</u> Bereid je voor op de voorlichtingsposter door een top 10 te maken van de belangrijkste besproken onderwerpen in de bijeenkomsten.</p> <p><u>Doorlopende taak:</u> Junioronderzoeker.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ontwerpen van een voorlichtingsposter over cyberpesten, bestemd voor leeftijdsgenoten. Evaluatie van het onderzoek, in de vorm van een vragenlijst. Presentatie houden voor de klas. 	Groot leeg vel papier, Tijdschriften, stiften, pennen, potloden, scharen, etc. Vragenlijst.

De opzet van de bijeenkomsten

Gedurende alle bijeenkomsten was de onderzoeker gespreksleider die een semigestructureerde vragenlijst hanteerde. Het participatieve karakter komt hier tot uiting in de zeer beperkte rol van de onderzoeker. Hoofdzakelijk hield hij zich bezig met het bijhouden van de tijd (er was ongeveer een uur per gesprek beschikbaar), het voorkomen van conflicten en het zorgen dat de belangrijkste onderwerpen van de semigestructureerde vragenlijst werden besproken. Naast deze vaste onderwerpen was er voldoende ruimte voor de kinderen om zelf invulling te geven aan de inhoud. Zo besprak één groepje gedurende de gesprekken een voorlichtingsvideo die zij wilden opnemen. Het script werd gedurende de weken besproken en tijdens bijeenkomst vijf werd deze video dan ook daadwerkelijk opgenomen. Alle taken, van script tot het besturen van de camera en het acteren van de rollen lagen in handen van de kinderen. Omdat er tijdens de bijeenkomst niet voldoende tijd was, gingen de kinderen na schooltijd (op eigen initiatief) enthousiast verder met de opname van de video. Een andere groep besloot zelf een tegel (zoals "zinloos geweld" met het lieveheersbeestje) te ontwerpen over cyberpesten. Ook dit werd gedurende de bijeenkomsten uitgewerkt. De onderzoeker bleef bovendien afzijdig doordat hij zijn eigen mening niet liet weten. Het ging nu immers juist om de ongestuurde visie van de kinderen.

De gesprekken twee tot en met vijf, waarin de eigenlijke informatieverzameling plaatsvond hadden allen dezelfde structuur. Het eerste kwartier van het gesprek was bedoeld om de afgelopen week te behandelen. De kinderen kregen de kans notities in hun dagboek te rapporteren, te vertellen wat zij hadden gedaan en terug te komen op onderwerpen uit vorige gesprekken. Ook werden in het eerste kwartier notities van klasgenoten uit de ideeënbus besproken.

Na het eerste kwartier werd een half uur tot 40 minuten ingegaan op het gespreksonderwerp van de betreffende bijeenkomst. De kinderen mochten vooraf gemaakte taken als handreiking gebruiken om hun mening te verduidelijken. Ook tijdens de gesprekken werden specifieke instrumenten gehanteerd. Ieder gesprek eindigde met een samenvattingronde. De onderzoeker vroeg de kinderen naar in het gesprek besproken punten waarvan zij het belangrijk vonden dat deze op de uiteindelijke voorlichtingsposter zouden komen en schreef deze op een groot vel papier. Het doel van de samenvattingronde was om het gesprek voor de kinderen op een duidelijke manier af te sluiten. Bovendien was de ronde voor de onderzoeker belangrijk om te achterhalen welke punten de kinderen als meest belangrijk zagen en daarnaast nogmaals te controleren hoe enkele uitspraken geïnterpreteerd dienden te worden.

Doordat alle gesprekken op band waren opgenomen konden zij achteraf eenvoudig worden getranscribeerd. Naast deze transcripten werden onder andere alle dagboekuitingen en thuisopgaven in de analyse meegenomen. De zelf gemaakte taken sloten aan op de onderwerpen van de groepsbijeenkomsten, waardoor zij in de analyse naast de getranscribeerde informatie gelegd konden worden. Op die manier kon de mening van kinderen via verschillende middelen geanalyseerd en gerapporteerd worden. Welke instrumenten precies zijn gehanteerd en dus ook zijn geanalyseerd worden hier besproken.

GEHANTEERDE INSTRUMENTEN IN HET PARTICIPATIEF ONDERZOEK

In het participatief onderzoek werden vele instrumenten gehanteerd. Instrumenten die afgestemd waren op de deelnemers zodat deze maximale mogelijkheden kregen om ook werkelijk te participeren. De meeste van deze instrumenten waren thuistaken die de kinderen mee kregen om zich voor te bereiden op de volgende bijeenkomst. De rest van de instrumenten bestond uit opdrachtes of middelen die tijdens de bijeenkomsten werden ingezet.

Vorbereidende thuistaken

Iedere week (vanaf bijeenkomst één) kregen de kinderen een aantal taken mee naar huis waarmee zij zich voor konden bereiden op de volgende bijeenkomst. De taken waren grafisch aantrekkelijk opgezet en zo in elkaar gezet dat zij eenvoudig te maken waren voor de kinderen. Alle gemaakte taken mochten de kinderen in een dagboek plakken dat zij in de eerste bijeenkomst uitgereikt kregen. De voorbereidende taken zijn allen terug te vinden in bijlage 3. Een korte omschrijving van de verschillende taken is opgenomen in tabel 3.3

Tabel 3.3: Een overzicht van de voorbereidende thuistaken die de kinderen mee kregen

Thuistaak	Inhoud
Het dagboek	In het dagboek mochten de kinderen hun gemaakte taken plakken en hadden zij bovendien de ruimte spontaan verhalen te schrijven of tekeningen te maken. Het dagboek was ingedeeld in vijf katernen, aansluitend bij de vijf gesprekken die na gesprek één volgden. Ieder katern bestond allereerst uit een lege ruimte om de thuistaken te plakken, waarna een aantal notitiepagina's volgde waarop de kinderen aantekeningen of tekeningen mochten maken over gevoerde gesprekken of opvallende observaties. Het laatste deel van ieder katern bestond uit een samenvattingpagina waarop de kinderen besproken informatie uit de bijbehorende bijeenkomst konden opschrijven (enkele pagina's uit het dagboek zijn opgenomen in bijlage 4).
Vorbereiding bijeenkomst twee: "De woordspin"	Ter voorbereiding op bijeenkomst twee kregen de kinderen een tweetal woordspinnen mee. Op de eerste woordspin mochten de kinderen (in samenwerking met klasgenoten) zoveel mogelijk woorden of zinnen opschrijven die zij vonden passen bij cyberpesten. Op de tweede woordspin was het de bedoeling dat de kinderen zinnen of woorden zouden rapporteren over zaken waarvan zij dachten dat hun ouders, onterecht, zouden vinden dat het cyberpesten was. De woordspinnen werden in de tweede bijeenkomst als basis gebruikt voor de discussie over de vraag "wat is cyberpesten?".
Vorbereiding bijeenkomst drie: "Ontwerp een cyberpester en een slachtoffer"	Omdat in de derde bijeenkomst werd besproken hoe een gemiddelde cyberpester/ een gemiddeld slachtoffer van cyberpesten er uit zou zien, kregen de kinderen een bijpassende voorbereidende taak. Zij werden gevraagd om op twee lege formulieren een voorstelling te maken van hoe volgens hen een gemiddelde cyberpester en een slachtoffer ervan er uit zouden zien. Daarbij mochten zij tekenen, schrijven, knippen, plakken, et cetera. Belangrijkste eisen waren dat gedacht werd aan uiterlijke, maar ook aan karaktereigenschappen en dat er geen foto's, tekeningen over of namen van klasgenoten werden gebruikt.
Vorbereiding bijeenkomst vier: "Wie kan wat doen?"	Ter voorbereiding op bijeenkomst vier werd de kinderen in een drietal formulieren de vraag voor gelegd welke rol verschillende partijen zouden hebben in het voorkomen van cyberpesten. Daarbij moesten de kinderen per partij aanvinken of deze volgens hen een rol had in het voorkomen van cyberpesten en zo ja, hoe deze rol er uit zag. De voorgelegde partijen waren: klasgenoten, de leraar, de politie, ouders, de overheid en "jij zelf". Om te voorkomen dat partijen zouden missen was bovendien ruimte vrij gelaten om zelf partijen aan te vullen. De taak was bedoeld om de kinderen alvast na te laten denken over de manier waarop volgens hen cyberpesten voorkomen zou kunnen worden en welke partijen daarbij allemaal betrokken zouden kunnen worden.
Vorbereiding bijeenkomst vijf: "Wie moet er helpen?"	In de voorbereiding op bijeenkomst vijf werd de kinderen een drietal vragen voorgelegd. De eerste vraag was open van aard: "Stel je voor dat je beste vriend of vriendinnetje gecyberpest wordt. Hij of zij vindt het niet meer leuk en wil dat het stopt. Wat kan hij of zij het beste doen en waarom?". Vervolgens kregen de kinderen de vraag om in een top drie aan te geven met welke partijen hun vriend of vriendin het beste zou kunnen gaan praten en welke drie partijen het beste hulp zouden kunnen bieden. Met behulp van deze taken kon inzicht worden verkregen in de rangorde waarin de kinderen de verschillende partijen zouden benaderen.
Vorbereiding bijeenkomst zes: "Een top 10"	In bijeenkomst zes werd de voorlichtingsposter gemaakt, gebaseerd op alle voorafgaande bijeenkomsten. De kinderen kregen als voorbereidende taak om nog eens goed na te denken over alles wat in de voorafgaande bijeenkomsten besproken was. Op basis daarvan mochten zij vervolgens een top 10 maken van besproken onderwerpen/adviezen die zij het belangrijkste vonden en waarvan zij vonden dat deze op de poster moesten komen.

Instrumenten die tijdens het onderzoek werden gehanteerd

Hoewel gesprekken hoofdzakelijk gevoerd werden op basis van een semigestructureerde vragenlijst en de voorbereidende taken van de kinderen, werden ook tijdens het onderzoek soms nog specifieke instrumenten ingezet. Sommige daarvan kwamen iedere week terug (vragenlijst over de afgelopen week, flip-over) en anderen werden eenmalig ingezet (ABC kaartjes, tijdschriften).

Tabel 3.4: Een overzicht van tijdens de gesprekken gehanteerde, op de kinderen afgestemde instrumenten

Instrument	Inhoud
Vragenlijst afgelopen week	Iedere week (vanaf) bijeenkomst twee, was het eerste kwartier bestemd om de afgelopen week te bespreken. De kinderen kregen daarbij iedere week dezelfde vragenlijst voor zich met daarop drie vragen (terug te vinden in bijlage 5). De eerste vraag was gericht op het feit of de kinderen de afgelopen week met anderen over cyberpesten gesproken hadden en zo ja, wat ze dan besproken hadden. In de tweede vraag moesten de kinderen aangeven of zij de afgelopen week iets opvallends hadden gezien of meegemaakt op het internet en in de derde vraag hadden de kinderen de ruimte om zaken te vermelden die zij de vorige weken waren vergeten te vertellen of waar zij achteraf anders over dachten. De vragenlijst diende als basis voor het bespreken van de afgelopen week. Het dagboek met daarin gemaakte notities werd er naast gelegd.
Flip-over	Gedurende alle gesprekken werd een flip-over poster opgehangen waarop de belangrijkste informatie en conclusies uit een gesprek werden geschreven.
Tijdschriften	In bijeenkomst drie werd besproken hoe een gemiddelde cyberpester en een gemiddeld slachtoffer er volgens de kinderen uit zouden zien. In de voorbereidende taak was de kinderen al gevraagd hiervan een voorstelling te maken. Tijdens het gesprek kregen de kinderen (in groepjes van twee of drie) bovendien steeds vijf minuten de tijd om door tijdschriften te bladeren die de onderzoeker had meegenomen. Het ging om tijdschriften gericht op een minderjarige doelgroep. In de tijdschriften mochten de kinderen foto's of plaatjes zoeken van personen die volgens hen een goed voorbeeld waren van een typische cyberpester of een slachtoffer van cyberpesten.
ABC Kaartjes	Bij enkele vragen werden ABC kaartjes gehanteerd. Alle kinderen kregen drie kaartjes uitgereikt met daarop een A, een B en een C. Vervolgens stelde de onderzoeker een meningsvraag met daarop drie mogelijke antwoorden waarop de kinderen konden antwoorden door het kaartje passend bij het antwoord van hun voorkeur op te steken. Op die manier kon voorkomen worden dat een opinielider de rest van de groep zou overschreeuwen.

Instrument voor de klas van de deelnemers

Om ervoor te zorgen dat ook de klas (en dus de kinderen die niet ingeloot waren om deel te nemen in de groeps gesprekken) inspraak kon(den) hebben in het onderzoek, werd achterin iedere klas een brievenbus gezet. De onderzoeker vertelde voor de klas dat kinderen die niet deelnamen aan het onderzoek, maar die toch iets wilden vertellen, of tips wilden geven, dit op een papertje mochten schrijven welke zij in de brievenbus mochten doen. De brievenbus zat op slot, zodat andere klasgenoten niet stiekem in de bus zouden kunnen kijken. Wekelijks werd de brievenbus geleegd en werden eventuele notities besproken in het eerste kwartier van de daarop volgende groepsbijeenkomst. Ook de brievenbus was grafisch aantrekkelijk vormgegeven, zodat het voor de kinderen mogelijk ook aantrekkelijker was er gebruik van te maken.

3.3.2 Inachtnaam van in de literatuur gestelde richtlijnen

Om te zorgen dat alle gesprekken op een ethische en kindvriendelijke manier plaatsvonden, is voorafgaand aan het onderzoek erg veel vooronderzoek geweest. Er zijn gesprekken gevoerd met basisschoolleerkrachten over omgang met de leeftijdsgroep 11-/12-jarigen en er zijn voorafgaand en gedurende het onderzoek gesprekken gevoerd met opinieliders en belangrijke namen in Nederland op het gebied van kindonderzoek als Martine Delfos en Bamber Delver. Bovendien werd het onderzoek op de achtergrond begeleid door de werkgroep Digikids van de politie en het Gezondheidsinstituut NIGZ, zodat indien problemen boven tafel zouden komen passende hulp kon worden gezocht. Tenslotte zijn de boeken "Luister je wel naar mij?" (Delfos, 2009), "Children's Participation" (Hart, 2008), "Straatjongens in Beeld: Toekomst en Idealen in Bangalore (Zuid-India)" (Nieuwenhuizen, 2003) en "Pesten is Laf! Cyberpesten is laffer" (Delver & Hop, 2007) gebruikt om nog meer te leren over de juiste omgang met kinderen in een participatief onderzoek. Op basis van deze voorkennis was dan ook besloten om de eerste van de zes bijeenkomsten te wijden aan kennismaking en het maken van afspraken over de ethiek. Vanwege het grote belang van een dergelijke voorbespreking wordt de inhoud van de bijeenkomst kort besproken.

Transparantie in het onderzoek met kinderen was een eerste vereiste. Het is belangrijk dat de kinderen precies weten wat hen te wachten staat, waarover zij gaan praten en wat zij wel en niet mogen doen. Bovendien dienen de kinderen volledig op de hoogte te zijn van en in te stemmen met de gang van zaken van een onderzoek, voordat gesproken kan worden van werkelijke participatie. Allereerst werd daarom een uitgebreide beschrijving van het onderzoek gegeven. Ieder van de vijf

volgende bijeenkomsten, inclusief bijbehorende taken werd kort besproken. Bovendien kregen de kinderen een uitleg over hun rol als junioronderzoeker en wat er van hen werd verwacht. Vervolgens werd dieper ingegaan op vertrouwen. Daarbij werd benadrukt dat de kinderen nooit verplicht waren te antwoorden en dat indien aangegeven bepaalde antwoorden ook niet werden gerapporteerd. Daarnaast gaf de onderzoeker aan dat er geen goede of foute antwoorden mogelijk waren. Het ging immers om de mening van de kinderen. Met de kinderen werd afgesproken dat zij ook elkaar niet op meningen of uitspraken zouden beoordelen. Ten tweede werd benadrukt dat kinderen die problemen ervoeren tijdens het onderzoek bij de onderzoeker moesten komen. Het probleem kon dan serieus behandeld worden zodat gezocht kon worden naar een passende oplossing (daarbij was met de leerkracht van iedere klas afgesproken dat de onderzoeker met problemen bij hem of haar terecht kon. Indien een kind de leerkracht niet zou willen betrekken stonden politie en NIGZ tot de beschikking van de onderzoeker). Een derde vertrouwensaspect dat werd besproken was de "geen namen regel". Kort gezegd werd hiermee bedoeld dat indien kinderen een persoonlijk verhaal vertelden, zij de namen van betrokkenen moesten vervangen door een onherkenbare naam. Op die manier werd voorkomen dat kinderen ongewenst over een klasgenoot zouden vertellen en er op die manier problemen konden ontstaan. Tenslotte werd de vrijheid van de kinderen benadrukt. De kinderen waren ten allen tijde vrij om te stoppen met het onderzoek, of uit een gesprek weg te lopen.

Om aan te geven dat de mening van de kinderen serieus werd genomen, vroeg de onderzoeker regelmatig de mening verder uit te werken. Bovendien werd aan het eind van iedere discussie even een korte samenvatting gemaakt waarbij de standpunten van de verschillende deelnemers werden opgesomd. Daarnaast heeft de politie, samenwerkende partij in dit onderzoek, middels een videoboodschap in gesprek vier duidelijk gemaakt dat ook zij erg veel waarde hecht aan de deelname van de kinderen en met smart wacht op de resultaten. De kinderen reageerden hierop enthousiast. Om ook de waardering vanuit de onderzoeker te laten blijken ontvingen alle participanten na afloop van het onderzoek een certificaat voor hun deelname. Veel kinderen reageerden trots en lieten het certificaat, terug in de klas, direct aan de leerkracht zien.

Na afloop van de zes groepsgesprekken werden de kinderen op de hoogte gehouden middels brieven met informatie over de stand van zaken van het onderzoek. Bovendien kregen de kinderen enkele weken na afloop van het onderzoek ook de mogelijkheid zelf te rapporteren in het verslag. Alle kinderen kregen een uitnodiging zelf een samenvatting te schrijven over het besproken materiaal in de gesprekken. Hierbij werd aangegeven dat er geen sprake was van een wedstrijd wie het mooiste verhaal zou schrijven, maar dat alle verslagen opgenomen zouden worden in het rapport. Op die manier kregen de kinderen de kans ook direct hoorbaar te zijn in het uiteindelijke rapport. Zes kinderen maakten gebruik van deze mogelijkheid. Hun verhaal staat op de voor- en achterkant van dit rapport. De namen zijn vanwege privacy gefingeerd.

3.3.3 Data-analyse

In het participatief onderzoek is naast gespreksvoering gebruik gemaakt van allerlei specifieke instrumenten en materialen. Zo had iedere groep een aantal woordspinnen gemaakt, waren er vele dagboeknotities beschikbaar en hadden veel kinderen ook in de vorm van tekeningen hun mening verduidelijkt. Deze instrumenten zijn allen uiteindelijk gebruikt in de analyse. Hoe dat precies gebeurt is, wordt hieronder kort in chronologische volgorde besproken.

Alle gesprekken met de kinderen zijn opgenomen met een geluidsrecorder. Uiteraard is hiervoor aan de kinderen om toestemming gevraagd. De geluidsfragmenten werden alleen voor eigen analyse gebruikt en niet aan derden verstrekt. Vervolgens is van ieder van deze fragmenten een volledig transcript gemaakt waarna de transcripten werden ingeladen in het kwalitatieve data analyse programma Atlas.ti. Op basis van ervaring uit de gesprekken en het teruglezen van de transcripten is een coderingsschema opgesteld, waarmee vervolgens alle gesprekken zijn gecodeerd.

Met behulp van de gecodeerde teksten kon vervolgens een rapportage worden gemaakt. Daarbij werd niet teruggedeinsd voor de mening van individuen, omdat juist bij kwalitatief onderzoek als kinderparticipatie ook het individu mee telt. Bij het schrijven van de verschillende onderdelen zijn bijbehorende individuele thuistaken en gemaakte creaties gebruikt om de gevonden informatie uit de gesprekken mee te trianguleren. Gedurende de gesprekken was door de onderzoeker altijd direct om een korte uitleg gevraagd wanneer kinderen een tekening of ander thuiswerk lieten zien, waardoor de creaties van de kinderen achteraf makkelijk aan de gesprekken gekoppeld konden worden. Doordat met ieder van de vier groepen wekelijks een gesprek plaatsvond, gebaseerd op een identieke semigestructureerde vragenlijst, kon tevens getrianguleerd worden door de verschillende gesprekken van de vier groepen met elkaar te vergelijken. In de uiteindelijke rapportage, conclusie en discussie zijn de resultaten eveneens vergeleken met bestaande literatuur.

Hoewel de kinderen in het data-analyse proces niet actief betrokken waren, werd in de gesprekken wel gecontroleerd welke punten de kinderen het belangrijkste vonden en welke visie zij hierover hadden. Zo vroeg de onderzoeker gedurende de gesprekken regelmatig om verduidelijking van een mening. Ook werd gehoorde informatie steeds door de onderzoeker samengevat waarna de kinderen mochten aangeven of deze informatie zo goed geïnterpreteerd was. Hier werd over het algemeen niet sociaal wenselijk ingestemd, aangezien de kinderen de samenvatting ook regelmatig afkeurden en bijstuurden. Daarnaast werd aan het eind van ieder groeps gesprek een kwartier gewijd aan het samenvatten van besproken informatie. De kinderen gaven aan welke informatie zij het belangrijkste vonden, waarna deze informatie op een grote poster werd geschreven. Tevens kregen alle kinderen een kopie van de samenvatting die zij in hun dagboek mochten plakken, of hadden zij de mogelijkheid een eigen samenvatting in hun dagboek te rapporteren. Door alle besproken informatie op een structurele manier te controleren en te rapporteren werd zoveel mogelijk voorkomen dat de onderzoeker in de analyse nog eigen interpretatie aan informatie moest geven.

3.4 De evaluatie van het participatief onderzoek

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al werd aangegeven is een tweetal schriftelijke instrumenten gehanteerd om het participatief onderzoek te kunnen evalueren. De eerste, een vragenlijst bestemd voor de deelnemers, werd afgenomen tijdens de zesde bijeenkomst waarin tevens de voorlichtingsposter gemaakt werd. In de vragenlijst werd onder andere gevraagd naar geleerde vaardigheden en de ervaring van de kinderen met hun rol als “expert”. Het tweede instrument, bestemd voor de onderzoeker, was een logboek dat na afloop van ieder groeps gesprek werd ingevuld door de onderzoeker. Hierin evalueerde de onderzoeker onder andere zijn eigen rol en inbreng (Wat ging goed? Wat kon beter?) en werd de mate van deelname van de verschillende kinderen gerapporteerd (b.v. waren thuistaken gemaakt? Waren er kinderen die niets zeiden?). Beide schriftelijke instrumenten worden hier kort besproken.

3.4.1 Evaluatievragenlijst voor de deelnemers

In de evaluatievragenlijst aan het eind van het onderzoek zijn de kinderen bevraagd over vier verschillende onderwerpen, te weten: 1) beoordeling van de onderzoeks aanpak, 2) beoordeling van eigen rol/ inbreng (en de mate waarin het onderzoek mogelijkheden bood deze rol uit te bouwen), 3) ervaren effecten door deelname aan het onderzoek en 4) achtergrondvragen. De volledige vragenlijst is te vinden in bijlage 6. Omdat de totale steekproef van de vragenlijst (28 deelnemers) te beperkt was voor diepgaande statistische analyses, zijn alleen beschrijvende analyses uitgevoerd.

Onderdeel 1: beoordeling van de onderzoeks aanpak

In het eerste onderdeel van de vragenlijst kregen de kinderen vragen voor zich waarin zij de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd en de onderzoeker met hen omging mochten beoordelen. De eerste drie vragen waren gespitst op de mate waarin de kinderen het onderzoek leuk vonden. Vervolgens kregen de kinderen een vraag over de mate waarin zij het onderzoek belangrijk vonden, gevolgd door de mate waarin zij het onderzoek moeilijk vonden. Om te beoordelen in hoeverre de groeps aanpak geslaagd was werd de kinderen de keuze voorgelegd of zij liever in groepsverband of alleen met de onderzoeker zouden praten. Daarbij was ook de optie “weet niet” aanwezig. Ook de lengte van het onderzoek werd in een tweetal vragen gemeten gericht op de hoeveelheid gesprekken (te veel, precies goed, te weinig) en de lengte van iedere bijeenkomst (te lang, precies goed, te kort). Tenslotte werd in open vorm aan de kinderen gevraagd hoe zij de manier waarop de onderzoeker met hen omging beoordeelden.

Onderdeel 2: beoordeling van eigen rol/ inbreng

In het tweede onderdeel van de vragenlijst kregen de kinderen de mogelijkheid om hun eigen rol in het onderzoek te beoordelen. Het betrof hoofdzakelijk vragen over de manier waarop de kinderen hun eigen rol ervoeren en in hoeverre zij vonden dat zij genoeg inbreng kregen. Bovendien waren enkele vragen gericht op de mate waarin de kinderen zich in de gesprekken ook werkelijk vrij en vertrouwd genoeg voelden om openlijk te praten. Alle vragen in dit onderdeel waren in meerkeuzevorm. De vragen over vertrouwen waren gericht op de moeilijkheid om over gevoelige onderwerpen te praten, de mate waarin de onderzoeker vertrouwd werd en de mate waarin de groep vertrouwd werd. De mate van inbreng werd gemeten met een vijftal vragen. De kinderen werd gevraagd of zij zich expert voelden, vonden dat zij zelf veel mochten vertellen, vonden dat er goed naar hen werd geluisterd, vonden dat zij zelf mochten bepalen waar de gesprekken over gingen en vonden dat zij hun mening goed hebben kunnen geven. Tenslotte werd de mate van tevredenheid over de eigen

rol en de manier waarop het onderzoek met de deelnemers omging gemeten met de vraag: "heb je er tijdens het onderzoek over gedacht met het onderzoek te stoppen?" (ja, nee).

Onderdeel 3: effecten van het onderzoek

De effecten van het onderzoek waarover de kinderen bevraagd werden, kunnen worden opgedeeld in twee categorieën te weten: a) kennis en vaardigheden die de kinderen hebben aangeleerd en b) attitude/gedragsintentie over cyberpesten. Overigens is onbekend hoe de attitude/gedragsintentie voorafgaand aan het onderzoek was, waardoor deze niet met zekerheid aan het onderzoek kan worden toegeschreven. Over verworven kennis en vaardigheden werden een tweetal open vragen en een meerkeuzevraag gesteld. De open vragen waren gericht op verworven kennis over cyberpesten en algemene verworven kennis. De meerkeuzevraag richtte zich op de mate waarin de kinderen het gevoel hadden nu beter met cyberpesten om te kunnen gaan. Over attitude/gedragsintentie werd middels twee meerkeuzevragen en een open vraag gesteld of de kinderen zelf nog zouden gaan cyberpesten en hoe zij met cyberpesten in hun omgeving om zouden gaan.

Onderdeel 4: Achtergrondvragen

In dit onderdeel werd in meerkeuze vorm gevraagd of de kinderen wel eens gecyberpest hadden/gecyberpest waren. Daarnaast werd ter controle gevraagd naar leeftijd en geslacht.

3.4.2 Logboek voor de onderzoeker

Het logboek voor de onderzoeker was een zeer uitgebreide vragenlijst, opgesteld om zo volledig mogelijk te kunnen registreren hoe de verschillende groepsgesprekken verliepen. De vragenlijst was bovendien bedoeld om de onderzoeker een handreiking te geven in het tussentijds evalueren en bijsturen van eigen gedrag. Bijvoorbeeld door aanwezigheid van vragen over wat goed ging tijdens het gesprek en waar verbetering mogelijk was. Met behulp van deze vragenlijst werd een zelfkritische en flexibele blik bij de onderzoeker gewaarborgd. Omdat de vragenlijst erg lang was en puur als handreiking diende, wordt deze hier verder niet uitgewerkt. De vragenlijst is ter naslagwerk opgenomen in bijlage 7.

4

Resultaten cyberpesten

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het verschijnsel cyberpesten en de manier waarop het verschijnsel volgens de kinderen teruggedrongen kan worden. In paragraaf 4.1 allereerst wordt besproken wat de kinderen verstaan onder cyberpesten, waarna paragraaf 4.2 zich richt op de ouders en de slachtoffers. In paragraaf 4.3 wordt vervolgens besproken op welke manieren we cyberpesten volgens de kinderen kunnen terugdringen, waarna in 4.4 een samenvatting van het hoofdstuk volgt. Verdeeld door het hoofdstuk staan een aantal boxen waarin steeds de link wordt gelegd tussen cyberpesten en haar traditionele variant.

4.1 Wat is cyberpesten?

Op de vraag wat cyberpesten nou precies is werd door de kinderen op veel verschillende manieren geantwoord. Waar de één antwoordde in oorzaken van de cyberpesterijen, antwoordde de ander in de vorm van specifieke gedragingen die vallen onder cyberpesten. Weer een ander trachtte al een definitie te geven voor cyberpesten, terwijl sommige groepsgenoten weer meer een oordeel gaven over cyberpesten en de ouders van deze praktijken. In deze paragraaf wordt een zo volledig mogelijk beeld geschetst van de antwoorden die de kinderen in het onderzoek gaven op de vraag "wat is cyberpesten?"

4.1.1 Definitie van cyberpesten

Over een definitie van cyberpesten waren de meeste kinderen het eens. In ieder groepje werd over het algemeen een overeenkomende, enigszins verkapt definitie gegeven, namelijk dat cyberpesten gelijk staat aan pesten via het internet of via de computer. In eerste instantie noemde geen van de kinderen de mogelijkheid om te pesten via de mobiele telefoon. Indien wel genoemd, werd vooral gewezen op mogelijkheden van mobiel internet in plaats van zaken als SMS en MMS.

4.1.2 Karakteristieken van cyberpesten

Behalve een definitie van cyberpesten werden ook karakteristieken behorend bij cyberpesten genoemd. Waaraan kunnen we cyberpesten herkennen en waarin onderscheidt het zich van normaal pesten. Een overzicht staat in tabel 4.1.

Tabel 4.1: Karakteristieken van (cyber)pesten

Karakteristieken cyberpesten en normaal pesten	
Herhaling	Er mag pas worden gesproken van (cyber) pesten wanneer een gemene actie vaker dan 1 keer voor komt. "Gewoon een keer iets gemeens zeggen" is dus ook geen (cyber) pesten, zo stellen de kinderen.
Machtsverschil	Bij (cyber) pesten is over het algemeen sprake van een machtsverschil. Meest genoemd zijn machtsverschillen door verschil in leeftijd, of doordat het slachtoffer door meerdere pesters wordt belaagd. Online kan volgens de kinderen ook machtsverschil ontstaan doordat de pester zich anoniem voordoet als groter, sterker, of gevaarlijker.
Karakteristieken enkel cyberpesten	
Anonimiteit	Het internet en de mobiele telefoon bieden een mogelijkheid die "real-life" pesters niet hebben, namelijk de mogelijkheid om je identiteit geheim te houden, of je anders voor te doen dan je werkelijk bent. Gevolg is dat steeds meer anoniem wordt gecyberpest. Hoofdrede hiervoor is volgens kinderen dat cyberpesters vaak laffer zijn. Online kunnen zij veilig hun gang gaan omdat ze daar immers geen stomp in hun gezicht kunnen krijgen.
Ontbreken non-verbale feedback	Online wordt grotendeels gecommuniceerd in de vorm van tekst, zonder dat daarbij non-verbale cues zoals gezichtsuitdrukkingen worden gezien. Hierdoor kan een cyberpester makkelijker doorgaan, zonder dat hij of zij door heeft hoeveel indruk de pesterijen op een slachtoffer hebben, omdat hij immers niet ziet hoe deze reageert.
Onbekende slachtoffers	Het internet biedt volgens de kinderen nog een belangrijke nieuwe optie, namelijk de mogelijkheid om onbekende slachtoffers te pesten. De kinderen geloven er echter niet in dat dit daadwerkelijk ook veel gebeurt. Hoofdrede hiervoor is dat de pester het slachtoffer wel enigszins moet kennen om te weten waarover hij moet pesten en of het slachtoffer vatbaar is voor pesterijen.
Vooral onder kinderen	Alle kinderen waren het erover eens dat cyberpesten iets is dat vooral onder kinderen gebeurt. Bijkomend verschijnsel is dat kinderen over het algemeen stellen dat volwassenen incompetent zijn op het gebied van online gedrag: "Volwassenen snappen er niks van!" van zoals een meisje het nog subtiel verwoordde.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Volgens de kinderen zijn er dus zoals blijkt uit tabel 4.1 enkele karakteristieken die zowel gelden voor normaal pesten als cyberpesten, namelijk het feit dat gedrag herhaaldelijk plaatsvindt en dat er sprake is van een machtsverschil.

“gewoon een paar keer plagen is niet zo erg... dan is het soms nog wel grappig, maar als je het heel vaak begint te doen, dan vind je het niet meer leuk”.

Anonimiteit lijkt volgens de kinderen de belangrijkste eigenschap van cyberpesten. Op iedere school kwam het begrip veelvuldig aan de orde. Overigens zijn de kinderen het niet allemaal eens of het ook een vereiste is voor cyberpesten. Anonimiteit van de pester zorgt er vooral voor dat kinderen angstig worden van de pester. Het feit dat iedereen de pester zou kunnen zijn maakt de kinderen bang, hetgeen de pester in een machtspositie brengt. Er zijn echter ook kinderen die aangeven dat anonimiteit juist minder beangstigend is. Zo stelt een jongen dat hij juist gerustgesteld is wanneer de pester alleen anoniem pest. Hij is dan, zo stelt de jongen, immers te bang om in het echt te pesten en vormt dan ook geen werkelijke bedreiging. Hoewel de meeste kinderen ook wel door hebben dat de cyberpester meestal zelf banger is dan hij zich voor doet, bestaat toch bij ieder kind een kleine vorm van twijfel: “wat nou als ie me wel echt in elkaar slaat en wat nou als ie heel sterk is?”. Anonimiteit vormt dus niet voor iedereen, maar zeker voor een aantal kinderen wel een bedreiging. Opvallend was dat enkele kinderen de indruk wekten dat cyberpesten een labeltje is dat door volwassenen wordt gebruikt. Zo antwoordde een jongen op de vraag wanneer ouwehoeren cyberpesten wordt: “als ouders het zien”. Vervolgvraag was of een actie dus pas cyberpesten wordt als ouders het zo noemen, waarop de jongen antwoordde “ja, ik denk het wel”.

Box 4.1: Cyberpesten in verhouding tot “traditioneel” pesten; een expliciete vergelijking.

Is cyberpesten hetzelfde als normaal pesten maar dan via het internet, of is er iets aan cyberpesten dat het anders maakt dan normaal pesten? Een vraag die de kinderen expliciet voor zich kregen tijdens groepsgesprek twee en waarover veel discussie ontstond. Zo vond een deel van de kinderen dat cyberpesten inderdaad gelijk staat aan normaal pesten, maar dan via het internet. Er waren echter ook kinderen die vonden dat cyberpesten meer van normaal pesten verschilde dan enkel het communicatiemiddel. De belangrijkste verschillen die zij zagen waren:

- Cyberpesten is vaak **minder direct**. Het is niet recht in het gezicht en je kunt elkaar niet aanraken. Je kunt elkaar alleen verbaal pesten en niet fysiek. Bovendien kan het soms dagen duren voordat de pesterijen over komen, terwijl normale pesterijen vaak direct face-to-face tegen een slachtoffer worden geuit. Daarbij komt dat een cyberpester over het algemeen langer door gaat omdat hij de impact van de pesterijen op het slachtoffer niet ziet.
- Cyberpesten gebeurt vaak **anoniem**. Hierdoor weet je in tegenstelling tot normaal pesten vaak niet wie de dader is. Ook is het moeilijk de dader te straffen wanneer je zijn gegevens weet, omdat je nooit kunt bewijzen dat hij of zij ook werkelijk achter de computer zat of dat iemand anders zich voordoet als de dader.
- Het is voor een slachtoffer **moeilijker om over cyberpesten te praten**. Vaak weet een slachtoffer niet wie de dader is en wil hij daarom zijn ouders er niet mee lastig vallen. Bovendien is cyberpesten veel minder zichtbaar voor anderen dan normaal pesten waardoor een slachtoffer er ook stilletjes alleen mee kan blijven lopen zonder dat iemand anders het merkt, hetgeen ook vaak gebeurt in de praktijk.

4.1.3 Wat scharen de kinderen precies onder cyberpesten?

Ter voorbereiding op de groepsdiscussies over “wat is cyberpesten?” kregen alle kinderen twee weken de tijd om zoveel mogelijk woorden te verzinnen die in hen opkwamen wanneer zij dachten aan cyberpesten. Deze woorden en zinnen mochten zij invullen in een woordspin waarna de woordspinnen werden besproken in de groepsbijeenkomst. Gevolg was dat erg veel interessante voorbeelden, karakteristieken, oordelen, et cetera naar voren kwamen. Uit al deze uitspraken is vervolgens een tweetal overkoepelende categorieën opgesteld, namelijk specifieke acties en (semi-) tastbare middelen/ online communicatiemogelijkheden waarmee wordt gecyberpeest. Deze zijn te vinden in tabel 4.2 en tabel 4.3.

Box 4.2: Cyberpesten of “traditioneel” pesten, welk probleem komt meer voor?

De meeste kinderen waren van mening dat cyberpesten en normaal pesten ongeveer evenveel zouden voorkomen. Daarbij hadden ze als argument dat cyberpesten sowieso veel voor zou komen, maar dat ze zelf ook nog wel regelmatig getuige waren van normale pesterijen.

Enkelen vonden dat cyberpesten vaker voor kwam omdat daar veel minder lef voor nodig was en iedereen het zou kunnen doen. Anderen vonden juist dat normaal pesten vaker voor kwam omdat je dit altijd en overal kunt doen, zonder dat je internet nodig hebt en een account moet aanmaken. Bovendien hoeft je voor traditioneel pesten niet te wachten tot je slachtoffer online is. Normaal pesten zou tevens vaker voorkomen omdat je dat nu eenmaal eerder ziet.

Tabel 4.2: Specifieke acties met het label “cyberpesten”

Actie	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Bedreigen ***	Dreigmailtjes, moordpoppetjes, cyberdreigen, iemand bang maken (<i>‘je gaat eraan!’</i> , <i>‘ik zoek je op!’</i> , <i>‘ik sla je in elkaar!’</i> , <i>‘ik vermoord je!’</i> , <i>‘als je het vertelt zoek ik je op!’</i>)
Schelden ***	Schelden, op Hyves schelden, scheldwoorden, op MSN schelden, schelden zodat iemand moet huilen (<i>“dikke hoer!”</i> , <i>“hee mongool! Ik sla jou!”</i>)
Hacken ***	Iemands account hacken, iemands Hyve hacken, iemands MSN binnen dringen, hacken in een spel om geld of punten te stelen, iemands webcam hacken om blootfoto's te maken.
Valse naam gebruiken ***	Valse naam op Hyves of MSN, je als iemand anders voordoen (die je niet mag) (zodat diegene op zijn kop krijgt), dubbele account gebruiken, een naam nemen van iemand die je niet kent, een foto van Google gebruiken en je ouder voordoen.
Belachelijk maken **	Blootfoto's online zetten, een Hyve aanmaken voor een ander waar je gemene reacties op zet, rare mop over iemand vertellen, een foto van iemand photoshoppen en online zetten, iemand uitlachen.
Cyberpesten over uiterlijke/ externe kenmerken **	Geestelijk gehandicapt pesten, kinderen met ziektes uitschelden, homo's uitschelden, iemand pesten om wat hij of zij aan heeft, iemand discrimineren om huidskleur, onzeker maken over uiterlijk, zeggen: "je bent dik!".
Iemand uitlokken/ Uitdagen **	Iemand uitlokken tot ruzie op school zodat hij of zij op de kop krijgt, een meisje uitlokken naakt voor de webcam te gaan staan, meisjes naar huis lokken en verkrachten, via internet zeggen "kom dan!"
Digitaal lastig vallen *	Je slachtoffer stalken op al zijn/haar profielen, zodat je op de hoogte blijft van de nieuwe accounts die hij/zij neemt en je hem/haar ook daar weer kunt volgen en pesten.
Onbekenden pesten *	Zomaar een e-mailadres invullen en schelden, uit verveling iemand op Hyves uitkiezen die er lelijk uit ziet en dan pesten.
Volwassenen die pesten *	Volwassenen gaan soms ook kinderen cyberpesten, lastig worden gevallen door een volwassene.

* werd zelden genoemd (<3), ** werd frequent genoemd (3-10), *** werd zeer frequent genoemd (>10). Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Zoals in de tabel afgelezen kan worden, zijn er erg veel verschillende manieren waarop volgens de kinderen gecyberpest kan worden. Schelden, bedreigen, hacken en een valse naam gebruiken staan hierbij bovenaan. Al deze vormen van cyberpesten werden gedurende de gesprekken minimaal tien keer aangehaald. Opvallend verschijnsel tijdens de gesprekken was dat de kinderen schelden nog wel eens bestempelen als “gewoon voor de gein schelden” of “gewoon voor de lol iemand uitschelden”. Schelden wordt volgens de kinderen dan ook pas cyberpesten wanneer het vaker gebeurt. Bedreiging werd daarentegen over het algemeen altijd direct als cyberpesten bestempeld. Daarbij zijn verschillende vormen van bedreiging denkbaar. Zo werden voorbeelden genoemd van dreigen met de dood, of dreigen met fysiek geweld, waarbij de dreiging ook de primaire vorm van cyberpesten vormt. Er werden echter ook voorbeelden genoemd waarin de cyberpester dreiging gebruikte als hulpmiddel. In dit geval paste de pester al een andere vorm van (online) pesterijen toe en gebruikte hij of zij dreiging om te voorkomen dat het slachtoffer met iemand zou gaan praten over de pesterijen.

Hacken lijkt volgens de kinderen over het algemeen altijd een hulpmiddel te zijn om pesterijen toe te kunnen passen. Zo wordt er gehackt om iemands account over te nemen, iemands persoonlijke informatie in te zien, iemands computer af te sluiten, of om namens iemand te communiceren met als doel om deze persoon in een negatief daglicht te plaatsen.

Opmerkelijk was dat de kinderen regelmatig vanuit het perspectief van de pester probeerden te praten. Zo werd over het gebruik van een valse naam vooral gesproken in de vorm van praktische voordelen: “zo voorkom je dat je als pester achterhaald kan worden”, “ja, dan gebruik je gewoon een valse naam en dan kun je alles zeggen wat je wil”. Overigens waren er ook enkele kinderen bij die zelf wel eens hadden gecyberpest. Zo gaf één meisje aan: “ja, ik had één keer via Habbo Hotel heel erg gescholden en toen mocht ik er twee dagen niet meer op!”

Over de middelen geven de meeste kinderen aan dat het internet een onmisbare bron is om te kunnen cyberpesten. Hierover bestaat geen discussie. Daarnaast geeft een deel van de kinderen aan dat het ook goed mogelijk is dat er via de mobiele telefoon wordt gecyberpest. Hierover bestaat echter wel twijfel, omdat het geld kost en bellen geen optie is. De stem kan immers dan makkelijk herkend worden. Alle middelen die volgens de kinderen bij cyberpesten kunnen worden ingezet staan weergegeven in tabel 4.3.

Tabel 4.3: (semi-) tastbare middelen en communicatiemogelijkheden die bij cyberpesten worden ingezet

Computer ***	Computer is benodigd om te kunnen cyberpesten, gemene dingen via de computer zeggen, "ja, dat is heus wel pesten, want het gebeurt toch via de computer?!".
Internet ***	Het kan alleen maar via internet, "cyber" betekent toch internet?!, je hebt internet nodig om op die sites te kunnen, op internet natuurlijk, het gebeurt meestal op internet.
Mobiele telefoon ***	Cyberpesten kan ook op de mobiel voorkomen, foto's maken met de mobiel en online zetten, iemands mobiel in de klas af laten gaan, met de mobiel kun je ook op internet, rotscheldende sms-jes sturen via de telefoon, foto's via MMS rondsturen, "sms is ook via internet hoor".
Anonimiteit ***	Anoniem pesten, met valse accounts, andere foto's en andere namen (met de mobiel kan ook anoniem gepest worden door het mobiele nummer geheim te houden).
Instant Messaging ***	Alle programma's waarin je direct met elkaar kunt praten/chatten. (van meest genoemd tot minst genoemd) MSN, E-Buddy (applicatie waarmee je zonder MSN toch met je contactenlijst kunt chatten), Habbo Hotel, Skype en X-Phire.
Sociale Netwerksites ***	(van meest genoemd tot minst genoemd) Hyves, Facebook, Twitter, Habbo Hotel, Go-Supermodel, Youtube, Club Penguin, Netlog.
Webcam **	Het gebeurt niet zo vaak via de webcam, je kunt een webcam hacken en dan foto's maken als iemand zich uitkleedt en online plaatsen, iemand pesten over z'n uiterlijk via de webcam, pesten in een webcamsessie.
E-mail **	Iets gemeens zeggen in de mail, een ander e-mailadres nemen zodat hij je niet kan herkennen, van die mails die je door moet sturen, omdat ie anders naast je bed komt staan.
Games **	Schelden tijdens het spelen van games met applicaties als X-Phire, waarmee je kunt praten met medespelers. Runescape, Banditi, Speelmee, Call of Duty.
Hacken **	Iemands account hacken en het wachtwoord veranderen, iemands account overnemen en je als diegene voordoen, hacken om extra punten of spullen te krijgen in een spel. Hacken wordt veelvuldig als middel door kinderen ingezet om te cyberpesten.
Moordpoppetjes *	Een mogelijkheid die onder andere Hyves biedt is om emoticons te plaatsen. Hieronder bevinden zich ook groffere emoticons zoals "moordpoppetjes", zo stellen de kinderen; poppetjes die messteekbewegingen maken of met een pistool schieten. Het sturen hiervan wordt ook gezien als cyberpesten.

* werd zelden genoemd (<3), ** werd frequent genoemd (3-10), *** werd zeer frequent genoemd (>10). Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

De belangrijkste online plaatsen waar volgens kinderen wordt gecyberpest zijn Hyves, MSN, Habbo Hotel, Facebook, Twitter, E-Buddy (een manier om toch te kunnen MSN-en wanneer MSN niet is geïnstalleerd, of is geblokkeerd), Club Penguin, Banditi, Skype en Go-Supermodel. Van alle plaatsen spraken de kinderen van regelmatige pesterijen waarbij MSN, Hyves en Habbo Hotel als gevaarlijkste plaatsen werden aangemerkt. "Het gebeurt daar echt volop!" zoals een jongen het verwoordde. Hoewel de meeste sites volgens de kinderen op het moment al goed bezig zijn doordat scheldwoorden worden geblokkeerd en daders worden verwijderd, gaan de pesterijen toch nog volop door. Reden hiervoor is vooral de vindingrijkheid van de kinderen zelf. Zo geeft een meisje aan dat zij een woord als "kut" nu gewoon schrijft als "k.u.t." en op Go-Supermodel waar ook dat woord ondertussen onderschept is, zij het schrijft als "küt". Daarnaast geeft een ander meisje aan dat het ook prima mogelijk is te pesten zonder scheldwoorden te gebruiken; "wacht maar tot morgen, dan komen we je wel opzoeken" geeft zij bijvoorbeeld als voorbeeld.

4.1.4 Wat scharen de kinderen juist niet onder cyberpesten?

Ter voorbereiding aan de groepsdiscussie "wat is cyberpesten?" kregen de kinderen ook de vraag eens goed na te denken over gedragingen die zij zelf nog niet als cyberpesten bestempelen, maar die volgens hen door volwassenen waarschijnlijk wel als cyberpesten worden gezien. Al deze gedragingen mochten zij ook weer in een woordspin invullen. Hoewel deze opdracht voor de kinderen enigszins ingewikkeld was, zo gaven zij later aan, kwamen de kinderen toch met een behoorlijk aantal concrete voorbeelden. Deze worden hier kort behandeld. Uit alle antwoorden kon een aantal categorieën worden opgesteld die weergeven op welke manier de kinderen redeneerden over wat wel en geen cyberpesten is. Deze zijn: intentie die de zender heeft, specifieke acties, middelen die ingezet worden en erger dan cyberpesten.

Tabel 4.4: Hoe redeneren kinderen of een actie al dan niet onder cyberpesten valt

Welke zaken hebben invloed op de beoordeling of een actie al dan niet onder cyberpesten valt?	
Intentie van de zender	De intentie van de zender is volgens de kinderen erg belangrijk. Bij de volgende intenties is bijvoorbeeld vaak geen sprake van cyberpesten: ouwehoeren, voor de gein, voor de grap, voor de lol, gewoon plagen, nep-vechten, ruzie hebben, hacken voor eigen belang (cheaten/credits opkrikken), kritiek op iets hebben.
Specifieke acties	Veel verschillende acties werden genoemd die volgens de kinderen niet mogen worden bestempeld als cyberpesten. De meest genoemden zijn: hacken voor eigen belang (cheaten/credits), 1 keer iets gemeens zeggen, een ridicuul scheldwoord gebruiken (b.v. "schele pannenkoek"), schelden met een lachende/plagende smiley, de hele tijd aanmeldingsbriefjes sturen, uitlachen, kritiek op iets hebben, rottige reactie plaatsen, onder je eigen naam pesten.
Middelen die worden ingezet	Er waren enkele middelen waarvan een deel van de kinderen vond dat pesten via deze middelen niet bestempeld mag worden als cyberpesten. Deze middelen waren: via de mobiele telefoon sms sturen of bellen*, via briefjes pesten, via de televisie pesten.
Erger dan cyberpesten	Enkele gedragingen werden door de kinderen als erger dan cyberpesten bestempeld te weten: iemands computer kapot maken (fysiek of met behulp van hacken) en loverboys.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

*De mobiele telefoon staat in allebei de tabellen omdat er onder de kinderen grote verdeeldheid heerste over de vraag of pesten via GSM cyberpesten is.

Het grootste gedeelte van de kinderen was het erover eens dat de in de tabel genoemde eigenschappen niet onder cyberpesten vallen. Belangrijkste karakteristiek die volgens de kinderen bepaalt of een actie als cyberpesten bestempeld mag worden is herhaling. Een gemene uitspraak en zelfs de ergste scheldwoorden maken niet veel indruk zo lang het maar één keer gebeurt. Zodra acties vaker gaan voorkomen tegen dezelfde persoon wordt het vervelend en kan volgens de kinderen wel gesproken worden van cyberpesten.

Opvallend was dat volwassenen volgens de kinderen waarschijnlijk bijna de gehele lijst zouden bestempelen als cyberpesten. Er werd dan ook veelvuldig geklaagd over het feit dat volwassenen acties als nep schelden, nep vechten, plagen, en ouwehoeren bestempelden als pesten en daarom straf gaven. Hierin spraken de kinderen vaak uit eigen ervaring.

"Ja, ik zeg altijd tegen mijn neef: "vieze pennenlikker!" en dan denkt mijn moeder meteen weer dat ik mijn neef uit scheldt, maar dat doe ik helemaal niet!"

Hoewel de keuze, dat een actie geen cyberpesten is, voor de kinderen snel gemaakt is, wordt er over het algemeen snel geredeneerd op basis van intentie van de zender. Daarbij kwam dat de kinderen vele voorbeelden konden noemen van situaties waarin zij een vriend of vriendin hadden uitgescholden of geterroriseerd onder het mom "dat was voor de lol".

"Haha, ja ik had voor de gein de MSN gehackt van een vriend van me en toen zat hij achter de computer van: "shit shit ik kan niet meer inloggen!" Zet ie de computer helemaal uit en gaat ie mij bellen: "mijn computer is gehackt!" haha en dan zeg ik: "grapje!!!"

De vraag is echter in hoeverre kinderen hier rekening houden met de interpretatie door de ontvanger. Er werden wel enkele uitspraken over gedaan:

"maar hoe weet je dat het voor de lol is? Jongen: "nou, dan zet je er een lachende smiley achter!"

"Ja, kan wel een geintje zijn, maar dan moet die ander ook wel weten dat het een geintje is!"

"Ja, het is ouwehoeren voor ons, maar pesten voor hem! Ja, nou en, is leuk!"

Het lijkt er hier op dat de kinderen in het achterhoofd wel weten dat er een ontvanger is die de boodschap anders kan begrijpen, maar dat hier over het algemeen weinig rekening mee wordt gehouden. Vooral het onbegrip dat kinderen hebben over het feit dat een ander sommige acties wel ziet als cyberpesten (de voorbeelden over reacties van ouders) is op zijn minst opvallend. De vraag is in hoeverre de acties die de kinderen onschuldig noemen ook werkelijk onschuldig zijn voor de ontvanger. Mogelijk hebben de kinderen een heel ander besef van cyberpesten dan volwassenen waardoor cyberpest incidenten zoals volwassenen die bestempelen nog wel eens veel meer kunnen voorkomen. In vragenlijsten worden ze door kinderen immers lang niet altijd als cyberpesten gerapporteerd.

Box 4.3: Opmerkelijk: de ervaring van kinderen met cyberpesten

Aan het eind van het onderzoek is middels een evaluatievragenlijst gevraagd naar de ervaring die kinderen hebben met cyberpesten. De letterlijke vragen waren: “ben je in het verleden wel eens gecyberpest?” en “heb je in het verleden wel eens gecyberpest?” waarbij de kinderen konden antwoorden met “ja”, “zeg ik liever niet” en “nee”. Opmerkelijk allereerst is dat bij de vraag ben je wel eens gecyberpest in de vragenlijst door slechts 6 kinderen “ja” werd gezegd (2 kinderen vinkten “zeg ik liever niet” aan). Dit is een groot verschil met het aantal kinderen, in totaal 14, dat tijdens de gesprekken nog aan gaf (of voorbeelden gaf waaruit bleek) dat zij wel eens gecyberpest werden. Er blijkt hier dus een sterk verschil te bestaan. Een mogelijke oorzaak voor dit verschil is het feit dat kinderen soms liever andere definities gebruikten dan cyberpesten, zoals “pesten via internet” en “online pesten”, waardoor zij cyberpesten niet op zichzelf betrokken. Mogelijk worden meer realistische resultaten verkregen wanneer cyberpesten verder wordt uitgewerkt in een vragenlijst. Een andere verklaring kan echter ook zijn dat kinderen hun problemen in hun persoonlijke leven niet aan willen vinken in een vragenlijst. Wanneer dit het geval is, zal in de toekomst meer gekozen moeten worden voor andere methoden, zoals participatief onderzoek waarmee de ervaring van kinderen natuurgetrouwer kan worden gemeten. Op de vraag heb je wel eens gecyberpest werd door 2 kinderen met “ja” geantwoord en door 4 kinderen met “zeg ik liever niet”. Mogelijk komt dit beeld dus wel dichterbij de buurt van de antwoorden die de kinderen gaven tijdens de bijeenkomsten. Daar gaven vijf kinderen aan wel eens te hebben gecyberpest.

4.1.5 De impact en gevolgen die cyberpesterijen met zich mee brengen

Op de vraag welke gevolgen cyberpesten kan hebben voor een slachtoffer werden veel verschillende antwoorden gegeven. Deze antwoorden kwamen sterk genoeg overeen om er enkele categorieën van samen te kunnen stellen. De gevolgen en impact van cyberpesten zoals de kinderen die beschreven kunnen dan ook onderverdeeld worden in de categorieën angst, zwijgen, ontkennen van angst, verdriet, pijn, afbreuk aan zelfvertrouwen, blijvende gevolgen en escalatie.

Tabel 4.5: Impact en gevolgen van cyberpesten

Gevolg	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Angst	Veel kinderen wijzen op de angst die cyberpesten voor het slachtoffer kan opleveren. Voorbeelden die genoemd worden zijn de angst om nog naar school te gaan (wanneer de pester bijvoorbeeld ook op school pest), de angst om alleen naar huis te lopen. Ook de angst om door de pester fysiek mishandeld te worden wordt veelvuldig genoemd.
Zwijgen	Een andere vorm van angst die nog meer wordt genoemd is de angst om over de cyberpesterijen te praten. Vaak wordt het slachtoffer door de cyberpester bedreigd. Wanneer hij er over zou praten met iemand wordt hij bijvoorbeeld in elkaar geslagen. Een meisje stelt: “ik zou er wel over willen praten, maar ik zou het niet durven denk ik”. Een andere angst die de kinderen hebben is dat andere kinderen lucht krijgen van de cyberpesterijen, waardoor de pesterijen alleen maar erger worden. Ook de kans om een bijnaam als “moederskindje” te krijgen schrikt veel slachtoffers af.
Ontkennen van angst	Enkele kinderen geven aan juist niet bang te worden van de cyberpesterijen. Zij ontkennen enig gevolg en geven aan dat zij de problemen zelf oplossen door de pester te blokkeren of er mee te gaan praten: “als je met de dood wordt bedreigd, dan blokkeer je hem gewoon. Kan ie je helemaal niks meer doen”.
Verdriet	Een direct gevolg van cyberpesterijen is volgens de kinderen dat je er erg verdrietig van wordt. Huilen wordt bijvoorbeeld erg vaak door de kinderen genoemd als gevolg van de pesterijen. Ook gekwetste gevoelens waardoor je verdrietig wordt is volgens kinderen een veel voorkomend gevolg. Meest genoemd is: “je wordt er erg verdrietig van”.
Pijn	Hoewel sterk gerelateerd aan verdriet is pijn een gevolg dat ook vaak door de kinderen wordt genoemd. Regelmatig werd “pijn doen” letterlijk genoemd. Pijn in de vorm van kwetsen, of iemand hard van binnen raken. “Ja, ze lacht wel, maar eigenlijk heeft ze naalden in haar buik en is ze naakt”. Of zoals een meisje het stelt: “mijn oma is aan een ziekte overleden. Nu had ik het met mijn vriendin erover dat vanavond daarvan de herdenking is. Toen kwam er ineens iemand tussen die heel hard ging schelden met die ziekte. Dat was niet leuk”.
Afbreuk aan zelfvertrouwen	Vaak is een cyberpester volgens de kinderen uit op het afbreken van je zelfvertrouwen, hetgeen ook regelmatig lukt. Zo geven de kinderen aan dat je onzeker wordt van de cyberpesterijen, onzeker over jezelf, onzeker over je uiterlijk (na uitspraken als “je bent dik!”) en onzeker over je omgeving. Verder worden veel kinderen alleen al onzeker van het feit dat zij een cyberpeste slachtoffer zijn. “Ik zou me heel erg schamen en er daarom niet over praten” zoals een meisje stelt. Anderen gaan er weer anders mee om en gaan zich stoerder voordoen dan ze zijn.
Soms zijn gevolgen zelfs permanent	In enkele uitspraken komt ook het feit dat gevolgen van cyberpesten soms permanent zijn naar voren. Zo stelde iemand: “je kunt je account wel verwijderen, maar dat helpt niet. De pesterijen zijn al gebeurd en dat vergeet je niet meer”. Een ander stelt: “een schadevergoeding zou kunnen, maar daar betaal je geen gevoelens mee terug”.
Escalatie	In een enkel geval kan het cyberpesten zo lang aanhouden, of kunnen de gevolgen zo extreem uitpakken dat de situatie escaleert. Zo kwamen twee meiden met een voorbeeld van een meisje dat op de website Go-Supermodel zo erg gepest werd dat zij zelfmoord heeft gepleegd. Het meisje kon de combinatie van thuisproblemen en online pesterijen niet langer verdragen.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

De kinderen noemen dus vooral erg veel negatieve gevolgen van cyberpesten. De belangrijkste daarvan zijn angst, zwijgen, ontkenning van angst, verdriet en pijn. Als gevolg van de angst zwijgen veel kinderen tegenover anderen over de cyberpesterijen. Ook kan op langere termijn een afbreuk aan zelfvertrouwen ontstaan, kunnen kinderen zich schamen voor het feit dat zij gecyberpest worden en kan de situatie in het ergste geval escaleren. Opvallend over de angst die kinderen noemen, is dat zij meestal niet bang zijn om langer gecyberpest te worden, maar om in het offline leven fysiek mishandeld te worden. Het lijkt er op dat de cyberpester dus gebruik maakt van technieken waarbij hij de indruk wekt dat het slachtoffer offline gevaar loopt zodra hij/zij zich niet aan de regels van de cyberpester houdt. Overigens bestaat er bij de kinderen wel een angst online verder gepest te worden, maar daarbij gaat het vooral om de angst dat de pestende groep groter wordt.

Om enig gevolg te bewerkstelligen bij het slachtoffer moet het slachtoffer volgens de kinderen al wel enigszins onzeker zijn. Het lijkt er op dat onzekere kinderen volgens de kinderen worden gecyberpest om ze nog onzekerder, verdrietig en angstig te maken. Zo stelt een meisje:

“Want als ie niet onzeker is dan heeft het geen zin om diegene te pesten. Als de gene die je pest onzeker is, dan kun je hem heel makkelijk rare dingen laten doen, maar als iemand heel zeker is van zichzelf, dan heeft het geen zin om iemand te pesten en rare dingen te laten doen, want daar bereik je niks mee!”

Box 4.4: De impact van cyberpesten in vergelijking met die van “traditioneel” pesten

Hoe zit het met de impact van cyberpesten in vergelijking met die van traditioneel pesten en wat vinden de kinderen erger en waarom? Uit de gesprekken blijkt dat het overgrote deel van de kinderen beide vormen van pesten even erg vindt. Je kwetst het slachtoffer immers met beide pestvormen die allebei evenveel pijn doen, zo stellen de kinderen.

Er is echter ook een deel dat juist traditioneel pesten erger vindt, omdat 1) de pesterijen recht in het gezicht zijn en daarom meer impact hebben, 2) je zekerder bent van de (vaak slechte) bedoelingen van de pester, terwijl dit bij cyberpesten vaak minder bekend is (hetgeen in deze context geruststellend werkt) en 3) je bekend bent met de identiteit van de pester, wat vooral impact heeft wanneer dit tevens je beste vriend of vriendin was. Hoewel deze mogelijkheid ook op internet bestaat, blijft de identiteit van de pester voor een slachtoffer vaak onbekend. Een meisje stelt dan ook wel dat zij liever heeft dat haar vriendin haar stiekem anoniem pest dan wanneer zij dit recht in het gezicht en dus erg confronterend zou doen. Bovendien stelt een jongen dat cyberpesters vaak niet voor niets anoniem pesten. Ze zijn bang, zo stelt hij, dus heeft hij ook geen reden bang voor hen te zijn: “Ze durven me toch niets in het echt te doen”.

Een ander, ongeveer even groot deel van de kinderen vond juist dat cyberpesten veel erger is dan traditioneel pesten, omdat 1) cyberpesters veel verder durven te gaan vanwege het feit dat zij vaak anoniem zijn en dus alles kunnen zeggen en doen zonder daarvan consequenties te ervaren en 2) cyberpesten veel minder zichtbaar is voor zowel volwassenen als leeftijdsgenoten waardoor hulp niet spontaan komt en hulp zoeken vaak geen optie is. Hoewel traditioneel pesten natuurlijk vaak eveneens buiten het zicht van volwassenen gebeurt, wordt deze vorm van pesten nog wel door medeleerlingen opgemerkt, hetgeen bij cyberpesten veel minder het geval is. Een derde zorgwekkende redenatie is: “als ze je online al haten! Hoe erg haten ze je dan in het echt?”. Kinderen hebben online namelijk in tegenstelling tot in “real-life” de mogelijkheid zich beter voor te doen dan zij denken te zijn. Het feit dat je zelfs dan nog gecyberpest wordt maakt op veel kinderen dan ook erg veel indruk.

In de beoordeling van de impact van de beide vormen van pesten lijkt een verschil in geslacht te bestaan. Waar vooral de jongens meer onder de indruk waren van traditionele pesterijen, waren de meiden juist erg angstig over cyberpesten. Hierbij speelt vooral mee dat de meiden minder zeker zijn van het feit dat de cyberpester ook werkelijk ongevaarlijk is.

Schrikbarend tenslotte, was het persoonlijke verhaal waar in tabel 4.5 al naar gerefereerd wordt dat twee meiden vertelden over een ander meisje dat zij kenden via Go-Supermodel. Dit meisje werd zo extreem gepest en onzeker gemaakt dat zij uiteindelijk probeerde zelfmoord te plegen. Na een mislukte poging zichzelf te verdrinken, slaagde het meisje er de tweede keer wel in zichzelf om het leven te brengen. De meiden waren hier zelf ook flink van onder de indruk. In een later gesprek gaven de meiden aan dat Go-Supermodel net als vele sites beschikt over een knop om misbruik te melden. Helaas werd het meisje in zo'n sterke vorm geterroriseerd dat zij te bang was om een melding te maken bij de site. Volgens de meiden had het gepeste meisje al enige tijd geleden over haar zelfmoordplannen verteld aan haar vriendinnen. Helaas bleken deze vriendinnen niet veel goeds in de zin te hebben en plaatsten zij het volledige verhaal over de zelfmoordplannen op een forum. Op de vraag waarom de meiden uit het discussiegroepje dachten dat het meisje werd gecyberpest gaven zij beide aan geen idee te hebben. Het was juist een heel erg aardig en vriendelijk meisje dat waarschijnlijk slachtoffer was geworden door haar zachtvaardige karakter.

4.2 Wie zijn de daders en wie zijn de slachtoffers van cyberpesten?

In de tweede groepsdiscussie bespraken de kinderen of en zo ja, hoe cyberpesters en slachtoffers van cyberpesten herkend kunnen worden. Voorafgaand aan deze discussie hadden de kinderen een week de tijd om een tekening te maken van of een verhaal te schrijven over een volgens hun typische cyberpester en een typisch slachtoffer van cyberpesten. Gevolg was dat de kinderen met erg veel verschillende, maar ook veel overeenkomende beschrijvingen kwamen. Deze beschrijvingen kunnen ingedeeld worden in drie categorieën namelijk: uiterlijke kenmerken, karaktereigenschappen en sociale eigenschappen. Hieronder wordt eerst van de cyberpesters en daarna van de cyberslachtoffers een overzicht gegeven van de beschrijvingen die de kinderen gaven. In de tweede groepsdiscussie kwam bovendien aan de orde welke motieven/bewegredenen cyberpesters zouden kunnen hebben en welke eigenschappen van een slachtoffer mogelijk maken dat een cyberpester ze gaat pesten. Deze worden aan het eind van deze paragraaf besproken.

4.2.1 Uiterlijke kenmerken van cyberpesters

Hoewel veel kinderen niet met zekerheid wisten te vertellen hoe een cyberpester er uit zou zien (iedereen zou volgens de kinderen immers cyberpester kunnen zijn), gaven zij toch een heel aantal uiterlijke kenmerken waaraan we een cyberpester zouden kunnen herkennen. Voor het overzicht zijn de beschrijvingen opgedeeld in een aantal categorieën te weten: kleding en accessoires, lichaamskenmerken, houding, onbekend.

Tabel 4.6: Uiterlijke kenmerken van een cyberpester

Categorie	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Kleding en accessoires	<ul style="list-style-type: none">• Zo normaal mogelijk gekleed, zodat zijn omgeving niet weet dat ie cyberpest.• Hij is stoer gekleed (lage broek, open blouse, grote schoenen, hanenkam, machostijl, tienerstijl).• Hij rookt/ heeft vaak een sigaret op de mond.
Lichaamskenmerken	<ul style="list-style-type: none">• Negatief: dik, lelijk, een puber met puisten, eng, vreemd, vies, tiener, verschrikkelijk lelijk van binnen en van buiten.• Positief: knap, stoer uiterlijk, bodybuilder, heel gespierd, heel macho, groot.
Houding	<ul style="list-style-type: none">• Hij heeft een bepaalde blik (stoer, boos, gemeen, eng, verveeld).• Achterdochtige houding (alsof hij iets te verbergen heeft).• Ze zijn verveeld.
Onbekend	<ul style="list-style-type: none">• Geen idee hoe zo'n pester er uit ziet.• Iedereen zou het kunnen zijn.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Gedurende de gesprekken kwam een enkele keer ook een uitspraak langs over het geslacht van de cyberpester. Eén jongen beweerde dat het over het algemeen meisjes zijn die cyberpesten. Daarentegen beweerden twee meiden dat vooral jongens het doen. Reden: een jongen die cyberpest is natuurlijker en jongens zouden volgens een meisje bovendien meer doorzettingsvermogen hebben en daarom langer en harder doorgaan.

Opvallend was dat kinderen aangaven dat ook volwassenen wel eens cyberpesten. Vooral opmerkelijk daarbij is dat de kinderen aangeven dat de volwassenen kinderen gaan cyberpesten. Volwassenen zouden dus niet alleen elkaar cyberpesten maar ook regelmatig kinderen cyberpesten. Overigens kwam deze uitspraak slechts twee keer voor.

4.2.2 Sociale kenmerken van cyberpesters

Naast uiterlijke kenmerken werden ook sociaal gerelateerde beschrijvingen gegeven door de kinderen. Hieronder vallen onder andere uitspraken over de manier waarop de cyberpester over wil komen op de omgeving en de manier waarop men de cyberpester ziet. Uitspraken over groeperingen waartoe de pester mogelijk behoort, vallen ook in deze categorie.

Opvallend is dat de kinderen overheersend vinden dat een cyberpester niet alleen stoer doet, maar zichzelf ook werkelijk stoer en cool vindt. Dat terwijl alle kinderen in de groepsgesprekken aangaven dat cyberpesters eigenlijk juist laf en zielig zijn. Er lijkt dus onder alle kinderen een besef te bestaan dat cyberpesten als laf wordt gezien. Logischerwijs zal dit besef dan ook bestaan onder cyberpesters. Mogelijk sluiten zij zich af voor dit besef.

Tabel 4.7: Sociaal gerelateerde eigenschappen van een cyberpester

Categorie	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Beoogde identiteit	Cyberpesters doen zich volgens de kinderen niet alleen heel erg stoer voor, maar geloven ook werkelijk dat ze stoer en cool zijn. Overigens zijn er volgens de kinderen ook angstige cyberpesters die de techniek gebruiken om zich stoer voor te doen.
Gepercipieerd imago	Het imago van een cyberpester strookt niet met de identiteit. Over het algemeen worden ze gezien als laf, bang en als een mietje. Een enkeling noemde cyberpesters stoer, populair of macho.
Kenmerkende groeperingen	Om een goede omschrijving te kunnen geven van een cyberpester vergeleken de kinderen ze regelmatig met bepaalde types/groeperingen. De meest genoemde: computernerd (weet veel van techniek), puber/tiener (in die leeftijd gebeurt het), macho's, emo's (vreemde kinderen), homo's, herrieschoppers en seksmaniakken (houden van porno, hebben al seks gehad).
Relationele vaardigheden	Er werden ook enkele uitspraken gedaan over de manier waarop een cyberpester relationeel in de samenleving en ten opzichte van een slachtoffer staat: "het is meestal een onbekende", "het is meestal een bekende", "het kan je vriend zijn".
Gedragingen	Enkele uitspraken van de kinderen richtten zich op gedrag van de cyberpester: "hij zit veel achter de computer", "hij vermijdt om met vrienden buiten te moeten spelen, zodat ie lekker kan cyberpesten", "hij heeft wel vaker gepest in het normale leven, anders ga je niet cyberpesten".

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Zoals ook in de tabel is af te lezen blijkt dat de kinderen het er over het algemeen niet over eens zijn of de cyberpester een bekende of een onbekende van het slachtoffer is. Zo stelt de één dat het meestal een bekende is omdat de cyberpester anders niet kan weten waar hij het slachtoffer op kan pakken. De ander stelt dat een cyberpester juist meestal een onbekende van je is, omdat hij dan veel moeilijker betrapt en gestraft kan worden.

4.2.3 Karaktereigenschappen van cyberpesters

Naast uiterlijke en sociale kenmerken van een cyberpester werden ook karaktereigenschappen genoemd die typerend zijn voor een cyberpester. De karaktereigenschappen staan samengevat in tabel 4.8.

Tabel 4.8: karaktereigenschappen van een cyberpester

Karaktereigenschap*	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Stoer	Het zijn meestal stoere kinderen. Ze doen zich stoer voor. Macho kinderen.
Bang/laf	Het zijn mietjes. Ze zijn laf. Hij is te bang om in het echt te pesten. In het normale leven is ie erg bang.
Onzeker	Hij is best wel onzeker, misschien wordt ie zelf ook wel gecyberpest en gaat ie daarom iemand terug pesten.
Arrogant	Arrogante mensen cyberpesten vaak. Hij is arrogant.
Gemeen	Hij is heel gemeen tegen de kinderen die hij pest. Hij is heel gemeen.
Dom	Cyberpesters zijn dom, hij is zo dom dat ie het niet doorheeft als je niet echt offline bent. Hij is heus niet altijd dom hoor.
Achterbaks	Hij doet gemeen tegen de kinderen die hij pest, maar is tegelijkertijd heel lief en aardig tegen z'n ouders en vrienden.
Boos/agressief	Hij is vaak chagrijnig. Ze hebben meestal een kort lontje.
Humor	Hij moet wel een goed gevoel voor humor hebben, anders kun je niet zulke naaigrappen maken.
Gestrest	Hij is meestal heel gestrest en gaat dan pesten om van de stress af te komen.
Lui	Hij heeft geen zin om helemaal naar die gene toe te gaan en gaat daarom maar vanuit zijn luie stoel pesten.

*Van boven naar beneden is meest genoemd tot minst genoemd. Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus.

Figuur 4.1: Een voorbeeld van een cyberpester

Box 4.5: Een oordeel over cyberpesters in vergelijking met “traditionele” pesters.

Eigenlijk geheel overeenkomend met de uitspraak dat cyberpesters wel heel erg zielig zijn, redeneren de kinderen ook over de cyberpesters wanneer zij een vergelijking trekken met normale pesters. Cyberpesters zouden vanwege het feit dat zij anoniem, online en vooral niet face-to-face durven te pesten een laffe variant zijn van de normale pester. Dit is ook een reden waarom we volgens een deel van de kinderen niet langer bang moeten zijn voor cyberpesters. Andere kinderen geloven juist eerder in de kleine, maar aanwezige kans dat een cyberpester toch gevaarlijk is.

Traditionele pesters zouden volgens de kinderen gemener zijn dan cyberpesters omdat zij wel het lef hebben recht in het gezicht te pesten. Zij durven een stomp in het gezicht te riskeren waardoor ze vaak wel gemener zijn, zo stelt een jongen.

Zorgwekkende ontwikkeling is dat “real-life” pesters, door het laffe imago dat cyberpesters toegeschreven krijgen, winnen aan populariteit. In vergelijking met cyberpesters werden real-life pesters bestempeld als stoerder, populairder en kinderen die tenminste recht in het gezicht durven te pesten. Een negatieve ontwikkeling omdat ook een real-life pester misbruik maakt van machtsverschillen en een slachtoffer onterecht fysiek en psychisch kapot kan maken.

4.2.4 Bewegredenen die cyberpesters kunnen hebben

Tijdens de derde groepsbijeenkomst waarin de eigenschappen van cyberpesters werden besproken kwamen (meestal spontaan) ook uitspraken aan bod over concrete oorzaken van cyberpesten. Grofweg kunnen deze beschrijvingen opgedeeld worden in twee categorieën. Aan de ene kant gaven de kinderen oorzaken die toe zijn te schrijven aan de cyberpester. Welke bewegredenen heeft een cyberpester om te gaan cyberpesten. Anderzijds werden oorzaken genoemd die bij het slachtoffer van cyberpesten liggen. Oorzaken die volgens de kinderen bepalen dat juist die persoon gecyberpest wordt. Belangrijk is om hierbij te vermelden dat de kinderen dan niet direct ook van mening waren dat het slachtoffer zelf altijd fout zat. Wanneer bijvoorbeeld gepest wordt om eigenschappen die het slachtoffer ook niet voor het kiezen heeft, zoals uiterlijk, dan geven de kinderen ook aan dat alsnog de pester fout zit. Over pesterijen als gevolg van andere eigenschappen als kledingstijl en gedrag zijn de kinderen minder genadig. Hier kan het slachtoffer, zo stellen zij, immers zelf wat aan doen. Overigens geldt ook hier weer dat de uitspraken niet gebaseerd zijn op consensus en enkele kinderen er ook anders over dachten. Een overzicht van de meest genoemde bewegredenen voor een cyberpester staat in tabel 4.9.

Tabel 4.9: Bewegredenen die cyberpesters volgens de kinderen kunnen hebben

Bewegreden	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Drang om te pesten (uit verveling of voor vermaak)	De meest genoemde bewegreden was volgens de kinderen simpelweg omdat de cyberpester zin had om te cyberpesten, zich verveelde of zich wilde vermaken. Er hoeft dus geen specifieke reden te zijn voor cyberpesten. “Omdat ie niks te doen heeft en dan verveelt ie zich en gaat ie cyberpesten”, “Omdat ie stress heeft en dat kwijt wil”.
Wordt zelf ook ge(cyber)pest	Een belangrijke bewegreden tot cyberpesten is volgens de kinderen het feit dat een cyberpester zelf ook slachtoffer is van (cyber)pesterijen. Vaak neemt hij volgens de kinderen dan ook anoniem wraak op zijn slachtoffer of moet een ander het ontgelden. “Als je zelf gecyberpest wordt, dan levert dat heel veel stress op en ga je cyberpesten”.
Een sociaal belang	Veel cyberpesters lijken een sociaal belang te hebben dat hen beweegt tot cyberpesten. Meest genoemd is het feit dat cyberpesters te bang zijn om in real-life te pesten. Omdat zij echter wel stoer willen zijn, kiezen zij voor een veiligere variant om te pesten. Hoofdrede: erbij willen horen. Sommige kinderen zouden ook cyberpesten om te voorkomen dat zij zelf worden gepest: “je moet gewoon zelf pesten, dan wordt je ook niet gepest”.
Boosheid/haat	Een bewegreden van een cyberpester kan ook zijn dat hij boos is op het slachtoffer, bijvoorbeeld omdat deze kritiek heeft gegeven op een online filmpje, of omdat hij of zij iets heeft gedaan wat je niet leuk vindt. Andere kinderen verwoordden het nog eenvoudiger: “ik pest hem omdat ik hem haat!”.
Angst	Cyberpesters zouden over het algemeen specifiek voor online pesten kiezen omdat zij volgens de kinderen te bang zijn om in het echt te pesten. “Hij is bang voor de persoon die hij cyberpest, daarom gaat ie online pesten”.
Doelgericht cyberpesten	Onder deze categorie vallen uitspraken over een specifiek doel dat een pester wil behalen met zijn cyberpesterijen: “iemand onzeker of bang maken”, “iemand uitlokken”, “iemand boos maken”, “schelden zodat iemand moet huilen”.
Ruzie met slachtoffer	Ruzie tussen een tweetal kan ook tot gevolg hebben dat één of beide partijen gaan cyberpesten. Meestal ontstaan de ruzies offline en gaan ze online verder. “Meestal ontstaan de ruzies op school”, “dan hebben ze ruzie op school en gaat er één online verder”, “meestal begint het door ruzie op school”.
Jaloezie	Pesten uit jaloezie was volgens de kinderen ook een veelvoorkomende reden. Meestal is het slachtoffer in een positie waar de pester jaloers op is. Dit kan om iets kleins zijn: “het slachtoffer heeft een mooiere zonnebril en krijgt daarom meer aandacht in de klas”, maar ook om iets groters: “mijn zus werd gepest omdat ze iets met de ex van die pester had”.
Liefdesbreuk	Ook liefdesbreuk werd enkele keren als bewegreden tot cyberpesten geopperd. “Ik had het met m'n vriendje uitgemaakt op Hyves en nu scheldt ie me heel erg uit, ik heb al gevraagd of ie wil stoppen, maar het wordt alleen maar erger”.

*Van boven naar beneden is meest genoemd tot minst genoemd. Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Opvallend is dat er volgens kinderen niet altijd een duidelijke reden nodig is voor een cyberpester om te gaan cyberpesten. Er lijkt soms ook simpelweg een innerlijke drang te bestaan om te gaan cyberpesten. Deze kan geactiveerd worden wanneer een persoon zich verveelt en op zoek is naar vermaak. Daarnaast werd aangegeven dat cyberpesten ook ontstressend kan werken. Een kind zou op dat moment zo gestrest zijn dat een uurtje cyberpesten direct verlichting kan geven. Mogelijk kan daarbij met een specifiek doel gepest worden zoals iemand bang, boos of verdrietig maken. Het feit dat dit soort dingen soms als doel worden gesteld om te gaan cyberpesten duidt vaak ook op het feit dat een cyberpester wraak wil nemen. Wraak zou volgens de kinderen dan ook vaak een motief zijn om te gaan cyberpesten. Deze wraak kan voortkomen uit een liefdesbreuk, uit het feit dat de cyberpester zelf wordt gepest of simpelweg omdat de cyberpester ruzie heeft met zijn slachtoffer. Het feit dat cyberpesten volgens de kinderen erg makkelijk anoniem te doen is, waardoor er geen gevolgen zijn, maakt het extra makkelijk om wraak te nemen. Het lijkt er dus op dat door de nieuwe media kinderen ook vaker in de verleiding komen op de één of andere manier wraak te nemen. Het onderstaande voorbeeld geeft een beeld van zo'n situatie die op het eerste gezicht onschuldige lijkt maar die er nu al toe kan leiden dat wraak genomen wordt:

“Ja, bijvoorbeeld, als iemand in de klas een zonnebril heeft en dan is ie heel populair. Volgende dag komt iemand anders met een nog mooiere zonnebril en krijgt die alle aandacht. Die gene met die lelijkere zonnebril is dan zo jaloers dat ie die persoon met de mooie zonnebril anoniem gaat cyberpesten”

Het feit dat iemand online wraak wil nemen op een pester omdat hij zelf wordt gepest wordt door een aanzienlijk deel van de kinderen gezien als legitieme reden om te gaan cyberpesten. Alhoewel niet iedereen er zo over denkt omdat je dan immers zelf even slecht bent, zijn er erg veel kinderen die stellen:

“Ja, als ze jou opeens gaan pesten, dan mag je ook terug pesten”

“Je moet gewoon net zo hard terug doen, net zo flauw, nee misschien nog wel flauwer”

Kinderen waarschuwen dan ook dat een cyberpester niet zo maar veroordeeld mag worden, maar dat eerst moet worden gekeken of de cyberpester misschien zelf slachtoffer is van pesten.

Figuur 4.2: Een illustratie van de beweegredenen van een cyberpester

“Ja, eerst ging dat stoertje die nerd in het echt pesten en toen wilde die nerd wraak en toen ging die via internet terug pesten. Kijk die nerd gebruikt de computer en dat stoertje doet het in het echt met de middelvinger en een pistooltje”

Box 4.6: Het gemak van cyberpesten? Of toch traditioneel pesten?

Een mogelijke oorzaak die mee kan spelen in de vraag of iemand al dan niet gaat cyberpesten wordt vaak toegeschreven aan het feit dat cyberpesten makkelijker is om te doen dan traditioneel pesten. Denken de kinderen hier net zo over, of zouden zij eerder op de traditionele wijze pesten? Uit de gesprekken blijkt dat de meerderheid van de kinderen stelt dat hierin eigenlijk weinig verschil is tussen cyberpesten en traditioneel pesten. Van de overige kinderen stelt echter een aanzienlijk deel wel dat cyberpesten makkelijker is, terwijl een kleiner deel vindt dat traditioneel pesten juist makkelijker is. Er lijkt dus wel een tendens te bestaan in de richting van cyberpesten.

De kinderen die cyberpesten makkelijker vonden redeneren vooral op basis van consequenties. De kinderen duiden het aan met: "je kunt geen stomp in je gezicht krijgen als je cyberpest". Bovendien is de kans dat je betrapt wordt door een volwassene kleiner en blijft straf dus vaak uit. Sommige kinderen stellen dat juist het gemak soms ook maakt dat je eerder cyberpest: "het is gewoon heel makkelijk om even een gemene reactie achter te laten. Dat doe je zo". Een enkeling redeneert op basis van de volgens hem/haar kleine moeite die in cyberpesten gestoken moet worden: "je pest gewoon lekker vanuit je luie stoel" en "als het regent hoef je lekker de straat niet op".

Opvallend is dat kinderen die normaal pesten makkelijker vinden een andere redenatie gebruiken. Zij redeneren namelijk nauwelijks op basis van consequenties voor de pester en juist veel meer op basis van de (kleine) hoeveelheid moeite die in normaal pesten gestoken moet worden. Normaal pesten zou dan ook vooral makkelijker zijn omdat je daarvoor niet eerst op internet hoeft, geen account hoeft aan te maken, niet hoeft te wachten tot je slachtoffer online is, maar je altijd en overal kunt pesten. Zoals een jongen het stelt: "het is toch gewoon heel makkelijk om op iemand af te lopen en te zeggen dat ie lelijk is". Een enkeling redeneert op basis van consequenties en stelt: "gewoon pesten is makkelijker, want je kunt niet zo ver gaan. Als iemand dan boos op je wordt, dan wordt hij niet zo boos als bij cyberpesten".

4.2.5 Uiterlijke kenmerken van slachtoffers van cyberpesten

Ook over het slachtoffer wisten de kinderen een groot aantal uiterlijke kenmerken te geven. Hoewel ook voor een slachtoffer gold dat eigenlijk iedereen het zou kunnen zijn, kwamen toch enkele uiterlijke karakteristieken herhaaldelijk terug. Deze konden worden ingedeeld in de categorieën: kleding en accessoires, lichaamskenmerken, houding, geen afwijkend uiterlijk, opvallend in het algemeen en online uiterlijk, weergegeven in tabel 4.10.

Tabel 4.10: Uiterlijke kenmerken slachtoffers van cyberpesten

Categorie	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Kleding en accessoires	<ul style="list-style-type: none">• Vreemde kledingstijl (ze ziet er uit als een hoertje, ze heeft een raar truitje)• "Opvallende" accessoires (hij heeft een brilletje, een beugel, lelijke hoge herenschoenen, dikke brillenglazen)• Accessoires als gevolg van cyberpesten (hij draagt een pistool bij zich, want hij wil wraak nemen)
Lichaamskenmerken	<ul style="list-style-type: none">• (Oordeel over) totaalbeeld (hij is gewoon lelijk, omdat ze lelijk is, deze is zo lelijk dat ie wel gecyberpest moet worden)• Gezichtskenmerken (ingevallen wangen, wallen, veel puisten, lelijke sproeten, jongen met lang haar)• Huidskleur (een donkere huidskleur, wit van angst, ziet er dood uit, andere huidskleur tussen haakjes "bruin")• Lichaamsbouw (hij is klein want meestal pesten cyberpesters iemand die kleiner is)• Hij heeft een bepaalde ziekte.
Houding	<ul style="list-style-type: none">• Houding (onzeker, hangend hoofd)• Uitstraling (suf, zielig, zachtvaardig, lief, eng, niet hip, niet populair, gay, homo, nerdie)• Kijkt op een bepaalde manier uit de ogen (sip, verdrietig, raar)
Geen afwijkend uiterlijk	<ul style="list-style-type: none">• Weten we niet (kan iedereen zijn)
Opvallend in het algemeen	<ul style="list-style-type: none">• Uitspraken over opvallende kenmerken in het algemeen (ja maar een slachtoffer heeft vast wel iets wat opvalt, meestal hebben ze wel iets lelijks waar ze zelf ook wel van balen, ze moeten wel iets raars aan hun uiterlijk hebben waar je ze over kan pesten, ze zien er anders uit)
Online uiterlijk	<ul style="list-style-type: none">• Een online 2d poppetje dat afwijkt van de norm (zijn poppetje ziet eruit als een zwerver, die moet wel gepest worden).• Gepest worden omdat je profiel foto afwijkt van de norm.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Over het algemeen zijn de kinderen het er over eens dat een slachtoffer vooral "iets opvallends" moet hebben. Wat dat precies is weten de kinderen niet altijd. Dat blijkt wel uit uitspraken als:

"Ja, hij is gewoon anders dan anderen"

“Ja, hij moet wel iets opvallends hebben dat hem anders maakt. Anders weet een cyberpester ook niet waar hij hem over moet pesten”

Figuur 4.3: Een weergave van waarom en hoe er gecyberpest wordt. De lijn in het midden symboliseert de digitale muur tussen de twee. De pesterijen vinden plaats via webcam, te zien in het midden van de lijn.

Kenmerken die vooral werden genoemd waren eigenschappen die een slachtoffer volgens de kinderen lelijker maken, zoals een bril, een beugel, puisten, wallen, et cetera. Een slachtoffer lijkt dus vooral gepest te worden omdat zijn voorkomen volgens de kinderen anders of lelijker is dan die van anderen. Zorgwekkend is het redeneerproces dat kinderen maken naar de beslissing of iemand al dan niet gecyberpest wordt. Gedurende de gesprekken werd duidelijk dat de kinderen in een fractie van een seconde kunnen beslissen over het feit of een persoon een cyberpester of een slachtoffer zou kunnen zijn. In één van de opdrachten kregen de kinderen een tijdschrift waarin zij typische slachtoffers en cyberpesters mochten aanwijzen. Al bladerend door het tijdschrift wist een meisje aan de lopende band personen te categoriseren:

“Dit is een pester, deze wordt gepest, deze is slachtoffer van deze, deze cyberpest en deze wordt weer gepest!”

Het hierboven genoemde meisje is enkel een voorbeeld. Over het algemeen maakten bijna alle kinderen namelijk zonder problemen dit proces door. Er lijkt op één of andere manier dus een classificatie van cyberpester en slachtoffer bij kinderen te bestaan. Hoe deze classificatie er uit ziet is niet geheel duidelijk. Wanneer gevraagd werd naar de reden waarom zij bijvoorbeeld iemand als slachtoffer aanwezen, dan konden de kinderen wel enkele kenmerken noemen (een bril, lang haar, lelijk haar, raar truitje). Veel vaker echter werd een veel kortere stap gemaakt:

“Hij is zo lelijk, hij moet wel gecyberpest worden!”

“Hij is best wel lelijk en volgens mij zijn ze ook altijd lelijk, die gepesten”

“Nou, gewoon omdat ie lelijk is”

“Je moet er ook gewoon niet zo dom uit zien, dan wordt je ook niet gecyberpest”

Opvallend is dus dat er een soort onlosmakelijke verbinding lijkt te bestaan in de gedachtegang van kinderen tussen de classificatie “lelijk” en het logische gevolg “moet wel gecyberpest worden”. Daarbij komt dat kinderen (af te leiden uit de laatste quote) lelijkheid ook zien als iets waar een individu iets aan kan doen. Op dat moment is het dus de eigen schuld van een slachtoffer dat hij/zij in de ogen van anderen lelijk is en daardoor wordt gecyberpest. Factoren die een persoon lelijk zouden maken volgens de kinderen zijn de factoren die weergegeven zijn in tabel 4.10. Een vraag blijft echter of kinderen deze factoren ook gebruiken in hun afweging, of dat dit proces toch meer onbewust gebeurt. De afwegingen of iemand lelijk is werd immers in een fractie van een seconde gemaakt. In ieder geval dragen de factoren in de tabel volgens de kinderen bij aan het feit of iemand als anders of lelijk wordt gezien. In een enkel geval gaven kinderen kritiek op uitspraken van groepsgenoten over het “lelijke uiterlijk” van een slachtoffer:

“Hallo!! Echt niet iedereen die lelijk is wordt gecyberpest hoor!”

Erg opvallend is dat de afweging “al dan niet lelijk” niet alleen wordt gemaakt bij kinderen in real-life, of bij foto's op een publiek profiel, maar ook bij een virtueel poppetje (waarbij een foto of informatie van de persoon achter het virtuele poppetje ontbreekt). Dit soort poppetjes komen bijvoorbeeld voor op de chatsite Habbo Hotel. Op deze site ontwerpt iedere deelnemer zelf een virtueel figuurtje waarmee hij zich door een virtuele online wereld met vele verschillende ruimten kan banen. In al deze ruimten bevinden zich nog veel meer virtuele figuren, die allemaal weer door andere (vaak onbekende) kinderen vanaf een andere computer worden bestuurd. In de verschillende ruimten en kamers kunnen de deelnemers vrijuit met elkaar praten en “virtueel leven”. Het feit dat kinderen blijkbaar zo geprimeerd zijn op uiterlijk, zelfs als het gaat om virtuele figuren blijkt uit de uitspraak van een jongen wanneer hij op een screenshot van Habbo Hotel wijst:

“Nou, die jongen die moet wel gecyberpest worden, want die ziet er uit als een zwerver!”

Een interessant verschijnsel is dat slachtoffers door de kinderen vaak worden gezien als een zwakkere. Uitspraken als hij is kleiner dan de cyberpester, of hij is erg onzeker kwamen veelvuldig voor. Een opmerkelijke uitspraak was, dat een slachtoffer ook vaak een lieve en vriendelijke uitstraling heeft. De tekening in figuur 4.4 geeft een beeld van hoe een persoon in deze categorie er uit zou kunnen zien. De kenmerken “lief” en “zachtaardig” lijken naar voren te komen in blond haar en traantjes. Vooral kinderen die lief zijn en geen vlieg kwaad doen lijken volgens de tekenares voor cyberpesters aantrekkelijk. Hiervoor had zij niet echt een reden. Mogelijk speelt mee dat deze kinderen minder gauw zullen (durven te) klikken.

Enkele kinderen gaven aan dat cyberpesten juist een vorm van pesten was waar minder om uiterlijk kon worden gepest. Het is online immers slecht te zien hoe iemand er uit ziet. Zij vonden dat cyberpesters juist kiezen voor mensen die afwijkend online gedrag vertonen of zich online slecht profileren:

“Je moet gewoon geen domme foto nemen op Hyves, dan wordt je ook niet gecyberpest”

“Kijk hij moet wel gepest worden, want hij ziet er niet uit” (ook weer doelend op een al eerder genoemd 2d figuurtje ontworpen door een online speler van het spelletje Habbo Hotel).

Het lijkt er op dat zich hier een interessant nieuw verschijnsel aan het ontwikkelen is, namelijk het feit dat een slachtoffer volgens de kinderen voor een groot deel zelf in de hand kan hebben of hij of zij wordt gecyberpest. Het slachtoffer kan er immers voor kiezen het 2D poppetje in een spelletje aan te passen, of het online profiel inclusief foto op een site als Hyves te wijzigen. Het feit dat kinderen hier ook al mee experimenteren blijkt uit de uitspraak van een meisje:

“Nou, ik had op Habbo Hotel mijn poppetje een keer pikzwart gemaakt, maar ik werd niet gecyberpest hoor!”

Er bestaat voor kinderen dus een mogelijkheid om verschillende persoonlijkheden en identiteiten te simuleren om erachter te komen met welk van deze vormen zij het meest tevreden zijn; b.v. met welk profiel zijn ze populair en met welke juist niet?

Figuur 4.4: Een voorbeeld van een slachtoffer van cyberpesten

4.2.6 Sociale kenmerken van slachtoffers van cyberpesten

Over slachtoffers werden door de kinderen ook enkele sociaal gerelateerde eigenschappen genoemd. Eigenschappen die niet echt onder karakter vallen en ook onder de titel uiterlijk niet voldoen. In dit geval gaat het om eigenschappen met een sociaal karakter, zoals relationele problemen en geaardheid. In tabel 4.11 staan de eigenschappen kort samengevat.

Tabel 4.11: Sociaal gerelateerde eigenschappen slachtoffers van cyberpesten

Categorie	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Relationeel	Soms worden slachtoffers enkel gepest vanwege hun vriendenkeuze: "Hij gaat met iemand om die lelijk is", "hij heeft een lelijk meisje bevredigd".
Geaardheid	Vooraf kinderen die op hetzelfde geslacht vallen lopen een hoog risico gecyberpest te worden: "hij is homo!", "een homo loopt wel een grotere kans gecyberpest te worden", "ja, hij is homo en homo's zijn eng".
Gedrag	Eigen gedrag dat maakt dat slachtoffers een hoger risico lopen op cyberpesterijen: "hij gaat zelf veel op internet", "hij pest vast zelf ook", "misschien is het zo'n nerd die zich een keer heeft laten flippen ofzo". Ook onder deze categorie valt gedrag in de offline wereld dat leidt tot cyberpesten: "zij is slecht in turnen, dus dan gaan ze haar daar op Hyves over pesten".
Naam	Kinderen waarvan de naam niet geaccepteerd is: "hij heeft een stomme naam", "Deze heet Sip en dat is een stomme naam", "je kunt alleen om je naam worden gecyberpest, zoals deze... deze heet Lopke".

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Vooraf het feit dat iemand met een andere geaardheid vaker wordt gecyberpest werd veel genoemd. De kinderen waren het er over het algemeen over eens dat homo's gecyberpest worden. Hiervoor wisten zij vaak geen redenen te geven behalve de aanvullende reden: "gewoon omdat hij lelijk is". Sommige kinderen lieten duidelijk merken het daar mee eens te zijn:

"Ja, hij is homo, gaat ie een beetje vrouwelijk en achterlijk lopen, ja dan wordt je wel gecyberpest!"

Andere kinderen lieten merken dat zij het pesten van homo's alleen vanwege hun geaardheid niet accepteerden:

"Ja, was heel zielig, op een andere school, daar was een jongen homo en die kon er dus ook gewoon echt niks aan doen dat ie werd gecyberpest".

Zorgwekkend is dat de kinderen over het algemeen zelf inschatten of iemand al dan geen homo is. Al bladerend door een tijdschrift gaven de kinderen bijvoorbeeld al moeiteloos aan of een volstrekt vreemde al dan geen homo was, hetgeen op basis van uiterlijk werd bepaald. Ook het feit dat een oppervlakkig detail als de naam van een jongere kan bijdragen aan het feit dat hij of zij wordt gecyberpest is op zijn minst opvallend. Het lijkt erop dat kinderen dus niet altijd een sterke reden nodig hebben om iemand te cyberpesten.

4.2.7 Karaktereigenschappen van slachtoffers van cyberpesten

Over het karakter van slachtoffers van cyberpesten gaven de kinderen aan moeilijk eigenschappen te kunnen verzinnen. Iedereen zou immers slachtoffer kunnen worden van cyberpesten. Toch bleken er na enig doorvragen wel degelijk eigenschappen te zijn die kenmerkend waren voor slachtoffers van cyberpesten. Deze staan weergegeven in de tabel 4.12.

Tabel 4.12: Karaktereigenschappen slachtoffers van cyberpesten

Karaktereigenschap*	Beschrijvingen die de kinderen gaven
Stil	Veel kinderen gaven aan dat slachtoffers van cyberpesten stille kinderen zijn: "ze zijn vaak heel stil en onzeker".
Onzeker	Ook onzekerheid was volgens de kinderen kenmerkend voor slachtoffers: "iemand die onzeker is en zich toch wel anders gedraagt. Ook in de klas zien ze dat en daarom wordt ie misschien wel gecyberpest", "hij is zo onzeker dat ie gaat roken".
Lief/zachtaardig	Slachtoffers zouden naast een lief en zachtaardig uiterlijk ook een lief en zachtaardig karakter hebben: "zij is veel te lief en veel te zachtaardig en daarom is ze een makkelijk slachtoffer voor cyberpesters".
Bang	Niet alleen over cyberpesters maar ook over slachtoffers werden uitspraken gedaan als: "het zijn watjes/mietjes"
Saai	Ook saai kinderen worden vaak gecyberpest: "een jongen bij ons in de klas die is heel saai en die wordt ook gecyberpest".

*Van boven naar beneden is meest genoemd tot minst genoemd. Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

De eigenschappen in de tabel lijken eigenschappen die maken dat een slachtoffer meer kans heeft gecyberpest te worden. Op de vraag of sommige eigenschappen mogelijk niet juist gevolg waren van de cyberpesterijen gaven de kinderen aan dat deze mogelijkheid ook bestond. Bijvoorbeeld het feit dat een slachtoffer stiller is, kan volgens de kinderen zowel oorzaak als gevolg zijn van cyberpesten. In de onderstaande uitspraak lijkt een meisje meer te doelen op de gevolgen van cyberpesten:

“Vaak zijn ze heel erg stil en als je dan begint over internet of Hyves, dan wil die niet echt mee praten”.

Hetzelfde geldt voor onzekerheid. Ook hiervan wisten de kinderen niet met zekerheid te stellen of dit oorzaak of gevolg is van cyberpesten. Meestal gaven de kinderen dan aan dat de eigenschap al wel aanwezig was voor het cyberpesten, maar dat deze eigenschap door het cyberpesten wel erger kan zijn gemaakt.

4.2.8 Hoe oordelen kinderen over cyberpesters en cyberpesten in het algemeen?

Gedurende alle gesprekken gaven de kinderen regelmatig spontaan een oordeel over cyberpesters en cyberpesten. Dit oordeel kon zowel negatief zijn als positief. Omdat de oordelen zeer regelmatig voorbij kwamen en bovendien in alle groepjes terugkeerden, is het interessant de oordelen van de kinderen over cyberpesten kort uiteen te zetten. In tabel 4.13 staan daarom de meest genoemde oordelen over cyberpesten die de kinderen spontaan deden weergegeven.

Tabel 4.13: Het oordeel dat kinderen geven over cyberpesten en cyberpesters

Uitspraken afkeurend	Uitspraken goedkeurend
<ul style="list-style-type: none"> • Cyberpesten is een gemenerere vorm van pesten dan normaal pesten omdat je iemand dan van binnen veel pijn kan doen. • Cyberpesters is een hele laffe vorm van pesten, omdat je als cyberpester meestal geen consequenties ervaart. • Het is erg dat er gecyberpest wordt. • Cyberpesten is niet leuk, kwaad en onaardig, dom, eng en niet ok! 	<ul style="list-style-type: none"> • Cyberpesten is voor het slachtoffer misschien niet leuk, maar wel voor de pester. • Je kunt sneller online gaan pesten dan offline omdat het makkelijker en veiliger is om te doen. • Cyberpesters zijn wel stoer. Ze zien er wel stoer uit en zo. • In een schietspel is het niet erg als je tegen mensen roept: “ik maak je dood!” of “ik kom je opzoeken!” • Ik had zelf een keer een Belg gepest. Dat was grappig en daar had ik achteraf geen spijt van.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Het leek erop in de gesprekken dat de kinderen overwegend negatief waren over cyberpesten en over cyberpesters. Cyberpesten werd regelmatig bestempeld als “erg”, “kwaad”, “onaardig” en “niet ok”. Ook wordt uit de tabel duidelijk dat de kinderen cyberpesten vooral erg laf vinden. Daarbij geven ze wel aan dat een cyberpester zelf vaak denkt dat hij of zij stoer is. De reden dat kinderen de cyberpester maar laf vinden, is omdat een cyberpester, blijkbaar niet genoeg lef heeft om iemand in het echt te pesten. Daarom trekt hij zich (anoniem) terug online. De illusie die cyberpesters hebben over hun stoere imago lijkt in werkelijkheid dus meestal niet op de kinderen over te komen.

Zo nu en dan deden de kinderen wel een positieve uitspraak over cyberpesten. Deze uitspraak werd dan echter ook altijd direct door een deel van de groepsgenoten afgekeurd. Vooral één meisje dat zelf ook wel eens pestte deed nog wel eens positieve uitspraken over cyberpesters:

“Ze zijn wel chill! Ze kleden zich meestal wel stoer!”

Zij was echter ook van mening dat het wel erg laf is om online te pesten en dat het veel stoerder is wanneer een pester recht in het gezicht pest:

“Cyberpesters zijn wel heel erg zielig! Zich een beetje anoniem voor te doen! Heb dan het lef om je gezicht te laten zien. Ik ben tenminste niet zo zielig dat ik anoniem ga pesten, maar ik laat gewoon mijn gezicht er bij zien!”

Een meisje uit een ander groepje maakte ter voorbereiding van één van de groepsdiscussies al een mooie tekening waarin haar oordeel over cyberpesten naar voren komt (figuur 4.5).

Figuur 4.5: Tekening van een meisje waarin zij oordeelt over cyberpesten.

4.3 Hoe kan cyberpesten teruggedrongen worden?

In groeps gesprek vier en vijf werd gevraagd naar manieren om cyberpesten te stoppen en/of te voorkomen. Tijdens deze gesprekken lag de nadruk op een aantal door de onderzoeker vooraf geformuleerde personen/ partijen die mogelijk zouden kunnen helpen, namelijk het slachtoffer zelf, kinderen in de omgeving van het slachtoffer, ouders van het slachtoffer, ouders van de cyberpester, de leraar, de politie en de overheid. De kinderen kregen de gelegenheid om de partijen zelf nog aan te vullen. De twee partijen die daarbij overheersend werden genoemd waren de kindertelefoon en de vertrouwenspersoon op school. In deze paragraaf wordt behandeld wie volgens de kinderen op welk moment een rol, of juist géén rol heeft bij het stoppen/voorkomen van cyberpesten, daarna komt aan de orde op welke manier de verschillende partijen kunnen helpen bij het stoppen en/of voorkomen van cyberpesten. Voordat echter op de verschillende partijen zal worden ingegaan wordt eerst aandacht gewijd aan wat een slachtoffer volgens de kinderen zelf kan doen om cyberpesten te stoppen en/of te voorkomen.

4.3.1 Cyberpesten terugdringen: wat kan een slachtoffer zelf doen?

Opvallend is dat slachtoffers volgens de kinderen over het algemeen eerst zelf de verantwoordelijkheid nemen om de pesterijen te stoppen. Het was volgens de kinderen niet nodig om meteen hulp te zoeken.

“Nou, ik ga er echt niet zomaar mee naar mijn ouders hoor, ik probeer het eerst zelf wel op te lossen en als ik er echt niet meer tegen kan ga ik wel hulp zoeken.”

Wanneer de pester werkelijk begint te dreigen ligt de situatie anders volgens de kinderen. Dan zouden zij in de meeste gevallen toch wel direct de ouders waarschuwen in de hoop dat die maatregelen kunnen nemen om hun kind te beschermen. Is de situatie echter niet dreigend en ook nog niet ondraaglijk, dan geven de kinderen aan dat zij vooral zelf eerst veel zouden proberen. Enkele van de kinderen waren zelf al slachtoffer geweest van cyberpesten en ook zij gaven vooral voorbeelden van eigen oplossingen die in de meeste gevallen ook succesvol waren. In tabel 4.14 is een overzicht weergegeven van de belangrijkste acties die een slachtoffer kan ondernemen om de pesterijen zoveel mogelijk te stoppen. Opvallend daarbij is dat kinderen wel inzien dat het voor een slachtoffer verstandig is om te gaan praten met mensen.

“Als je behoefte hebt aan hulp dan zul je toch moeten praten. In het echte leven zien anderen wel dat je gepest wordt, maar op de computer zien de meesten dat niet. Als je zelf niks vertelt kunnen ze je dus ook niet helpen.”

Het feit dat kinderen de situatie vaak zelf eerst proberen op te lossen neemt namelijk niet weg dat zij wel degelijk problemen en last ondervinden van de cyberpesterijen. Een jongen stelt dan ook dat je het probleem niet altijd moet opkroppen. Je kunt je gevoelens immers niet eeuwig onderdrukken, zo stelt hij. Kinderen lijken dus ondanks dat zij vaak alleen blijven aanmodderen wel degelijk behoefte te hebben aan steun van anderen. Het zij van leeftijdsgenoten, het zij van volwassenen.

Uit de tabel komt verder naar voren dat er een groot aantal mogelijkheden zijn voor een slachtoffer zelf om cyberpesterijen te stoppen. Zo is het blokkeren en/of verwijderen van de pester, de meest genoemde oplossing, vaak al genoeg om de cyberpesterijen te stoppen. Ook het aanmaken van een nieuwe account en het vermijden van sites waar de cyberpester komt zijn veelgenoemde tips. Overigens waarschuwen de kinderen ook dat het slachtoffer daarin zorgvuldig moet zijn. Zo is het beter je nieuwe account in real-life aan je vrienden door te geven, omdat een pester overal online mee kan lezen:

“Ja, als cyberpester ben je ook niet gek. Als ik weet dat hij op Hyves, MSN en Facebook zit dan volg ik hem overal. Als hij dan een nieuwe account neemt op MSN en dat vertelt op Facebook, ga ik ook naar die nieuwe account toe”

Een andere veelgenoemde en eigenlijk voor de hand liggende manier om de pesterijen te stoppen is door de pester online en/of offline aan te spreken en aan te geven dat je de pesterijen niet meer leuk vindt. Een “cyberpester” die eigenlijk geen kwaads in de zin had zal dan door hebben dat het slachtoffer de plagerijen anders zag en zal er waarschijnlijk mee op houden. Stopt het cyberpesten dan nog steeds niet? Dan is het tijd om hulp te zoeken bij een volwassene of bij vrienden.

Box 4.7: Wat stop je makkelijker? Cyberpesten of traditioneel pesten?

Een vraag die alle kinderen te beantwoorden kregen was de vraag of cyberpesten of juist traditioneel pesten makkelijker is om te stoppen. Op deze vraag werd door de meerderheid geantwoord dat traditioneel pesten makkelijker te stoppen is dan cyberpesten. Een enkeling gaf aan dat beiden even makkelijk, of juist cyberpesten makkelijker te stoppen zijn.

Een belangrijke reden die de kinderen geven voor het feit dat traditioneel pesten makkelijker is om te stoppen is het feit dat deze vorm van pesten veel beter zichtbaar is voor de omgeving dan cyberpesten. Hierdoor is het voor slachtoffers vaak makkelijker om erover te gaan praten. De omgeving weet er immers al van. Bovendien is de kans groter dat medeleerlingen steun kunnen bieden of dat de leerkracht via anderen op de hoogte wordt gesteld van de pesterijen. Bij cyberpesten is vaak zelfs de klas niet altijd op de hoogte van de cyberpesterijen tegen een medeleerling. Hierdoor kan een slachtoffer minder snel met de problemen terecht en blijft deze er nog veel langer mee lopen, hetgeen er weer toe leidt dat de pesterijen langer aanhouden. Een andere belangrijke reden is dat het slachtoffer bij traditionele pesterijen de pester kent. Dit biedt hem/haar de mogelijkheid met de pester te gaan praten en op die manier gezamenlijk het probleem op te lossen. Bij cyberpesten is de pester immers vaak onbekend en blijft het slachtoffer machteloos aan de zijlijn.

De reden die een enkeling gaf voor het feit dat cyberpesten makkelijker te stoppen zou zijn, is het feit dat cyberpesterijen simpelweg gestopt kunnen worden door de computer uit te zetten, de pester te blokkeren, een nieuwe account te nemen of van de site waar gepest wordt weg te gaan. De kinderen realiseren zich echter ook heel goed dat het probleem hier vaak maar tijdelijk door wordt opgelost en de cyberpesterijen dus in werkelijkheid niet voor goed gestopt zijn. Blokkeren en verwijderen of nieuwe account aanmaken wordt, zo stellen de kinderen, bij traditioneel pesten weer wat lastiger.

Soms werkt het ook de cyberpester simpelweg te negeren. “Hij vindt het dan vanzelf niet meer leuk!” zo stelt een jongen. Veel kinderen gaven echter aan dat een cyberpester vaak dermate aanwezig/dreigend is dat hij bijna onmogelijk te negeren is. Hoe dan ook lijken er voor de kinderen online vele opties mogelijk om de cyberpesterijen te stoppen. De kinderen lijken bovendien zelf erg vaardig in deze manieren om cyberpesten te stoppen en lijken er ook veelvuldig gebruik van te maken:

“Laatst was er iemand ineens op MSN die rare dingen deed... had ik geen zin in, dus gelijk verwijderd!”
“Gewoon blokkeren en verwijderen, zo simpel is het, dan ben je er helemaal vanaf”

Natuurlijk zijn er gevallen van cyberpesten waarbij ook na de maatregelen van de kinderen nog stevig door wordt geterroriseerd. In een dergelijk geval is echter ook geen sprake van een “onschuldige” vorm van cyberpesten en is het misschien ook maar beter dat de kinderen de hulp van een ander inroepen. Ook hierin zien de kinderen echter zorgwekkende knelpunten. Zo geeft een jongen aan:

“Ach volwassenen luisteren toch niet naar kinderen. Als je daar komt met problemen of met oplossingen dan denken ze van dat kind wilt mij wel even leiding gaan geven, dat doen we niet.”

Er lijkt bij kinderen dus ook een soort gevoel van onmacht te bestaan wanneer zij met volwassenen moeten gaan praten. Deze onmacht is kleiner wanneer zij met hun ouders gaan praten; je ouders luisteren immers vaak nog wel naar je, maar de onmacht is groter wanneer met een aanzienlijke partij als de politie moet worden gepraat.

Tabel 4.14: Mogelijkheden voor een slachtoffer van cyberpesten om het probleem te verkleinen

Mogelijkheden	Aanbevelingen van de kinderen	Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken (ouders, vrienden, leerkracht, etc.)	<ul style="list-style-type: none"> • Heb je het nog niemand verteld, vertel het dan eerst aan een vriendje of aan je ouders. • Ben je bang dat je ouders het internet afpakken? Vraag dan je leerkracht of vertrouwenspersoon met je ouders te gaan praten. • Laat je ouders/ leerkracht beloven dat ze je internet niet zullen afpakken voor je iets vertelt. • Maak printjes van de pesterijen of neem bewijs mee op een USB stick. • Je kunt ook online hulp zoeken op b.v. Pestweb.nl • Kunnen je ouders het ook niet stoppen, of wil je geen "moederskindje" zijn, neem dan contact op met de politie of de kindertelefoon. 	<ul style="list-style-type: none"> • Je schaamt je, dus je vertelt er niet zomaar over. • Als je het vertelt mag je niet meer achter Hyves, dus dan houdt je het liever geheim. • Je durft het niet te vertellen omdat je bedreigd wordt met fysiek geweld. • Je wilt geen moederskindje zijn. • Je bent bang dat meer kinderen horen over de pesterijen en je ook gaan pesten. • Volwassenen luisteren toch niet naar kinderen.
Online actie ondernemen, of juist laten.	<ul style="list-style-type: none"> • Probeer de pester eerst te negeren, dan vindt ie het al snel niet meer leuk. • Geef aan dat je de pesterijen niet leuk vindt en vraag de pester om te stoppen. • Zorg dat de pester je niet meer kan bereiken, dus blokeer of verwijder hem. • Zorg dat de pester je niet kan vinden, dus maak nieuwe accounts of e-mailadressen aan. • Vertel NIET online over je nieuwe account of e-mailadres. • Zorg dat je online plaatsen alleen toegankelijk zijn voor vrienden. • Maak een melding van online pesterijen bij de host van de website. • Je kunt online hetzelfde terug doen, maar dat is eigenlijk ook slecht. 	<ul style="list-style-type: none"> • Een cyberpester negeren is heel erg moeilijk en lukt vaak niet. • Een cyberpester luistert niet en gaat alleen maar harder door als je er iets van zegt. • Je kunt wel weggaan van de cyberpesterijen of de pester blokkeren, maar hij kan altijd weer terug komen. • Je weet meestal niet wie de pester is, dus je kunt er niets tegen doen • Soms nemen ze je account over en schelden ze uit jouw naam. Probeer dan maar eens te bewijzen dat je dat zelf niet was.
Offline actie ondernemen	<ul style="list-style-type: none"> • Zet de computer uit als je er niet meer tegen kan. • Probeer minder online dingen te doen en meer real-life dingen met je vrienden te doen. • Probeer de ruzie of problemen met de cyberpester uit te praten. • Schrijf contactgegevens van de cyberpester op zodat je hem kunt achterhalen. • Is de cyberpester je vriend? Zoek dan andere vrienden want echte vrienden pesten je niet. • De volgende dag de cyberpester in real-life met geweld terugpakken (minder aangeraden, maar toch opvallend vaak genoemd) 	<ul style="list-style-type: none"> • Door de computer uit te zetten is het cyberpesten niet afgelopen. Het is maar een tijdelijke oplossing. • Meestal kun je niets met de cyberpester uitpraten omdat je niet weet wie de cyberpester is.

4.3.2 Voorkomen is beter dan genezen

Zijn er naast mogelijkheden voor het slachtoffer om cyberpesten te stoppen ook acties die een potentieel slachtoffer kan ondernemen om te voorkomen dat hij of zij wordt gecyberpest? Deze vraag weten de kinderen niet met zekerheid te beantwoorden. Vaak kan een slachtoffer er volgens hen namelijk niets aan doen dat hij of zij wordt gecyberpest, maar zijn er wel manieren om je kwetsbaarheid te verkleinen. Deze staan weergegeven in tabel 4.15.

Tabel 4.15: Aanbevelingen voor een potentieel slachtoffer om cyberpesten te voorkomen

Aanbeveling	Specifiek	Eventueel knelpunt/tegenargument.
Houd je Hyves/MSN account persoonlijk	<ul style="list-style-type: none">• Voeg alleen echte vrienden toe.• Maak je Hyves account alleen zichtbaar voor vrienden.• Neem niet zomaar iedereen in vertrouwen.	<ul style="list-style-type: none">• Wie zijn vrienden? Zijn kennissen ook vrienden?• Zelfs als je Hyve beveiligd is kunnen ze je wel privé berichten sturen.• Waarom een Hyve maken als niemand hem kan zien?
Wees voorzichtig online	<ul style="list-style-type: none">• Zet niet zomaar je persoonlijke gegevens online.• Geef niet aan iedereen zomaar je mobiele nummer (ook in real-life niet).• Pas op naar welke websites je gaat	N.v.t.
De mogelijkheid om te cyberpesten helemaal weg nemen	<ul style="list-style-type: none">• Geen accounts nemen op Hyves, MSN, etc.• Geen mobiele telefoon in je bezit hebben.• Geen computer gebruiken.• Geen email gebruiken.	<ul style="list-style-type: none">• Hoe blijf je op de hoogte zonder al die programma's?• Ik kan helemaal niet zonder die sites.
Let op je eigen gedrag (positief)	<ul style="list-style-type: none">• De oplossing begint bij jezelf, dus zelf ook niet pesten.• Met veel mensen praten over cyberpesten en vertellen hoe erg het is.	<ul style="list-style-type: none">• Je lost het probleem voor jezelf als potentieel slachtoffer er niet mee op.
Let op je eigen gedrag (negatief)	<ul style="list-style-type: none">• Ga zelf cyberpesten, dan doen ze het niet bij jou.• Loop met de cyberpester mee.• Doe je gewoon heel stoer voor.	<ul style="list-style-type: none">• Je moet niet met de cyberpester meelopen, dan ben je zelf net zo slecht.

Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten.

Een potentieel slachtoffer kan volgens de kinderen dus een aantal maatregelen nemen om te voorkomen dat hij of zij wordt gecyberpest. Daarbij moet hij of zij vooral online voorzichtig zijn. Voeg niet zomaar iedereen toe, pas op waar je je bevindt op internet en zet geen persoonlijke gegevens online. Drastischere maatregelen zijn om alle communicatiemiddelen te vermijden. Hoewel de kinderen er van overtuigd zijn dat dit het probleem oplost, brengt het tegelijkertijd meer problemen met zich mee. Je bent immers in veel mindere mate sociaal met anderen en blijft dus ook minder op de hoogte van je vrienden. De kinderen kunnen, zo zeggen zij zelf, helemaal niet zonder de digitale sociale middelen.

Opvallend is dat sommige kinderen aanbevelen om je anders te gaan gedragen om te zorgen dat je niet wordt gecyberpest. Positief daarbij is dat kinderen vinden dat je zelf een negatievere houding t.o.v. cyberpesten moet aannemen. Negatief is echter dat ook een deel van de kinderen denkt dat de beste oplossing is om zelf te gaan cyberpesten of met de cyberpester mee te lopen. Op die manier voorkom je immers dat hij of anderen je gaan cyberpesten. Het grootste gedeelte van de kinderen gaf echter aan dat dit geen oplossing is, omdat je op dat moment even erg bent als de cyberpester zelf.

4.3.3 Cyberpesten terugdringen: WIE is WANNEER gewenst

Naast maatregelen die een slachtoffer zelf kan nemen om cyberpesten te stoppen en indien mogelijk te voorkomen, kunnen ook betrokkenen in de omgeving van een slachtoffer mogelijk een bijdrage leveren. De rol van de verschillende partijen zoals de kinderen die graag zouden zien is dan ook besproken in groepsgebesprek vier en vijf. De partijen die de onderzoeker vooraf had opgesteld waren ouders (van slachtoffer en pester), kinderen in de nabije omgeving, de leerkracht, de politie en de overheid. Daar voegden de kinderen zelf nog de vertrouwenspersoon op school en de kindertelefoon aan toe. Hoewel de meeste partijen volgens de kinderen wel ergens iets konden betekenen in de aanpak van een cyberpest probleem, waren de meningen over de rol van de verschillende partijen erg verdeeld. Waar de één bijvoorbeeld heel stellig voor hulp van de leraar was, zei de ander juist "NOOIT!!" met de leraar te gaan praten. In de tabel 4.16 staat per partij weergegeven of en wanneer deze partij volgens de kinderen zou kunnen helpen. Hoewel de meningen uiteen liepen zijn de uitspraken toch gezamenlijk in één tabel gezet. Enkele uitspraken kunnen elkaar daarom tegen spreken.

De ouders van een cyberpester zijn niet in de tabel opgenomen. De kinderen deden in het onderzoek geen uitspraken waaruit blijkt dat zij zelf met de ouders van de cyberpester zouden gaan praten.

Tabel 4.16: Welke partij is op welk moment gewenst bij het stoppen/voorkomen van cyberpesten?

Partij	Wanneer deze partij contacteren?	Wanneer deze partij niet contacteren?
Ouders slachtoffer***	<ul style="list-style-type: none"> Als je gecyberpest wordt in het algemeen*** Wanneer je je verhaal kwijt moet*** Wanneer je wil dat het cyberpesten ophoudt*** Als de cyberpesterijen heel erg^(a) zijn** Alleen als ze beloven je internet niet af te pakken** Wanneer ze meer weten van computers** Wanneer je niet zoveel vrienden hebt* 	<ul style="list-style-type: none"> Wanneer je het internet niet kwijt wilt*** Nooit contacteren** Als het nog niet zo erg is** Wanneer je nog niet weet wie de pester is** Ze kunnen niks doen/snappen er niks van** Wanneer je geen bemoeienis wilt* Wanneer je geen moederskindje wilt zijn*
Kinderen in de omgeving van het slachtoffer***	<ul style="list-style-type: none"> Als je gecyberpest wordt in het algemeen*** Wanneer je hulp nodig hebt** Alleen als de cyberpesterijen heel erg zijn* 	<ul style="list-style-type: none"> Als je niet zoveel vrienden hebt** Wanneer de kans groot is dat andere kinderen erachter komen en je nog meer wordt gecyberpest*
Politie***	<ul style="list-style-type: none"> Als de cyberpesterijen heel erg zijn*** Als je gecyberpest wordt in het algemeen** Wanneer je wil dat het cyberpesten ophoudt** Wanneer anderen niets meer kunnen doen** Ze moeten zelf al preventief opletten** 	<ul style="list-style-type: none"> Als het niet erg is^(a) is het geen taak voor politie** Wanneer je de politie eng vindt** Wanneer je enkel een luisterend oor nodig hebt en niet direct actie wilt*
Leerkracht***	<ul style="list-style-type: none"> Alleen als het school gerelateerd is ** Als je gecyberpest wordt in het algemeen** Als de cyberpesterijen heel erg zijn** Wanneer je wil dat het cyberpesten ophoudt** Wanneer je de leraar kunt vertrouwen** Wanneer de leraar kennis heeft van internet* 	<ul style="list-style-type: none"> Als het buiten schooltijd gebeurt*** Nooit contacteren** Als je toch weet dat ze er niks aan kunnen doen** Als je je schaamt voor de cyberpesterijen** Wanneer je wil dat het geheim blijft** De leraar weinig tijd voor je heeft**
Vertrouwenspersoon**	<ul style="list-style-type: none"> Als je wordt gecyberpest in het algemeen** Als de leerkracht niet genoeg tijd voor je heeft** Wanneer je tips nodig hebt* Wanneer je wil dat iemand naar je luistert* 	<ul style="list-style-type: none"> Wanneer de vertrouwenspersoon zelf niet aardig is**
Kindertelefoon**	<ul style="list-style-type: none"> Wanneer je tips nodig hebt** Als je wordt gecyberpest in het algemeen* Als je een luisterend oor wilt* 	N.v.t.
Overheid**	<ul style="list-style-type: none"> Ze moeten zelf al preventief opletten** 	N.v.t.

* werd zelden genoemd (<3), ** werd frequent genoemd (3-10), *** werd zeer frequent genoemd (>10). Over de in de tabel weergegeven uitspraken bestond niet altijd consensus. Het gaat om een samenvattende weergave van de meest genoemde punten. (a) Heel erg is volgens de kinderen wanneer sprake is van serieuze dreigementen en/of wanneer een cyberpester langdurig door gaat en niet wil stoppen.

Op de vraag naar wie kinderen als eerste gaan wanneer zij gecyberpest worden lijkt dus te kunnen worden geantwoord met de **ouders** en de **vrienden in de omgeving**. Overigens ligt de politie daar niet ver achter. Er lijkt in de groep kinderen een soort tweedeling te bestaan tussen eerst praten met vrienden of eerst praten met je ouders. Of kinderen eerst naar vrienden gaan lijkt afhankelijk van de hoeveelheid vrienden die zij hebben. Meerdere kinderen, vooral jongens, gaven aan dat wanneer zij toch genoeg vrienden hadden zij de problemen liever met hun vrienden bespraken. Kinderen die echter minder vrienden in hun omgeving hadden kozen er vaker voor toch met hun ouders te gaan praten.

“Ik heb niet zoveel vrienden, dus ik ga liever met mijn ouders erover praten”

Bovendien gaven sommige kinderen aan bang te zijn om te praten met vrienden omdat de kans dan groot is dat de omgeving lucht krijgt van de cyberpesterijen waardoor mogelijk nog meer kinderen beginnen te cyberpesten.

Belangrijke redenen om eerst met ouders te gaan praten zijn het feit dat ouders de meest vertrouwde partij zijn en omdat het nu eenmaal je ouders zijn en die vertel je zoiets. Daarnaast bleken opvallend veel kinderen er van overtuigd dat hun ouders de cyberpesterijen ook werkelijk zouden kunnen stoppen. Er waren echter ook redenen om juist niet met je ouders te gaan praten. Bijvoorbeeld omdat je wilt voorkomen dat je ouders mee lezen, je online profiel op netwerksites checken of omdat je je schaamt voor het feit dat je gecyberpest wordt. Ook zijn veel kinderen bang voor de gevolgen om met hun ouders te praten. Zo zou het kunnen dat klasgenoten hier achter komen en je uit maken voor “mietje” of “moederskindje” of dat ouders uit bescherming de computer/het internet afpakken. Het ergste dat volgens de kinderen kan gebeuren:

“Ooh nee, niet mijn internet afpakken, dat zou ik verschrikkelijk vinden!!”

“Als je mijn computer afpakt, dan pak je mijn ziel af!”

Deze maatregel lijkt zelfs dermate ernstig volgens kinderen dat zelfs een pester dit niet verdient. Na een discussie over collectief geweld tegen de cyberpester gaven de kinderen namelijk aan dat internet afpakken nog veel erger is:

*“Nee dat kun je zelfs een cyberpester niet aandoen! Die heeft toch ook recht op internet en op spelletjes. Internet afpakken dat gun je niemand!” Onderzoeker: “maar is dat dan erger dan met zijn allen hem in elkaar slaan?”
Jongen: “ja, zeker, internet afpakken dat gun je niemand!”*

Overigens is er ook een enkeling die daar anders over denkt en die niet zomaar over het hoofd mag worden gezien. Zo antwoordde een jongen op de vraag wat hij er van zou vinden als zijn ouders het internet zouden afpakken wanneer hij slachtoffer zou zijn van cyberpesten, dat hij dat juist prima zou vinden, want dan zouden zijn ouders tenminste nog een beetje om hem geven. Er zijn dus ook kinderen die op een andere manier redeneren. Kinderen die juist graag de grenzen door hun ouders laten bepalen. De jongen redeneerde bovendien dat hij dan zelf die stap niet hoeft te zetten waardoor hij op school zijn ouders de schuld kan geven wanneer kinderen vragen waarom hij nooit meer online is.

De politie is geen partij die door veel kinderen als eerste zou worden benaderd. Dit komt echter niet omdat zij volgens de kinderen geen belangrijke rol speelt maar omdat de politie meer wordt gezien als een soort tweede station en “eindstation”. Wanneer kinderen, evenals ouders en leerkrachten geen oplossingen meer kunnen vinden voor de cyberpesterijen wordt meestal contact gezocht met de politie. Bovendien wordt volgens de kinderen contact gezocht wanneer de cyberpesterijen heel erg zijn (doodsbedreigingen, seksuele benaderingen en aanhoudende pesterijen). Soms werd de politie ook juist vermeden en werd een meer steungevende partij. Een meisje opperde hiervoor een zeer plausible reden:

“Ja, ik zou de kindertelefoon bellen, want de politie is meteen van actie en oplossen, terwijl je soms alleen maar wilt praten. De kindertelefoon die luistert meer naar je en probeert het probleem met JOU op te lossen”.

Opmerkelijk is dat de kinderen aangaven het eng te vinden om met de politie te gaan praten. Waarom weten zij niet precies maar zij zijn vooral bang om iets doms of iets strafbaars te zeggen. Hoewel kinderen veelal dus wel behoefte hebben aan hulp van de politie, lijkt dit station voor sommige kinderen te bedreigend om ook werkelijk te bezoeken. Een zorgelijk feit, omdat juist wanneer de situatie al erger is, kinderen niet de hulp krijgen die zij behoeven.

De leerkracht is de meest omstreden partij van alle partijen voor de kinderen. Hoewel er een groot aantal redenen werd genoemd om wél naar de leerkracht te gaan, werden er nog méér redenen genoemd om niet naar de leerkracht te gaan. Belangrijke voorwaarde voor de kinderen om naar de leerkracht te stappen is de vraag of de leerkracht te vertrouwen is. Gaat hij je problemen vervolgens niet voor de klas bespreken? Is de belangrijkste angst die kinderen hebben. Ook stellen de kinderen als voorwaarde dat de leerkracht toch op zijn minst enige kennis van internet moet hebben. Opvallend is dat kinderen de leerkracht direct buiten spel zetten zodra de cyberpesterijen buiten school(tijd) plaatsvinden. Zo gaven veel van de kinderen aan wel naar de leerkracht te gaan wanneer de cyberpesterijen school gerelateerd zijn, dat wil zeggen, wanneer de cyberpester in de klas zit, of wanneer de cyberpesterijen onder schooltijd plaatsvinden, maar niet te gaan wanneer de pesterijen buiten het schoolterrein, of na schooltijd plaatsvinden. Gezien het feit dat meestal buiten school gecyberpest wordt (in verband met mobieltjesverbod op school en beperkte toegang tot sites op de schoolcomputers) lijkt de school dus niet een partij die een werkelijke bijdrage kan leveren. Overigens mag de school er wel gewoon over praten.

Jongen: “Nee, de leraar mag niks doen, want na school heeft ie niks meer over je te zeggen, dus hij mag je ook geen straf geven”... Meisje: “Nee, maar hij mag er heus wel gewoon over praten! Alleen geen straf geven”

Na schooltijd vinden de kinderen dat de ouders de volledige verantwoordelijkheid over hun kinderen dragen. Dit geldt ook wanneer pesterijen vanaf privé eigendom als eigen pc of mobiel plaatsvinden. Sommige kinderen gaven nog wel aan dat de leerkracht na school ook gewoon een meneer of mevrouw op straat is die bij ruzie wel mag ingrijpen.

Een partij die volgens de kinderen voorkeur heeft boven de leerkracht en die zij zelf ook hebben toegevoegd aan de lijst met partijen is de **vertrouwenspersoon op school**. Deze zou volgens de kinderen beter in staat zijn om tips te geven, zou meer kennis van zaken hebben en zou ook meer tijd beschikbaar hebben voor de kinderen. De leerkracht is namelijk volgens de kinderen vaak te druk om problemen als cyberpesten erbij te kunnen gebruiken. Bijkomend voordeel is dat de vertrouwenspersoon volgens de kinderen anoniemer is en ook anoniemer met je gegevens om gaat:

“Nou als je naar meneer gaat, dan gaat ie het er met de klas over hebben alleen moet hij ook de andere kinderen nog les geven. Als er dan meer mensen met problemen bij meneer komen, dan is dat voor hem veel te druk”
“Ik zou liever naar de vertrouwenspersoon gaan, want die vraagt tenminste of hij het met de klas mag bespreken”

Hoewel kinderen in sommige gevallen dus wel bereid lijken te zijn te gaan praten met de leerkracht, zien velen daarvoor teveel struikelblokken. Struikelblokken die een leerkracht weg zou kunnen nemen door de kinderen te vertellen dat zij altijd met problemen bij hem kunnen komen en dat hij deze problemen anoniem en naar wens van het kind zal behandelen.

4.3.4 Cyberpesten terugdringen: WIE kan WAT doen?

In de vorige subparagraaf kwam al naar voren dat kinderen veel verschillende redenen kunnen hebben om al dan niet om hulp te vragen bij verschillende partijen. In sommige, vooral ernstigere gevallen doen zij dit echter wel. Gerealiseerd moet worden dat een slachtoffer op dat moment al een langdurig proces van opkroppen, afwegen, overwegen tot vertellen en toch weer opkroppen achter de rug heeft. Het is daarom belangrijk dat wanneer een slachtoffer bij ouders, leerkracht of politie aan klopt, hij of zij ook de hulp krijgt die hij/zij hoopt te krijgen. In deze subparagraaf wordt uitvoerig ingegaan op de verwachtingen die kinderen hebben als het gaat om hulp bij het stoppen van cyberpesten en wordt per partij kort besproken welke rollen er volgens de kinderen juist wel en juist niet liggen weggelegd. Ook de mogelijkheden van de partijen om cyberpesten te voorkomen wordt meegenomen. Hoewel ook de kinderen inzagen dat het nooit mogelijk zal zijn het probleem volledig terug te dringen, kunnen genoemde tips er echter wel toe bijdragen dat er in ieder geval minder wordt gecyberpest.

KINDEREN IN DE NABIJE OMGEVING VAN HET SLACHTOFFER

Kinderen in de nabije omgeving van het slachtoffer, over het algemeen vrienden, bieden voor iemand die gecyberpest is vooral een zekerheidsbasis. Kinderen willen graag terug kunnen vallen op hun vrienden zodra een cyberpesterij uit de hand loopt. De rol die de vrienden dan krijgen is vooral die van luisterend oor en van een steun. Veel verder kan de hulp van vrienden ook niet gaan, zo stellen de kinderen. Wel kunnen voorkomende maatregelen worden genomen door bijvoorbeeld met zijn allen af te spreken niet te gaan cyberpesten. Een samenvatting van verdere uitspraken is te vinden in tabel 4.17

Tabel 4.17: Wat kunnen kinderen in de nabije omgeving betekenen om cyberpesten terug te dringen?

Kinderen in de nabije omgeving		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none"> Als vrienden kun je de leraar ook op de cyberpesterijen wijzen. Contact opnemen met de site waarop het gebeurt. 	De host van een site trekt vaak weinig van kinderen aan.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> Luisteren naar wat het slachtoffer kwijt wil. Het slachtoffer steunen en vrienden blijven. Het slachtoffer steunen in contact met de pester (bemiddelen). 	Meestal is cyberpesten zo geheim dat ook de klas het niet door heeft.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> Samen de pester online aanspreken en zeggen dat ie moet stoppen, eventueel met geweld. Niet op een gemene manier terugpakken. Dat is net zo slecht. 	Je kunt als klas niet altijd online zijn om te helpen.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> Een anti-cyberpest project starten als klas. Klasgenoten voorlichten/confronteren met spreekbeurt/ werkstuk. De pester samen (met geweld) terugpakken. Bemiddelen in het oplossen van een ruzie. 	We kunnen eigenlijk alleen de pester met geweld terugpakken.
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te VOORKOMEN?		
Afspraken maken op school	<ul style="list-style-type: none"> Op school samen afspreken dat je niet gaat cyberpesten. Online collectief controleren of iedereen zich aan de afspraak houdt en anders melden bij de leraar. 	Als kinderen kunnen we niet veel doen tegen cyberpesten.
Actie voeren tegen cyberpesten	<ul style="list-style-type: none"> Doorvertellen dat cyberpesten slecht is en dat het moet stoppen. Een anti-cyberpest groepje starten. Voorlichtingsvideo maken voor kinderen die gecyberpest worden. Een tegel maken tegen cyberpesten net als met “zinloos geweld”. 	Zo'n “zinloos geweld” tegel is alleen in het begin effectief.
Op eigen gedrag letten	<ul style="list-style-type: none"> De oplossing begint bij jezelf, dus zelf ook niet pesten. 	N.v.t.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Opvallend is dat sommige kinderen de cyberpester liever collectief met geweld terug zouden pakken, zodat deze zijn lesje ook heeft geleerd. Mogelijk kan dit een slachtoffer opluchten. De meesten geven echter aan dat geweld gebruiken absoluut geen goede optie is, omdat je dan even erg bezig bent. Bovendien zou het volgens de kinderen niets oplossen:

“Nou, dan sla je hem in elkaar en dan ligt ie in het ziekenhuis en dan?! Dan is het probleem niet opgelost hoor!”

Voor de kinderen in de nabije omgeving van het slachtoffer ligt vooral een belangrijke rol in het steunen en opvangen van het slachtoffer. Eventueel zouden zij een melding kunnen maken van cyberpesterijen bij een volwassene. Eén van de meiden gaf bovendien de aanbeveling dat iedereen bij zichzelf moest beginnen en gewoon niet moest gaan cyberpesten.

Hoewel de invloed van kinderen in de nabije omgeving ook bij het voorkomen van cyberpesten volgens de deelnemers klein is, geven zij toch enkele aanbevelingen voor kinderen in de omgeving van een potentieel slachtoffer. Hierbij is vooral de bundeling van krachten een factor die bepaalt dat de kinderen toch wat kunnen betekenen. Bijvoorbeeld door collectief samen te werken aan een cyberpest vrij klimaat in en buiten de klas. Dit kan door gezamenlijk af te spreken niet te gaan cyberpesten en het bij de leerkracht te melden wanneer een klasgenoot toch overgaat tot het online pesten. De afspraken worden dan niet opgelegd, maar zijn eigen initiatief. De kinderen geven aan dan ook werkelijk zelf actiever te willen controleren. Anderen haakten hierop in met ideeën als het geven van een spreekbeurt over cyberpesten waarin de klas wordt opgeroepen niet te cyberpesten en het schrijven van een werkstuk over cyberpesten. Opmerkelijk is bovendien dat de kinderen zelf graag het huidige onderzoeksproject zouden herhalen/nabootsen in de klas door zelf “anti-cyberpest” groepjes in het leven te roepen. Deze groepjes kunnen dan initiator van de verschillende creatieve ideeën kunnen zijn.

ouders van een slachtoffer

Voor ouders van een slachtoffer ligt volgens de kinderen één van de belangrijkste rollen weggelegd. De ouders dienen vooral als een zeker basis waar een kind met zijn of haar problemen terecht kan. De kinderen gaven veelvuldig aan dat zij als één van de eerste partijen met hun ouders zouden gaan praten omdat die de meest vertrouwde partij zijn. Bovendien geven opvallend veel kinderen aan werkelijk vertrouwen te hebben in de vaardigheden van hun ouders om cyberpesten te stoppen. Ouders kunnen bovendien de ernst van cyberpesten voorkomen door meer en vaker met hun kind te praten.

Tabel 4.18: Wat kunnen ouders van een slachtoffer betekenen om cyberpesten terug te dringen?

Ouders van een slachtoffer		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none"> Overleg met je kind voordat je actie ondernemt of hulp zoekt. Praten met de ouders van de cyberpester, de website of de politie. 	-
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> Luister naar het verhaal. Vaak is dat al genoeg. Regelmatig met het kind praten. Probeer te troosten en indien mogelijk tips geven Niet beschuldigen, maar luisteren. 	Ouders hebben vaak niets door omdat cyberpesten zo onzichtbaar is.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> Controleer wat je kind doet en ziet online. Niet controleren, behalve als je weet dat hij/zij wordt gecyberpest. Online tegen de pester zeggen dat hij moet stoppen 	“Ik verwijder altijd de internet-geschiedenis dan zien mijn ouders niet waar ik ben geweest.”
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> De cyberpester opzoeken en op de praktijken aanspreken. Internet, MSN en/of Hyves afpakken (“dan geven ze om me”). Juist niet internet, MSN en/of Hyves afpakken (“dat zou erg zijn”) Niet achter het kind gaan staan en mee kijken. 	Ouders kunnen er ook offline niets aan doen omdat de pester niet bekend is.
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te VOORKOMEN?		
Open met je kind communiceren	<ul style="list-style-type: none"> Praat over online problemen en maak duidelijk dat je kind altijd bij je kan komen zonder dat je hem of haar zult veroordelen. Praat met je kind specifiek over cyberpesten en de ernst ervan. Leer je kind hoe een iemand online te verwijderen/ blokkeren. 	Ouders zullen elke kans grijpen om het internet af te pakken (“mijn moeder vindt het toch al niks dat ik achter die online dingen zit”)
Cyberpesten technisch “onmogelijk” maken	<ul style="list-style-type: none"> Installeer een woordenfilter waardoor schelden niet mogelijk is. Verbied je kind om MSN, Hyves of internet te hebben. 	Internet verbieden heeft geen zin. Dan ga je wel op een andere pc.
De online acties van je kind controleren	<ul style="list-style-type: none"> De computer in de huiskamer zetten. Preventief zo nu en dan mee kijken met je kind. Hang camera’s gericht op de computer op (in overleg, niet stiekem). 	Als ze mee lezen chat ik “OLM” (ouder leest mee) dat snappen ze niet.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Vaak wordt naar de ouders gestapt wanneer de pesterijen toch al enige tijd bezig zijn en het kind er eigenlijk zelf niet meer zo goed een plekje aan kan geven. Sommige kinderen nemen nog veel later contact op. Bijvoorbeeld pas als zij werkelijk met de dood worden bedreigd. In ieder geval is het aan de ouders om hun kind op dat moment op te vangen. Vaak hoeven zij daarvoor helemaal niet veel te doen. Een luisterend oor is vaak al genoeg stellen de kinderen. Het idee hebben dat iemand van je problemen af weet en je er niet meer alleen mee loopt is voor kinderen vaak al een hele opluchting.

“Je kunt je verdriet niet eeuwig wegstoppen. Soms moet je er gewoon even met iemand over praten”

“Een kopje warme chocolademelk en gewoon dat ze me troosten is al genoeg”

Hoewel ouders volgens de kinderen vaak direct actie willen ondernemen moeten zij zich realiseren dat het kind vaak niet direct behoefte heeft aan actie. Het heeft al een hele stap gemaakt om zijn of haar probleem bij de ouders op te biechten en verwacht nu eerst alleen begrip en steun. Tips zijn daarbij wel gewenst. Zo geeft een meisje aan dat zij graag van haar ouders zou leren hoe zij iemand online kan blokkeren en/of verwijderen. Verder is het voor ouders erg belangrijk, zo stellen de kinderen, dat zij hun kind niet veroordelen, beschuldigen of juist te veel gaan beschermen. Dit zijn namelijk de grootste angsten die er voor zorgen dat kinderen moeite hebben om met hun ouders te gaan praten. De angst dat online privileges worden afgepakt is daarbij veruit de grootste.

“Mijn moeder was er toch al niet zo blij mee dat ik al die online dingen doe. Ik weet zeker dat als ik het vertel dat ze dan mijn internet af pakt”

Voor ouders ligt dus de uitdaging om zich in te houden, rustig te luisteren en begrip te tonen. Daarbij geven sommige kinderen aan dat zij wel graag actie van hun ouders verlangen. De meest genoemde acties zijn: de cyberpester aanspreken op zijn gedrag, contact opnemen met de website waarop wordt gecyberpest, contact opnemen met de ouders van de cyberpester en meer controleren. Die laatste is opvallend omdat kinderen over het algemeen aangeven juist liever niet gecontroleerd te willen worden door hun ouders. Indien zij gecyberpest worden ligt dit echter anders en geven de meeste kinderen aan dat zij dan wel graag controle door hun ouders willen. Ook bij de acties die kinderen verlangen moet echter duidelijk in acht worden genomen dat slechts een deel van de kinderen actie van de ouders verlangt. Dit betekent dat niet iedere ouder direct op de ouders van de dader af kan stappen. “Overleg vooral met je kind” is de raad die de kinderen geven. Vraag eerst wat je wel en niet mag doen en bovenal steun je kind en luister naar je kind. Wees niet bang om zelf eens te vragen naar wat je kind online mee maakt en of het problemen heeft. Toon interesse want de kinderen hebben hier behoefte aan. Het maakt de stap voor hen ook makkelijker om problemen op te biechten.

Ook in het voorkomen van cyberpesten ligt volgens de kinderen voor ouders een rol. Deze rol is volgens de kinderen voor zowel ouders van een potentieel slachtoffer als ouders van een potentiële cyberpester hetzelfde. Het is voorafgaand aan de cyberpest praktijken immers voor ouders nog niet duidelijk welke rol hun kind gaat spelen. Vandaar dat de ouders in het voorkomen van cyberpesterijen zowel moeten voorkomen dat hun kind cyberpester als slachtoffer van cyberpesten wordt. Daarbij hebben de ouders volgens kinderen vooral de taak om hun kind te controleren en voor te lichten. Controle kan plaatsvinden door bijvoorbeeld zo nu en dan achter het kind te gaan staan en mee te kijken wat hij of zij online doet. Overigens geven de kinderen aan dat controle eigenlijk nutteloos is omdat ze hun ouders makkelijk weten te misleiden:

“Ik typ gewoon “OLM” (ouders lezen mee) als ze achter me staan, dan weten mijn ouders toch niet wat dat is”

“Ik zit wel eens stiekem op speelme.nl (een site waarop seksspelletjes gespeeld kunnen worden). Omdat mijn ouders me heel erg controleren wis ik daarna gewoon de internetgeschiedenis en hebben ze niks door.”

De makkelijkste oplossing is om de pc in de woonkamer te zetten of wanneer het kind de pc op de slaapkamer heeft een programma te installeren waarmee je als ouders beneden mee kunt kijken wat je kind doet. Ook het plaatsen van camera's achter de pc van je kind is volgens een deel van de kinderen een goede optie. Dit mag volgens hen echter niet stiekem gebeuren, omdat de kinderen juist graag willen dat hun ouders meer overleggen wat ze doen. Bovendien zijn niet alle kinderen gecharmeerd van camera's waardoor het voor de band met de kinderen daarom eveneens beter is te overleggen.

Belangrijker nog is volgens de kinderen om open te communiceren met je kind over het internet. Doe dit het liefst al voordat het kind zelf online experimenteert. Het is voor kinderen namelijk belangrijk om te weten hoe zij online met mensen om moeten gaan en wanneer en hoe zij mensen moeten blokkeren/verwijderen. Bovendien is het volgens de kinderen belangrijk

dat ouders aangeven geïnteresseerd te zijn in de online belevingen van het kind, ook als deze minder positief zijn. Geef aan dat het kind ook met internet problemen als cyberpesten bij je kan komen, zonder dat je hem of haar zult veroordelen. Op die manier zal een kind mogelijk eerder geneigd zijn bij je te komen en kunnen erge cyberpesterijen voorkomen worden.

ouders van een cyberpester

Over de rol die ouders van een cyberpester kunnen spelen wisten de kinderen op het eerste moment vooral knelpunten te noemen. Hoe kom je er als ouders nu achter dat je kind cyberpest? Hij vertelt het zelf immers niet en vaak moet er ook veel gebeuren voordat ouders het van iemand anders horen. Bovendien hebben ouders meestal geen idee waar hun kind komt online waardoor zij ook moeilijk kunnen controleren. Vooral goed opletten en veel praten met je kind zou hier volgens de kinderen een verstandige aanpak zijn. "Probeer dieper in de ziel van je kind binnen te dringen" zoals een meisje het stelt.

Het onderdeel cyberpesten voorkomen is in de tabel weggelaten, omdat kinderen hierbij dezelfde aanbevelingen geven als aan de ouders van een slachtoffer. De aanbevelingen die de kinderen aan ouders van potentiële cyberpesters geven om cyberpesten te voorkomen zijn daarom dus terug te vinden in de vorige subparagraaf over de ouders van een slachtoffer.

Tabel 4.19: Wat kunnen ouders van een cyberpester betekenen om cyberpesten terug te dringen?

Ouders van een cyberpester		Knelpunten
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		
Met anderen praten/hulp zoeken	N.v.t.	N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> Eerst luisteren naar wat de pester te zeggen heeft (misschien wordt hij/ zij zelf al wel heel lang of erg gepest). Regelmatig met het kind praten en diep in de ziel proberen te dringen. 	Ze komen er meestal helemaal niet achter dat hun kind cyberpest, omdat ie dat zelf nooit zal vertellen
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> Goed online opletten of je kind niet cyberpest. Online via een programmaatje volgen wat je kind doet. 	Meestal weten ouders helemaal niet waar hun kind komt online.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> Je kind straffen (maar niet slaan of mishandelen). Niet zomaar straffen, omdat het risico bestaat dat hij/zij zelf al heel lang wordt gepest of dat hij/zij er in wordt geluisd. Je kind erop aanspreken. Het internet van je kind afpakken. De computer in de woonkamer zetten. 	Ze kunnen helemaal niets doen. Internet of pc afpakken heeft geen zin. Kinderen vinden altijd wel weer een manier of een andere pc om online te gaan.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Wanneer de ouders al op de hoogte zijn van de acties van hun kind, is de belangrijkste rol voor hen om te zorgen dat hun kind niet meer pest. Zij kunnen dit onder andere doen door hun kind te straffen, hun kind erop aan te spreken of door te zorgen dat hun kind niet meer online kan. Dat internetverbod mag ook voor een behoorlijke tijd zijn, zo stellen de kinderen. Een jaar is bijvoorbeeld geen uitzondering. Overigens waren niet alle kinderen het eens met deze straf. Het afpakken van internet zou immers zelfs voor de cyberpester een onmenselijke straf zijn.

Belangrijk is volgens de kinderen dat ouders zodra zij horen dat hun kind zou cyberpesten, niet meteen over moeten gaan tot het straffen van hun kind. Er bestaat namelijk ook een reële kans dat het kind cyberpest uit reactie op al langer aanhoudende pesterijen gericht tegen hem of haar zelf. Hoewel de reactie van het kind dan mogelijk niet de juiste is, verandert het de situatie wel. Het kind kan immers handelen uit wanhoop en heeft daardoor mogelijk nooit slechte intenties gehad. Bovendien kan het voorkomen dat een kind erin wordt geluisd zoals de kinderen het stellen. Zo zei een meisje:

"Nou ik ben zelf gecyberpest want waarschijnlijk heeft iemand ingebroken op mijn MSN. Die ging toen allemaal rare en gemene dingen sturen naar anderen. Toen mijn zus dat zag ging ze het vertellen aan mijn ouders en toen waren mijn ouders helemaal boos op mij en had ik heel veel problemen. Ik vertelde mijn ouders wel dat ik het niet zelf had gedaan, maar dat geloofden ze niet."

De waarschuwing van de kinderen lijkt dus zo gek nog niet. Een ouder die zich direct laat verleiden om de beschuldigingen te geloven en die niet wil luisteren naar wat het kind te zeggen heeft, kan op deze manier zelfs onbewust mee helpen aan de cyberpesterijen. Door het kind te straffen krijgen de werkelijke cyberpesters immers hun zin en is hun doel bereikt.

DE LEERKRACHT

De leerkracht is zoals al eerder aangegeven de meest bediscussieerde partij in de groepsgesprekken. Hoewel veel van de kinderen liever geen bemoeienis van de leerkracht zouden zien, wisten de deelnemers toch veel tips voor de leerkracht te geven. Vooral in het voorkomen van cyberpesten was de leerkracht de partij met de meeste aanbevelingen. Waarschijnlijk komt dit doordat de leerkracht een onderwijzende en disciplinerende rol heeft in de ogen van de kinderen.

Tabel 4.20: Wat kan een leerkracht betekenen om cyberpesten terug te dringen?

De leerkracht		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none"> Overleg met het kind voordat je actie onderneemt of hulp zoekt. De ouders van het slachtoffer inlichten. De ouders overtuigen dat het slachtoffer echt niet schuldig is. De ernst van cyberpesten bij ouders benadrukken. Een gesprek aangaan met de ouders van de cyberpester. 	N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> Luisteren naar het verhaal van een slachtoffer. Tips geven hoe het slachtoffer er mee om moet gaan. Geen actie ondernemen als het slachtoffer dat niet wil. Interesse tonen en de kinderen beter leren kennen. 	De leraar weet niets van cyberpesten of van computers. De leraar heeft geen tijd voor onze problemen en toont geen interesse.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> Meer over internet leren zodat je beter kunt helpen. 	
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> De cyberpester aanspreken op zijn gedrag. Straf geven aan de cyberpester (evt. schorsen). Buiten schooltijd niet met gedrag van de kinderen bemoeien. Wel helpen als het buiten school gebeurt, maar niet straffen. De pestberichten lezen om de cyberpester te kunnen herkennen. Niet met de klas over de melding van een slachtoffer praten. Er wel met de klas over praten als dat het probleem oplost. Niet het internet afpakken. 	De cyberpester is meestal anoniem of zit niet in de klas. De leraar komt de straf nooit echt na, en de cyberpester weet dat. Als het buiten school of op een privé Pc gebeurt, zijn niet de juf of meester, maar de ouders verantwoordelijk.
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te VOORKOMEN?		
Goed op de kinderen letten	<ul style="list-style-type: none"> Camera's in de klas hangen, gericht op de computers. Wekelijks aan iedereen een briefje geven waarop ze in alle rust kunnen schrijven of ze cyberpesten of gepest worden. In de kinderen verdiepen/ regelmatig vragen of ze problemen hebben. 	Met camera's kun je niet zien op welke sites iemand zat.
Cyberpesten onmogelijk maken op school	<ul style="list-style-type: none"> Computers weghalen uit de klas. Websites als Hyves en MSN blokkeren. 	Waarom sites verbieden? School is veel te zuinig met ons.
Les geven aan de klas over cyberpesten	<ul style="list-style-type: none"> Uitleg geven over cyberpesten en de impact ervan op een slachtoffer. Meer leren over computers/ internet, zodat je er les over kan geven. Tips geven over hoe om te gaan met cyberpesten. De kinderen wekelijks les laten geven over cyberpesten. 	Leraren snappen helemaal niets van computers, dus hoe willen ze ons dan les geven.
Afspraken maken over cyberpesten	<ul style="list-style-type: none"> Duidelijke maken welke straf staat op cyberpesten. Punten voor goed gedrag waarmee je kan sparen voor cadeautjes. Projecten starten tegen cyberpesten (praatgroepjes, knutselprojecten). Posters ophangen in de klas met "niet cyberpesten". 	De leraar kan niets doen. De verantwoordelijkheid ligt bij de ouders, niet bij de leerkracht.
De kinderen met eigen technieken terug pakken	<ul style="list-style-type: none"> Zorgen dat je cyberpesters kunt chanteren met foto's of filmpjes die je online zet als ie door gaat. 	N.v.t.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Hoewel de leerkracht buiten schooltijd volgens veel kinderen niet zou mogen ingrijpen, zijn andere kinderen hier wat genuanceerder in. Zij stellen eveneens dat een leerkracht geen straf mag geven, maar vinden dat hij/zij er wel degelijk over mag praten. Daarnaast mag hij het slachtoffer in een dergelijke situatie ook te hulp schieten. Hij is op dat moment immers gewoon een meneer op straat en die mag ook wel helpen, zo stellen de kinderen. Enkele voorwaarden maken dat de kinderen gaan twijfelen over de rol van de leerkracht. Wanneer de buitenschoolse acties bijvoorbeeld wel tussen twee klasgenoten plaatsvinden, dan mag de leerkracht volgens een deel van de kinderen wel weer straf geven. Het lijkt er dus op dat hoe groter de verbondenheid van de cyberpest acties met de school is, hoe meer de leerkracht mag doen.

In de rol die de leerkracht kan spelen volgens de jongeren kan een soort driedeling worden gemaakt. Allereerst kan hij de dader van de cyberpesterijen aanpakken (strafwerk, schorsen) hetgeen volgens kinderen in mindere mate succesvol zal zijn

omdat een cyberpester er niet van onder de indruk zou zijn. Ten tweede ligt er voor de leerkracht een rol te communiceren met de door de kinderen aangegeven partijen. Zo zou de leerkracht de klas op kunnen roepen een slachtoffer te steunen (hetgeen overigens ook vaak juist door de kinderen wordt afgeraden) en zouden slachtoffers graag willen dat de leerkracht hun ouders op de hoogte zou stellen van de cyberpesterijen, van de ernst van deze acties en van de onschuld van de slachtoffers. Ouders blijken hier namelijk vaak weinig inzicht in te hebben.

“Mijn ouders hadden helemaal niet door hoe erg het eigenlijk was hoe ik gepest werd. Toen zei mijn leraar: “is echt wel erg hoor! Is echt wel erg!””

De derde rol die kinderen de leerkracht toeschrijven is het steunen van een slachtoffer. Dit kan door middel van simpelweg te luisteren, door tips te geven, door het slachtoffer serieus te nemen en alles wat je doet met het slachtoffer te overleggen. Wil het slachtoffer niet dat je er voor de klas mee praat? Doe dat dan ook niet. Evenals voor ouders geldt ook voor de leerkracht: toon interesse in de kinderen. De kinderen vinden dat er meer interesse van de leerkracht benodigd is om een goede band op te bouwen. Zoals een meisje het ook wel stelt:

“Verdiep je in het begin van het schooljaar in de kinderen die in de klas zitten. Probeer ze beter te leren kennen en toon meer interesse. Dan komen ze ook eerder naar jou toe.”

Daarnaast is het raadzaam voor de leerkracht eens in de week met een slachtoffer kort te evalueren. Vraag hoe het gaat en of de cyberpesterijen nog aanhouden. Dan kan het slachtoffer er ook makkelijker over praten en blijf je op de hoogte.

In het voorkomen van cyberpesten zou de leerkracht volgens kinderen een grote rol kunnen spelen. De meeste tips richten zich daarbij op het geven van voorlichting over internet en cyberpesten en op het maken van duidelijke afspraken over cyberpesten en de gevolgen die een cyberpester zal ondervinden wanneer de leerkracht hem of haar betrapt. Interessant is dat enkele kinderen de leerkracht zelfs technieken aanraden die zij zelf mogelijk ook gebruiken in hun online contacten:

“De leerkracht moet gewoon aan het begin van het schooljaar langs de huizen van de kinderen gaan en foto’s maken zoals naaktfoto’s. Die kan hij dan gebruiken om een cyberpester te chanteren, dat als hij door gaat met cyberpesten, dat hij de foto’s dan op Hyves zet.”

Uiteraard een advies dat nooit gebruikt zal kunnen worden maar het toont impliciet wel aan dat er mogelijk hardere technieken benodigd zijn om de kinderen nog tot de orde te kunnen roepen.

Opmerkelijk is dat kinderen het ook in de klas acceptabel zouden vinden wanneer de leerkracht hen met camera’s in de gaten zou kunnen houden. Controle is volgens hen niet erg. Het verbieden van websites daarentegen wel. Daarover stellen de kinderen namelijk dat de school hen veel te voorzichtig behandelt. Tegelijkertijd verwachten de kinderen echter wel van de school dat deze hen beschermt tegen schadelijke invloeden als cyberpesten. Het maken van duidelijke afspraken en het verbieden of blokkeren van enkele sites lijkt daarom soms ook onvermijdelijk. Dit zien de kinderen overigens ook in. Vooral overleg en interesse van de leraar vinden zij evenals bij andere partijen erg belangrijk. Juist wanneer de school hen zou betrekken in het maken van afspraken omtrent cyberpesten zouden de kinderen eerder bereid zijn mee te werken en te denken. Zo lijkt het de kinderen bijvoorbeeld erg leuk om zelf een anti-cyberpest project te starten of les te geven over cyberpesten voor de klas. Bovendien zouden de kinderen de leerkracht graag meer leren over computers en internet. Er liggen dus kansen voor de leerkracht.

DE POLITIE

De politie is zoals al eerder vastgesteld een soort tweede halte en tevens eindstation waar kinderen met hun problemen terecht willen kunnen. Kunnen de andere partijen zoals ouders en leerkracht niet meer helpen? Dan stappen kinderen naar de politie. Een enkeling stapt al eerder naar de politie omdat hij of zij liever zelfstandig handelt. Het is volgens de kinderen echter ook heel belangrijk dat de politie voorzorgsmaatregelen neemt door bijvoorbeeld zelf online te gaan surveilleren. Alle aanbevelingen die de kinderen aan de politie gaven staan weergegeven in tabel 4.21.

Tabel 4.21: Wat kan de politie betekenen om cyberpesten terug te dringen?

De politie		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none"> • Overleg met het kind voordat je actie onderneemt. • Naar de beheerder van de site stappen. • Contact opnemen met de ouders van de pester. • De ouders van het slachtoffer inlichten. 	N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> • Simpelweg praten en naar het slachtoffer luisteren. • Tips geven en het probleem met het kind zelf oplossen. • Telefoonlijn/website en/of cyberpest bureau openen waar kinderen al dan niet anoniem kunnen praten. • Een protocol ontwikkelen met vragen die gesteld moeten worden tijdens een melding van cyberpesten. 	De politie weet helemaal niets van cyberpesten. Met de politie kun je niet praten, die onderhandelt alleen maar.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> • De identiteit van de cyberpester achterhalen en hem waarschuwen. • Een waarschuwing plaatsen op de site waar wordt gecyberpest. • De cyberpester verwijderen van sites waar hij pest. • Demonstreren hoe je een cyberpester blokkeert/ verwijdert. • Op de Hyve van de cyberpester binnendringen. 	Ze mogen niet zomaar binnen dringen op een Hyve. Dat is privé. Er zijn te veel Hyves profielen om te weten op welke je moet inbreken.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> • De cyberpester naar het bureau brengen/ waarschuwing geven. • Gepaste, niet te hoge, straf geven • Mee gaan naar school (al dan niet in vermomming) • De cyberpester voor schut zetten. • Vragen waarom de cyberpester pest. • Cyberpester schadevergoeding laten betalen. 	De computer afpakken heeft geen zin, want hij kan altijd op een andere PC gaan of sms'en. Schuld terug betalen kan wel, maar je kunt geen gevoelens terug betalen.
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te VOORKOMEN?		
Preventief surveilleren	<ul style="list-style-type: none"> • Samen met vrijwilligers surveilleren op sites als Youtube en Hyves. • Afspraken maken met webhosts om beter te controleren. • Bijhouden waar vaak door wie wordt gecyberpest. 	Ze kunnen nooit overal surveilleren. Geen vrijwilligers inzetten.
Maatregelen nemen die controle makkelijker maken.	<ul style="list-style-type: none"> • Iedereen moet op Hyves vriend worden van de politie zodat de politie van iedereen het persoonlijke profiel kan zien. • De politie mag programma's installeren waarmee ze mensen kunnen controleren zonder dat ze het weten. 	N.v.t.
Waarschuwen	<ul style="list-style-type: none"> • Een waarschuwing achter laten op sites dat de politie surveilleert en dat ze je kunnen achterhalen indien nodig. • Waarschuwen dat je niet mag cyberpesten. 	Ze kunnen wel waarschuwen, maar we weten dat ze cyberpesten niet kunnen voorkomen.
Voorlichten	<ul style="list-style-type: none"> • Promomateriaal tegen cyberpesten uitgeven (folders, posters, stadsbus reclame, tv reclame). • Een politieagent die les komt geven voor de klas. • Een programma opzetten als "doe even normaal". 	N.v.t.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Ondanks dat de kinderen pas in een later stadium naar de politie stappen, heeft een groot deel van deze kinderen toch enkel de behoefte om met de politie te praten. De politie hoeft volgens deze kinderen niet meteen actie te ondernemen. "als ze maar naar je luisteren en het met jou proberen op te lossen" zoals een meisje ook wel stelt. Om hun verhaal bij de politie kwijt te kunnen zouden de kinderen graag meer mogelijkheden zien om een melding te doen. Bijvoorbeeld door een speciaal cyberpest bureau of spreekuur te openen, een website online te zetten waar kinderen hun verhaal kwijt kunnen of een telefoonlijn als de kindertelefoon in het leven te roepen. Vooral de website en de telefoonlijn spreken de kinderen aan omdat ze hun verhaal daar ook anoniem zouden kunnen doen. Bovendien zouden de kinderen graag tips van de politie ontvangen over hoe zij een cyberpester moeten verwijderen/blokken.

Een deel van de kinderen zou wel graag actie vanuit de politie zien. Zo zouden zij graag zien dat de politie de cyberpester confronteert en/of een waarschuwing stuurt (het zij online, het zij offline). Daarnaast zouden kinderen graag willen dat de politie een anonieme cyberpester zou kunnen achterhalen. Een deel van de kinderen geeft aan daarna het stokje weer over te willen nemen en de cyberpester zelf wel te confronteren. Een ander deel heeft liever dat de politie dat bezoekje brengt. Een cyberpester verdient volgens de kinderen bovendien een straf. Een straf die de politie het beste kan geven, zoals een HALT-bezoek, twee dagen celstraf, een boete of naar de kinderrechter. Opvallend is de genade die de kinderen hebben:

"Het hoeft geen hoge boete te zijn hoor. Geen 250 euro ofzo. Als ie maar gewoon even schrikt"

Online mag de politie volgens de kinderen wel wat actiever worden. Zo raden de kinderen de politie aan op Hyves te komen met een profiel, actief online te surveilleren en indien nodig binnen te dringen op profielen van kinderen. Overigens waarschuwen kinderen ook voor het feit dat een Hyves profiel privé is en zij liever geen indringende politie zien. Mocht het echt nodig zijn dat het profiel wordt gecontroleerd. Dan mag alleen de politie dit doen en mogen geen vrijwilligers worden ingezet. Bij ongepast gedrag online, zoals cyberpesten, mag de politie de account van de dader per direct verwijderen.

Een knelpunt dat de kinderen nog wel zien is het feit dat de politie vaak niet overal tegelijk online kan zijn. Bovendien vinden zij dat de politie vaak te weinig af weet van cyberpesten. Mogelijk kan de handreiking die kinderen geven in dit rapport daar verandering in brengen. Vooral belangrijk voor de politie is om ieder kind als specifiek geval te behandelen. Zoals blijkt heeft het ene kind meer behoefte aan actie terwijl de ander juist alleen steun zoekt. Overleg is daarom ook voor de politie een sleutelbegrip. Overleg met het kind voor je actie onderneemt en neem ook daadwerkelijk geen actie als het kind dat niet wil, anders is de kans groot dat het kind zich onbegrepen voelt, afstand neemt en liever alleen met de problemen gaat lopen.

Wanneer de kinderen werd gevraagd of de politie ook iets kon betekenen in het voorkomen van cyberpesten werd in eerste instantie vooral ontkennend geantwoord. Wanneer de kinderen echter meer tijd kregen om erover na te denken kwamen er toch enkele ideeën naar boven. Zo zou de politie meer waarschuwingen kunnen geven over wat er gebeurt wanneer iemand betrappt wordt op cyberpesten. De waarschuwingen kunnen het beste worden afgegeven op sites waar daadwerkelijk wordt gecyberpest zoals Hyves en Youtube. Daarnaast zou de politie al preventief online kunnen surveilleren. Om de controle makkelijker te maken zou iedereen op sites als Hyves vrienden kunnen worden met de politie zodat de politie hun profiel kan zien. Tenslotte geven de kinderen aan dat er voor de politie een rol ligt in het geven van voorlichting. Dit kan zijn in de vorm van reclame, folders, posters, etc., maar ook door een politieagent voor de klas te laten vertellen over cyberpesten.

DE OVERHEID

De overheid is een partij die volgens veel kinderen op het eerste gezicht niet heel erg veel kan betekenen voor een individu dat gecyberpest wordt. Zij kan er echter wel voor zorgen dat er op landelijk niveau meer aan cyberpesten gedaan wordt.

Tabel 4.22: Wat kan de overheid betekenen om cyberpesten terug te dringen?

De overheid		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	N.v.t.	N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> Mogelijkheden bieden om je verhaal kwijt te kunnen (cyberpest bureau, telefoonlijn, website). Soortgelijk cyberpest project in elke stad organiseren. 	Je gaat niet naar de regering alleen voor cyberpesten.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> Automatisch controlesysteem op scheldwoorden ontwikkelen. Een nieuwe site als Hyves ontwikkelen, maar dan in handen van de overheid. Wel in het geheim, anders wil niemand er lid van worden. Veel meer online surveilleren. Net zoiets als de Stichting BREIN. Een speciale knop ontwikkelen waar kinderen op kunnen drukken en er meteen een melding bij de overheid binnen komt. 	Je kunt woorden op heel veel manieren schrijven... b.v. K.U.T. Een speciale knop gaan kinderen juist gebruiken om te cyberpesten.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> Er moet een minister van internet komen want internet is zo groot. Een nieuwe politieke kinderpartij "Anti Cyberpesten (AC)". Nieuwe straffen aanmaken voor cyberpesten Hyves en MSN verbieden/verbannen. 	Hyves en MSN verbieden is verschrikkelijk en zinloos omdat dan wel weer ergens anders wordt gecyberpest.
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te VOORKOMEN?		
Meer aandacht voor cyberpesten	<ul style="list-style-type: none"> Cyberpesten meer in de spotlight zetten (reclame, folders, televisietoespraken, televisiespotjes) Een logo ontwerpen voor cyberpesten dat alle kinderen herkennen. 	N.v.t.
Ministerie van internet	<ul style="list-style-type: none"> Er moet een minister van internet komen die kan zorgen voor meer bekendheid van cyberpesten en die op scholen kan gaan praten. Een aanpak ontwikkelen waarin de minister van internet <u>gezamenlijk met</u> de kinderen het cyberpesten gaan aanpakken. 	N.v.t.
Creative online oplossingen.	<ul style="list-style-type: none"> Ontwerp een site voor cyberpesters waar ze elkaar kunnen pesten. Een vergunning voor kinderen die per se willen cyberpesten. Deze moet zo duur zijn dat niemand het kan betalen. Haal risicosites uit de lucht. 	Er gaat toch niemand naar een site speciaal voor cyberpesters.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Allereerst wijzen de kinderen erop dat de overheid nieuwe wetten en straffen in het leven kan en moet roepen omtrent cyberpesten en dat zij de politie meer mogelijkheden zou moeten geven om cyberpesters aan te pakken. Daarnaast is de overheid volgens kinderen dé partij om grote projecten op te zetten. Een voorbeeld van een project dat de kinderen noemen is "kids tegen geweld!" maar dan specifiek voor cyberpesten. De overheid zou volgens de kinderen meer aandacht moeten geven aan cyberpesten. Zo stellen zij voor dat er een minister van internetzaken moet komen die zich op cyberpesten gaat richten. Hij zou zich bezig kunnen houden met nieuwe wetten, maar zou ook scholen kunnen bezoeken om met kinderen te praten over online problemen. Kinderen willen vooral dat cyberpesten belangrijk wordt gevonden door de overheid.

"Ik vind het echt stom dat de overheid zo weinig aandacht geeft aan cyberpesten. Voor normaal pesten zijn allemaal posters en programma's en voor cyberpesten is er helemaal niks!"

Het lijkt erop dat kinderen door de overheid bevestigd willen hebben dat cyberpesten ook iets is dat veel voor komt en dat dus de aandacht van de overheid heeft. Mogelijk zorgt meer aandacht voor cyberpesten er tevens voor dat kinderen zich niet meer als enige slachtoffer voelen en daardoor schaamte verliezen.

Online zou de overheid ook actiever moeten worden volgens de kinderen. Een voorbeeld dat zij noemen is meer online surveilleren, maar ook het oprichten van een eigen site als Hyves. Deze site moet in het geheim in handen van de overheid zijn, zodat kinderen wel lid willen worden. Je wil immers niet lid worden van een site van de overheid zoals een jongen aangeeft. Doel van de site is dat de overheid zelf meer en beter kan controleren op cyberpesterijen. Tenslotte bestond er tussen de kinderen een vurige discussie of Hyves en MSN zouden moeten verdwijnen. Veel problemen vinden immers plaats via deze applicaties. Waar de één overtuigd aangaf dat beiden zouden moeten verdwijnen had een ander liever dat alleen Hyves verdween, terwijl weer een ander MSN liever zag verdwijnen. Uiteindelijk eindigden de discussies meestal in een compromis dat beide wel moeten blijven, maar ook veiliger opgezet moeten gaan worden.

DE KINDERTELEFOON

De kindertelefoon werd spontaan door de kinderen zelf genoemd als partij om te helpen bij cyberpesterijen. Volgens de kinderen kan de kindertelefoon vooral helpen door echt naar je te luisteren en je indien nodig tips te geven. Eventueel zou de kindertelefoon in actie kunnen komen, maar dan moet dit wel in goed overleg met het slachtoffer.

Tabel 4.23: Wat kan de kindertelefoon betekenen om cyberpesten terug te dringen?

De Kindertelefoon		
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?		Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none"> • Overleg met het kind voordat je actie onderneemt of hulp zoekt. 	N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none"> • Echt naar een slachtoffer luisteren • Tips geven en het probleem met het slachtoffer zelf oplossen. • Een nieuw nummer speciaal voor cyberpesten. 	De Kindertelefoon weet er waarschijnlijk ook niet veel vanaf.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none"> • Een speciale online knop waarmee direct contact kan worden opgenomen met de kindertelefoon. 	N.v.t.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none"> • Communiceren dat de kindertelefoon ook voor cyberpesten is • Communiceren dat de kindertelefoon cyberpest slachtoffers kan helpen bij het oplossen van de problemen. • Een slachtoffer helpen als deze daar om vraagt. 	N.v.t.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

In de tabel staan geen uitspraken over manieren waarop de Kindertelefoon cyberpesten zou kunnen voorkomen. De kinderen wisten hier namelijk geen tips over te geven. Het geven van voorlichting is bijvoorbeeld volgens de kinderen meer een taak van de overheid. Er werden wel tips gegeven om de effectiviteit van de Kindertelefoon te verbeteren. Kwalijk is bijvoorbeeld dat een groot deel van de kinderen niet wist dat de kindertelefoon ook voor cyberpesten bedoeld is. Tip van de kinderen is dat de kindertelefoon duidelijker gaat communiceren dat ook cyberslachtoffers bij hen terecht kunnen. Bovendien zouden de kinderen graag weten of en wat de kindertelefoon dan voor je kan betekenen. Eventueel zou het openen van een lijn speciaal voor cyberpesten volgens de kinderen kunnen verduidelijken dat de stichting ook voor cyberpesten bestaat.

DE VERTROUWENSPERSOON OP SCHOOL

Ook de vertrouwenspersoon op school werd spontaan door de kinderen genoemd. Deze zou namelijk vaak meer tijd en interesse hebben voor je problemen als de leerkracht. De kinderen verwachten dan ook vooral van de vertrouwenspersoon dat hij of zij de tijd neemt te luisteren en te praten over de problemen. Eventueel mag de vertrouwenspersoon actie ondernemen als het aanspreken van de pester, maar dit moet dan wel strikt in overleg met de kinderen.

Tabel 4.24: Wat kan de vertrouwenspersoon betekenen om cyberpesten terug te dringen?

De vertrouwenspersoon	
Wat kunnen/ moeten we doen om cyberpesten te STOPPEN?	Knelpunten
Met anderen praten/hulp zoeken	<ul style="list-style-type: none">• Overleg met het kind voordat je actie onderneemt of met iemand gaat praten• Aan ouders van het slachtoffer vertellen over de cyberpesterijen, over de ernst ervan en over de onschuld van het slachtoffer. N.v.t.
Luisterend oor/steunen.	<ul style="list-style-type: none">• Echt naar het slachtoffer luisteren.• Tips geven en het probleem met het slachtoffer zelf oplossen.• Het slachtoffer serieus nemen als deze niet wil dat het probleem voor de klas wordt besproken. Die van ons is niet aardig. Niemand gaat daar zomaar heen, want dat doe je gewoon niet zomaar.
Online actie ondernemen of laten	<ul style="list-style-type: none">• Zelf op het internet gaan om gecyberpest te worden, zodat je ervaart en dus leert hoe het voelt voor een slachtoffer. N.v.t.
Offline actie ondernemen of laten.	<ul style="list-style-type: none">• De cyberpesters streng aanpakken. N.v.t.

Over uitspraken in de tabel bestond niet altijd consensus. Uitspraken kunnen elkaar tegen spreken omdat meningen soms haaks op elkaar stonden.

Ook bij de vertrouwenspersoon zijn geen aanbevelingen opgenomen om cyberpesten te voorkomen. De aanbevelingen die bij de leerkracht staan weergegeven om cyberpesten te voorkomen gaan echter ook voor de vertrouwenspersoon deels op. De kinderen haalden de leerkracht en vertrouwenspersoon namelijk geregeld door elkaar en refereerden vaak ook naar beiden bij hun aanbevelingen. Een tip voor scholen is om regelmatig te peilen onder de kinderen welk imago de vertrouwenspersoon heeft. Deze factor bleek namelijk een essentiële rol te spelen in de vraag of de kinderen al dan niet naar de vertrouwenspersoon zouden stappen.

DE WEBSITES ZELF

Ook over de websites waarop gecyberpest wordt werden zo nu en dan uitspraken gedaan welke hier kort behandeld worden. Van de websites zelf vonden de kinderen namelijk dat zij over het algemeen al goede maatregelen namen. Veelbezochte sites als Habbo Hotel, Go-Supermodel, Club Pinguïn en Hyves zijn al goed bezig met de aanpak van het probleem. Zo heeft een groot deel van de sites al een woordenfilter, waardoor schelden moeilijker wordt gemaakt. Wordt je toch betrapt. Dan wordt je voor een tijdelijke periode van de site verwijderd. In andere gevallen is er een knop aanwezig om misbruik te melden waar de kinderen, evenals over het woordenfilter tevreden over zijn. Overigens leveren de kinderen tegelijkertijd ook kritiek. Een woordenfilter zou namelijk niet waterdicht zijn omdat het makkelijk is woorden lichtelijk aan te passen zodat ze wel door het filter komen. Bovendien kun je iemand ook bang maken zonder te schelden zoals een meisje het stelt. De sites zijn dus op de goede weg, maar hebben zeker de oplossing nog niet in handen volgens de kinderen.

DIVERSE PARTIJEN

Zo nu en dan kwamen in de gesprekken erg creatieve ideeën voorbij in het voorkomen van cyberpesten. Hoewel het merendeel puur uit plagerij naar boven kwam, werden enkele ideeën door de kinderen wel serieus ontvangen en ging de discussie vervolgens verder over dit idee. Het eerste idee waar de kinderen erg enthousiast over waren is wanneer een Mac Donald's zich bezig zou gaan houden met cyberpest campagnes. Vooral het ontwerpen van een Happy Meal met anti-cyberpest slogans spreekt de kinderen erg aan. Wanneer een voorbeeld als Mac Donalds zich tegen cyberpesten zou keren is volgens kinderen de kans groot dat dit ook werkelijk invloed heeft. Hiermee komen we ook direct aan bij het tweede idee, namelijk een aanzienvolle beroemdheid die zich in zet tegen cyberpesten. Voorbeelden zijn Barack Obama die een speech kan houden, Robbie Williams die een liedje kan schrijven over cyberpesten en prinses Maximà die een speech houdt over cyberpesten. Andere genoemde namen zijn Bill Gates en Paris Hilton. Ook hier geldt dus weer volgens de kinderen dat er meer aandacht moet komen voor cyberpesten en de ernst van dit verschijnsel. De ideale woordvoerders lijken personen te zijn die aanzien hebben onder de kinderen.

4.4 Samenvatting

Cyberpesten komt al met al dus vooral voor onder kinderen en is gelijk aan pesten via het internet of via de computer. De belangrijkste karakteristieken daarbij zijn herhaling, machtsverschil, anonimiteit, ontbreken van non-verbale feedback en de mogelijkheid om onbekenden te cyberpesten. Daarbij kon gesteld worden dat anonimiteit enerzijds cyberpesten erger kan maken dan traditioneel pesten, omdat het immers veel onzekerheid en een groter machtsverschil creëert. Anderzijds zorgde het ook voor minder angst omdat de pester immers schuilt achter anonimiteit en dus wel erg bang moet zijn.

Op de vraag wanneer we van cyberpesten spreken wordt door kinderen vooral geredeneerd op basis van specifieke acties (bedreigen, schelden, hacken, etc.) en op basis van intentie bij de cyberpester. Daarbij is de impact op een slachtoffer ondergeschikt. Kinderen spreken dus, ook al is de impact nog zo groot, vaak niet van cyberpesten wanneer een “pester” voor de lol pest. Een zorgwekkend verschijnsel omdat de gevolgen van cyberpesten (onder andere angst, zwijgen, verdriet, pijn en schaamte) niet mis zijn. De gevolgen van cyberpesten, hoofdzakelijk angst, lijken bovendien sterk gelieerd aan het offline leven omdat kinderen vaak minder bang zijn voor het cyberpesten zelf, maar juist bang zijn voor offline gevolgen als fysiek geweld en verlies van vrienden.

Cyberpesters en slachtoffers van cyberpesten konden enerzijds uitgebreid beschreven worden door de kinderen, maar waren anderzijds volgens de kinderen niet homogeen te benoemen. Iedereen zou immers pester of slachtoffer kunnen worden zo stelden zij. Een cyberpester werd soms knap of stoer genoemd maar vaak werd hij toch met de grond gelijk gemaakt door de kinderen die hem dan laf, een mietje, onzeker, onaantrekkelijk en anders noemden. Bovendien zou een cyberpester vaak pesten omdat hij zelf slachtoffer is van een andere pester of zou hij cyberpesten uit boosheid, een sociaal belang, angst, jaloezie of een liefdesruzie. Slachtoffers werden eveneens vaak gezien als anders, lelijk, onaantrekkelijk en onzeker. Opvallend daarbij was de onlosmakelijke verbinding tussen lelijk zijn (hetgeen in een fractie van een seconde werd bepaald) en gecyberpest worden. Bovendien was het zorgwekkend dat slachtoffers van cyberpesten steeds vaker de schuld krijgen omdat ze immers zelf die vreemde foto of tekst op hun profiel zouden hebben gezet.

Cyberpesten terugdringen tenslotte was vooral een zaak voor het slachtoffer zelf, waarbij vele opties bestaan als de pester blokkeren/ verwijderen, het aanmaken van een nieuw profiel en de pester vragen te stoppen. Indien de cyberpesterijen ondraaglijk zijn gaan kinderen wel praten met volwassenen waarvan zij dan allereerst vooral een luisterend oor verwachten in plaats van actie. De belangrijkste tip die de kinderen gaven voor alle hulpgevers is dat overleg cruciaal is. Overleg als volwassene alle stappen die je wilt ondernemen met het kind en neem de mening van het kind daarin ook serieus. Om ervoor te zorgen dat kinderen eerder met hun problemen bij volwassenen komen is meer aandacht voor het probleem nodig. Voor thuissituaties en schoolsituaties betekent dit dat een open communicatieklimaat gecreëerd moet worden over cyberpesten waarbij, het liefst al voor de kinderen online gaan, duidelijk wordt gemaakt dat zij bij de volwassene kunnen komen met problemen zonder dat het internet zal worden afgepakt. De overheid moet volgens de kinderen vooral meer aandacht geven aan cyberpesten, zodat een signaal wordt afgegeven dat cyberpest problemen onderkend en serieus genomen worden. Kortom, om cyberpesten terug te kunnen dringen blijkt minder kennis van internet en cyberpesten nodig dan gedacht, maar is vooral een luisterend oor en een open overlegklimaat van groot belang.

5

Evaluatie methodiek

In dit hoofdstuk wordt geëvalueerd in hoeverre de methodiek van participatief onderzoek geschikt is bevonden in de context van dit onderzoek. Dat wil zeggen, in hoeverre de methode geschikt lijkt om kinderen van 11 en 12 jaar op een eerlijke, ethisch verantwoorde, voor hen leuke manier actief te betrekken in een onderzoek en tegelijkertijd bruikbare informatie te vinden over het verschijnsel cyberpesten en manieren om het verschijnsel terug te dringen. In de beoordeling is waar mogelijk steeds zowel de evaluatie van de kinderen als die van de onderzoeker naast elkaar gezet. In paragraaf 5.1 wordt allereerst ingegaan op de manier waarop de deelnemende kinderen het onderzoek evalueerden. Vervolgens wordt in paragraaf 5.2 ingegaan op de mate waarin de in de literatuur gestelde richtlijnen konden worden toegepast en in hoeverre daarbij problemen optraden. In paragraaf 5.3 wordt vervolgens ingegaan op de mate waarin positieve gevolgen bij de kinderen werden gevonden door deelname aan het onderzoek. De deelvraag gericht op de mate waarin valide informatie is gevonden wordt besproken in de conclusie, omdat daar de concrete link met de literatuur wordt gelegd.

5.1 Hoe evalueren de kinderen het onderzoek?

Een eerste belangrijke vraag voor de beoordeling of de methodiek geschikt is onder kinderen van 11 en 12 jaar is de vraag hoe de kinderen de benadering evalueren. Het antwoord op deze vraag is gemeten door de kinderen aan het eind van het onderzoek expliciet te laten oordelen over verschillende facetten van het onderzoek en door tijdens de gesprekken expliciete, spontane oordelen van de kinderen te rapporteren. Het oordeel was gericht op een drietal aandachtspunten, namelijk evaluatie onderzoeksaanpak (lengte, tijd, moeilijkheid), evaluatie thuisopgaven en evaluatie onderzoeksleider.

Evaluatie onderzoeksaanpak

Over het algemeen werd het onderzoek erg positief beoordeeld door de kinderen. Op de vraag: "Vond je het leuk om mee te doen met het onderzoek?" werd door alle kinderen met "ja" geantwoord. Op de open vraag: "Wat vond je het leukst aan het onderzoek?" antwoordden 11 kinderen met "alles!". De rest antwoordde in specifieke taken waarbij het meest genoemd waren: "het maken van de poster" (4 keer), "het maken van de voorlichtingsvideo" (3 keer), "gewoon het praten met elkaar over cyberpesten" (3 keer) en "geen les" (3 keer). Op de vraag: "Wat vond je het minst leuk aan het onderzoek?" antwoordden 22 kinderen met een antwoord dat soortgelijk was aan "alles was leuk". 3 kinderen gaven aan dat er soms te veel door elkaar werd gepraat en er te veel vrijheid was en 2 kinderen gaven aan dat de onderzoeker wel wat strenger had mogen zijn. Er lijkt onder de kinderen dus ook behoefte te bestaan aan enige sturing door de onderzoeker. Dit bleek ook tijdens de gesprekken wanneer kinderen soms zelf riepen dat iedereen stil moest zijn en er naar elkaar moest worden geluisterd. Het feit dat kinderen het onderzoek leuk vonden kwam eveneens vaak naar voren. Het was niet zelden dat kinderen riepen "ooh leuk!" en "gaaf!". Vooral de ABC kaartjes en het dagboek werden enthousiast ontvangen.

Op de vraag of de kinderen het onderzoek belangrijk vonden, werd door 26 kinderen met "ja" geantwoord en door 2 kinderen met "een beetje" hetgeen aangeeft dat de kinderen het onderwerp zelf dus ook als belangrijk zien. Overigens kwam dit ook tijdens de gesprekken wel naar voren. Bijvoorbeeld in de vorm van vurige discussies en soms zelfs ruzies om de eigen mening maar duidelijk te maken. Deelname aan het onderzoek bleek echter voor sommige kinderen nog wel een uitdaging. Zo gaven 13 kinderen op de vraag of zij het onderzoek moeilijk vonden als antwoord: "een beetje" de andere 15 kinderen zeiden "nee". Vooral de woordspin waarin de kinderen op moesten schrijven wat zij niet onder cyberpesten vonden vallen, maar wat door volwassenen wel als cyberpesten werd gezien, vonden de kinderen moeilijk.

Het feit dat kinderen inderdaad niet als één homogene groep benaderd kunnen worden blijkt wel uit de beantwoording van de vraag of zij achteraf liever in een groepje of alleen met de onderzoeker zouden praten. 17 kinderen gaven aan inderdaad de groep te prefereren. 7 kinderen wisten het niet en 4 kinderen gaven aan toch liever met de onderzoeker te praten. Deze uitkomst wijst er wel op dat we inderdaad ieder kind als bijzonder moeten benaderen. Hoewel kinderen in dit onderzoek werden aangemoedigd om bij de onderzoeker te komen wanneer zij liever alleen zouden praten of problemen hadden, heeft geen van deze 4 deelnemers dit gemeld. Mogelijk zijn ook tussentijdse individuele evaluatiemomenten wenselijk, maar aan de beoordeling van het onderzoek te zien lijken alle kinderen al met al toch tevreden over de groepsaanpak.

Over het aantal gesprekken en de lengte van de gesprekken waren de meningen erg verdeeld. 15 kinderen vonden het aantal lessen precies goed. Eveneens 15 kinderen vond de lengte van iedere les precies goed. 13 kinderen gaven aan dat zij het aantal lessen te kort vonden. Belangrijkste motivatie die hiervoor werd gegeven was dat de kinderen het wekelijkse uurtje erg leuk en gezellig vonden, dat zij het bovendien fijn vonden om even niet te hoeven werken (lees: rekenen en lezen) en dat zij het jammer vonden dat het onderzoek al weer was afgelopen. Een verrassing omdat de verwachting vooraf was dat kinderen het onderwerp na zes bijeenkomsten wel zat zouden zijn. 12 kinderen gaven bovendien aan dat de gesprekken nog wel langer hadden mogen zijn. De motivatie was hetzelfde. Van één deelnemer mochten de gesprekken wel wat korter.

Evaluatie huiswerkopgaven

In de evaluatievragenlijst kregen de kinderen geen expliciete vragen over de huiswerkopgaven. Deze evaluatie werd namelijk gemeten tijdens de gesprekken. Het ging daarbij om de directe reactie die de kinderen gaven bij het uitdelen en uitleggen van de huiswerkopgaven. Daarbij werd bovendien gekeken naar de mate waarin de taken gemaakt werden. Over het algemeen werden de huiswerkopgaven redelijk positief ontvangen. Hoewel ze vrijwillig waren, werden ze door de meeste kinderen gemaakt en meegenomen. Het was echter wel duidelijk dat de kinderen de eerste weken enthousiaster waren dan de laatste weken. Dit had een tweetal redenen. De eerste is het feit dat sommige kinderen verderop in het onderzoek minder zin en motivatie hadden om thuis huiswerk te gaan maken. Zo stelde een jongen die zijn huiswerk niet af had: *“de kermis was deze week even leuker”*. Het gebrek aan zin en motivatie bleek ook uit uitspraken als: *“alweer huiswerk? Ik heb al zoveel van school mee gekregen!”*. De tweede reden was dat, zo bleek uit de reacties van de kinderen, de eerste twee huiswerkopgaven leuker waren dan de opgaven erna. Hoofdrede was dat kinderen hun grafisch talent in de eerste twee opgaven de vrije loop konden laten. In de eerste opgave mochten zij namelijk grafisch aantrekkelijke woordspinnen invullen met alles wat in ze opkwam en in de tweede opgave mochten zij zelf een cyberpester en slachtoffer tekenen, knippen, plakken, et cetera. De opgaven erna waren, hoewel grafisch zo aantrekkelijk mogelijk aangekleed, meer verbaal gericht (het opschrijven per partij wat hij of zij kan betekenen in het voorkomen en/of stoppen van cyberpesten). Het feit dat deze opgaven minder aantrekkelijk werden gevonden dan de vorige twee bevestigt de aanname in de literatuur dat kinderen liever werken met grafische, beeldende, creatieve technieken (Punch, 2002; Davis, 1998; Lansdown, 2001). Het vermoeden bestaat dat deze tweede reden een grotere rol speelt dan de eerste (verzadiging) omdat de laatste, en wel weer creatieve opgave: *“maak een top 10 van wat je op de voorlichtingsposter wil zetten”* met veel enthousiasme werd ontvangen en gemaakt. Een overzicht van alle huiswerkopgaven staat in bijlage 3.

Een toevallige, maar opvallende bijkomstigheid was dat kinderen erg positief reageerden op een specifiek aspect van de huiswerkopgaven namelijk een gekleurde paperclip die het stapeltje voor iedere deelnemer bij elkaar hield. Deze paperclips werden zo positief ontvangen dat kinderen er aan het begin van ieder gesprek al om vroegen en er bijna om werd gevochten bij het uitdelen. Een praktische tip dus om de huiswerkopgaven leuker te maken. Bovendien werd het dagboek waarin de opgaven mochten worden geplakt met zeer veel enthousiasme ontvangen. Vooral het feit dat zij een dagboek hadden en de klasgenoten niet, sprak de kinderen aan.

Evaluatie onderzoeker

Ook de rol van de onderzoeker werd kort geëvalueerd door de kinderen. Een aandachtspunt, omdat er in het onderzoek alles aan werd gedaan om als onderzoeker een gelijke te zijn die de kinderen konden en wilden vertrouwen. Op de open vraag: *“Wat vond je van de manier waarop de onderzoeker met jullie omging?”* werd door 17 kinderen geantwoord met *“goed”*. Zes kinderen antwoordden met *“leuk”*, twee kinderen gaven aan dat het wel iets strenger had gemogen, een enkeling zei *“hij was wel aardig en kon goed met kinderen omgaan”* en *“niet op gelet”* en één noemenswaardige uitspraak:

“Ik vond dat hij heel aardig was en je kon ook aan hem zien dat hij er zin in had (en ik ook!)”

Hoewel er geen concrete uitspraken worden gedaan over de afzijdigheid van de onderzoeker, blijkt in ieder geval dat de kinderen tevreden waren over de aanpak. Op de vraag of de kinderen de onderzoeker ook vertrouwden werd door alle 28 kinderen met *“ja”* geantwoord. Hoewel het de vraag blijft of hier sprake is van sociaal wenselijk antwoorden, lijkt het antwoord, uit ervaring van de persoonlijke verhalen die de kinderen durfden te vertellen, voor de meeste kinderen wel waar. Dit wordt nog eens bevestigd door het feit dat kinderen ook buiten schooltijd (ze waren meestal een het eind van de gesprekken vrij) op het schoolplein direct naar de onderzoeker toe kwamen om ook allerlei andere zaken die hen bezig hielden (games, televisie, vies eten, et cetera) uitvoerig te bespreken.

Samenvattend

Over het algemeen lijkt de evaluatie van het onderzoek positief. De kinderen waren allen tevreden en vonden het onderzoek belangrijk en uitvoerbaar. Daarentegen kan mogelijk in een vervolgonderzoek iets meer aandacht worden besteed aan tussentijdse individuele evaluaties, zodat kinderen, naast de mogelijkheid om na een gesprek met de onderzoeker te praten, nog meer kansen krijgen hun voorkeuren over bijvoorbeeld de groepsaanpak duidelijk te maken.

5.2 De toepasbaarheid van in de literatuur gestelde richtlijnen

Omdat de toepassing van de in de literatuur gestelde richtlijnen een belangrijke maatstaf vormt voor kwaliteit is de vraag of deze richtlijnen konden worden toegepast een belangrijke vraag voor de beoordeling van de geschiktheid van de methode in de specifieke context. Hieronder wordt per richtlijn uit paragraaf 2.3 kort besproken of de richtlijn kon worden toegepast, in hoeverre de kinderen er tevreden over waren en in hoeverre problemen optraden. De evaluatie is zowel gebaseerd op de mening van de kinderen als op de ervaringen en logboekevaluaties van de onderzoeker.

Transparantie

Transparantie betekent kort gezegd, open zijn over alle fasen en stappen van het onderzoek. Het gevaar hiervan is dat kinderen dus ook weten met welk doel de onderzoeker met hen praat en zij daardoor sociaal wenselijk kunnen gaan antwoorden. Het idee van participatief onderzoek is echter juist om een klimaat te creëren waarin de deelnemers niet voor de onderzoeker, maar voor zichzelf en leeftijdsgenoten bezig zijn, waardoor gezamenlijk in projectvorm naar het doel kan worden toegewerkt. Hoewel transparantie in traditionele vormen van onderzoek, zoals experimenten mogelijk een bedreiging zou kunnen zijn, is het in participatief onderzoek juist een vereiste. In dit onderzoek is de toepasbaarheid van transparantie hoofdzakelijk geëvalueerd middels het onderzoekerlogboek. Was het mogelijk de kinderen alle nodige informatie te geven over het onderzoek? Een belangrijk struikelblok dat in de evaluatie naar voren kwam bevond zich in bijeenkomst één waarin het onderzoek uitvoerig werd uitgelegd. Het bleek namelijk dat de kinderen hun aandacht niet te lang bij een gesproken verhaal konden houden. Hoewel volledige uitleg van het onderzoek niet langer dan een half uur in beslag nam, betekende dit dat vooral rustig naar de onderzoeker geluisterd moest worden, hetgeen na ongeveer 20 minuten leidde tot rumoerigheid, beweging en afleiding. Er waren in de eerste bijeenkomst ook enkele interactieve momenten tussendoor, zoals het afspreken van de “geen namen regel” en het uitdelen van het dagboek, maar deze momenten bleven beperkt. Hoewel een uitgebreide uitleg van het onderzoek dus erg belangrijk is, is een advies na deze ervaring om de uitleg, in het geval van kinderen zo kort en krachtig mogelijk te houden, of er een zeer interactieve bijeenkomst van te maken.

Overleg

In participatief onderzoek is overleg met de deelnemers essentieel. Hoewel in dit onderzoek echter geen sprake was van overleg in de initiële fase en ook het probleem van interesse en onderwerpen van de bijeenkomsten al vast stonden, hoeft dit volgens Roger Hart (2008) geen probleem te zijn. Zo lang maar tijdens de bijeenkomsten volledige transparantie heerst over hoe en waarom voor genomen beslissingen is gekozen. Een vereiste is wel dat een gekozen probleem dicht bij de kinderen zelf staat, hetgeen bij cyberpesten, zo bleek uit observatie van de deelnemers en hun passie in de discussies, zeker het geval was. De vooraf vastgestelde structuur van de bijeenkomsten zelf was zeer beperkt waardoor juist daar heel erg veel in overleg kon gebeuren. De kinderen mochten zoveel mogelijk zelf bepalen welke onderwerpen zij wilden bespreken en welke middelen werden ingezet (tekenen, verhalen, etc.). Dit klimaat werd gecreëerd door de kinderen hier expliciet op te wijzen en door als onderzoeker zoveel mogelijk op de achtergrond te blijven en vragen van de kinderen niet direct te beantwoorden, maar deze juist bij hen zelf neer te leggen. Gevolg was dat in de bijeenkomsten volop werd gediscussieerd en kinderen na verloop van tijd nog nauwelijks om de mening van de onderzoeker vroegen. Op het eerste gezicht lijkt dus sprake van een geslaagde aanpak. Ook de kinderen kregen echter enkele vragen voor zich om de mate van overleg te evalueren. Op de vraag in de evaluatievragenlijst of zij zelf konden bepalen waar het gesprek over ging werd echter door slechts 4 kinderen met “ja” geantwoord. 7 kinderen zeiden “nee” en 17 kinderen zeiden “een beetje”. De meeste kinderen gaven aan voor “een beetje” te kiezen omdat zij zelf immers niet konden kiezen voor het onderwerp (cyberpesten) en de hoofdpunten van de gesprekken, maar dat zij in de gesprekken wel veel konden bepalen. Er waren echter ook 7 kinderen die “nee” zeiden, hetgeen erop kan wijzen dat sommige kinderen mogelijk een nog intensievere participatieve aanpak prefereren. De weg naar een nog vrijere participatieve aanpak, met 11-/12-jarige kinderen lijkt, in dit geval, dus vrij.

Vrijwillige deelname

De mate waarin gesproken kan worden van vrijwillige deelname vormt bij onderzoek met kinderen een twistpunt in de literatuur. Vanwege de discussie over kinderen als “becomings” en de mate waarin zij in staat zijn volledig rationele beslissingen te nemen, wordt namelijk vaak gesteld dat enkel toestemming vragen aan de kinderen niet voldoende is. In dit onderzoek werd daarom gekozen voor een tweeledige aanpak. Enerzijds werd de kinderen zelf gevraagd of zij deel wilden nemen, hetgeen essentieel is om van vrijwillige participatie te spreken. Anderzijds kregen alle ouders van deze kinderen ook een brief met daarin uitleg van het onderzoek en de mogelijkheid bezwaar aan te maken. Tijdens de gesprekken werd benadrukt dat iedereen vrij was met het onderzoek te stoppen wanneer hij/zij maar wilde. Vanuit de beoordeling van de kinderen zelf leek het er echter niet op dat iemand hier ook maar aan dacht. Het kwam bijvoorbeeld niet zelden voor dat werd gevraagd of we niet iets langer door konden gaan of eerder konden beginnen. Ook op de vraag in de evaluatievragenlijst: “Heb je er tijdens het onderzoek over gedacht om met het onderzoek te stoppen?” werd door 27 kinderen met “nee” geantwoord. Eén meisje gaf aan er wel eens over gedacht te hebben vanwege tijdgebrek.

Bescherming van de deelnemers en bescherming van de privacy

Hoewel deze richtlijn veelal buiten het zicht van de deelnemers ligt, is tijdens de gesprekken wel een aantal afspraken gemaakt. Zo is uitgelegd dat alle uitspraken anoniem werden behandeld en is er een “geen namen regel” afgesproken. Verhalen met een persoonlijk karakter zouden onpersoonlijk gemaakt worden door namen te vervangen door fictieve namen (die niet in de klas voorkwamen). De kinderen mochten de namen verzinnen (vaak Miepje of Niemandje) hetgeen hen veel lol bezorgde, zo kon geobserveerd worden. Bovendien bleek de zelf verzonden naam aan te slaan en werd de geen namen regel door de kinderen erg goed nageleefd. Zo wezen de kinderen elkaar, maar soms zelfs ook de onderzoeker op versprekingen (“geen namen!”). Ter bescherming van de deelnemers werd gezamenlijk afgesproken dat het nooit verplicht was te praten en dat kinderen die problemen ondervonden dit achteraf of voorafgaand aan een gesprek zouden melden bij de onderzoeker. De onderzoeker zou dan samen met het kind een oplossing zoeken. Dit is tijdens het onderzoek niet gebeurd. Verder werd, om verrassingen te voorkomen, aan de kinderen duidelijk gemaakt dat alles in hun onderzoeksdagboek openbaar zou zijn voor de groep en dat zaken die niet gelezen mochten worden dus niet in het dagboek gezet moesten worden. Hoewel sommige kinderen dit in het begin vergaten, kregen zij in het gesprek alsnog de mogelijkheid informatie uit hun dagboek te scheuren, welke zij niet wilden, of van vrienden met wie zij gesproken hadden niet mochten delen met de hele groep. Dit gebeurde een enkele keer. Met de genoemde maatregelen kon de privacy en veiligheid van de kinderen maximaal gegarandeerd worden. Uiteraard is ook in dit rapport geen herleidbare informatie weergegeven.

Voldoende tijd, ruimte en middelen

Om een klimaat van vertrouwen en van gelijke controle te creëren moeten kinderen voldoende tijd, ruimte en middelen krijgen om zich op bijeenkomsten voor te bereiden en zich tijdens bijeenkomsten uit te drukken. Er moest een klimaat worden gecreëerd waarin vertrouwen heerste, waarin kinderen het idee hadden controle te hebben en waarin kinderen genoeg aanmoediging en ruimte kregen om hun mening uit te drukken. Hoewel al eerder bleek, uit de evaluatie van de kinderen, dat een deel van de hen de gesprekken te kort vond, was de reden hiervoor vaak dat zij het simpelweg erg gezellig vonden om iedere week te kletsen en dus niet dat zij niet in staat waren hun mening voldoende uit te drukken. Tijdens de bijeenkomsten leken de kinderen, op basis van observaties van de onderzoeker, prima in staat zich uit te drukken. Er werden veel voorbeelden gegeven en meningen werden veelal goed beargumenteerd. De mate waarin de kinderen zelf vonden dat zij genoeg ruimte hadden gekregen zich uit te drukken werd met een zestal vragen gemeten. Er werd veel aandacht aan dit aspect gegeven in de evaluatie, omdat juist de mate waarin kinderen zich bereid en veilig voelden hun mening uit te drukken een belangrijk aspect is dat de meerwaarde en daarmee de geschiktheid van participatief onderzoek kan bepalen. Twee vragen gingen over de mate waarin kinderen de ruimte hadden te vertellen: “Heb je je mening goed kunnen geven tijdens de gesprekken?” en “Mocht je zelf veel vertellen in de gesprekken?”. Op de eerste vraag werd 27 keer met “ja” en één keer met “een beetje” geantwoord. Op de tweede vraag werd 26 keer met “ja” en twee keer met “weet niet”. De kinderen leken dus inderdaad tevreden over de hoeveelheid inbreng die zij in de bijeenkomsten hadden. De volgende twee vragen gingen over de mate waarin kinderen zich veilig voelden om te vertellen: “Durfde je alles te vertellen in de groep” en “Vond je het wel eens moeilijk om over iets te praten tijdens de gesprekken?”. Op de vraag of de kinderen alles durfden te vertellen werd 24 keer met “ja” geantwoord en vier keer met “weet niet”. Op de vraag of het soms moeilijk was te praten gaven 21 kinderen “nee” aan, zes kinderen “een beetje” en één iemand “ja”. Het is helaas niet op te maken of de moeilijkheid die een enkeling ervoer voortkwam uit de gesprekscultuur of uit het feit dat het, toch soms wel persoonlijke, onderwerp soms zwaar viel. De vijfde van de zes vragen was gericht op de mate waarin de kinderen het idee hadden dat hun verhaal ook werd gehoord: “Werd er goed naar je geluisterd?” waarop 22 kinderen met “ja” antwoordden en zes

kinderen met “weet niet”. Tenslotte werd de kinderen gevraagd of zij zich tijdens de gesprekken ook echt als een expert voelden: “Voelde je je tijdens de gesprekken als een expert?” waarop vijf kinderen “ja” zeiden, 14 “een beetje” aanvinkten en negen kinderen “nee” zeiden. Veel kinderen antwoordden uit bescheidenheid. Zo zei een jongen:

“Voelde je je als een expert? Nee, dat niet echt. Dan moet je echt alles er wel vanaf weten”

Al met al lijken de kinderen redelijk tevreden over de tijd en ruimte die zij kregen en traden bij de toepassing van de richtlijn, op basis van ervaringen van de onderzoeker, geen grote problemen op. Op basis van observaties en de evaluatievragenlijst kan gesteld worden dat alle kinderen actief deelnamen, meningen verduidelijkten met onderbouwing of voorbeelden en tevreden waren over de mate waarin zij hun mening konden geven en er naar hen geluisterd werd.

De mening moet serieus genomen worden

Hoewel deze aanbeveling in de lijst met ethische aanbevelingen vanwege haar belang afzonderlijk werd genoemd, is het antwoord op deze vraag grotendeels al bij het vorige punt gegeven. Aanvullend kan nog gesteld worden dat de onderzoeker over het algemeen zoveel mogelijk liet merken dat de mening gehoord werd door opmerkingen te maken als “goed idee!” en door regelmatig stukken gesprek samen te vatten. Dit om de kinderen zo duidelijk mogelijk te maken dat zij gehoord werden. Bovendien werd het belang van de mening van de kinderen soms expliciet benadrukt. Bijvoorbeeld door de slogan op het dagboek van de kinderen: “want soms zijn kinderen gewoon de experts” waar overigens vol enthousiasme op werd gereageerd en door de videoboodschap van de politie waarin de kinderen nogmaals werden aangemoedigd.

Gelijkheid tussen deelnemers onderling en tussen deelnemers en onderzoeker

Hoewel exacte gelijkheid iets is wat nooit helemaal bereikt kan worden (het is immers buiten het menselijk vermogen van een onderzoeker om iedereen exact evenveel aan het woord te laten) is het iets wat wel nagestreefd moet worden. Gelijkheid tussen de deelnemers werd zoveel mogelijk bewaakt door de onderzoeker, die een overenthousiaste opinielider soms even moest afremmen en erg stille deelnemers soms even moest aanmoedigen. Gelijkheid werd bovendien gecreëerd door de kinderen wederom genoeg tijd te geven om zich voor te bereiden op ieder gesprek en door tijdens de gesprekken ABC kaartjes te hanteren, zodat een opinielider de groep niet direct overstemde. Hoewel alle deelnemers, zo bleek uit observatie, dankzij deze maatregelen aan het woord kwamen, was niet iedereen evenveel aan het woord. Dit moet echter ook geen verplichting worden. De mate van deelname in een onderzoek moet, zoals Hart (2008) het ook wel stelt een keuze blijven die bij de deelnemers zelf ligt. Een leuke ontwikkeling was dat de stillere deelnemers gedurende het onderzoek steeds spraakzamer werden, terwijl de opinieliders juist rustiger werden. Eenmaal is het nodig geweest een deelnemer weg te sturen vanwege zijn overheersing in het gesprek. De week erna wist deze zich beter te beheersen.

Gelijkheid tussen de deelnemers en de onderzoeker werd gecreëerd door openheid over de rolverdeling (jullie zijn de experts, ik luister) en door als onderzoeker zo min mogelijk inbreng te leveren, hetgeen op basis van ervaring van de onderzoeker redelijk geslaagd leek. Feit blijft echter wel dat de onderzoeker in dit geval gespreksleider en initiator was. Hierdoor gaven kinderen bijvoorbeeld aan dat zij niet helemaal vrij waren in het bepalen van waar het onderzoek over ging. Gedurende de gesprekken leek er echter, op basis van observaties en uitingen van de deelnemers, een cultuur te bestaan die open en vrij genoeg was. De kinderen waren goed in staat de onderzoeker af te remmen wanneer hij te snel ging en de onderzoeker erop te wijzen wanneer hij iets fout begreep. Bovendien deinsden de kinderen er niet voor terug kritiek te geven op de klederdracht en haarstijl van de onderzoeker. De onderzoeker nam deze kritiek serieus en kwam de week erop met aangepaste kleding en andere door de kinderen aanbevolen gel. “Bijna goed!” Zeiden de kinderen, “maar we zijn ook wel erg vervelend hè? Dat we elke keer zoveel kritiek geven?”

Samenvattend

Al met al leek naleving van de richtlijnen met een groep deelnemers van 11-/12-jarige kinderen erg goed mogelijk. De kinderen bleken tevreden over de manier waarop het onderzoek was opgezet en over de inbreng die zij kregen. Volgens enkele kinderen had hun rol nog wel groter gemogen, hetgeen een goede optie is voor vervolgonderzoek. Ook uit ervaringen van de onderzoeker tijdens de gesprekken kan gesteld worden dat er een open klimaat heerste waarin de kinderen zelf initiatief durfden nemen, kritiek op elkaar en de onderzoeker durfden te geven en waar vrij werd gesproken over cyberpesten en over persoonlijke ervaringen. Overigens werd niet alleen over cyberpesten gesproken. In informele voor- en nagesprekken bespraken de kinderen nog veel meer zaken die hen bezig hielden, hetgeen erop wijst dat een luisterend oor de kinderen wel beviel.

5.3 Had het onderzoek positieve gevolgen voor de deelnemers?

Hoewel zaken als empowerment en gedragsverandering moeilijk te meten zijn kort na afloop van een onderzoek, is toch een poging gedaan om mogelijke positieve/ negatieve gevolgen van het onderzoek te evalueren. Zo werd middels de evaluatievragenlijst een aantal vragen gesteld over de houding van kinderen ten opzicht van cyberpesten en aangeleerde vaardigheden, maar werd ook gedurende de bijeenkomsten gelet op uitspraken of acties van de kinderen die er op konden wijzen dat zij anders over cyberpesten waren gaan denken of dat zij nieuwe vaardigheden hadden aangeleerd. De positieve gevolgen zoals ze hier zijn gevonden worden opgesplitst naar kennis en vaardigheden met betrekking tot cyberpesten, houding ten opzichte van cyberpesten en kennis en vaardigheden in het algemeen. Negatieve gevolgen zijn in dit onderzoek niet gevonden. Ook in latere contacten met de scholen zijn geen klachten van leerkrachten vernomen.

Toename kennis en vaardigheden met betrekking tot cyberpesten

Op de vraag of kinderen meer hebben geleerd over cyberpesten, of dat zij in ieder geval denken meer te weten over cyberpesten, kan met zekerheid met ja geantwoord worden. Hier werd door veel kinderen in gesprekken expliciet al op gewezen. In één van de groepjes werd in het vijfde gesprek bijvoorbeeld geopperd dat er een speciaal bureau geopend moest worden om met cyberpestproblemen terecht te kunnen. Twee meiden gaven direct aan daar wel te willen werken met de reden dat zij nu immers heel veel wisten over cyberpesten. De rest van het groepje stemde in. Toen de onderzoeker aangaf dat hij ze eigenlijk niets had geleerd, maar dat ze het van elkaar hadden geleerd werd eerst even verbaasd en daarna met trots gereageerd. Ook in de andere gesprekken wezen kinderen op hun toegenomen kennis. In de evaluatievragenlijst werd de kinderen gevraagd of zij nu beter met cyberpesten om zouden weten te gaan, waarop 25 kinderen "ja" en drie kinderen "weet niet" antwoordden. Op de open vraag wat de kinderen zoal geleerd hadden over cyberpesten werd 18 keer geantwoord met "veel!". Zes kinderen gaven aan "dat cyberpesten slecht is", Twee kinderen zeiden "wat cyberpesten is en hoe je het stopt", eentje zei "hoe het is" en een ander zei "alles wat ik wilde weten".

(Veranderde) houding ten opzichte van cyberpesten

De houding van kinderen ten opzichte van cyberpesten kan wel gemeten worden. De vraag of deze veranderd is was echter lastiger te beantwoorden, omdat voorafgaand aan het onderzoek geen vragenlijst is ingevuld. Deze keuze was gemaakt om te voorkomen dat kinderen al in bepaalde richtingen zouden worden gestuurd met betrekking tot cyberpesten. Gedurende de gesprekken is door de onderzoeker wel gelet op veranderingen in houding, waarbij het op viel dat de kinderen gedurende het project steeds meer gingen spreken in termen als "cyberpesten is gewoon slecht" en "we moeten er wat aan doen met zijn allen". Bovendien kwamen steeds meer ideeën naar boven als het zelf starten van anti-cyberpestgroepjes in de klas en het houden van een spreekbeurt over cyberpesten. Allemaal veranderingen die echter ook verklaarbaar zijn naar het feit dat de kinderen zes weken lang in een groepje deelnamen aan een project tegen cyberpesten waardoor zij een groepsgevoel en identiteit ontwikkelden waar dit soort uitspraken bij hoorden. Hoewel de vraag dus blijft in hoeverre deze houding na het onderzoek blijft (wanneer de deelnemers weer terugkeren naar de eigen vriendengroep), was tijdens het onderzoek in ieder geval een duidelijke verandering in houding merkbaar.

In de evaluatievragenlijst werd onder de kinderen bovendien met een tweetal meerkeuzevragen en één open vraag gepeild hoe hun houding over cyberpesten was na het onderzoek. Op de vraag "Denk je dat je zelf nog eens gaat cyberpesten?" werd door 23 kinderen met "nee" geantwoord en door vijf kinderen met "weet niet". Het waarheidsgehalte is natuurlijk twijfelachtig vanwege de grote kans op sociaal wenselijke antwoorden, maar uit een nagesprek met een school ontstaat hoop. De leraar gaf aan dat er al weer een cyberpestincident in de klas was geweest, maar dat alle zeven deelnemers van dit onderzoek zich daar buiten hadden gehouden. Hoewel dit een n=1 geval is, kan het een indicatie geven op een positief gevolg van het onderzoek. Op de tweede vraag of de kinderen een slachtoffer van cyberpesten zouden helpen werd door 18 kinderen met "ja", door negen kinderen met "weet niet" en door één iemand met "nee" geantwoord. Een open vraag zette kinderen voor het probleemstuk dat hun beste vriend iemand uit de klas zou cyberpesten en de vraag wat zij dan zouden doen. Daarop gaven de meeste kinderen aan dat zij zouden zeggen dat de cyberpester moet stoppen (16 keer) of dat zij naar een volwassene zouden gaan (4 keer). Anderen zouden de vriendschap verbreken (2 keer), niks doen (2 keer) of wisten het niet (4 keer).

Toename overige kennis en vaardigheden

Gedurende het onderzoek leek ook een toename in algemene kennis en vaardigheden bij de kinderen merkbaar. Zo bleken kinderen die in het begin erg stil waren, verderop in het onderzoek steeds vrijer te leren praten. Bovendien leerden opinieleiders langzaam meer te luisteren en de rest niet steeds te overschreeuwen. Daarnaast hadden de kinderen (ook de stilleren) aan het eind van het onderzoek de resultaten gepresenteerd voor de klas, waarmee zij hun presentatievaardigheden hebben kunnen versterken. De kinderen kregen zelf eveneens de vraag voor zich wat zij nog meer geleerd hadden waarop vooral "verder niks" werd geantwoord. Een enkeling gaf aan dat hij/zij geleerd had om te knutselen, te acteren (vanwege de video die zij op eigen initiatief hadden opgenomen) en met de camera te werken. Eén meisje gaf aan: "dat het leuk is om samen te praten".

Samenvattend

Al met al leek in het onderzoek dus zeker sprake van een aantal positieve gevolgen voor de kinderen. Vooral de kennis en vaardigheden met betrekking tot cyberpesten zijn toegenomen, maar ook de houding van kinderen lijkt (mogelijk tijdelijk) in positieve zin veranderd. De toename van algemene kennis en vaardigheden is iets wat voor kinderen zelf natuurlijk moeilijk te benoemen is. Uit ervaring leek het echter dat kinderen in ieder geval beter hebben leren praten en luisteren. Meer positieve gevolgen als een beter besef van democratie zijn mogelijk pas later merkbaar.

5.4 Samenvatting

Al met al kan gesteld worden dat de participatieve aanpak in de context van dit onderzoek geschikt is bevonden. Het onderzoek werd door de kinderen zelf met name positief beoordeeld en het besproken onderwerp was voor de kinderen persoonlijk relevant. Enkele minpuntjes waren volgens de kinderen dat de onderzoeker hier en daar strenger had mogen zijn en dat de kinderen graag zelf hadden meebeslist over het hoofdonderwerp, maar al met al waren de kinderen erg tevreden. De gespreksstructuur tijdens de gesprekken was bovendien dermate gedeeld van aard dat de kinderen veel mogelijkheden kregen zelf inbreng te leveren. Gevolg was dat erg veel gediscussieerd werd en kinderen de punten die zij belangrijk vonden ook werkelijk konden aanstippen.

De huiswerkopgaven die volledig op de kinderen waren afgestemd bleken een succesvolle aanpak om ervoor te zorgen dat (ook de stillere) kinderen voorbereid in de gesprekken zaten en hun mening met argumenten klaar hadden. Hierdoor werd eveneens al deels voldaan aan de in de literatuur gestelde richtlijn dat de kinderen genoeg tijd, ruimte en middelen moeten krijgen om hun mening uit te drukken. De andere in de literatuur gestelde richtlijnen konden bovendien veelal probleemloos worden toegepast. Hier en daar deden zich enkele kleine onvoorziene problemen voor, zoals het feit dat kinderen na ongeveer 20 minuten behoefte hebben aan beweging of afleiding. Dit probleem werd echter opgelost door te zorgen dat kinderen meer afwisseling en beweging kregen (zoals het bladeren door tijdschriften).

Deelname aan het onderzoek leek bovendien positieve gevolgen op te leveren voor de deelnemers. Zo gaven de kinderen aan veel geleerd te hebben over cyberpesten en beter te weten hoe zij met een toekomstig incident om zouden moeten gaan. Bovendien gaven de kinderen aan dat door hun deelname ook andere vaardigheden als presenteren, knutselen, acteren en camerabesturing waren toegenomen. Tenslotte leek deelname aan het onderzoek bij veel kinderen voor een veranderde houding te zorgen. Kinderen werden gedurende het onderzoek negatiever en feller over cyberpesten. De vraag blijft echter of deze verandering tijdelijk is omdat zij gevolg is van een gedeelde groepscultuur of dat de verandering blijvend is. Hoe dan ook zorgt deelname aan het onderzoek in ieder geval voor een tijdelijke houdingsverandering.

Kortom participatief onderzoek lijkt een geschikte aanpak met kinderen van 11 en 12 jaar wanneer gepraat wordt over een probleem als cyberpesten. Het feit dat de kinderen aangaven zelf ook dergelijke projecten te willen initiëren en bijvoorbeeld anti-cyberpestgroepjes of projectjes willen organiseren wijst erop dat er zelfs vraag is naar meer van dit soort benaderingen. Het is dan ook best denkbaar dat het organiseren van een project, of het kinderen zelf op laten zetten van anti-cyberpestgroepjes, een geschikte benadering is die basisscholen zelf in hun jaarlijkse programma kunnen opnemen.

Op de vraag of de benadering van participatief onderzoek ook geschikt is om valide informatie te vinden over cyberpesten uit de wereld van de kinderen wordt hierna in de conclusie/discussie ingegaan.

6.1 Conclusies cyberpesten

Cyberpesten is volgens kinderen hetzelfde als pesten via het internet/de computer. Daarbij stellen zij dat er sprake moet zijn van een machtsverschil, dat de pesterijen vaker dan één keer moeten voorkomen en dat er vaak sprake is van een gebrek aan directe non-verbale feedback. Meestal is de cyberpester anoniem en in een enkel geval kiest hij zelfs voor een volstrekt onbekend slachtoffer. Deze bevindingen komen grotendeels overeen met eerdere bevindingen in de literatuur (Slonje & Smith, 2008; Li, 2007, 2007a; Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Del Cioppo, 2008). Er zijn in dit onderzoek echter ook bevindingen gedaan die nieuw zijn, of die de huidige kennis in de literatuur in perspectief zetten. Zo gaven de kinderen argumenten die erop wijzen dat cyberpesten en traditioneel pesten niet één op één vergeleken kunnen worden, gaven zij voorbeelden van de grens die zij trekken tussen pesten en plagen en gaven de kinderen antwoorden die doen vermoeden dat de terminologie over cyberpesten voor hen te abstract is. Voortkomend uit deze drie conclusies en prevalentiebevindingen in dit onderzoek, rijst bovendien het vermoeden dat cyberpesten meer voorkomt dan we altijd al dachten. Over slachtoffers van cyberpesten werd in dit onderzoek gevonden dat vooral de term "lelijkheid" een risicofactor is. Opvallende bevinding was dat dezelfde beoordeling vaak ook voor cyberpesters opging. Ten slotte gaven de kinderen belangrijke aanvullingen op onze kennis over manieren om cyberpesten te stoppen. Zo blijkt dat kinderen over het algemeen eerst zelf proberen om cyberpesters te stoppen en daarna pas hulp zoeken. Hulp die zij overigens vaak niet durven te vragen omdat veel angst bestaat voor de gevolgen die daaruit voortkomen. Hieronder worden de bevindingen uiteengezet.

Cyberpesten is niet hetzelfde als traditioneel pesten. De vraag of cyberpesten gelijk staat aan traditioneel pesten (Stassen Berger, 2007; Li, 2007; Smith et al., 2008; Agatston et al., 2007) werd letterlijk aan de kinderen voorgelegd. Hoewel beide varianten volgens de kinderen ongeveer evenveel voorkomen en beide erg zijn voor een slachtoffer, werden ook belangrijke verschillen genoemd. Cyberpesten is vooral een minder directe, minder zichtbare vorm van pesten waar een slachtoffer, mede door de beperkte zichtbaarheid voor anderen, minder makkelijk over praat dan over traditioneel pesten. Hierdoor, evenals door de anonimiteit van de cyberpester, is cyberpesten volgens de kinderen moeilijker te stoppen dan traditioneel pesten. Overigens waren er wel kinderen die traditioneel pesten als erger beschreven, maar zij redeneerden op basis van de dreiging van een pester die recht voor je staat en die met zekerheid een kwade intentie heeft. Cyberpesten daarentegen zou erger zijn omdat harder en langer, zonder consequenties kan worden doorgepest en kinderen worden aangevallen op hun zelf gecreëerde online identiteit. Vooral dat laatste lijkt veel impact te hebben op kinderen en zorgt er bovendien voor dat slachtoffers steeds vaker de schuld krijgen van leeftijdsgenoten voor het feit dat ze slachtoffer zijn. Ze hebben immers zelf die rare foto online gezet. De bevindingen geven aan dat we voor cyberpesten mogelijk specifieke interventies moeten vinden. De bevinding dat de verleiding voor slachtoffers bijvoorbeeld erg groot is om uit schaamte alleen met de problemen te blijven lopen bestaat ook voor traditioneel pesten, maar het feit dat cyberpesten bovendien zowel voor volwassenen als voor leeftijdsgenoten bijna onzichtbaar is, maakt duidelijk dat nieuwe manieren moeten worden gevonden om de kinderen toch met hun problemen bij volwassenen te laten komen. Bijvoorbeeld door cyberpesterijen en andere online problemen, al voor ze in eerste instantie voorkomen, bespreekbaar te maken. Het feit dat slachtoffers vaak zelf de schuld krijgen van leeftijdsgenoten geeft aan hoe belangrijk het is dat kinderen weten welke impact (cyber)pesterijen kunnen hebben op een slachtoffer en dat zij leren dat het niet normaal is dat iemand wordt gepest.

Anonimiteit bepaalt voor een groot deel de grens tussen cyberpesten en traditioneel pesten. Het meest werd gediscussieerd over anonimiteit. Een karakteristiek waarover (met name de mate waarin de karakteristiek vereist is) ook in de wetenschap nog veel discussie bestaat. Enerzijds waren er kinderen die stelden dat er prima gecyberpest kan worden zonder anonimiteit, omdat je iemand via het internet immers ook pijn kan doen als diegene je naam wél weet. Anderzijds waren er kinderen die anonimiteit als een absolute vereiste zagen voor cyberpesten. Alle andere vormen van online pesten waren volgens deze kinderen simpelweg een verlengde van traditioneel pesten, omdat daar uiteindelijk evenveel risico's en gevaren aan zaten. De pakkans is immers even groot; mogelijk zelfs groter. "Waarom zou je dan nog gaan cyberpesten?" zo stelden de kinderen. Anonimiteit zou, vanwege de veiligheid die zij biedt voor de pester, dus een eigenschap zijn die cyberpesten afbakt van traditioneel pesten. Anonimiteit lijkt op zichzelf echter geen eigenschap die cyberpesten vervelender maakt. Hoewel in de literatuur vaak alleen negatieve gevolgen van anonimiteit besproken worden (Li, 2007a; Aricak et al., 2008), blijken sommige kinderen de twijfel, als gevolg van anonimiteit ook wel fijn te vinden, omdat de kwade

intentie van de pester dan bijvoorbeeld helemaal niet zo zeker is. Daarnaast bleken de kinderen in staat om te relativeren dat een cyberpester die anoniem pest waarschijnlijk zelf erg bang is. Op het moment dat angst en twijfel echter de overhand nemen wordt anonimiteit vervelend met als gevolg dat slachtoffers de omgeving gaan wantrouwen, dat ze zwijgen (Topçu et al., 2008; Li, 2007; Juvonen & Gross, 2008) en dat de rationele denkwijze van kinderen afneemt: “stel dat hij toch gevaarlijk blijkt te zijn?”. Het is deze draai in de gedachtegang van kinderen die ervoor zorgt dat de cyberpester ze in zijn macht krijgt. Het kan daarom zinvol zijn te onderzoeken in hoeverre de angst van slachtoffers terecht is en in hoeverre anonieme daders eigenlijk zelf angstig zijn. In dat geval kan de angst bij slachtoffers immers in de toekomst worden weggenomen door hen te leren inzien dat hun pester rationeel gezien eigenlijk geen gevaar vormt.

Cyberpesten of cyberplagen, de grens ligt bij de beweegreden van de cyberpester. Een belangrijke implicatie voor ons begrip van cyberpesten zoals kinderen dat zien, is dat kinderen in hun afweging of een actie onder cyberpesten valt niet zozeer oordelen op basis van impact, maar juist op basis van intentie. Wanneer een dader iemand voor de lol online uitscheldt, dan vinden veel kinderen dit geen cyberpesten. Het feit dat de impact op een slachtoffer anders kan zijn, wordt door de kinderen wel erkend, maar veelal onderschat. Daarbij komt dat volgens de kinderen steeds sneller, vaak zelfs uit verveling (Del Cioppo, 2008), wordt gecyberpest, omdat dat immers erg makkelijk en consequenteloos kan. Het gebrek aan non-verbale feedback gecombineerd met het feit dat veel kinderen alleen op basis van intentie redeneren, zorgt ervoor dat veel “cyberpesters” zich eigenlijk van geen kwaad bewust zijn. Bewijs hiervoor is dat ook van de deelnemers veel kinderen persoonlijke voorbeelden gaven waarbij zij “voor de lol” iemand hadden gehackt, uitgescholden of bedreigd. Over de impact van hun actie op het slachtoffer hadden zij niet echt nagedacht. Een zorgwekkend verschijnsel, omdat de kinderen, wanneer hun werd gevraagd naar de impact die cyberpesten kan hebben, wel voorbeelden gaven als angst, zwijgen, verdriet, pijn, schaamte, onzekerheid en soms zelfs zelfmoord, waarmee de lijst van Topçu et al. (2008) – frustratie, boosheid en verdriet – en die van David-Ferdon en Feldman (2007) – niet naar school willen en lage schoolprestaties – kan worden aangevuld. Het is daarom van groot belang dat kinderen bewust worden gemaakt van de gevolgen die hun “grappige” actie kan hebben voor een slachtoffer en dat zij hierover goed nadenken, voor zij een “grap” uithalen op het internet. Kinderen die geen kwaads in de zin hebben zullen dan immers hoogstwaarschijnlijk stoppen met hun “pesterijen”.

De term cyberpesten is te abstract en bovendien te omvangrijk. Niet geheel verrassend bleek dat de in de literatuur gehanteerde termen als “flaming” en “masquerade” (Li, 2008) voor de kinderen weinigzeggend en bovendien erg abstract waren. Wat echter wel verassend was, was dat zelfs de term “cyberpesten” erg abstract bleek voor de kinderen. Zij spraken liever van gesimplificeerde termen als “pesten via het internet” of “pesten via de computer”. In de gesprekken werden door de kinderen dan ook vooral eigen termen gehanteerd. De term cyberpesten lijkt bovendien te omvangrijk voor alle acties die de kinderen eronder vatten. Wat bleek, was dat de kinderen heel veel verschillende acties onderscheiden (hacken, schelden, valse naam gebruiken, etc.) waarvan zij per situatie afwogen of er sprake is van pesten. Daarbij wegen onder andere de machtspositie van een slachtoffer; populair of zwakkeling (Vandebosch & Van Cleemput, 2008) en, zoals al bevonden, de intentie van de cyberpester mee. Er wordt echter ook per actievorm geredeneerd. Zo was het hacken om extra punten te behalen in een spel geen cyberpesten, maar was het hacken van andermans account, tenzij voor de lol, wel cyberpesten. Om dus begrip te kunnen krijgen over de manier waarop kinderen “online pesten” zien, is het raadzaam met de denkwijze van de kinderen mee te gaan en dus ook te durven specificeren in onderliggende acties. Bovendien is het raadzaam om de terminologie af te stemmen op de kinderen en dus ook de term “cyberpesten” mogelijk te vervangen door “online pesten”. Vandebosch en Van Cleemput (2008) claimden eerder ook al dat de huidige terminologie niet echt bij de kinderen aansluit.

Cyberpesten komt mogelijk meer en eerder voor dan we dachten. Hoewel Del Cioppo, in 2008 nog stelde dat de beginleeftijd voor cyberpesten rond de 13 jaar ligt, kan op basis van dit onderzoek gesteld worden dat deze leeftijd in werkelijkheid nog lager ligt. De grote hoeveelheid persoonlijke voorbeelden die de 11- en 12-jarige kinderen wisten te geven (ook al van jaren terug) is hiervoor het bewijs. In dit onderzoek zijn echter ook aanwijzingen gevonden dat er mogelijk veel meer wordt gecyberpest dan we al dachten. De bevinding dat kinderen vooral redeneren op basis van intentie, gecombineerd met het feit dat de term cyberpesten voor kinderen erg abstract bleek, schept namelijk het vermoeden dat de manier waarop we de prevalentie van cyberpesten tot nu toe hebben gemeten wellicht minder valide is dan we dachten. Hierdoor kan het zijn dat in werkelijkheid minder, maar vermoedelijk juist meer wordt gecyberpest. In dit onderzoek werd voor dat laatste bewijs gevonden. Zo werd in de dialogen met de kinderen door uiteindelijk 14 van de 28 deelnemers, oftewel één op de twee kinderen, gerapporteerd dat zij slachtoffer waren geweest van online pesten, of specifieke acties die onder online pesten gevat kunnen worden. Dit is veel meer dan de ongeveer één op de vijf kinderen waar we tot nu toe van uit gingen (Kowalski & Limber, 2007; Van den Eijnden et al., 2006). Het vermoeden dat een vragenlijst minder valide is om de

prevalentie van cyberpesten te meten werd tevens versterkt toen in een vragenlijst achteraf nog slechts zes van de 28 deelnemers met "ja" antwoordden op de vraag: "ben je wel eens gecyberpest?". De abstractie van het begrip cyberpesten, het feit dat intentie van de pester meewoog, of simpelweg de angst om het eerlijke antwoord te rapporteren kunnen belangrijke oorzaken zijn. Het Instituut voor Onderwijs (2006) wees er eerder ook al op dat kinderen het mogelijk moeilijker vinden te rapporteren dat zij gepest zijn, dan te rapporteren dat zij online zijn lastig gevallen of zijn gehackt. Hoe dan ook lijken de bevindingen erop te wijzen dat we zorgvuldig om moeten gaan met de manier waarop we cyberpesten verwoorden en dat we haarfijn moeten uitleggen wat we onder de term cyberpesten vatten (inclusief het feit dat ook impact, naast intentie, meegewogen moet worden).

Slachtoffers van cyberpesten zouden vooral "lelijk" zijn. Over slachtoffers van cyberpesten wisten we al dat vooral het kenmerk "anders zijn" erg belangrijk was (Del Cioppo, 2008; Stassen Berger, 2007). In dit onderzoek werd aanvullend daarop gevonden dat er bij de kinderen een logisch causaal verband lijkt te bestaan tussen "lelijk zijn" en slachtoffer worden van cyberpesten. Hoewel ieder kind een eigen subjectief beeld had passende bij "lelijk", leek de term vooral toegewezen te worden aan personen met eigenschappen die de kinderen niet aanstonden. Opmerkelijk daarbij is dat homoseksuelen, of vermoedelijke homoseksuelen ook altijd de term "lelijk" en het label "slachtoffer van cyberpesten" opgespeld kregen. Hoewel de term lelijk moeilijk vatbaar lijkt, waren de kinderen het eens over een aantal universele eigenschappen voor een "lelijk persoon". Deze waren: een bril, een beugel, een bleke huid, een donkere huidskleur, wallen en een rare naam. Zorgwekkend hierbij is dus dat op basis van eigenlijk zeer oppervlakkige kenmerken (uiterlijk, geardheid) wordt gecyberpest. Bovendien werd de afweging "al dan niet lelijk" in een fractie van een seconde gemaakt, maar week deze wel per kind afzonderlijk af. Los van de term lelijkheid zou een slachtoffer zwakker zijn dan zijn of haar pester (klein, onzeker, lief en zachtvaardig) en zou hij/zij risicogedrag vertonen, zoals slecht zijn in sport, verkeerde vrienden, of online ongepast gedrag. Sweeting en West (2001) vonden voor traditionele vormen van pesten soortgelijke resultaten waarbij eveneens zwakte en risicogedrag, maar vooral de factor "fysieke lelijkheid" als belangrijkste aanleiding tot pesten golden. Hoewel het vermoeden bestaat dat "lelijkheid" voor kinderen een andere verwoording is voor "anders", is het interessant verder te onderzoeken hoe "lelijkheid" en cyberpesten zich tot elkaar verhouden en of het voor de kinderen echt gaat om fysieke lelijkheid. Op die manier kunnen we voorlichtingsmateriaal ook beter op kinderen afstemmen en kunnen we hen leren inzien dat het niet correct is om iemand op basis van oppervlakkige kenmerken te veroordelen.

Cyberpesters zijn eveneens vaak lelijk, zwak en niet populair. In de omschrijving die de kinderen gaven, moest ook de cyberpester en zelfs de traditionele pester het ontgelden. Een vreemde bevinding omdat (cyber)pesters zichzelf volgens eerdere bevindingen van O'Moore en Kirkham (2001) juist fysiek aantrekkelijk en erg populair voelen. Overigens zagen de deelnemers dit evengoed in en stelden zij dat cyberpesters vaak pesten met een doel, gericht op gevolgen bij een slachtoffer (b.v. boos maken, bang maken), maar vaak ook gericht op gevolgen voor eigen reputatie (b.v. stoer zijn, erbij horen). Geheel in tegenstelling tot wat cyberpesters voor eigen reputatie willen bereiken stelden de kinderen echter dat zij cyberpesters vooral laf, bang, zwak en angstig vinden: "hij doet zich stoer voor, maar zit bang en veilig achter de computer". Interessant is om verder te onderzoeken of cyberpesters op de hoogte zijn van dit verschil tussen hun imago en identiteit, of dat zij werkelijk denken stoer te zijn. In het tweede geval is het immers denkbaar dat een voorlichtingscampagne het beeld dat werkelijk leeft over cyberpesters duidelijk maakt. Niet alle uitspraken waren overigens negatief. Er heerste namelijk ook enige sympathie voor cyberpesters. Dit ging echter om een specifiek type cyberpesters, namelijk diegenen waarvan nog niet met zekerheid bekend is of zij ook werkelijk de dader zijn. Ze zouden bijvoorbeeld niet zomaar veroordeeld mogen worden omdat ze zelf slachtoffer kunnen zijn van online identiteitsdiefstal. Deze bevinding is erg belangrijk voor leerkrachten, ouders en andere hulpgevers, omdat het dus niet zo makkelijk is als het lijkt om een cyberpester te straffen. Je weet immers niet zeker of je de goede straft en of je dus niet (onbewust) de cyberpester verder helpt. Omdat de kinderen in dit onderzoek aangaven dat het mogelijk raadzaam is voor de overheid om cyberpesters heel bewust te maken van de gevolgen die hun acties strafwettelijk gezien hebben, kan ervoor gekozen worden om kinderen op de ernst van identiteitsdiefstal te wijzen. Ook uit voorbeelden die de kinderen in dit onderzoek gaven, bleek namelijk dat het hacken of stelen van iemands account vaak als onschuldig en grappig wordt gezien.

Kinderen maken succesvol gebruik van verschillende technieken om cyberpesten zelf te stoppen. Cyberpesten stoppen, is volgens de kinderen allereerst een taak voor een slachtoffer zelf. Een slachtoffer kan de cyberpester aanspreken op zijn gedrag en indien dit niet helpt hem, in overeenstemming met de literatuur (Smith et al., 2008), blokkeren en verwijderen. Hoewel al eerder is aangegeven dat dit waarschijnlijk slechts een tijdelijke oplossing is, wilden de meeste kinderen het toch proberen. Li (2007) stelde eerder de vraag of de kinderen de technieken, naast ze te kennen, ook

toepassen, hetgeen op basis van dit onderzoek voor deze doelgroep bevestigd kan worden. Vele voorbeelden werden namelijk genoemd waarbij een pester simpelweg geblokkeerd of verwijderd was. Overigens is deze stap voor kinderen niet zo makkelijk als vaak geschetst wordt. Het blokkeren of verwijderen van een cyberpester geeft namelijk richting de pester een boodschap af, die er, gecombineerd met de angst voor het gevaar van de cyberpester, voor zorgt dat sommige kinderen deze stap niet durven nemen. Daarmee wordt ook de stelling in de literatuur dat de impact van cyberpesten kleiner zou zijn, omdat de cyberpester simpelweg geblokkeerd kan worden (Juvonen & Gross, 2008; Smith et al., 2008) in perspectief geplaatst. Het is dan ook wenselijk dat angstige kinderen die slachtoffer zijn, ondersteund worden bij het nemen van stappen als het blokkeren of verwijderen van de pester. Wat mogelijk echter nog succesvoller is, is door de kinderen zelf op school projecten omtrent cyberpesten te laten opzetten. De kinderen vonden over het algemeen namelijk dat zij een gebrek aan inspraak en macht hadden omtrent de aanpak van cyberpesten. Zij zouden graag (met hulp van volwassenen) anti-cyberpestprojecten of praatgroepjes starten, voorlichtingsvideo's opnemen en afspraken willen maken. Mogelijk kunnen de kinderen hierdoor van elkaar leren en kan een klimaat ontstaan waarin cyberpesten "not done" is.

Kinderen zoeken geen hulp vanwege angst over de gevolgen. Indien de cyberpester door blijft gaan en deze pesterijen ondraaglijk worden, is het volgens de kinderen tijd met anderen te gaan praten. Een stap die echter volgens veel kinderen, overeenkomend met de literatuur (Li, 2007) erg lastig blijkt, omdat het grote angsten met zich meebrengt. De grootste daarvan is de angst dat uit bescherming internetrestricties opgelegd worden, hetgeen ook in de literatuur veelgenoemd is (Agatston et al., 2007; Juvonen & Gross, 2008). In dit onderzoek boden de kinderen echter praktische oplossingen om hiermee om te gaan, waarvan de meest genoemde was om vooraf duidelijke afspraken te maken met de ouders/leerkracht dat zij, ongeacht het verhaal dat opgebiecht wordt, het internet niet af zouden pakken. Hier ligt echter een kans voor ouders en leerkrachten. Het is immers makkelijk de drempel bij kinderen weg te nemen door als ouder of leerkracht al voor er in eerste instantie iets aan de hand is duidelijk te maken dat kinderen altijd met hun problemen kunnen komen, zonder dat daarbij het internet wordt afgepakt. Daarbij is het voor ouders en leerkrachten overigens wel raadzaam rekening te houden met de diversiteit van kinderen. Een enkeling zou namelijk wel graag internetrestricties zien, omdat dit voor hem/haar een teken was van "geven om". De kinderen adviseerden dan ook dat ouders en leerkrachten het beste gewoon meer met de kinderen kunnen overleggen.

Overleg is de sleutel. Overleg is volgens de kinderen, in combinatie met luisteren en steun, het sleutelwoord voor de manier waarop hulpgevers (ouders, leerkracht, politie, etc.) met een slachtoffer om moeten gaan. De kinderen gaven aan dat een slachtoffer niet altijd direct behoefte heeft aan actie, maar dat een luisterend oor en steun vaak al voldoende is. Daarbij is kennis van cyberpesten en de online wereld helemaal niet essentieel, maar is vooral welgemeende interesse in de problemen van de kinderen van belang. Bovendien is het volgens de kinderen van belang dat een hulpgever niet zomaar namens hen actie onderneemt (zoals het straffen van de dader of praten met ouders) maar dat hij/zij deze stappen eerst goed overlegt met het slachtoffer. Een gevolg waar veel kinderen namelijk bang voor zijn is dat de pesterijen alleen maar erger worden. Wanneer een slachtoffer aangeeft dat hij geen actie wil, is het dus van belang dat hiernaar geluisterd wordt, omdat de kinderen zich anders niet begrepen voelen en zij in het vervolg liever met de problemen blijven lopen. Overigens zijn er wel kinderen die actie verlangen, maar dit kan alleen in overleg worden achterhaald.

Cyberpesten voorkomen: voorlichting is wenselijk, maar de kinderen willen ook zelf meedoen. Cyberpesten voorkomen kan volgens de kinderen op een aantal manieren. Opvallend is dat de meeste aanbevelingen die de kinderen gaven aan een (potentieel) slachtoffer zelf waren. De belangrijkste daarvan waren: wees voorzichtig met persoonlijke gegevens, voeg niet iedereen toe en geef ook offline niet aan iedereen je mobiele nummer of online accounts. Vooral dat laatste lijkt van groot belang. Omdat de focus nu sterk ligt op online veiligheid, wordt mogelijk vergeten de kinderen te leren dat zij ook offline voorzichtig om moeten gaan met persoonlijke gegevens. Aansluitend bleek dan ook dat kinderen van andere partijen hoofdzakelijk voorlichting over internet en veiligheid verlangen. Dit kan zowel door ouders, de leerkracht, politie als de kindertelefoon worden gedaan. Ook de overheid kan hierop inspringen door tv-spotjes te lanceren, maar voor haar ligt een bijzondere rol weggelegd. De kinderen vinden namelijk dat voor cyberpesten, in tegenstelling tot traditioneel pesten, nauwelijks aandacht is en dat de overheid hierdoor aangeeft dat zij cyberpesten niet belangrijk vindt. Dit zou wel eens een belangrijke reden kunnen zijn dat slachtoffers zich schamen voor het feit dat zij het moeilijk hebben en dat zij zich stil houden. De volwassenen lijken cyberpesten immers geen probleem te vinden. De grootste kans ligt echter in het feit dat kinderen graag zelf mee willen doen en denken. Op die manier kunnen ze, zo stellen ze zelf, ook echt iets betekenen, worden de echte experts aan het woord gelaten en is de bereidheid om aan eigen gevonden oplossingen of afspraken mee te werken ook groter. Een ontwikkeling alleen maar aangemoedigd kan worden.

DE AANBEVELINGEN OP EEN RIJ

Op basis van de gevonden resultaten en conclusies is een aantal aanbevelingen gedaan over hoe we beter met cyberpesten om kunnen leren gaan. Deze staan hieronder in tabel 6.1 nogmaals kort samengevat.

Tabel 6.1: Aanbevelingen over hoe om te gaan met cyberpesten

Aanbeveling	Uitleg
Maak cyberpesten bespreekbaar	Omdat cyberpesten voor volwassenen, maar ook voor leeftijdsgenoten bijna onzichtbaar is, moeten we zorgen dat de slachtoffers eerder hulp zoeken. Dit kan gedaan worden door een open communicatieklimaat te creëren. Maak online problemen bespreekbaar en laat kinderen, het liefst al voor ze het internet betreden, weten dat ze alles veilig kunnen vertellen.
Neem angsten bij de kinderen weg	Het feit dat kinderen zelf hun online identiteit creëren betekent niet dat zij ook schuldig zijn wanneer zij gecyberpest worden. Kinderen denken hier echter wel zo over. Het is daarom zaak dat we de kinderen leren dat het nooit normaal is wanneer iemand wordt gecyberpest, dat de dader altijd schuldig is en dat de impact van cyberpesten bovendien erg groot kan zijn.
Leer kinderen na te denken voor ze zich online uitlaten	Op basis van persoonlijke voorbeelden van de kinderen en het feit dat deze kinderen alleen naar intentie van een dader kijken, ontstaat het vermoeden dat niet alle, maar zeker veel cyberpesterijen eigenlijk berusten op een misverstand; de grappige bedoeling van de dader is niet helder genoeg voor een slachtoffer. Hierdoor wordt duidelijk dat er behoefte is aan meer voorlichting over de impact die zogenaamd "grappige" acties kunnen hebben op een slachtoffer. Leer de kinderen dat het gebrek aan non-verbale feedback voor dergelijke misverstanden kan zorgen en leer hen goed na te denken voor zij een "grap" uithalen online zodat we cyberpesterijen mogelijk al aanzienlijk kunnen verminderen.
Stem terminologie af op de kinderen	Willen we meer over cyberpesten leren van de kinderen, dan zullen we onze terminologie op ze af moeten stemmen. Dit betekent dat het abstracte begrip "cyberpesten" in eerste instantie beter vervangen kan worden door "online pesten", maar eigenlijk zelfs het best opgedeeld kan worden in specifieke onderliggende acties.
Leer kinderen niet te snel te oordelen	Vaak wordt iemand gecyberpest omdat hij of zij simpelweg anders of "lelijk" is, hetgeen zorgwekkend is. Het lijkt daarom raadzaam de kinderen te leren dat het niet normaal en zeker niet correct is om over een ander te oordelen op basis van oppervlakkige kenmerken als het uiterlijk, de naam of de geartheid.
Neem populariteitsillusies bij ouders weg	Omdat cyberpesters volgens de kinderen en volgens eerder onderzoek zelf denken stoer en populair te zijn, maar zij in de praktijk een heel ander imago hebben, kan het helpen de ouders op dit verschil te wijzen, zodat zij leren inzien dat hun acties ook aan hun eigen imago geen positieve bijdrage leveren.
Wijs op de ernst van identiteitsdiefstal	Het feit dat kinderen zich als iemand anders voor kunnen doen online, maakt het moeilijk de werkelijke dader van cyberpesterijen te achterhalen. Veel kinderen zijn zich echter niet bewust van de ernst van identiteitsdiefstal. Het zal dan mogelijk ook helpen ze hier expliciet op te wijzen.
Een "normale" pester is niet stoer	Doordat cyberpesten het imago heeft gekregen van een laffe vorm van pesten, worden normale pesters steeds stoerder gevonden. Deze ontwikkeling mag zich niet doorzetten, omdat normaal pesten evengoed erg is voor een slachtoffer.
Laat kinderen zelf de experts zijn	Uit dit onderzoek is gebleken dat kinderen graag zelf in de strijd willen gaan met cyberpesten (anti-cyberpestgroepjes, werkstukken, etc.). Een ontwikkeling die aangemoedigd moet worden, omdat het kan leiden tot hogere betrokkenheid en een klimaat waarin pesten "not done" is. Bovendien kunnen de kinderen op die manier technieken van elkaar aanleren om cyberpesters te stoppen en kunnen ze ons meer leren over cyberpesten.
Overleg met de kinderen	Het is niet de kennis van internet of van cyberpesten, of de opvoedkundige kennis in het algemeen die tot goede beslissingen leidt over hoe om te gaan met cyberpesten. Het is de mate van overleg met het slachtoffer zelf. Kinderen willen vooral welgemeende interesse en inspraak.
Meer aandacht voor cyberpesten	Omdat er landelijk veel aandacht is voor pesten, maar nauwelijks voor cyberpesten, denken kinderen dat de overheid cyberpesten niet belangrijk of zelfs geen probleem vindt. Dit zou wel eens een reden kunnen zijn voor het feit dat kinderen het zelf ook niet toe durven te geven wanneer zij gecyberpest worden. Zij zouden graag meer aandacht zien voor cyberpesten.

6.2 Conclusies methodiek

In dit onderzoek is tevens aandacht geweest voor de mate waarin de gehanteerde methode (participatief onderzoek) een geschikte onderzoeksvorm is in de specifieke onderzoekscontext. Hoewel in de literatuur al eerder onderzoek is gedaan waaruit bleek dat dit het geval was (Ben-Arieh, 2005; Hart, 2008) werd in dit onderzoek specifiek gefocust op de mate waarin een participatieve projectaanpak, inclusief voorbereidende taken, geschikt leek te zijn onder kinderen van 11 en 12 jaar waarbij werd gesproken over cyberpesten. In lijn met de bevindingen uit eerder onderzoek, kon ook in de specifieke context van dit onderzoek gesteld worden dat de participatieve aanpak geschikt was. De kinderen oordeelden over het algemeen erg positief over het onderzoek (het kon hen niet lang genoeg duren) en de ethische richtlijnen zoals die bestaan voor participatief onderzoek konden in de specifieke context worden toegepast. Ook lijkt het erop dat deelname aan het onderzoek voor de deelnemers positieve gevolgen had. Er waren echter ook een aantal opvallende bevindingen, of aandachtspunten die voor toekomstige toepassing van participatief onderzoek onder 11-/12-jarigen van belang kunnen zijn.

Deze worden hieronder kort behandeld. Allereerst zal echter worden ingegaan op de nog onbeantwoorde vraag in hoeverre participatief onderzoek waardevolle informatie oplevert voor de wetenschap.

In hoeverre is de gevonden informatie waardevol voor de wetenschap? De wetenschappelijke waarde van de gevonden informatie kan op twee manieren bekeken worden. Aan de ene kant is het goed wanneer de methode overlap vindt met al bestaande kennis. Dat geeft immers aan dat de methode in ieder geval geschikt is om soortgelijke informatie te vinden en vormt een bevestiging voor de validiteit van de bevindingen. Anderzijds is het vanwege het tijdsintensieve karakter van de methode wenselijk dat ook nieuwe informatie wordt gevonden. Hieronder wordt kort op beide vereisten ingegaan.

Bij veel van de gevonden informatie over cyberpesten bleek allereerst inderdaad enige overlap te bestaan met de literatuur. Neem bijvoorbeeld de eigenschappen van cyberpesters en die van slachtoffers, de gevonden definitie en karakteristieken van cyberpesten en de maatregelen die een slachtoffer volgens de kinderen zelf kan nemen om cyberpesten te stoppen (Slonje & Smith, 2008; Li, 2007, 2007a, 2008; Vandebosch & Van Cleemput, 2008; Del Cioppo, 2008). Het onderzoek levert ten tweede echter ook een belangrijke aanvulling op de literatuur. Zo leert het ons meer over denkpatronen en perspectieven die kinderen hebben. Het feit dat anonimiteit bijvoorbeeld volgens de kinderen een vereiste kan zijn voor cyberpesten schijnt nieuw licht op de discussie of cyberpesten en traditioneel pesten hetzelfde zijn. Ook het feit dat de kinderen adviseerden dat een luisterend oor vaak al genoeg is en dat niet meteen actie ondernomen hoeft te worden schijnt nieuw licht op de adviezen in de literatuur die vaak wel actiegericht zijn. De bevinding dat kinderen enige sympathie hebben voor cyberpesters is tevens een opmerkelijke bevinding die echter minder opmerkelijk is wanneer de denkwijze van kinderen, dat deze “pester” mogelijk zelf slachtoffer is van pesten en van identiteitsdiefstal er naast wordt gezet. Een verdere geheel nieuwe bevinding was dat kinderen in verhouding tot cyberpesters, meer respect krijgen voor traditionele pesters. Een bevinding die alleen tot uiting kwam in langdurige contextgebonden discussie waarin cyberpesten en traditioneel pesten tegen elkaar af werden gezet. Een bevinding die dus ook niet als zodanig met een schriftelijke vraag gemeten lijkt te kunnen worden.

De meerwaarde van participatief onderzoek lijkt dan ook op vele manieren tot uiting te komen. Gevonden informatie is kleurrijker en geeft een beter perspectief van de kinderen. De informatie bestaat niet alleen uit harde, maar verder lege, feiten, maar geeft ook de onderbouwing van de kinderen. Ten slotte komen ook problemen en concepten aan het licht die de kinderen spontaan rapporteerden en waar we voorafgaand aan het onderzoek niet eens aan hadden gedacht, zoals de helderheid van de terminologie voor de kinderen. Bevindingen die juist zo belangrijk zijn.

Geschiktheid van het participatief onderzoek met kinderen van 11 en 12 jaar. Een belangrijke factor voor de mate waarin een methode geschikt is met kinderen is de mate waarin de aanpak en gehanteerde technieken ervan door de kinderen als plezierig worden ervaren (Ben-Arieh, 2005; Davis, 1998). In dit onderzoek werden enkele factoren gevonden die daar een positieve bijdrage aan konden leveren, namelijk een speelse aanpak, vrijheid en verantwoordelijkheid. In de literatuur is al bekend dat een speelse aanpak met kinderen leidt tot een opener communicatieklimaat (Punch, 2002; Davis, 1998; Lansdown, 2001). In dit onderzoek waren de kinderen inderdaad ook meer gecharmeerd van deze technieken en beoordeelden zij bijvoorbeeld de aanpak met de ABC kaartjes als één van de leukste opgaven, omdat deze opgave op een spel leek. Bovendien bleek dat de kinderen juist tijdens deze opgaven het best hun aandacht konden bewaren, hetgeen in lijn is met de stelling van Delfos (2009) dat kinderen beter geconcentreerd blijven wanneer praten en luisteren worden afgewisseld met beweging en bezig zijn. Deze bevinding is erg belangrijk, omdat bleek dat de kinderen ook tijdens de voorbespreking, een belangrijk punt voor transparantie, hun aandacht na enige tijd verloren. Voor toekomstig onderzoek kan in dit soort belangrijke fasen dus winst behaald worden door een afwisselend programma te hanteren. Ook thuisopgaven die de kinderen de mogelijkheid gaven zelf creatief te zijn, of die grafisch aantrekkelijk waren weergegeven werden positiever beoordeeld en werden zelfs vaker gemaakt dan opgaven die gestructureerd waren en/of een beroep deden op de verbale vaardigheden van kinderen. Een kanttekening daarbij is dat opgaven die grafisch aantrekkelijk waren, maar die bovendien veel vrijheid boden nog positiever werden beoordeeld.

Vrijheid bleek dus ook een belangrijke factor, hetgeen ook naar voren kwam in het feit dat kinderen actiever en enthousiaster mee deden wanneer ook eigen initiatieven mochten worden uitgevoerd. Daarentegen waren de kinderen enigszins teleurgesteld over het feit dat de hoofdonderwerpen van de bijeenkomsten en het onderwerp van onderzoek al vast stonden. Deze opmerking sluit aan bij de bewering van wetenschappers dat participatief onderzoek idealiter volledig geïnitieerd door de kinderen kan en moet zijn (White & Choudhury, 2001; UNICEF, in Malone, 2001). Wanneer een onderzoeker echter wil focussen op een onderwerp (in dit geval cyberpesten) en er niet op wil gokken dat de kinderen er spontaan over beginnen,

moet het mogelijk blijven het onderwerp zelf te bepalen. Daarmee gaat een klein stukje participatie en tevredenheid verloren, maar kan wel gefocust worden op het oplossen van een specifiek probleem. De participatie blijft bovendien volgens de norm van Hart (2008) (transparantie en overleg) intact. Belangrijke vermelding is dat begeleiding van een volwassene noodzakelijk blijft. Tijdens uit de hand gelopen discussies en conflicten was ingrijpen van de onderzoeker namelijk wel gewenst. Het feit dat dit volgens de kinderen soms nog meer mocht blijkt uit het eindoordeel dat sommige kinderen gaven dat de onderzoeker nu en dan wel strenger had mogen zijn. De aanwezigheid van een volwassene moet echter niet ten koste gaan van de verantwoordelijkheid; de derde belangrijke factor. Het feit dat kinderen verantwoordelijkheden kregen (die de rest van de klas niet kreeg) sprak hen erg aan. Zo waren de kinderen trots op het feit dat alleen zij een dagboek kregen en kwamen zij regelmatig met het idee om vraagstukken, als werkelijke vertegenwoordigers, voor te leggen aan de klas, of bevindingen aan hen te presenteren. Het feit dat zij achteraf een certificaat kregen maakte de kinderen bovendien trots. Door als onderzoeker een stap terug te doen en de kinderen meer verantwoordelijkheid te geven, kan dus veel winst behaald worden in het oordeel dat kinderen geven over het onderzoek. Door de verantwoordelijkheid nogmaals te benadrukken (certificaat, teksten als: "kinderen zijn de experts") kan bovendien winst worden behaald in het oordeel.

Geschiktheid van het onderzoeksonderwerp. De combinatie participatief onderzoek met een onderwerp als cyberpesten leek bovendien geschikt. In de literatuur wordt gesteld dat het onderwerp van onderzoek de kinderen idealiter persoonlijk zou moeten aanspreken (Lansdown, 2001) hetgeen bij cyberpesten zeker het geval was. Allereerst namen veel kinderen deel aan het onderzoek met de motivatie dat zij cyberpesten wilden stoppen of er meer over wilden leren vanwege het feit dat zij zelf, of personen in hun omgeving werden gecyberpest. In de vragenlijst werd door de kinderen bovendien aangegeven dat zij het onderwerp belangrijk vonden, hetgeen bevestigd werd door de vurige discussies waarbij de kinderen vasthielden aan eigen ideeën en voorstellen. Daarnaast werd gedurende het onderzoek steeds vaker door de kinderen aangegeven dat zij zelf ook graag anti-cyberpestprojecten of groepjes zouden initiëren, hetgeen aangeeft hoeveel belang de kinderen aan het probleem hechten. Ondanks dat het onderzoek de kinderen persoonlijk aan sprak, gaven sommige kinderen aan dat zij het wel eens moeilijk vonden over iets te praten en dat zij liever alleen met de onderzoeker, dan in groepsverband hadden gesproken. Hoewel ook deze kinderen achteraf tevreden waren, kan het nodig zijn om als reflectieve onderzoeker ook gedurende het onderzoek kort met kinderen afzonderlijk te evalueren. Door een dergelijke aanpak krijgen verlegen kinderen meer kansen hun voorkeuren aan te geven en kan hun gevoel van inbreng en verantwoordelijkheid bovendien toe nemen.

De voorbereidende thuisopgaven bleken, aansluitend bij gevonden resultaten van Hart (2008) en Lawlor et al. (1999), zeer geschikt om ook stille kinderen de kans te geven zich te uiten en op die manier meer gelijkheid in de groep te creëren. De opgaven en tijd tussen de gesprekken zorgden ervoor dat de kinderen over het algemeen goed geïnformeerd en goed voorbereid in de gesprekken zaten. De kinderen wisten hun mening goed te formuleren en gaven met duidelijke argumenten en voorbeelden aan wat zij bedoelden. Daarbij viel het op dat kinderen niet zomaar mee gingen met de groep, maar vast hielden aan hun standpunt. Bovendien werd de rest van de klas door deze aanpak ook vertegenwoordigd omdat kinderen ook hun klasgenoten vroegen te helpen bij het maken van de voorbereidende opgaven. Een belangrijke bevinding was dat de gelijkheid tussen de deelnemers (Hart, 2008) steeds groter werd. Hoewel opinieleiders in de beginfase van het onderzoek soms afgeremd en stille kinderen aangemoedigd moesten worden, werd de symmetrie tussen de deelnemers verderop in het onderzoek steeds groter. Een bevinding die dus pleit voor het vaker en langer spreken met de zelfde deelnemers.

Opmerkingen met betrekking tot in de literatuur gestelde richtlijnen. De richtlijnen voor participatief onderzoek, onder andere opgesteld door Lansdown (2001), Hart (2008), O'Kane (1998), Ben-Arieh (2005), Davis (1998), Abramovitch et al. (1991) en Nieuwenhuizen (2003) konden in het onderzoek veelal probleemloos worden toegepast. Zo zorgden onder andere de vrije tussenweken en de thuisopgaven voor voldoende tijd, ruimte en middelen en werd transparantie gewaarborgd door vooraf een uitlegssessie te houden en beslissingen duidelijk te motiveren. Ook voor de toepasbaarheid van de richtlijnen moest rekening worden gehouden met de vrijheid en verantwoordelijkheid die kinderen verdienen. Tegelijkertijd moest echter ook gelet worden op het onderzoeksdoel en het feit dat kinderen toch begeleiding van een volwassene wensten. Het vinden van een gepaste tussenweg tussen deze twee was niet altijd even makkelijk, zoals bleek uit het feit dat de kinderen ondanks de grote vrijheid niet helemaal tevreden waren over de mate waarin overlegd werd (met name over het onderwerp van onderzoek) en er dus gelijkheid bestond tussen hen en de onderzoeker. Het feit dat kinderen in bijeenkomsten zelf wel keuzevrijheid hadden en projecten mochten initiëren zette daarentegen hun oordeel in perspectief. Bovendien gaven de kinderen ook signalen af waaruit geconcludeerd kon worden dat zij de begeleiding van een volwassene nodig hadden, zoals bleek uit het feit dat zij ingrijpen van de onderzoeker wensten wanneer het gesprek stil viel, of discussies uit de hand liepen. De mogelijkheid die de kinderen kregen om zelf in het rapport te schrijven werd bovendien door slechts zes kinderen

aangegrepen, hetgeen aangeeft dat de meeste kinderen ook geen behoefte hebben aan betrokkenheid in alle fasen van het proces. Bevindingen die in lijn zijn met bevindingen van Burns en Schubotz (2009) dat kinderen enerzijds wel meer inbreng zouden willen hebben, maar tegelijkertijd liever niet betrokken worden in ingewikkelde processen als planning en rapportage.

Om de privacy van deelnemers en klasgenoten te beschermen werd in dit onderzoek een nieuw initiatief ingevoerd, namelijk de "geen namen regel" die stelde dat persoonlijke verhalen, onpersoonlijk gemaakt moesten worden door de namen te vervangen door zelf verzonden fictieve namen. Deze aanpak werd door de kinderen bijna als een soort spelletje gezien, waarbij groepsgenoten direct werden teruggefloten als ze toch een naam noemden. Bovendien bleven de kinderen, ondanks de extra moeite van de regel, wel gewoon hun persoonlijke verhalen vertellen, hetgeen de regel tot een succes maakte.

Een struikelblok dat volgens de literatuur bestaat in de richtlijnen is dat vrijwillige deelname van kinderen niet reëel is, omdat kinderen in hun enthousiasme niet rationeel zouden overdenken of ze werkelijk deel willen nemen. In dit onderzoek is dit struikelblok echter niet ervaren en werden om het struikelblok weg te nemen bovendien duidelijke afspraken met de kinderen gemaakt. Voorafgaand aan het onderzoek werden zowel de kinderen (in meerdere fasen van het startproces) en de ouders geïnformeerd over zowel de leuke als de minder leuke kanten van het onderzoek. Bovendien werden de kinderen duidelijk gewezen op het feit dat zij ook tijdens het onderzoek altijd mochten stoppen wanneer deelname hen toch tegen viel. De aanpak verliep vlekkeloos en lijkt daarom een succesvolle aanpak om kinderen "vrijwillig" deel te laten nemen in een onderzoek. Zowel kinderen, de scholen, als de onderzoeker waren achteraf tevreden over de aanpak.

Positieve/negatieve gevolgen onderzoek

Alhoewel in de literatuur vaak wordt gesproken van empowerment (zelfredzaamheid), is er hier voor gekozen om te spreken van positieve gevolgen als gevolg van het onderzoek. Deze keuze is gemaakt omdat zelfredzaamheid in praktijk pas gemeten kan worden wanneer zich weer een cyberpest-incident in de omgeving van de kinderen voor zou doen. De positieve gevolgen kunnen op basis van de resultaten worden ingedeeld in toegenomen kennis en vaardigheden, een verandering in houding en algemene ontwikkeling.

Op basis van rapportage door de kinderen zelf kan gesteld worden dat hun kennis over cyberpesten enorm is toegenomen. Zowel tijdens de gesprekken als achteraf werd door de kinderen aangegeven dat zij veel geleerd hadden en dat zij daardoor veel beter met cyberpesten om zouden weten te gaan. Sommige kinderen gaven zelfs aan zelf bij een helpdesk of informatiepunt te willen en kunnen werken omdat zij nu heel veel wisten over cyberpesten. Naast het feit dat de kennis van de kinderen inderdaad sterk toegenomen was, was een bijkomend voordeel dat de kinderen veel meer zelfvertrouwen en zekerheid ontwikkelden over hun kennis en vaardigheden met betrekking tot cyberpesten. Alle kinderen gaven achteraf aan dat zij zeker wisten dat zij nu beter met een cyberpest-incident om zouden kunnen gaan. Het feit dat zij deze kennis van elkaar en zichzelf hadden geleerd gaf de kinderen nogmaals extra zekerheid.

Ook de houding van de kinderen ten opzichte van cyberpesten leek veranderd. Zo werden de kinderen gedurende het onderzoek steeds negatiever over cyberpesten en cyberpesters en werden steeds vaker kreten geopperd waaruit bleek dat de kinderen zelf initiatieven zouden willen ondernemen tegen cyberpesten. Hoewel hiermee niet met zekerheid gesteld kan worden dat deze houding ook na het project blijft bestaan, omdat de deelnemers allen immers weer terugkeren naar eigen vrienden en hun eigen weg weer gaan, geeft het een indicatie voor het feit dat een participatief project de houding van kinderen ten opzichte van cyberpesten in ieder geval tijdelijk kan veranderen.

Naast positieve gevolgen met betrekking tot cyberpesten, waren er ook zaken die de kinderen, los van cyberpesten door deelname aan het onderzoek geleerd hadden. Een belangrijke daarvan die al genoemd is in de bespreking is het feit dat de kinderen gedurende de bijeenkomsten steeds democratischer leerden communiceren. De opinieleaders realiseerden zich dat soms ook naar anderen geluisterd moest worden, terwijl stillere kinderen, mede door de voorbereidingsmogelijkheden leerden zich beter en vaker te uiten. Alhoewel de communicatie niet symmetrisch was, leerden de kinderen toch gelijkwaardiger te communiceren. Bovendien gaven de kinderen zelf aan nog andere vaardigheden geleerd of verbeterd te hebben zoals acteren, camerabediening, knutselen en presenteren. De impact van deelname aan participatief onderzoek is voor de kinderen dus groter dan toegenomen kennis en vaardigheden met betrekking tot het onderwerp van onderzoek.

AANBEVELINGEN MET BETREKKING TOT DE TOEPASSING VAN PARTICIPATIEF ONDERZOEK MET KINDEREN

Op basis van de evaluatie van de participatieve aanpak in de context van dit onderzoek, is een aantal aanbevelingen gedaan voor onderzoekers die in de toekomst eveneens participatief onderzoek onder kinderen willen doen. Deze staan in tabel 6.2 nogmaals kort samengevat.

Tabel 6.2: Aanbevelingen met betrekking tot de toepassing van participatief onderzoek met kinderen

Aanbeveling	Uitleg
Hanteer een speelse, afwisselende aanpak	Zorg ervoor dat taken grafisch aantrekkelijk, afwisselend en het liefst in spelvorm zijn. Op die manier kan de aandacht van kinderen het best behouden worden. Een aanbeveling die bijvoorbeeld in acht moet worden genomen door onderzoekers die (in het kader van transparantie) een uitgebreide uitleg aan de kinderen willen geven over het onderzoek, maar die tevens willen dat de kinderen gedurende de volledige uitleg hun aandacht behouden.
Geef kinderen zoveel mogelijk vrijheid	Het bleek dat de kinderen het waardeerden en ook actiever mee deden wanneer zij de vrijheid kregen zelf invloed uit te oefenen. Indien mogelijk is het daarom raadzaam de kinderen zo veel mogelijk zelf de bijeenkomsten in te laten delen. Overigens lijkt het, op basis van de tevredenheid van de kinderen in dit onderzoek, geen onoverkomelijk probleem wanneer de onderzoeker het probleem van onderzoek zelf bepaalt. Zo lang deze maar wel direct relevant is voor de kinderen zelf.
Geef kinderen verantwoordelijkheden en benadruk deze	Het feit dat kinderen verantwoordelijkheden kregen (die de rest van de klas niet kreeg) sprak hen erg aan. Er valt voor een onderzoeker dan ook veel winst te behalen in de tevredenheid van de deelnemers door hen meer verantwoordelijkheden te geven. Bovendien is het raadzaam deze verantwoordelijkheid van de kinderen expliciet te benadrukken, door hen bijvoorbeeld eigen materiaal te geven en door hun inzet uit te drukken in bijvoorbeeld een certificaat.
Evalueer tussendoor (individueel)	Omdat sommige kinderen achteraf aangaven dat zij soms wel moeite hadden met de groepsaanpak, of met het praten over een specifiek onderwerp, ontstaat het vermoeden dat het wenselijk is ook tijdens het onderzoek één of meerdere individuele evaluatiemomenten tussen deelnemers en onderzoeker te creëren. Op die manier krijgen deelnemers meer mogelijkheden om ervaren problemen aan de onderzoeker mede te delen, waardoor ook deze kinderen optimaal kunnen participeren.
Geef de kinderen taken mee naar huis	De voorbereidende taken die de kinderen mee naar huis kregen bleken succesvol, omdat de kinderen over het algemeen goed voorbereid in de gesprekken zaten. Bovendien hadden zij, doordat de taken gedeeld mochten worden met klasgenoten, echt het idee dat zij de rol van vertegenwoordiger en junioronderzoeker hadden. Overigens is het op basis van de resultaten raadzaam de taken wel zo grafisch aantrekkelijk mogelijk te maken.
Houdt gesprekken onpersoonlijk met de "geen namen regel"	Het feit dat kinderen voor persoonlijke gesprekken een fictieve naam moesten hanteren en dat zij deze naam bovendien zelf mochten verzinnen werd door veel kinderen als plezierig, vaak zelfs als een spelletje, ervaren. Omdat kinderen zo gebrand zijn op deze regel en er een spel van maken elkaar te betrappen op het onverhoopt gebruiken van echte namen, was de regel succesvol in het onpersoonlijk houden van "persoonlijke" voorbeelden.

6.3 Beperkingen aan dit onderzoek

Evenals in ieder ander wetenschappelijk onderzoek, waren ook in dit onderzoek enkele beperkingen aan te wijzen. Beperkingen die er mogelijk toe geleid kunnen hebben dat resultaten minder generaliseerbaar zijn voor bepaalde doeleinden. Zo was de deelnemersgroep in het onderzoek, bestaande uit 11- en 12-jarigen afkomstig van openbare basisscholen in Enschede relatief homogeen. Gevolg kan zijn dat gevonden resultaten dus mogelijk niet representatief zijn voor andere leeftijdsgroepen, schoolsoorten en geografische locaties. Hoewel in dit onderzoek niet gevonden, zijn er in de literatuur ook voorbeelden bekend van kinderen die hun probleem met cyberpesten verzachten door zich te keren tot God. Het feit dat deze voorbeelden in dit onderzoek niet gevonden zijn kan voortkomen uit de keuze om alleen openbare basisscholen te betrekken. Gezien het feit dat slechts 28 kinderen konden deelnemen was het voor de vergelijkbaarheid tussen het beperkte aantal deelnemers echter wenselijk om de groep zo homogeen mogelijk te houden, waardoor de keuze hiervoor dus ook bewust is gemaakt. Hoewel resultaten hierdoor mogelijk minder representatief zijn voor een grotere groep, zijn ze daarentegen wel ecologisch en intern valide, omdat ze direct afkomstig van en gecreëerd zijn door de kinderen zelf.

Een verdere beperking aan het onderzoek betreft het feit dat het onderzoek geïnitieerd, uitgevoerd, geanalyseerd en gerapporteerd was door één en dezelfde onderzoeker. Het gevaar hiervan kan zijn dat de mening of houding van de onderzoeker de resultaten gekleurd heeft. Door echter zelfkritisch te zijn en reflectief te werk te gaan, hetgeen bij participatief onderzoek van groot belang is, is met zorg erop gelet dat de mening van de onderzoeker op de achtergrond bleef. De mening van de kinderen daarentegen werd door continue reflectie met de kinderen zelf, tijdens de gesprekken, gecontroleerd, zodat in uiteindelijke rapportage zo min mogelijk ruimte over bleef voor eigen interpretatie van de onderzoeker. Het feit dat slechts één onderzoeker betrokken was, kan bovendien ook belangrijke voordelen hebben. De belangrijkste daarvan zijn 1) het feit dat de kinderen door steeds met dezelfde onderzoeker te praten een vaste basis

hebben van waaruit ook beter een vertrouwensband kan worden opgebouwd en 2) dat alwetendheid van de onderzoeker over het onderzoek van groot belang is bij participatief onderzoek. Denk bijvoorbeeld aan de eis die transparantie stelt dat de kinderen op de hoogte worden gesteld van onderzoeksdoelen, motivatie, afwegingen, rollenverdelingen, et cetera. Op dat moment is er niemand die deze zaken beter uit kan leggen dan degene die de afwegingen heeft gemaakt en de beslissingen ook heeft genomen. Bovendien is het wenselijk dat rapportage en analyse door dezelfde onderzoeker worden gedaan, omdat deze de perspectieven, redeneringen en non-verbale uitingen van kinderen mogelijk beter in beeld en gedachten heeft dan een onderzoeker die de gesprekken terughuistert of terug leest van een transcript.

6.4 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Op basis van de resultaten uit dit onderzoek en de evaluatie van de toepassing van de participatieve aanpak, kunnen enkele aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek. Deze staan weergegeven in tabel 6.3.

Tabel 6.3: Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Aanbeveling	Uitleg
Meer (participatief) onderzoek naar de prevalentie van cyberpesten	De bevinding dat één op de twee kinderen in de deelnemersgroep wel eens gecyberpest werd, is opvallend. Omdat in dit onderzoek echter slechts met 28 kinderen is samengewerkt, bestaat het risico dat er toeval in het spel is. Om daarom met zekerheid te kunnen zeggen dat in herhaald dialoog een hoger percentage slachtoffers gemeten wordt dan met een vragenlijst, is het wenselijk het onderzoek, in dezelfde vorm, of licht afwijkend onder meer kinderen af te nemen. Op die manier kunnen in de toekomst bovendien sterkere conclusies worden getrokken over de prevalentie van cyberpesten.
De verhouding "lelijkheid" en slachtoffer van cyberpesten	Omdat in dit onderzoek het vermoeden bestond dat de term "lelijk", waarmee kinderen een slachtoffer van cyberpesten omschreven, vooral een andere bewoording was voor "anders", is het interessant de term verder te onderzoeken. Redeneren kinderen echt op basis van oppervlakkige uiterlijke kenmerken, of zit er meer achter de term lelijkheid?
De anonieme cyberpester onder de loep	Het is tenslotte erg interessant de cyberpester en dan vooral de anonieme cyberpester verder onder de loep te nemen. Een anonieme cyberpester maakt namelijk misbruik van de angst en twijfel bij een slachtoffer, maar is volgens de kinderen waarschijnlijk vooral zelf een bangerik. Omdat hiervoor echter geen bewijs bestaat, gaan veel kinderen toch twijfelen. Interessant is daarom om de aard van de anonieme pester verder te onderzoeken. Wanneer blijkt dat deze over het algemeen echt bang van aard is, kunnen slachtoffers hiermee immers mogelijk gerustgesteld worden.
Hoe ver kan participatie gaan?	In dit onderzoek bleek dat de kinderen zelf aangaven graag betrokken te willen worden in meerdere beslissingen en fasen van het onderzoek. In de toekomst lijkt de weg daarom vrij voor een onderzoek waarbij kinderen meer vrijheid krijgen. Op die manier kan gekeken worden hoever de rol van kinderen in participatief onderzoek kan gaan.
In hoeverre is de gevonden houdingverandering blijvend?	Een belangrijke bevinding was dat de houding van kinderen ten opzichte van cyberpesten tijdens de bijeenkomsten veranderd leek. De kinderen leken negatiever over cyberpesten, gaven aan beter met het probleem om te kunnen gaan en leken vastberaden om slachtoffers bij te staan. Interessant is daarom om te onderzoeken in hoeverre dit resultaat blijvend is en er ook werkelijke gedragsverandering op treedt. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door deelnemende klassen (in combinatie met niet deelnemende klassen of scholen) langere tijd na afloop van het project te blijven observeren.
In hoeverre ondervindt ook de klas van de deelnemers positieve gevolgen?	Een extra invalshoek is om niet alleen de deelnemers maar ook de klas van de deelnemers te monitoren. Het is namelijk goed denkbaar dat niet alleen de deelnemers zelf, maar ook de klas positieve gevolgen ervaart van het onderzoek. Vooral wanneer deelnemers de rol van vertegenwoordiger serieus nemen en veel met de klas overleggen, is de kans groot dat ook de klas effecten ondervindt. Een dergelijke bevinding zou de kracht van participatief onderzoek, het empoweren van een bepaalde groep, ook nogmaals benadrukken.

Al met al is dit onderzoek een stap in de richting van meer kennis over de toepassing van participatief onderzoek onder 11- en 12-jarige kinderen en in de richting van meer kennis over cyberpesten. Er kan echter tot op de dag van vandaag zoals ook naar voren komt in tabel 6.3 nog erg veel onderzocht worden. Wat echter op basis van dit onderzoek als van eerder onderzoek als een paal boven water staat is dat kinderen gehoord kunnen, willen, en moeten worden. Geef kinderen ook de kans hun mening te uiten en geef hen de kans om zelf eens de experts te zijn. Ze zullen u verbazen.

Referenties

- Abramovitch, R., Freedman, J.L., Thoden, K. & Nikolich, C. (1991). Childrens' capacity to consent to participation in psychological research: empirical findings. *Child Development*, 62, 1100-1109.
- Agatston, P.W., Kowalski, R. & Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 59-60.
- Almekinders, C., Beukema, L. & Tromp, C. (2008). *Research in action: theories and practices for innovation and social change*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N. & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 253-261.
- Becker, H.S. & Geer, B. (1957). Participant observation and interviewing: a comparison. *Human Organization*, 16(3), 28-32.
- Ben-Arieh, A. (2005). Where are the children? Children's roles in measuring and monitoring their well-being. *Social Indicators Research*, 74, 573-596.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brown, C.S., Lloyd, S. & Murray, S.A. (2006). Using consecutive rapid participatory appraisal studies to assess, facilitate and elevate health and social change in community settings. *BMC Public Health*, 6(1), 68.
- Binns, T., Hill, T. & Nel, E. (1997). Learning from the people: participatory rural appraisal, geography and rural development in the 'new' South Afrika. *Applied Geography*, 17(1), 1-9.
- Burns, S. & Schubotz, D. (2009). Demonstrating the merits of the peer research process: a Northern Ireland case study. *Field Methods*, 21(3), 309-326.
- Chambers, R. (1992). *Rural appraisal: rapid, relaxed and participatory*. Institute of Development Studies.
- Chambers, R. (1994). Participatory rural appraisal (PRA): analysis of experience. *World Development*, 22(9), 1253-1268.
- Chambers, R. (1994a). The origins and practice of participatory rural appraisal. *World Development*, 22(7), 953-969.
- Christensen, P. & James, A. (2000). *Research with children: perspectives and practices*. London: Falmer Press.
- Cornwall, A. & Jewkes, R. (1995). What is participatory research? *Social Science & Medicine*, 41(12), 1667-1676.
- David-Ferdon, C. & Feldman, M. (2007). Electronic media, violence and adolescents: an emerging public health problem. *Journal of Adolescent Health*, 41, 1-5.
- Davis, J.M. (1998). Understanding the meanings of children: a reflexive proces. *Children & Society*, 12, 325-335.
- Del Cioppo, S. (2008). Het World Wide Web als schoolplein: een exploratieve studie naar cyberpesten bij jongeren in het secundair onderwijs in de Brugse regio. Verkregen op 18 april, 2010, via Universiteit van Gent, Criminologische Wetenschappen, website: www.cyberpesten.be/delcioppo.pdf.
- Delfos, M.F. (2009). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: SWP Uitgeverij.
- Delver, B. & Hop, L. (2007). *Pesten is laf! Cyberpesten is laffer*. Haarlem: Vives Media.
- DeWalt, K.M. & DeWalt, B.R. (2002). *Participant observation: a guide for fieldworkers*. Walnut Creek: AltaMira Press.

- Diamanduros, T., Downs, E. & Jenkins, S.J. (2008). The role of school psychologists in the assessment, prevention and intervention of cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 45(8), 693-704.
- Feinstein, C. & O'Kane, C. (2009). Children's and adolescents' participation and protection from sexual abuse and exploitation. Florence: UNICEF Innocenti Research Center.
- Flowers. (2009). *Manual on human rights education for children*. Budaspest: Council of Europe.
- Genuis, S.J. & Genuis, S.K. (2005). Implications of cyberspace communication: a role for physicians. *Southern Medical Journal*, 98(4), 451-455.
- Green, H. and Hannon, C. (2007) *Their Space: Education for a Digital Generation*, Demos: London.
- Gross, E.F. (2004). Adolescent internet use: what we expect, what teens report. *Applied Developmental Psychology*, 25, 633-649.
- Guan, S.A. & Subrahmanyam, K. (2009). Youth internet use: risks and opportunities. *Current Opinions in Psychiatry*, 22, 351-356.
- Hart, R. (1992). *Children's participation: from tokenims to citizenship*. Florence: UNICEF International Child Development Center.
- Hart, R. (2008). *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. Londen: Earthscan.
- Harvey, H.D., Fleming, P. & Patterson, M. (2001). A rapid appraisal method for reviewing the effectiveness of workplace smoking policies in large and medium sized organisations. *The Journal for the Royal Society for the Promotion of Health*, 121(1), 50-55.
- Holstein, J.F. & Gubrium, J.H. (2003). *Inside interviewing: new lensen, new concerns*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Ison, R.L. & Ampt, P.R. (1992). Rapid rural appraisal: a participatory problem formulation method relevant to Australian agriculture. *Agricultural Systems*, 38, 363-386.
- Juvonen, J. & Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- King, J.E., Walpole, C.E. & Lamon, K. (2007). Surf and turf wars online – growing implication of internet gang violence. *Journal of Adolescent Health*, 41, 66-68.
- Lansdown, G. (2000). *Promoting Children's Participation in Democratic Decision-Making*. Florence: UNICEF Innocenti Research Center.
- Lawlor, D., Marsden, C., Sanderson, J. & Simmonds, D. (1999). Rapid participatory appraisal of young people's sexual health needs: an evaluation of meta-planning. *Health Education Journal*, 58, 228-232.
- Lazenbatt, A., Lynch, U. & O'Neill, E. (2001). Revealing the hidden troubles in Northern Ireland: the role of participatory rapid appraisal. *Health Education Research*, 16(5), 567-578.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: research into cyberbullying and cyber victimization. *Australian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Li, Q. (2007a). New bottle old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50(3), 223-234.
- Loader, R. & Amartya, L. (1999). Participatory rural appraisal: extending the research methods base. *Agricultural Systems*, 62, 73-85.

- Macaulay, A.C., Commanda, L.E., Freeman, W.L., Gibson, N., McCabe, M.L., Robbins, C.M. & Twohig P.L. (1999). Participatory research maximises community and lay involvement. *BMJ*, 319, 774-778.
- Malone, K. (2001). Children, youth and sustainable cities. *Local Environment*, 6(1), 5-12.
- Mason, K.L. (2008). Cyberbullying: a preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348.
- Nieuwenhuizen, P. (2003). *Stratjongens in beeld: toekomst en idealen in Bangalore (Zuid-India)*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Nieuwenhuys, O. (1996). Action research with street children: a role for street educators. *PLA Notes*, 25, 52-55.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. (2005). Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care, Health & Development*, 31(6), 693-701.
- Pain, R. (2004). Social geography: participatory research. *Progress in Human Geography*, 28(5), 652-663.
- Pascal, C. & Bertram, T. (2009). Listening to young citizens: the struggle to make real a participatory paradigm in research with young children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(2), 249-262.
- Pepall, E., Earnest, J. & James, R. (2007). Understanding community perceptions of health and social needs in a rural Balinese village: results of a rapid participatory appraisal. *Health Promotion International*, 22(1), 44-52.
- Percy-Smith, B. & Thomas, N. (2010). *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. Oxon: Routledge.
- Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9(3), 321-341.
- Rifkin, S.B. (1996). Rapid rural appraisal: it's use and value for health planners and managers. *Public Administration*, 74, 509-526.
- Shalowitz, M.U., Isacco, A., Barquin, N., Clark-Kauffman, E., Delger, P., Nelson, D., Quinn, A. & Wagenaar, K.A. (2009). Community-based participatory research: a review of the literature with strategies for community engagement. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 30(4), 350-361.
- Sharples, M., Graber, R., Harrison, C. & Logan, K. (2009). E-safety and Web 2.0 for children aged 11-16. *Journal of Computer-Assisted Learning*, 25, 70-84.
- Slonje, R. & Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Tedlock, B. (1991). From participant observation to the observation of participation: the emergence of narrative ethnography. *Journal of Anthropological Research*, 47(1), 69-94.
- Thomas, N. & O'Kane, C. (1998). The ethics of participatory research with children. *Children & Society*, 12, 336-348.
- Thomas, N. & O'Kane, C. (2000). Discovering what children think: connections between research and practice. *British Journal of Social Work*, 30, 819-835.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Valkenburg, P.M. & Soeters, K.E. (2001). Children's positive and negative experiences with the internet. An exploratory survey. *Communication Research*, 28(5), 652-675.
- Van Cleemput, K. (2008). Zelfpresentatie op profielsites door Vlaamse jongeren. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 36(4), 253-269.

Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: a qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499-503.

Van den Eijnden, R.J.J.M., Vermulst, A.A., Rooy, T. & Meerkerk, G. (2006). *Monitor internet en jongeren: pesten op internet en het psychosociale welbevinden van jongeren*. IVO factsheet Rotterdam.

White, L. & Taket, A. (1997). Beyond appraisal: participatory appraisal of needs and the development of action (PANDA). *Omega, Int. J. Mgmt Sci.*, 25(5), 523-534.

White, S.C. & Choudhury, S.A. (2007). The politics of child participation in international development: the dilemma of agency. *The European Journal of Development Research*, 19(4), 529-550.

Wolak, J., Mitchell, K.J. & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.

Yeich, S. (1996). Grassroots organizing with homeless people: a participatory research approach. *Journal of Social Issues*, 52(1), 111-121.

Bijlagen

Bijlage 1:	Eerste informatiebrief naar ouders
Bijlage 2:	Draaiboeken van de groepsbijeenkomsten
Bijlage 3:	Vorbereidende taken
Bijlage 4:	Dagboek van de kinderen
Bijlage 5:	Vragenlijst bij aanvang van iedere bijeenkomst
Bijlage 6:	Evaluatievragenlijst voor de kinderen
Bijlage 7:	Logboek onderzoeker

Beste ouder/verzorger,

Basisschool –*Naam School*- is benaderd om mee te werken aan een onderzoek van de Universiteit Twente. Dit onderzoek richt zich op het fenomeen cyberpesten. Cyberpesten is een probleem dat in Nederland steeds vaker voorkomt. Hierbij gaat het over onschuldige treiterijen tot ernstige bedreigingen en scheldpartijen. Er is veel onderzoek gedaan naar de hoeveelheid cyberpesterijen in Nederland, maar er bestaat nog geen duidelijk beeld van wat cyberpesten is en wat we er aan zouden kunnen doen. Hier probeert de Universiteit Twente meer over te weten te komen.

Het onderzoek ziet er als volgt uit: uit iedere groep 8 wordt in, samenspraak met de leerkracht, een groepje van 7 leerlingen samengesteld die het zelf leuk vinden actief aan de slag te gaan met het zoeken naar oplossingen voor het fenomeen cyberpesten. Deze leerlingen zullen gedurende 6 weken iedere donderdagmiddag onder schooltijd een uurtje middels een groepsdiscussie (geleid door de onderzoeker van de Universiteit Twente), antwoord proberen te vinden op specifieke vragen over cyberpesten (bijvoorbeeld: 'wat is cyberpesten', 'wat kunnen volwassenen doen om het probleem voor de kinderen kleiner te maken', etc.). **Belangrijk om hierbij te vermelden is dat de groepsgesprekken nooit persoonlijk van aard zullen zijn, dat de deelnemende kinderen op ieder moment vrij zijn met het onderzoek te stoppen en dat alle gegevens anoniem behandeld zullen worden.**

De insteek is dat de kinderen experts zijn op het gebied van computers en internet en dat we hun hulp dus hard nodig hebben om meer te weten te komen over cyberpesten. Uw zoon/ dochter is één van de 7 kinderen van uw school die is gevraagd mee te werken aan het onderzoek.

Naast het feit dat de wetenschap erg veel van de deelnemende kinderen kan leren over cyberpesten, is het ook voor de kinderen zelf leerzaam. Zij krijgen gedurende de 6 weken een dagboekje mee naar huis waarin zij notities kunnen maken wanneer zij bijvoorbeeld met een klasgenootje over cyberpesten hebben gepraat, of iets op internet hebben gezien. In het laatste groepsgesprek stellen de kinderen samen met de onderzoeker een voorlichtingsposter samen over cyberpesten die mogelijk gebruikt gaat worden om veel meer kinderen in Nederland te kunnen helpen.

Dit onderzoek van de Universiteit Twente vindt plaats in samenwerking met de volgende partijen:

- De werkgroep Digikids van de Nederlandse Politieacademie.
- Nationaal Gezondheidsinstituut NIGZ (www.NIGZ.nl)

Samenwerking met deze partijen maakt het mogelijk dat de uitkomsten van het onderzoek worden gebruikt in de landelijke aanpak van het fenomeen cyberpesten.

-*Naam school*- verleent haar medewerking aan dit onderzoek, zodat deelname onder schooltijd kan plaatsvinden. Het onderzoek zal plaatsvinden in de weken van 15 oktober tot en met 26 november (in de herfstvakantie vindt het onderzoek niet plaats).

Mocht u bezwaar hebben tegen de eventuele deelname van uw zoon/dochter, dan verzoeken wij u dit aan de school of via het volgende email-adres te laten weten: n.baas@student.utwente.nl.

Wij hopen u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben. Mocht u nog vragen hebben dan kunt u deze gerust stellen via het eerdergenoemde email-adres, of bellen met onderzoeker en afstudeerder Niels Baas: 0642025708.

Met vriendelijke groet,
Niels Baas
Afstudeerder Universiteit Twente, Opleiding Communicatiewetenschap.

Groeps gesprek 1: Kennismakingsbijeenkomst

Audio-opname toestemming vragen.

Voorstelronde + favoriete websites/chatprogramma's.

Uitleg over huidige kennis die we hebben van cyberpesten.

Informeel groepsronde over kennis over cyberpesten van deelnemers.

Expertise kinderen duidelijk maken. Onderzoeker weet niets van cyberpesten. **GEEN GOEDE EN FOUTE ANTWOORDEN.**

Uitleg methodiek

- inkaderen totaalplaatje onderzoek
- 6 sessies uitleg > einddoel voorlichtingsposter
- Deelnemers gaan zelf gedurende de weken samen met mij aan de slag met probleem cyberpesten
- Opgaven tussen de sessies door maken
- Dagboek voor notities uitleggen... anoniem... leg ik straks meer over uit.

Dagboeken uitdelen en uitleggen. Wanneer waarom en hoe te gebruiken. Niet kwijtraken.

Anonimiteit benadrukken. > **GEEN NAMEN REGEL**

Vertrouwensband benadrukken. Niets is verplicht om te zeggen.

Problemen? Meld ze bij de onderzoeker.

Introductie volgende sessie en stencils uitdelen. **WEL** praten met klasgenoten, vriendjes, broers, zussen, ouders, lerares/leraar, enzovoorts, maar niet met elkaar!

Groeps gesprek 2: Wat is cyberpesten?

Eerste kwartiertje. Uitleggen wat het eerste kwartiertje inhoudt. Ook dagboeken bespreken.

Hoofdvraag sessie: Hoe beschrijven jullie cyberpesten en waar ligt de grens tussen 'geen cyberpesten' en 'wel cyberpesten'.

Woordspin 'wel cyberpesten' bespreken. (1 voor 1 woordje toevoegen en uitleggen waarom dat woord)

Woordspin 'geen cyberpesten' invullen op de tijdslijn. Dus per woordje aangeven hoe onschuldig en hoe dicht dus bij de grens. Daarna ook de woorden voor 'wel cyberpesten' invullen.

2 bordjesvragen

- o Waar gebeurt het cyberpesten volgens jullie meer. Via (A) de mobiele telefoon of via (B) het internet?
- o Wat vinden jullie er van dat straks iedereen onbepaald en zonder toezicht online kan, als er voor iedereen altijd internet op de mobiel is? (A) Leuk (B) neutraal (C) niet leuk.
Wat zou dit voor cyberpesten kunnen betekenen?

4 bordjesvragen over verschillen traditioneel pesten en cyberpesten

Eerst algemene mening over dat cyberpesten vaak 1 op 1 wordt vergeleken met gewoon pesten.

- o *Welke vorm van pesten komt meer voor? (A: cyberpesten, B: normaal pesten, C: beide).*
- o *Welke vorm van pesten is erger? (A: cyberpesten, B: normaal pesten).*
- o *Welke vorm van pesten is makkelijker om te doen? (A: cyberpesten, B: normaal pesten).*
- o *Welke vorm van pesten is makkelijker te stoppen? (A: cyberpesten, B: normaal pesten).*

Kunnen jullie overeenkomsten en verschillen noemen tussen cyberpesten en normaal pesten.

Samenvatten en op flipover schrijven.

Vertellen over volgende bijeenkomst: hoe herkennen we een cyberpester en een cyberslachtoffer.

Invullen lijst van waar komen we allemaal op internet

Afsluiting

Groepsgesprek 3: Wie zijn de pesters en wie zijn de slachtoffers?

Eerste kwartiertje

Stencils "wie is een cyberpester?" bespreken.

Vragen over overeenkomsten en verschillen cyberpester en normale pester.
Is cyberpester ook altijd normale pester?

Waarom gaat een cyberpester cyberpesten?

Stencils "wie is een slachtoffer van cyberpesten?" bespreken.

Waarom wordt juist dit type persoon gekozen om te cyberpesten?

Vragen over overeenkomsten en verschillen tussen een cyberslachtoffer en een normaal slachtoffer van pesterijen.
Is een cyberslachtoffer ook altijd slachtoffer van cyberpesterijen?

Samenvatten

Doel volgende sessie uitleggen en opdrachten uitdelen.

Afsluiten.

Groepsgesprek 4: Hoe kunnen we cyberpesten voorkomen?

Vragen eerste kwartiertje

Kunnen we met z'n allen iets doen om cyberpesten te voorkomen?
Anders dan bij traditioneel pesten?

Kan een **kind zelf** iets doen om te voorkomen dat hij of zij gecyberpest wordt?

Kunnen **jullie of andere kinderen in de klas** iets doen om cyberpesterijen te voorkomen?

Kunnen **ouders** iets doen om te voorkomen dat er gecyberpest wordt?

Kan de **leraar/lerares** iets doen om te voorkomen dat er gecyberpest wordt?

Kan de **politie** iets doen om te voorkomen dat er gecyberpest wordt?

Kan **de overheid** iets doen om te voorkomen dat er gecyberpest wordt?

Weten jullie nog **iemand anders** die iets kan doen om te voorkomen dat er gecyberpest wordt?

Samenvatten

Laatste huiswerkopdracht uitdelen.

Groepsgesprek 5: Hoe kunnen we cyberpesten stoppen?

Eerste vragenlijstje

Stel dat jij zelf gecyberpest zou worden, welke maatregelen zou jij dan kunnen nemen om te zorgen dat het stopt?

Zou je er over met je ouders praten? Wanneer en waarom? En wat moeten ze doen?

Zelfde vraag leraar/lerares

Zelfde vraag politie

Zelfde vraag overheid

Nog groepen/ partijen vergeten?

Vorbereiden op volgende bijeenkomst (top 10 maken over wat jij belangrijk vindt voor op de poster)

Afsluiten

Groepsgesprek 6: Maken voorlichtingsposter

Individueel invullen evaluatievragenlijst

Nogmaals vragen of de kinderen hun ideeën aan de klas willen presenteren

Ontwerpen voorlichtingsposter

Vorbereiden presentatie voor de klas

Bevindingen en poster presenteren voor de klas

Afsluiten

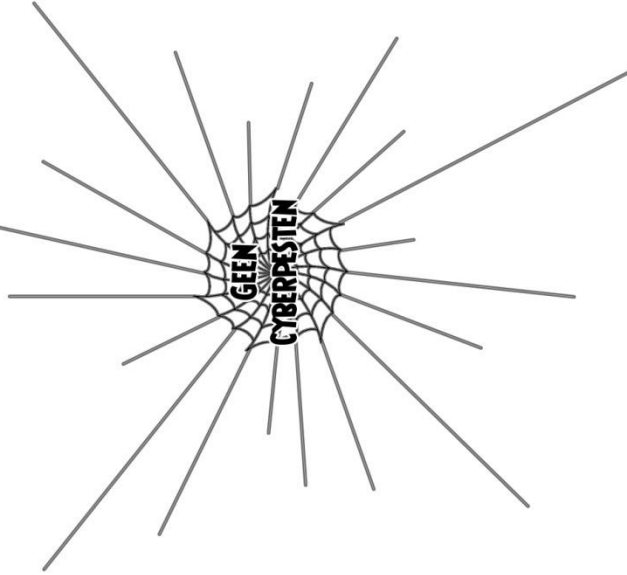
Vorbereiding bijeenkomst 2

2

WAT VALT NIET ONDER CYBERPESTEN?
OOK AL DENKEN VOLWASSENEN VAN WEL.

**KNIPPEREN
IN DE STRIJD TEGEN
CYBERPESTEN**

voorbeeld

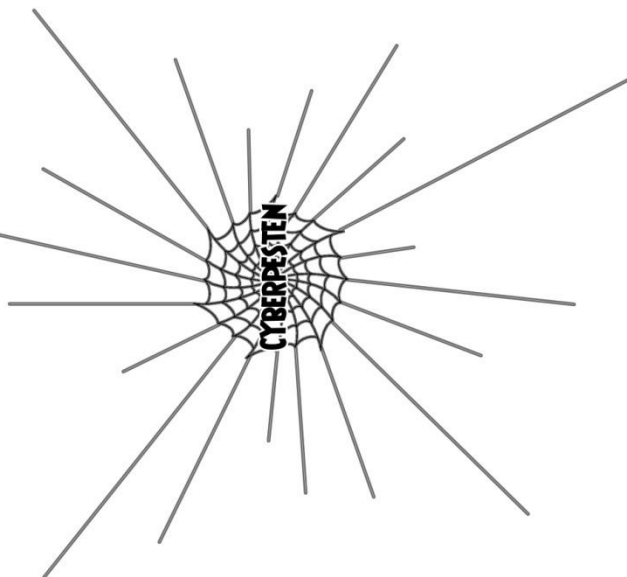
Probeer zoveel mogelijk dingen te verzinnen waarvan volwassenen wel denken dat het cyberpesten is, maar waarvan jij vindt dat dit geen cyberpesten is. Zet deze ook weer allemaal hierboven om het web heen. Je mag er natuurlijk ook met vrienden en vriendinnen over praten voordat je het web invult. En verzin je later in de week nog nieuwe dingen? Zet ze er dan gewoon nog bij. Je hoeft het web niet in 1 dag af te hebben.

1

WAT IS CYBERPESTEN?

**KNIPPEREN
IN DE STRIJD TEGEN
CYBERPESTEN**

voorbeeld

Probeer zoveel mogelijk woorden te verzinnen die jou te binnen schieten als je denkt aan cyberpesten. Zet deze allemaal hierboven om het web heen, zoals in het voorbeeld is gedaan. Je mag er natuurlijk ook met vrienden en vriendinnen over praten voordat je het web invult. En verzin je later in de week nog nieuwe dingen? Zet ze er dan gewoon nog bij. Je hoeft het web niet in 1 dag af te hebben.

4A

DIT IS EEN CYBERPESTER:

KINDEREN
IN DE STRIJD TEGEN
CYBERPESTEN

Hoe zou jij een cyberpester beschrijven? Probeer dat hierboven weer te geven. Je mag knippen, plakken, tekenen, woorden noemen, een verhaal schrijven, enzovoort. Alles mag. Probeer iets te zeggen over het uiterlijk van een typische cyberpester en over het karakter van een typische cyberpester. Je mag geen foto's plakken, namen noemen of tekeningen maken van een klasgenoot. Het gaat er om dat jij laat zien WAT volgens jou een typische cyberpester is en niet WIE een typische cyberpester is.

Er is nog een extra blaadje voor als je meer ruimte nodig hebt. Heb je deze ook vol? Dan mag je ook in je notitieblok van het onderzoek verder gaan.

3A

DIT IS IEMAND DIE GECYBERPEST WORDT

KINDEREN
IN DE STRIJD TEGEN
CYBERPESTEN

Hoe zou jij een slachtoffer van cyberpesterijen beschrijven? Wat voor kinderen kiezen cyberpesters vaak uit om te pesten denk je? Probeer dat hierboven weer te geven. Je mag knippen, plakken, tekenen, woorden noemen, een verhaal schrijven, enzovoort. Alles mag. Probeer iets te zeggen over het uiterlijk en het karakter van de slachtoffers van cyberpesterijen. Je mag geen foto's plakken, namen noemen of tekeningen maken van een klasgenoot. Het gaat er niet om WIE de slachtoffers precies zijn, maar waar we een slachtoffer van cyberpesterijen aan kunnen herkennen.

Er is nog een extra blaadje voor als je meer ruimte nodig hebt. Heb je deze ook vol? Dan mag je ook in je notitieblok van het onderzoek verder gaan.

6A

WIE KAN WAT DOEN? (PAGINA 2)
WAT KUNNEN WE DOEN OM TE VOORKOMEN DAT IEMAND UIT JE KLAS GAAT CYBERPESTEN?

KINDREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

OUDERS

Kunnen ouders iets doen? (kruis aan)
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

Kan de Nederlandse regering iets doen? (kruis aan)
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

DE OVERHEID

Is er iets wat jij zou kunnen doen? (kruis aan)
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

JUZZELF

Ik weet nog iemand anders die iets kan doen namelijk _____

5

WIE KAN WAT DOEN? (PAGINA 1)
WAT KUNNEN WE DOEN OM TE VOORKOMEN DAT IEMAND UIT JE KLAS GAAT CYBERPESTEN?

KINDREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

DE KINDREN UIT DE KLAS

Kunnen je klasgenoten iets doen? (kruis aan)
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

Kan je leraar of lerares iets doen? (kruis aan)
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

JE LERAAR OF LERARES

Kan de politie iets doen?
 Ik denk het niet, want... Ik denk het wel (schrijf kort je idee hieronder op)

DE POLITIE

Op deze pagina's slaan allemaal mensen en groepen. Denk jij dat ze iets kunnen doen om te VOORKOMEN dat cyberpesten te voorkomen? Geef per groepje of persoon aan of hij of zij iets kan doen om creatieve of misschien voor jou "stomme" dingen te verzinnen. Alle ideeën zijn goed, want we moeten het allemaal nog leren.
Weet jij ook nog wel iemand anders die iets kan doen? Heel goed! Dan mag je dat op het 3e blaadje invullen.

7

WIE MOET ER HELPEN?
HOE STOPPEN WE CYBERPESTERIJEN?

WAT DENK JIJ?

Stel je voor dat je beste vriend of vriendin netje gecyberpeest wordt. Hij of zij vindt het niet meer leuk en wil dat het stopt. **Maak een lijst met de beste dingen die jij als de persoon of organisatie die jij als de beste vindt om mee te gaan praten.**

Met wie zou hij of zij er het beste over kunnen praten? Maak een top 3 en zet op 1 de persoon of organisatie met wie hij of zij het beste kan gaan praten volgens jou. Op 2 de persoon of organisatie die jij daarna het beste vindt om mee te gaan praten. En op 3 de persoon of organisatie die jij als de beste vindt.

- 1 _____ (hier kan hij/zij het beste mee gaan praten)
- 2 _____ (hier kan hij/zij daarna het beste mee gaan praten)
- 3 _____ (hier kan hij/zij als daarna het beste mee gaan praten)

Wie zou het beste kunnen helpen denken? **Maak ook hier weer een top 3.**

- 1 _____ (Deze persoon/organisatie kan het beste helpen)
- 2 _____ (Deze persoon/organisatie zou daarna als beste kunnen helpen)
- 3 _____ (Deze persoon/organisatie zou daarna als beste kunnen helpen)

MIJN TOP 10
MIJN TOP 10 VOOR DE POSTER

ALS JE OOK WILT TEKENEN, KNIPPEN OF PLAKKEN, DAN KAN DAT OP DE NOTITIEPAGINA'S VAN DEZE WEEK, ER ZIJN ER EEN PAAR EXTRA.

KINDEREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

6

7

8

9

10

MIJN TOP 10
MIJN TOP 10 VOOR DE POSTER

ALS JE OOK WILT TEKENEN, KNIPPEN OF PLAKKEN, DAN KAN DAT OP DE NOTITIEPAGINA'S VAN DEZE WEEK, ER ZIJN ER EEN PAAR EXTRA.

KINDEREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

1

2

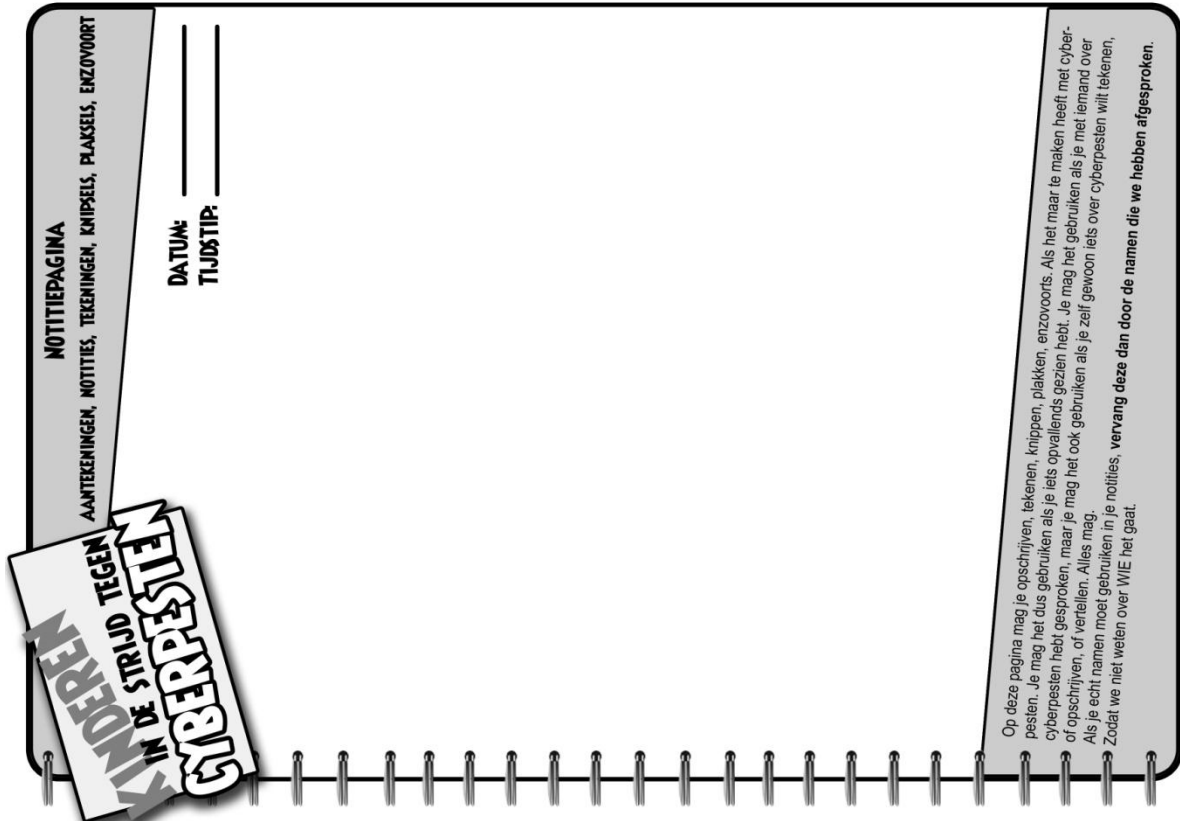
3

4

5

In het aanstaande en laatste groepsgesprek gaan jullie een echte voorlichtingsposter maken voor jullie leeftijdsgenoten. Om je al vast voor te kunnen bereiden op het maken van deze poster kun je op deze en volgende pagina een top 10 maken van de belangrijkste dingen die volgens jou in de afgelopen weken zijn besproken en die volgens jou dus het beste op de poster zouden kunnen. TIP: gebruik je groepsamenvattingen. In groepsgesprek 6 maken we de poster dan uiteindelijk allemaal samen.

Voorkant van het dagboek en een algemene notitiepagina uit het dagboek

KINDEREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

VOORWOORD VOOR OUDERS/VERZORGERS

WIE, WAT, WAAR, WAAROM DIT DAGBOEK?

Dit dagboek is speciaal samengesteld voor alle leerlingen uit groep 8 van de basisschool die meewerken aan een afstudeeronderzoek naar cyberpesten.

Doel van dit dagboek is om kinderen, gedurende enkele weken, op een informele manier na te laten denken over de verschillende aspecten van cyberpesten.

Hiervoor zijn notitiepagina's opgenomen waar de kinderen alle, voor hun belangrijke, dingen met betrekking tot cyberpesten kunnen noteren, tekenen, knippen, plakken, enzovoort. Belangrijk hierbij is om te vermelden dat er in het onderzoek nooit naar persoonlijke voorbeelden of informatie gevraagd zal worden.

Verder krijgen de kinderen iedere week een kleine opdracht mee naar huis, die hen voorbereidt op het volgende groepsgesprek. Deze opdrachten zijn niet verplicht, maar voor de kwaliteit van het onderzoek zou het erg fijn zijn als de kinderen de opdrachtjes wel proberen te maken. Getracht is om de opdrachtjes zo aantrekkelijk mogelijk te maken, zodat de kinderen het leuk vinden om ze te maken.

Het dagboek wordt in ieder groepsgesprek gebruikt en vormt de rode draad binnen het onderzoek. Daarom zou ik u willen vragen uw zoon/dochter er wekelijks even aan te herinneren zijn of haar dagboek mee te nemen.

De Universiteit Twente doet haar uiterste best te zorgen dat het onderzoek op een, voor de kinderen, leuke en leerzame manier verloopt. Mocht u toch vragen opmerkingen of klachten hebben, dan vragen wij u vriendelijk contact op te nemen met onderzoeker Niels Baas (n.baas@student.utwente.nl, tel: 0642025708) zodat eventuele problemen of onduidelijkheden direct besproken en opgelost kunnen worden.

EEN PAAR VRAGEN OVER DE AFGELOPEN WEEK/WEKEN

IN DE STRIJD TEGEN KINDEREN MET IEMAND BESPROKEN CYBERPESTEN

IEDERE WEEK BEGINNEN WE MET 3 VRAGEN. PROBEER ZE ALLE 3 TE BEANTWOORDEN. KRUIS STEEDS EERST JE ANTWOORD AAN EN GEEF WAAR NODIG UITLEG OVER JE ANTWOORD.

Heb je de afgelopen week met iemand over cyberpesten gesproken?

Nee Ja *met mijn vader, broer, oom, tante, oma en zus.*

LET'S GEZIEF!

Heb je de afgelopen week op internet, of op je mobiele telefoon, iets gezien wat met cyberpesten te maken had? Of heb "online" je gewoon iets opvallends gezien?

Nee Ja *iets met cyberpesten namelijk. ik ken iemand die altijd gestopt wordt en aan het pesten en uit schelden.*

LET'S GEZIEF!

Is er nog iets nieuws wat je wilt vertellen over de vorige gesprekken. Ben je bijvoorbeeld iets vergeten te zeggen, of ben je iets nieuws te weten gekomen?

Nee Ja *ik wil nog iets vertellen namelijk*

VORIGE WEEK/WEKEN

EEN PAAR VRAGEN OVER DE AFGELOPEN WEEK/WEKEN

IN DE STRIJD TEGEN KINDEREN MET IEMAND BESPROKEN CYBERPESTEN

IEDERE WEEK BEGINNEN WE MET 3 VRAGEN. PROBEER ZE ALLE 3 TE BEANTWOORDEN. KRUIS STEEDS EERST JE ANTWOORD AAN EN GEEF WAAR NODIG UITLEG OVER JE ANTWOORD.

Heb je de afgelopen week met iemand over cyberpesten gesproken?

Nee Ja

LET'S GEZIEF!

Heb je de afgelopen week op internet, of op je mobiele telefoon, iets gezien wat met cyberpesten te maken had? Of heb "online" je gewoon iets opvallends gezien?

Nee Ja *iets met cyberpesten namelijk*

LET'S GEZIEF!

Is er nog iets nieuws wat je wilt vertellen over de vorige gesprekken. Ben je bijvoorbeeld iets vergeten te zeggen, of ben je iets nieuws te weten gekomen?

Nee Ja *ik wil nog iets vertellen namelijk*

VORIGE WEEK/WEKEN

KINDEREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

VRAGENLIJST OVER HET PROJECT
WAT VONDEN JULLIE ERYAAN? WAT KON ER BETER?

19 WAT HEB JE TIJDENS DE LESSEN GEELEERD OVER CYBERPESTEN?

20 ZIJN ER NOG ANDERE DINGEN DIE JE GEELEERD HEBT?

WAT ZOU JE DOEN?

21 ALS ER EEN KIND UIT DE KLAS WORDT GE'CYBERPEST GA IK PROBEREN HEN OF HAAR TE HELPEN...

☐ JA	☐ WEEET NIET	☐ MEE
-----------------------------	-------------------------------------	------------------------------

22 DENK JE DAT JE ZELF MOG EENS GAAN CYBERPESTEN?

☐ JA	☐ WEEET NIET	☐ MEE
-----------------------------	-------------------------------------	------------------------------

23 DENK JE DAT JE NU BETER WEEET HOE JE MET CYBERPESTERSLIJEN OM ZOU ANDEREN GAAN?

☐ JA	☐ WEEET NIET	☐ MEE
-----------------------------	-------------------------------------	------------------------------

KINDEREN IN DE STRIJD TEGEN CYBERPESTEN

VRAGENLIJST OVER HET PROJECT
WAT VONDEN JULLIE ERYAAN? WAT KON ER BETER?

24 STEL DAT IEMAND UIT JE KLAS WORDT GE'CYBERPEST DOOR JOUW BESTE VRIEND OF VRIENDIN... WAT ZOU JE IN DIE SITUATIE DOEN?

25 HEB JE IN NIET VERLEDEN WEL EENS GE'CYBERPEST?

☐ JA	☐ ZEG IK LIEVER NIET	☐ MEE
-----------------------------	---	------------------------------

26 BEN JE IN NIET VERLEDEN WEL EENS GE'CYBERPEST?

☐ JA	☐ ZEG IK LIEVER NIET	☐ MEE
-----------------------------	---	------------------------------

ACHTERGROND

27 HOE OUD BEN JE?

28 BEN JE EEN JONGEN OF EEN MEISJE?

☐ JONGEN	☐ MEISJE
---------------------------------	---------------------------------

29 ALS JE NOG OPMERKINGEN OF VRAGEN HEBT, MAG JE DEZE HIER OPSCHRIJVEN.

BEDANKT VOOR HET INVULLEN!!!

B7**Logboek onderzoeker**

Basisschool: _____

Onderwerp gesprek: _____

Datum: _____

Gesprek nr. _____

Duur van het gesprek: _____

Heb je alles uit het gesprek kunnen halen wat je er uit wilde halen?

--

Zijn er vragen niet behandeld?

--

Op welke vragen lag de nadruk in het gesprek?

--

Expertise kinderen

Konden de kinderen met hun rol als expert in het gesprek om gaan?

JA NEE

--

Had je het idee dat de kinderen het leuk/goed vonden dat er naar hen geluisterd wordt?

JA NEE

--

Had je het idee dat de kinderen zich vrij voelden om alles te vertellen?

JA NEE

--

Had je het idee dat de kinderen altijd de waarheid vertelden?

JA NEE

--

Had je het idee dat 1 of meerdere kinderen dingen achter hielden in het gesprek?

JA NEE

--

Had je het idee dat 1 of meerdere kinderen iets niet durfden te zeggen?

JA NEE

--

Gelijkheid

Had je het idee dat alle deelnemers in het groeps gesprek even veel inbreng hadden?	JA NEE

Was er een opvallende opinieleider in de groep?	JA NEE

Waren er kinderen in de groep die uit zichzelf niets zeiden in het gesprek?	JA NEE

Was het gebruik van voorbereidende taken succesvol om iedereen aan het woord te laten?	JA NEE

Vertrouwen

Heb je het idee dat er sprake is van een goede vertrouwensband met de groep?	JA NEE

Zijn 1 of meerdere kinderen buiten het gesprek om individueel bij je gekomen om iets te melden?	JA NEE

Wordt de 'geen-namen' regel gebruikt zoals deze bedoeld is?	JA NEE

Zijn er opvallende dingen gebeurd op het gebied van vertrouwen/ anonimiteit?	JA NEE

Geschiktheid groepsgewijze aanpak

Heb je het idee dat de groepsgewijze aanpak geschikt is met kinderen?	JA NEE

Had je deze week het idee dat de groepsaanpak negatieve invloed had op de diepgang in het gesprek?	JA NEE

Had je het idee dat alle kinderen op hun gemak waren in de groep?	JA NEE

Inzet en motivatie kinderen:

Hadden de kinderen hun huiswerk gemaakt?	JA NEE

Hebben de kinderen met anderen gepraat over cyberpesten?	JA NEE

Deden de kinderen gemotiveerd mee tijdens het gesprek?	JA NEE

Is/zijn er kinderen afwezig?	JA NEE

Is/zijn er kinderen uit het onderzoek gestapt?	JA NEE

Onderzoekersrol

Kon je gedurende het gehele gesprek objectief blijven?	JA NEE

Heb je veel moeten ingrijpen om het gesprek op gang te houden?	JA NEE

Heb je veel gebruik moeten maken van voorbeelden?	JA NEE

Wordt je als gespreksleider serieus genomen?	JA NEE

Heb je fouten gemaakt tijdens het gesprek?	JA NEE

Wat zou je in het volgende gesprek anders doen?

